Digitized by Google

Digitized by Google

Dom. Prof. Rom.

TARQVINII GALLVTII SABINI E SOCIETATE IESV ORATIONVM TOMVS I.

ROMÆ

Apud Bartholomæum Zannettum 1617.

[illegible] permiſſu

Collegii [illegible]

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

MVTIVS VITELLESCVS SOCIETATIS IESV Præpoſitus Generalis.

CVM volumen Orationum P. Tarquinij Gallutij, noſtræ Societatis, tres eiuſdem Societatis, quibus id commiſimus, recognouerint; & in lucem edi poſſe probauerint; facultatem concedimus, vt typis mandetur, ſi ita Reuerendiſs. D. Viceſgerenti, & Reuerendiſs. P. Magiſtro Sacri Palatij videbitur. In quorum fidem has literas manu noſtra ſubſcriptas, & ſigillo noſtro munitas dedimus. Romæ x. *Auguſti* 1616.

Mutius Vitelleſcus.

BIBL. DOM. PROF. ROM.
IHS
BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Imprimatur, ſi videbitur Reuerendiſs. P. Magiſtro Sacri Palatij Apoſtolici.

Caeſar Fidelis Viceſg.

EGo Hippolytus Strada Philoſophiae, ac S. Theologiae Doctor, iuſſu Reuerendiſſ. P. F. Hyacinthi Petronij Magiſtri Sacri Palatij Apoſtolici, perlegi orationes R. P. non modo diſerti, ſed etiam eloquentis Tarquinij Galluti j Sabini è Societate Ieſu. In quibus non ſolum nihil deprehendi contra Fidem, aut bonos mores, verum etiam ſpirantem dicendi facultatem, cum inſigni eruditione, ac pietate coniunctam. Quocirca vt egregiam hanc dicendi ſpeciem poſteri & intueantur, & imitentur aequiſſimum iudico, vt Typis traditae, quamprimnm proferantur in lucem. In quorum fidem haec manu mea ſcripſi. Die 20. Auguſti 1616.

Ita eſt ego Hippolytus Strada.

Imprimatur.

Fr. Gregorius Donatus Reuerendiſs. Patris Sac. Palatij Apoſtolici Magiſtri Socius.

ILLVSTR.MO AC REV.MO

DOMINO

MAPHAEO BARBERINO

S. R. E. Card. Ampliſſimo.

Tarquinius Gallutius F.

HAS ego iuſſus orationes in volumen cogere, quae domo mea iampridem egreſſae, vagabantur incertis

ſedibus temerè, ac ſine domino; confeſtim, Cardinalis Ampliſsime, putaui dandas eſſe in clientelam nominis tui. Cuius patrocinij poſſeſſionem, antequàm ineo, quaedam in limine, ſolemni iam ſcriptorum omnium formula, praefarer, niſi viderem eſſe, vel ſuperuacanea, vel aliena. Si enim inertiam meam eo nomine purgem, quòd ſubito calore, ac feſtinandi neceſſitate potius effuderim iſta, quàm ſcripſerim, rem equidem veriſſimam dicam, ſed

apud

apud te non neceſſariam: qui omnium intelligis optimè, ſcripta ſe prodere ipſa per ſe, ac oſtendere quàm incurioſa ſint, & praeciſo ſcribentis ſtudio properata. Si doleam, quòd vnà cum orationibus ipſam proferre nequeam in lucem eloquentiam corporis, actionem, quae mihi dicenti plauſum fortaſſe aliquem, ac ſtudium audientis coronae conciliauit, id ſanè dolebo mihi deeſſe, quod quia effingi literis vnquam à nemine potuit, & permagno aeſtimatur

ab omnibus, in Demoſthenis quoque ſcriptis deſiderari moleſtè tulerunt ij, qui eius aduerſus Aeſchinem orationem apud Rhodios in conuentu legerunt: ſed hoc nihil eſſet aliud, niſi velle rerum ignaris perſuadere, actionis, & pronunciationis vi fucum tibi fieri, ac tenebras offundi facile poſſe, qui & iudicio lynceus ſis, & cum in dicendo limatus, tum in omni diſciplinarum colore, formaque politiſſimus. Si profitear, id me ſequi, ac peroptare cum te patro-

tro-

tronum adopto, vt ab iſto, non dignitatis modo, ſed multiplicis ſapientiae lumine lucem delibem aliquam orationibus meis, fatebor enimuero ſimpliciter id quod res eſt: ſed tamen illud potius dicet aliquis vereri me oportere, ac pertimeſcere, ne mihi tanta iſta ſcientia, & eruditio ex omni rerum, literarumque cognitione coagmentata, fax aliqua ſit, quae faciat artificij mei vitia conſpectiora.

His igitur expunctis conquirendi principij cauſis, alioqui

qui iuſtiſſimis, id exponam ingenuè, quod me potiſſimum impulit, vt auderem cum hoc deſpicatiſſimo donario ad aram iſtius doctrinae interioris accedere. Videbam ita te ſolitum eos excipere, qui Muſis hiſce manſuetioribus delectantur, vt exterorum prope nemo Romam ingrediatur, qui te non conueniat, conuentumque ſic admiretur, vt palam pronunciare non dubitet, vnum te eſſe, cui, ſi facultas daretur, voluntas etiam eſſet fugien-

gien-

Digitized by Google

gientes literas à ſitu, atque ab interitu vindicandi. Sciebam, aliquam mihi apud te gratiam eſſe: quam mediocritati meae praeclari collegerunt adoleſcentes, affines, cognatique tui, quos olim ego eloquentiae praeceptionibus informaui. Itaque animum induxi meum, tibi ſic amanti liberales artes rem haud ingratam, illis tam impenſe mihi ſtudentibus etiam iucundiſſimam fore, ſi cum hoc quantumuis leui munuſculo intrarem ad te; illamque

que

que ſtudio meo fouerem gratiam, quam eorum mihi beneuolentia comparauit.
Vale.

INDEX ORATIONVM VOLVMINIS PRIMI.

I. DE ſtudiis cognitionis. in ſolemni ſtudiorum inſtauratione Romani Collegii Anno M. D C. pag. 1
De Encyclopaedia: ſiue de multiplici doctrinarum ſtudio contrahendo. in ſtudiorum inſtauratione Romani Collegii. 35
II. De doctrinae fuco depellendo. in ſolemni ſtudiorum inſtauratione Romani Collegii, ſub ipſa Comitia Sodalitatis Ieſu ex obitu Claudii Aquauiuae Generalis. 65
III. De ſtudio eloquentiae ad Rhetoricae Auditores in Romano Collegio, cum Auctor à ſacris concionibus ad eam docendam artem reuertiſſet. 101
IV. De Rhetorum ornamentis ab Oratore diuino

diuino non abhorrentibus. 123
V. De Virgilii allegoria, vniuerſè. 144
VI. De Virgilij Allegoria morali. 166
VII. De contextu Virgiliani operis allegorico. 196
VIII. In Philippicas M. Tullii Ciceronis, ſiue de Ciceronis obitu. 223
IX. De ſtudiis Humanitatis. in Claſſe Humanitatis. 253
X. De Chriſti Liberatoris obitu: in ſacello Pontificum Vaticano: ad Paulum Quintum. 281
XI. De eadem re ibidem. Ad eundem Paulum V. 281
XII. In funere Cardinalis Doſſati Galli. Cuius obitum alii Cardinales, virique Principes è vita digreſsi anteiuerant. 289
XIII. In funere Illuſtriſſimi, atque Excellentiſſimi Ioannis Baptiſtae Burgheſii Pauli V. Pont. Max. Fratris. Ad Cardinales. 305
XIV. Legato Henrici IV. Galliae Regis, Niuernenſium Duci. in Claſſe Rhetoricae. 326
XV. Ferdinando Cardinali Gonzagae. in Claſſe Rhetoricae. 330
XVI. Alexandro Borbonio Henrici IV. Gallorum Regis filio Equiti Hieroſolyma-
Digitized by Google

mitano. Cum Legatus extra ordinem ad Paulum V. Pontif. Romam venit. 337

XVII. In Satyram octauam Iuuenalis Praefatio. De Nobilitate. 345

Erra-

Errata. *Corrige.*

Pag. 13	*lin.* 18	opinoſiſſimi	opinioſiſſimi
20	2	ſarctam	ſartam
71	14	iuter	inter
89	24	litterarura	litteratura
99	19	cut	cur
114	14	inuentumipſi	inuentum ipſi
119	27	Traliae	Italiae
125	28	nomēro	numero
128	21	medicamentls	medicamentis
128	21	ex oticis	exoticis
131	21	verſat os	verſatos
137	14	erar	erat
156	14	medioriter	mediocriter
280	5	bracchijs	brachijs
305	18	ſign ficatione	ſignificatione.
313	1	Aſtaldam	Aſtallam
316	14	vuiuerſi	vniuerſi

TARQVINII GALLVTII SABINI

E Societate IESV

De Studijs Cognitionis Oratio I.

In Solemni Studiorum Inſtauratione Romani Collegij Anno M. DC.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

QVAM mihi difficultatem affert propoſita hodierna luce ſapientiae commendatio, eam ego niſi ratione, atque conſilio ſubterfugere poſſem, eſſet, cur equidem hoc initio ~~dolerem~~ apud vos Religioſiſſimi. PP. ornatiſſimi Auditores : quòd cum mihi pro conſuetudine quotannis vſurpata ea materies ad dicendum oblata ſit, in qua ſapientiae laudes, vt plerique ante me fecerunt, accurata oratione

perſequi debeo, tam vberem ſegetem, ita bonam cauſam videam eſſe nonnullorum praeiudicio impeditam. Cum enim huius doctrina vniuerſa Collegij, certe magnam partem, ſola veri perſpicientia contineatur, ſunt, qui ſuſceptam à nobis ingenti labore prouinciam tractari minus vtiliter exiſtiment, quòd ab ea nulla proficiſcatur ad Reipublicae commodum opportunitas: quae non otium & quietem, ſed ſolertiam actionemque poſtulare videatur. Qua igitur die ad tam illuſtre ſapientiae ſtudium laudibus quantis poſſem maximis exornandum hunc in locum aſcendi, ea die, tanto exornationis fructu mihi carendum eſſet, ſi eos reprehendere vellem, qui huius diſciplinae magiſtros quaſi rebus ad nullam partem vtilibus intentos, id vnum agere dicunt, vt iuuenturem ad ſtudia magis opportuna contendentem otioſa mentis occupatione detineant. Facile tamen ex hiſce cotibus enauigabo, ſi vos, quod mihi perneceſſarium eſſe intelligo, imbecillitatem orationis meae veſtra humanitate, ac ſtudio confirmabitis. Sunt enim praeterea multa, quae me de hoc argumento in hoc conſeſſu dicentem poſſint à dicendo retardare: loci dignitas, atque amplitudo: eorum qui me audiunt, grauia nonnullorum iudicia: eorum qui ante me dixerunt, omnium oratio acutiſſimis inſtructa ſententijs: productum filum, ac tenue ſermonis mei; rei propoſitae praeſtantia, &
magni-

magnitudo tanta, vt ſi aliqua in re defecero iure optimo ſit accuſandum ingenium. Quae quoniam à veſtra mihi prudentia, ac humanitate facile credo explanatum iri, iſtius beneuolentiae vocante iam aura, vela pandam orationi.

Exploratiſſimum eſt, quod modo dicebam Auditores: contemplationis ſtudia nonnullorum vel improbitate, vel errore in inuidiam, & contemptionem adduci: qui haud tanti faciendi viderentur, ſi eius opinionis auctores ipſi, nullum haberent ſuae ſententiae ducem. Nam Epictetus homo caeteroqui Stoicus, & ſapientiae ſtudioſiſſimus in paucis; qui ſola veritatis indagatione contenti fuere, eos ait re vera fuiſſe idiotas, in ſpeciem, & verbo tenus habitos eſſe philoſophos. Euphrates autem vir etiam ipſe ſua memoria ſapiens hanc philoſophiae partem dicebat eſſe pulcherrimam: agere negotium publicum, cognoſcere, iudicare, promere, atque exercere iudicium, quaeque philoſophi docent, habere ſemper in manibus, atque in vſu quotidiano. Quod vetuſtioribus etiam Iuriſconſultis video mirifice placuiſſe: qui veluti gloriantes, illa de ſua laude litteris conſignata reliquerunt: veram ſe, non fictam; expreſſam, non adumbratam, neceſſariam, non inutilem, ſplendidam, non abiectam philoſophiam, vt caeteros, conſectari. vt horum opinione iure optimo ab oratorum maximo dictum ſit, qui Rempublicam gubernent, qui

perſequi debeo, tam vberem ſegetem, ita bonam cauſam videam eſſe nonnullorum praeiudicio impeditam. Cum enim huius doctrina vniuerſa Collegij, certe magnam partem, ſola veri perſpicientia contineatur, ſunt, qui ſuſceptam à nobis ingenti labore prouinciam tractari minus vtiliter exiſtiment, quòd ab ea nulla proficiſcatur ad Reipublicae commodum opportunitas: quae non otium & quietem, ſed ſolertiam actionemque poſtulare videatur. Qua igitur die ad tam illuſtre ſapientiae ſtudium laudibus quantis poſſem maximis exornandum hunc in locum aſcendi, ea die, tanto exornationis fructu mihi carendum eſſet, ſi eos reprehendere vellem, qui huius diſciplinae magiſtros quaſi rebus ad nullam partem vtilibus intentos, id vnum agere dicunt, vt iuuentutem ad ſtudia magis opportuna contendentem otioſa mentis occupatione detineant. Facile tamen ex hiſce cotibus enauigabo, ſi vos, quod mihi perneceſſarium eſſe intelligo, imbecillitatem orationis meae veſtra humanitate, ac ſtudio confirmabitis. Sunt enim praeterea multa, quae me de hoc argumento in hoc conſeſſu dicentem poſſint à dicendo retardare: loci dignitas, atque amplitudo: eorum qui me audiunt, grauia nonnullorum iudicia: eorum qui ante me dixerunt, omnium oratio acutiſſimis inſtructa ſententijs: productum filum, ac tenue ſermonis mei; rei propoſitae praeſtantia, &

magni-

magnitudo tanta, vt ſi aliqua in re defecero iure optimo ſit accuſandum ingenium. Quae quoniam à veſtra mihi prudentia, ac humanitate facile credo explanatum iri, iſtius beneuolentiae vocante iam aura, vela pandam orationi.

Exploratiſſimum eſt, quod modo dicebam, Auditores: contemplationis ſtudia nonnullorum vel improbitate, vel errore in inuidiam, & contemptionem adduci: qui haud tanti faciendi viderentur, ſi eius opinionis auctores ipſi, nullum haberent ſuae ſententiae ducem. Nam Epictetus homo caeteroqui Stoicus, & ſapientiae ſtudioſiſſimus in paucis; qui ſola veritatis indagatione contenti fuere, eos ait re vera fuiſſe idiotas, in ſpeciem, & verbo tenus habitos eſſe philoſophos. Euphrates autem vir etiam ipſe ſua memoria ſapiens hanc philoſophiae partem dicebat eſſe pulcherrimam: agere negotium publicum, cognoſcere, iudicare, promere, atque exercere iudicium, quaeque philoſophi docent, habere ſemper in manibus, atque in vſu quotidiano. Quod vetuſtioribus etiam Iuriſconſultis video mirifice placuiſſe: qui veluti gloriantes, illa de ſua laude litteris conſignata reliquerunt: veram ſe, non fictam; expreſſam, non adumbratam, neceſſariam, non inutilem, ſplendidam, non abiectam philoſophiam, vt caeteros, conſectari. vt horum opinione iure optimo ab oratorum maximo dictum ſit, qui Rempublicam gubernent, qui

vrbes, aut nouas conſtituant, aut conſtitutas aequitate tueantur, qui ſalutem, libertatemque Ciuium, vel legum cautione, vel conſiliorum prudentia, vel iudiciorum grauitate conſeruent, eos quietae philoſophiae doctoribus eſſe longe anteferendos. Quapropter, quod à Poëta non obſcuro de otioſa virtute dicitur; ſimilem eſſe, vel taciturnae lyrae, vel naui ad profectionem adornatae, ſed ſemper in portu conſiſtenti, id iſtorum iudicio videtur in hoc ſapientiae genus omni ex parte conuenire. Atque haud ſcio, an de huiuſmodi philoſophiae ratione illud extet Senatuſconſulti decretum: vt Philoſophi, ad quos Iuuentus conueniret, totoſque dies otioſa deſideret, omnino Romae ne eſſent. Certe Domitianus acerbiſſima voce praeconis omnes ad vnum profectionem ab vrbe maturate imperauit: qua tempeſtate nonnulli Philoſophi nobiles in exilium amandati, partim in Lybiae, Scythiaeque ſolitudines, partim in Hiſpanias, partim in alias oras ignobiliores abierunt. Ac ne horum poena mitior eſſe videretur, traditum eſt, ab illo Imperatore permultos homines, & quidem claros, capitali ſupplicio damnatos fuiſſe, & interfectos, quòd operam Philoſophiae dediſſent: quaſi minime ſatis fundari poſſet Reipublicae ſalus, niſi Philoſophorum, hoc eſt inutilium hominum capite confirmaretur. Quid quòd ante Romanum nomen à Sophocle neſcio quo, decreto publico, ab

Attica

Attica philoſophiae parente, atque altrice, quid quòd toto regno à Lyſimacho, alijſque nonnullis extrema cum ignominia Philoſophos eiectos eſſe accepimus? vt non vnius Ciuitatis, ſed publica gentium confeſſione pronunciatum videatur, non poſſe Reſpublicas abſolute conſtitui, niſi Philoſophi, deſidioſi homines, atque inertes è ciuitatibus eijciantur. Sed haec aequius ferenda eſſent, niſi etiam fuiſſent qui huiuſmodi ſtudia riſu Sardonico, ac Satyris plane Menippaeis illuſerint. Scitum eſt enim illud de barone peruicaci, ac inſigni ſannione Icaro Menippo: quem ſcurra pudoris exhauſti Lucianus inducit. Is amore ſapientiae, ſi Deo placet, incenſus, in Philoſophorum diſciplinam ſe dediſſe commemorat: à qua denique eum ſe fructum accepiſſe animaduertit, vt multo quàm venerat reuerteretur indoctior: quando ab ijs, qui omnia ſe ſcire profiterentur id vnum tantum didiciſſet, qua ratione de corporatis, atque aſpectabilibus dubitaret. In Deorum adeo concilio Ioui contra Philoſophos ab omnibus acclamatum eſſe confirmat: perde, incende, trucida, exure, in Tartarum, veluti Gigantes hoc inutile terrae pondus fulminis igne deturba. Quo facilius intelligitis quanta mihi eorum iniurias depellendi neceſſitas impoſita ſit, qui has antiquorum voces, haec exempla ſecuti, operam noſtram PP. induſtriam veſtram, Adoleſcentes, & aſpere lacerant, & dictis acerbiſſimis inſectan-

tur. Sed mea longe alia ratio eſt, longe aliter animum induco meum. Praetermiſſa enim confutatione, quae in loco requiri videbatur, omnem orationem eò conuertam, vnde facile id poſſit intelligi; ab illa doctrina, quae in mentis agitatione conſiſtit, cum ſplendorem ad Rempublicam honeſtandam eximium, tum fructus ad omnem opportunitatem vberrimos promanare. ita praetereunda confutatione, neque laudationis fructu priuabor, neque confutationem in ipſa negligentia praetermittam. Vnde vero commodius initium exornandi faciam, quàm à prima huius ſapientiae laude? quae tanta eſt, vt ſine tam opportunae diſciplinae praeſidio abſolutiſſima eſſe non poſſit ea felicitas, cuius cauſa putat Ariſtoteles celebratos à mortalibus eſſe conuentus, & conditas Ciuitates. Nam quae publica beatitudo eſt, niſi ea ipſa, quae priuatim ſingulis primum attribuitur, tum in omnem peruadens ſociorum conuentum, cum tota pariter Ciuitate communicatur? Quì vero fieri poteſt, vt priuata ſingulorum felicitas cunctis abſoluta partibus ſine illa Philoſophiae parte ſit, quae omnem humanae intelligentiae vim in ſola veri cognitione conſtituit? Sunt enim multiplices, & vulgi, & Philoſophorum, & mediorum hominum de felicitate ſententiae: nulla tamen ea vendibilior habita eſt, in qua ſapientiae principem, omniſque doctrinae architectum fuiſſe accepimus Ariſtotelem.

telem. Vt enim ſexcentas illas antiquorum tritas, & peruagatas de beatitudine opiniones praetermittam; eſſe video, qui bonorum finem rebus ijs exiſtiment terminari, quae omnium cupiditate mortalium expetuntur: valetudine, diuitijs, gloria, voluptate. qui quoniam felicitatem, rem natura ſua ſolidam, ac firmam in lubrico, atque in ancipiti poſitam volunt, ſic opinionum varietate, pro rerum, ac temporum commutatione diſtrahuntur, vt cum egeſtate premuntur, diuitijs, cum aegrotant, valetudine, cum vitam exigunt acerbiſſimam, ſummum bonum voluptate definiant. Alij, qui ſunt ingenio excelſiori, felicitatem prudentia circumſcribunt, & metiuntur: quae quoniam actuoſam ciuium vitam moderatur ac regit, credunt etiam in eadem ſatis idonea beatae vitae ſemina contineri. Sunt denique poſtremi, qui omni prorſus actione neglecta, beatitudinis vim ſolitaria veri cognitione comprehendant. Hos enimuero tanquam diuinos homines in hunc humanae vitae mercatum, non coronae, non quaeſtus, & lucri, ſed videndi ſolum cupiditate incenſos aiebat venire Pythagoras. Itaque, vt in ſumma dicamus, nemo iſtorum eſt, qui, quantum intelligi poteſt, ſummi boni certam, & propriam ſedem in altera hominis parte, vel animo, vel corpore, ſitam eſſe non putet; quique in ſingulis bonorum generibus, animi, corporis, & fortunae, ſatis per ſe accommo-

tur. Sed mea longe alia ratio eſt, longe aliter animum induco meum. Praetermiſſa enim confutatione, quae in loco requiri videbatur, omnem orationem eò conuertam, vnde facile id poſſit intelligi; ab illa doctrina, quae in mentis agitatione conſiſtit, cum ſplendorem ad Rempublicam honeſtandam eximium, tum fructus ad omnem opportunitatem vberrimos promanare. ita praetereunda confutatione, neque laudationis fructu priuabor, neque confutationem in ipſa negligentia praetermittam. Vnde vero commodius initium exornandi faciam, quàm à prima huius ſapientiae laude? quae tanta eſt, vt ſine tam opportunae diſciplinae praeſidio abſolutiſſima eſſe non poſſit ea felicitas, cuius cauſa putat Ariſtoteles celebratos à mortalibus eſſe conuentus, & conditas Ciuitates. Nam quae publica beatitudo eſt, niſi ea ipſa, quae priuatim ſingulis primum attribuitur, tum in omnem peruadens ſociorum conuentum, cum tota pariter Ciuitate communicatur? Quì vero fieri poteſt, vt priuata ſingulorum felicitas cunctis abſoluta partibus ſine illa Philoſophiae parte ſit, quae omnem humanae intelligentiae vim in ſola veri cognitione conſtituit? Sunt enim multiplices, & vulgi, & Philoſophorum, & mediorum hominum de felicitate ſententiae: nulla tamen ea vendibilior habita eſt, in qua ſapientiae principem, omniſque doctrinae architectum fuiſſe accepimus Ariſtotelem.

telem. Vt enim ſexcentas illas antiquorum tritas, & peruagatas de beatitudine opiniones praetermittam; eſſe video, qui bonorum finem rebus ijs exiſtiment terminari, quae omnium cupiditate mortalium expetuntur: valetudine, diuitijs, gloria, voluptate. qui quoniam felicitatem, rem natura ſua ſolidam, ac firmam in lubrico, atque in ancipiti poſitam volunt, ſic opinionum varietate, pro rerum, ac temporum commutatione diſtrahuntur, vt cum egeſtate premuntur, diuitijs, cum aegrotant, valetudine, cum vitam exigunt acerbiſſimam, ſummum bonum voluptate definiant. Alij, qui ſunt ingenio excelſiori, felicitatem prudentia circumſcribunt, & metiuntur: quae quoniam actuoſam ciuium vitam moderatur ac regit, credunt etiam in eadem ſatis idonea beatae vitae ſemina contineri. Sunt denique poſtremi, qui omni prorſus actione neglecta, beatitudinis vim ſolitaria veri cognitione comprehendant. Hos enimuero tanquam diuinos homines in hunc humanae vitae mercatum, non coronae, non quaeſtus, & lucri, ſed videndi ſolum cupiditate incenſos aiebat venire Pythagoras. Itaque, vt in ſumma dicamus, nemo iſtorum eſt, qui, quantum intelligi poteſt, ſummi boni certam, & propriam ſedem in altera hominis parte, vel animo, vel corpore, ſitam eſſe non putet; quique in ſingulis bonorum generibus, animi, corporis, & fortunae, ſatis per ſe accommo-

data praeſidia ad bene, beateque viuendum inueniri non arbitretur. Ariſtoteles autem prudentiſſimus Philoſophorum, is, qui neque nimium ſaepe, neque nimium valde laudari poteſt, cum in vnaquaque illarum opinionum, ſi minus veritatem ipſam videret, vmbram certe veritatis animaduerteret, beatae vitae nimium illorum malignitate contractae fines, & quaſi pomoerium amplius proferens, ex triplici bonorum ordine compoſitam felicitatem in vtraque hominis parte, tam animo, quàm corpore collocare non dubitauit: ita tamen, vt corpus tanquam incertum beatitudinis tabernaculum, animum vero ipſum, proprium eiuſdem, firmumque domicilium eſſe pronunciaret. Sed cum in animo duae illae ſitae ſint facultates: appetitus, in quo pleraeque virtutes à recta ratione temperatae collocantur, & mens, atque intelligentia; quae tum res mutabiles atque inconſtantes, tum perpetuas, ac neceſſarias intuetur, & cogitat; ſic de animi perfecta felicitate ſtatuendum eſt, vt niſi appetitus honeſtate, ad quam eſt factus, niſi vtraque illa intelligentiae vis, veritate, in qua vna conquieſcit, expleatur, abſoluaturque, vere beatus omni ex parte animus haberi non poſſit. Quae vt ita ſint, multo tamen illud exploratiſſimum eſt, eam animi felicitatem, quam intelligendo, cogitandoque res immutabiles obtinemus, ſic caeteris praeſtare omnibus, vt in ea, & prima, & ſum-

ſumma hominis felicitas reponenda eſſe dicatur à ſapientibus. Eſt enim in omni natura, quae ſimplex, & ſolitaria non ſit, comparatum, vt vni, quod caeteris antecellat, principatus deferatur. Quo fit, vt ſi omnibus animi facultatibus ea vis, & praeficitur, & antefertur, qua rerum immutabilium intelligentias animo, ac mente concipimus, illa profecto beatitudo anteponenda ſit caeteris, quam veri perſpicientia, hoc eſt praeſtantiſſima muneris functione comparamus. Vſque adeo verum eſt, quod tradunt viri prudentes, perfectam cunctis partibus felicitatem tanquam à capite, atque principio ab illa in primis ſapientiae parte proficiſci, quae mentis agitatione contenta, nihil amplius inueſtigat: à caeteris vero tantummodo inchoatam, & quaſi faſtigium à contemplatione requirentem corriuari. Quod ſi ciuilis illa beatitudo, quam omnis hominum coetus à vago, ferinoque victu intra oppidorum moenia concluſus intuetur, & ſequitur, ex priuata ſingulorum felicitate conflatur, quotuſquiſque non intelligit, Ciuitates non poſſe fieri ſumme, perfecteque beatas, niſi cum omni humanitatis officio, etiam ſolitaria veritatis indagatio miſceatur? Neque vero velim quiſquam exiſtimet, ciuile bonum numeris expletum omnibus ita in anguſtum à me compelli, vt recte credam à Platone dictum, tum denique Reſpublicas fore beatiſſimas, ſi, aut Philoſophi eas regere inciperent, aut

qui

Digitized by Google

qui regerent, omne ſuum ſtudium in doctrina, & ſapientia collocarent: cum praeſertim ab antiquorum monumentis acceptum ſit, pleroſque Philoſophos ab vmbratili exercitatione ad publica moderandae ciuitatis officia digreſſos, non modo beatae vitae praeſidia ſuis non comparaſſe, verum etiam tyrannidem crudeliſſimo dominatu exercuiſſe. Nam quid attinet hoc loco dicere de Critia, deque ijs, qui cum Critia Philoſophiae myſterijs initiati ſunt? quid de Tarſenſi Lyſia, quid de Athenione, quid de Demochare? quid de alijs propemodum innumerabilibus? qui ab otio Philoſophiae ad Reipublicae negotium promoti, tam acerba dominatione ſunt vſi, vt non Athenis ad omne humanitatis officium inſtituti, ſed in extrema barbarie ad Tyrannidem, atque ad lanienam informati viderentur. Non ergo propterea Sapientiae diſciplinam tantopere in Ciuitate commendo, quòd putem, oportere vel Ciues omnes, vel omnes Ciuium moderatores philoſophari: ſed quod videam, ex illa Ciuium parte, quae veri conſiderationem amplexa, actionem non tam contemnit, quam permittit caeteris, neſcio quid ſingulare, atque diuinum ad immortalem Reipublicae commendationem exiſtere. Immo vero eos ipſos, qui ſic vt dixi, veritatis indagationem optarunt, non ita illa contemplatione occupari oportere intelligo, vt quos tueri deberent, eos deſertos eſſe patiantur. Nam,

ſi in eo

ſi eo impediti ſtudio, ſuis opem ferre recuſarent, in capitale quoddam iniuſtitiae genus incurrerent, nec ſecus irriderentur, ac Thales ille Mileſius à muliercula deriſus idcirco eſt, quòd in contemplanda ſiderum, caelique deſcriptione ſublatis oculis, in foſſam miſerrima prolapſione decidiſſet. Quamquam enim ij, qui non ſolum omni publico munere, verum etiam patrimonio, reique domeſticae procuratione neglecta, ad rerum naturam contemplandam in ſolitudines ſeſe receperunt, admiratione vulgi ſuſpicerentur, ab ijs tamen, qui melius, vtiliuſque ſapientiae ſtudium ſequebantur, deſpicatui ducti ſunt ſemper, & cum irriſione neglecti. Mihi venit in mentem Socratis; qui ſe in ſyluis horum exempla ſecutum aliquando fuiſſe narrabat: in quibus diu, multumque commoratus, cum nullam ex tot arboribus, ad ea, quae ipſe interrogaret, reſpondentem audiſſet, domum illicò cum ea ſe opinione reuertiſſe aiebat, vt crederet, qui in ſyluis aetatem agerent, eos non cum feris modo, ſed cum truncis, atque ſtipitibus eſſe conferendos. Minus ergo mirandum eſt, ſi antiqui illi, atque agreſtes philoſophi, homines ſolitarij, nullamque humanae ſocietatis partem attingentes, & è Ciuitatibus eiecti ſunt, & multorum maledictis exagitati. Sed nos eum quaerimus naturae, rerumque caeleſtium contemplatorem, qui non ſui dumtaxat amans ſit, aut ſolitarius, qui non pecunioſis, aut

magi-

magiſtratibus allatret, ſed qui communitatem etiam diligat, qui modeſtiam, ac moderationem adhibens animi, ea, quae commentatione didicerit, docendo, in medium afferat ad publicas vtilitates. Ex hoc vero contemplationis, & ſapientiae ſtudio, ſic, vt diximus, cum Ciuitate communicato quae commoda Deus immortalis, quam felicitatis abſolutionem contenderim hodie ad communem opportunitatem, ſplendoremque proficiſci? Nihil dico de agrorum cultura, nihil de medendi arte, quae tum à Phyſicis, tum à Caeli, ſiderumque cognitione ſuarum praeceptionum cauſas, rationeſque delibant. nihil de re militari, nihil de nautica mercaturae parente: nihil de ipſa mercatura: quarum artium conſectatores ab auguſto illo Mathematicorum templo quaſi reſponſa petentes, partim Aſtrologiae, partim Geometriae, partim Arithmeticae rationibus erudiuntur. Dicam vnum, in quo fortaſsis vniuerſa comprehendam. Quid enim? non ne videmus prauas opiniones indoctae multitudinis ab ijs ſolum eripi, qui in accurata naturae, rerumque caeleſtium inueſtigatione verſantur? Id vero tanti eſt, vt niſi quaeuis Ciuitas hoc aſſequatur, vt ab opinionum portentis multitudinem liberet, non modo caeteris longe ſit inferior, verum etiam cunctis populis irridenda. Qui enim, neque horum doctrina ſunt exculti, neque huiuſmodi hominum vlla conſue-

tudine

tudine vtuntur, ita craſſas, & plumbeas in animo rerum notiones informant, vt ſimiles videantur antiquis illis Theſſaliae populis; qui, cum forte aliquos tum primum equis inſidentes aſpexiſſent, crediderunt ſemiferos à ſe homines eſſe viſos; quos poſtea Centauros nominarunt. Redigite vobis in mentem antiquorum de Lunae defectu ſententiam: qui cum cognitum non haberent, ſidus illud terris familiariſsimum luce lucere aliena; ſi quando ex improuiſo deficeret, veneficia in illa obſcuritate coarguentes, diſſono aeris crepitu Deae laboranti opem ferre conabantur. Antiquos ego dico? libet hic ea commemorare, quae hac ipſa memoria, ab ijs, qui nouum terrarum orbem adiere, certiſsimo teſtimonio ſunt accepta. Hi ergo populi, cum Luna, vt fit, in vmbram terrae inciderit, mortem ſideris pertimeſcunt: atque, vt ſunt opinoſiſsimi, in animum induxere, illo tempore à dracone praegrandi, atque immani Deam illam maxime fulgentem, clariſsimamque deuorari. quocirca clamoribus inconditis, terra, marique vociferari, ſaxa iacere tormentis exploſa, forium aedes contundere, voraciſsimum animal, vti Deam ſemeſam dentibus amittat, increpare. Cum enim ita natura comparatum ſit, vt homines admirabili cupiditate illa cognoſcendi teneantur, quae ſemper habent in conſpectu: rerum caeleſtium, quibus neque ſunt oculis vllae propter claritatem ſuam

illu-

illuſtriores, neque menti propter hebetudinem noſtram obſcuriores, cauſas, & rationes auidius inquirant neceſſe eſt. quòd niſi veras aſſequantur, ridiculi omnino ſint, opinionum ſumma peruerſitate decepti. Quare, ſi quis in communi hominum coetu exiſtat, qui labore, curaque ſua lucem aperiat in illa luce, is profectò incredibilem Ciuitatibus vtilitatem afferre iudicabitur. Nota ſunt quae ſcriptores de Sulpitio Gallo tradiderunt: qui militum factus Tribunus, cum in Lunae defectu, quaſi diro minacique portento copias perterrefactas aſpexiſſet, aduocata concione, de Caeli natura, ſiderumque ratione diſertè, atque appoſitè diſputauit. quare perculſa hominum mente abſoluta, tantos militi ſpiritus, atque animos fecit, vt de Perſe, cuius exercitus, quòd rationem defectus ignoraret, velut ictus ſidere peſtilenti obriguerat, nobiliſsima victoria ſit reportata. Quid vero dicam de Pericle Athenienſi, quid de Dione Siciliae Rege, qui eius defectus praedicendi ſcientia mira quadam opportunitate ſunt vſi? quid de Nicia clariſsimo alioquin Athenienſium Imperatore? qui ex hac ignoratione ad ſideris obſcuritatem exanimatus, cum portu claſſem educere veritus eſſet, ſuae Ciuitatis opes, & fortunas priuatorum afflixit. quid denique de Druſo? qui ad exercitum imperia detrectantem à Tyberio miſſus, primam noctem acerbitate militis ſane minacem, in ſcelus, ac parrici-

ricidium ſuo cum exitio vidiſſet erumpere, niſi Lunae radijs repentino terrae interiectu hebetatis,effuſam in ſe turbam ab incoepto flagitio iniecta religione deterruiſſet. Sed ad res, vel terris impoſitas, vel caelo, terriſque interiectas à ſideribus ipſis abeamus. Non ne opiniones multo magis irridendas confingent in his imperiti, quorum cognitio eo plus allicere videtur,quo frequentius, & pluribus locis non ſolum oculis occurrunt; verum etiam manibus contrectantur? quid enim illi comminiſci poterunt, aut quid poterunt non comminiſci, cum de perennibus aquarum fontibus, de grandine, de pruinis, de niue, de terrae motu, de mundi figura, de tonitruis, de pluuijs, de ventis, de fulminibus cogitabunt? Accipite quae de ioculari quadam, incredibilique quorundam inſania Graecorum litterae prodiderunt. Pſylli, Auditores(Libiae hi populi ſunt) cum Auſtrum aſpiratione peſtifera campis haberent, ac frugibus infeſtiſsimum,ſic idoneam de huius venti natura opinionem imbiberant, vt dies noctesſque de vlciſcenda tam importuni hoſtis iniuria cogitarent. Quid vero? quid factum putatis? vereor, vt oratio mea fidem ſit habitura: ita tamen hiſtoriae parentis Herodoti monumenta teſtantur. Coacto ſenatu,in publico coetu,de bello aduerſus Auſtrum inferendo deliberarunt. Et dictae quidem ſunt grauiſsimae in ſpiritum illum ſententiae: dimiſſoque concilio, adornata illico

expe-

expeditio eſt; ductus innumerabilis exercitus, pugnatum acerrimè: ab Auſtro denique ingenti mole pulueris excitata, ineptiſsimi homines ad vnum omnes ſunt occidione deleti: quos ſine dubio retinuiſſent, & Reipublicae conſeruaſſent Phyſici, ſi eos de Ventorum natura docuiſſent. A permultis accipio, Iaponas, ac Sinas, qui non ita ſuperioribus annis ſalutari doctrinae conformatione manſuefieri coeperunt, nullam pene diſputationem audire libentius, quàm quae in huiuſmodi naturalium rerum explicatione verſatur, nec alios ex omni mortalium numero auidius, quàm peritiſsimos doctrinae Magiſtros in illo genere poſtulare. Quin alias fuiſſe gentes didici ex monumentis aliquorum, apud quas Philoſophi, qui in ſola naturae quaeſtione occupati erant, vel honorabantur quaſi viri caeleſtes, vel tanquam mortales Dij cum veneratione, ac reuerentia colebantur. Ad quos Incolae, anni principio, velut ad oracula concurrentes, eos de futura ſiccitate, de imbribus, de ventis, de morbis, alijſque permultis, quorum cognitio eſt humanae vitae perutilis, curioſe percontabantur. Quantum ergo de Republica merentur hi, caeli, naturaeque deliteſcentis interpretes, ſine quibus ne illa quidem, quae ſenſibus experimur, ne nos quidem ipſos agnoſceremus? Sed ſunt alia tamen, in quibus eorum deſudat opera, multo ſane praeſtantiora, & grauiora. Illa enim quae

in

in Religionem virtutum omnium Reginam, ac parentem conferunt, explicari vix poſſunt; cum ſuperſtitiones tollant, cum mortales de Dei natura diligenter edoceant, cum diuina iura, cum omnes populo ſanctitates interpretentur. Tritum eſt illud, atque omnium ſapientium ſermone vulgatum: nullam fuiſſe gentem ita feram, ac barbaram, quae diuinam aliquam naturam eſſe non fateretur: ſed qualis illa natura ſit, nunquam inter omnes potuiſſe conuenire; adeoque in ea vnumquemque fuiſſe ſemper haereſi, in quam ſua ipſe ſuſpicione duceretur. Hanc ergo tam abditam, ac retruſam, ita tectam, atque obuolutam diuinae naturae notionem cum nobis euoluant ij, qui veritatis capti, ductique cupiditate contemnunt caetera, quis obſecro non intelligit, quàm iſtorum opera, non modo Reipublicae ſit vtilis, verum etiam neceſſaria? eſt enim dictu difficile, quàm varias, quàm errantes, & ementientes opiniones vna ſuperſtitio pariat, vbi ad aliquam naturam diuino cultu venerandam nata nobiſcum lege compellimur; ſed diuina natura qualis ſit, ignoratur. Sint illa leuia, quae de portentoſis ſuis, & commentitijs Dijs excogitauit antiquitas; cum ne meretriculis quidem, aut ſtabularijs diuinos honores denegatos eſſe ſciamus. Ne ſit abſurda Saporis Perſarum Regis inſana illa, neque ſatis vnquam deriſa gloriatio: qui ſe non modo Deum, ſed ſtellarum etiam

ſamiliarem, ac ſocium, Lunae, Soliſque germanum appellabat. Fuerit parum quod ſcriptum de Mendeſijs eſt: honorem ac reuerentiam, quam praeſtare poterant maximam, eam ſuperſtitioſos homines Caprarijs adhibuiſſe. Nihil dicatur de Tonemphoarum amentia: qui pro Rege, hoc eſt pro publicae tranquillitatis cuſtode, canem eligere ſoliti ſunt, à cuius motu, velut à nutu diuino, munera, magiſtratus, Imperia, quae vnicuique obtinenda eſſent, ſine vllis Ciuium deliberationibus augurarentur. Sileatur de nonnullis Indiae populis, quos hac tempeſtate cognitum eſt Amaracum, herbam odoratam, venerari pro Numine; & Deos ſic pro arbitratu fingere, ac refingere, ſic habere in poteſtate, vt ſi poſt oracula reddita res non ita ſucceſſerit, vti reſponſum erat, eos quaſi mendaces, atque inuerecundos pueros verberibus acerbiſſimis accipiant. Praetereamus denique quae de Turcis, Epicureis illis armatis, hoc tempore pluſquàm impia circumferuntur. Nulla enim ab illis beata ſecundum obitum vita exiſtimatur eſſe, niſi libidinoſa, & voluptaria, nulla diuinitas, niſi concreta, & corporata; nullae de caeleſtibus informatae animis intelligentiae, niſi quae anicularum fabulae, ac ſomniantium deliramenta videantur. Haec inquam, vel ita putida, vel è tam antiqua ducta memoria, tamque remotis repetita regionibus hoc loco, atque in hac, quam hodie ſuſce-

pimus,

pimus, diſputatione taceantur. Illud taceri diſſidium non poteſt, quod intra Chriſtiani orbis fines in Euangelij luce, vitio prauarum de religione opinionum, Prouinciae nobiliſſimae longo iam tempore perpeſſae, non modo quaeſitam ab omni natione felicitatem non ſunt adeptae, verum etiam concordiam, in qua beatae vitae vis omnis, & natura conſiſtit, amiſerunt: ſic prorſus, vt non dicam vna Ciuitas, vna gens, vna familia, ſed vna plane domus de ſua haereſi, quaſi pro aris, & focis ipſa ſecum digladietur, & pugnet. Scitè quidem, prudenterque Ciuitatum, ac legum conditores feciſſe putantur: quòd cum viderent, eſſe perdifficile, populos in officio continere, niſi belli, paciſque artibus Numinis quoque metus adderetur aliquis; ad religionem animis inſerendam operam omnem, ac ſtudium ita contulere, vt etiam honeſto, quemadmodum credebant ipſi, mendacio, fidem ſibi conciliarent, familiares cum Dijs congreſſus, & colloquia ſimulando. Itaque Romae Numa Pompilius ad Ægeriam, in Scythia Zamolxis ad Veſtam, Carthagine Charondas ad Saturnum, Zoroaſtes in Bactris ad Oromaſin, in Creta Minos ad Iouem, Draco, & Solon Athenis ad Mineruam, Licurgus ad Apollinem, & quod caput eſt, Mercurius ille ter Maximus ad Mercurium Deorum Nuncium, ſuarum praeceptionum inuenta referebant. Prudenter inquam, & hi feciſſe putan-

tur, & qui ex virtutibus,quae humanam omnem ſocietatem ſarctam,tectamque conſeruant, Religionem principem eſſe dixere, iudicarunt etiam recte: tum quòd homines ad manſuetudinem,& facilitatem illa virtus inſtituit, tum quòd in ea iuſtitiae parte verſatur,quae debitum Deo retribuit, cui omnia,& velle debemus, & facere. Niſi caueatur tamen, vt non modo cultus, atque officium illi praeſtabili Naturae tribuatur, Numinis inijciatur metus, arae, templa, ſacra,ceremoniae inſtituantur; ſed etiam vt doctrinae beneficiò cognoſcatur impenſius, quae Deo vis, atque excellentia ſit, quae attributiones, ac tituli, quae ſacrorum, aut religionis ad eum rite colendum ratio poſtuletur: niſi denique videatur, vt ſit in his Ciuium omnium vna, & quidem ſumma conſenſio; tantum abeſt, vt inconſtans, & vaga religio proſit,vt nihil illa varietate fieri poſſit efficacius ad omnem hominum coetum labefactandum. Nunquam enim tam obfirmato ad mortem curritur animo, quàm cum de religione certatur: neque vlla tam acerba, tam diuturna,tam capitalia exiſtunt odia,quàm quae à Religionum varietate naſcuntur. Huc profecto pertinebat illa duodecim Tabularum prudentiſſima ſanctio: vt ne priuatim haberentur Dij, neue ſacra externa, & peregrina reciperentur, quae antea Reſp. non recepiſſet. Intelligebant enim graues illi legislatores,tam ſumma in eo genere Ciuium

conſen-

conſenſione ciuitatem omnem coagmentari poſſe, quàm ſectarum multitudine, ac varietate diduci. Atque vtinam iſtud ab illo ſuperſtitionis famoſiſſimae buccinatore Mahometo nunquam prouiſum fuiſſet: qui ex abiecto Camelorum redemptore factus repente buſtuarius gladiator, ex gladiatore diuinus, prouincias orientis Solis vniuerſas, litterarum, ac ſapientiae ſtudio ſublato, noua religione imbuit, ea lege promulgata, vt qui dogmata illa probaſſet, ſi vnquam poſtea de recepta ſuperſtitione rationibus diſputaret, is ſupplicij capitalis illicò fieret reus, & extrema pati cogeretur. Quid deinde conſecutum ſit, nemo eſt, qui non habeat exploratum. ſublata recta in Deum obſeruantia, profanatus pudor, vulgata viliſſimè corpora, receptum cum flagitioſa doctrina palmare flagitium: in ſuperſtitionis tamen vnius admirabili omnium conſenſu etiam inter Tyrannicas dominationes regnatum diutius, quàm poſt hominum memoriam ſit auditum. vt hinc demum intelligere liceat, quanti Reipublicae interſit, in vnam, eamque rectam, & caſtigatam religionem conſpirare omnes, cum tantum ſit etiam in falſa praeſidij ad hominum animos illa cerimoniarum communione conglutinandos. Hoc igitur amplius ijs, qui commentandi ſtudio de Republica bene merentur, adſcribatur, quòd eorum officio, ſuperſtitionum omnia monſtra tollantur, quòd religionum multitudo ad vnum,

eumque certiſſimum Dei cultum, ad vna, eademque ſacra, & ceremonias reuocetur. Nam quae ars in qualibet anteacta memoria Dei naturam patefecit antiquis, niſi eorum quieta diſciplina Philoſophorum, qui res obſcuriſſimas accurata cauſarum, effectorumque contemplatione mortalibus aperuerunt? Quis inquam immutabilem illam Mentem animo percepiſſet vnquam, aeternam, abſolutam, ab omni compoſitione ſeiunctam, omnia mouentem, & gubernantem, niſi in tanta rerum obſcuritate Philoſophorum lumen affulſiſſet? Iam in Chriſtiana Republica, cui admirabilia quaedam, atque inaudita ipſe per ſe demonſtrauit, ac retexit Deus, quid tandem eſſet, quod ſectas, quod familias, quod opinionum varietatem tollere poſſet, niſi Theologorum ſumma doctrina extitiſſet, bonam partem à quietae philoſophiae fontibus accerſita? qui cum ſanctitate, hoc eſt Dei colendi ſcientia ſint imbuti, & rationem longinqua commentatione didicerint, quamobrem, & quomodo cultus, ac veneratio Numini debeatur; gentes innumerabiles, tam varijs, tam remotis locis ſeparatas acutiſſimo doctrinae genere ad diuinam naturam rite caſteque venerandam informarunt. Neque enim audiendi nonnulli ſunt, & quidem ſuo iudicio docti, ac ſapientes, qui hoc tempore aduerſus exquiſitam Theologorum commentationem ea rumoribus, & multiplici ſermone diſ-

ſemi-

ſeminant : eſſe ſatis illam eius diſciplinae partem excolere, quae ad actionem refertur, caetera, quae de diuinis traduntur, non ſic exiliter, ac exigue reſecanda eſſe, ſed perſtringenda curſim, & quaſi per ſumma capita obeunda. Nam quid iſtud eſſet aliud, niſi Chriſtianam Rempublicam ad eam doctrinae mediocritatem reuocare, qua leuiter aſperſa fuiſſe dicitur, cum è popinis, & latibulis ſuis emerſere, qui, vt erant ingenio vafro, atque ad omnem temeritatem proiecto, Sophiſtarum praeſtigijs principio plebeculam illiteratam, & ganeones : deinceps etiam eos, qui doctiores exiſtimabantur, ad nouas religionum haereſes perduxerunt: eamque in illa ſcientiae tenuitate opinionum ſuarum fecere ſementem, quam hodie radicibus bene firmatam ſuccidere quidem poſſumus, penitus euellere, ac extirpare non poſſumus. Recordamini quod ſine lacrymis recordari non poſſumus, acerbiſſimum illud totius Germaniae vulnus: quo miſere ab infami deſertore nobiliſſima prouincia confecta, rectum ſalutis iter, à quo ſemel aberrauit, inuenire vix poteſt. Illud ego loquor vulnus, quod non plurimis ante annis Martinus Luterus faediſſimi buſti cadauer extremum Chriſtianae Reipublicae grauiter impoſuit, cum noua proſeminata ſuperſtitione, ab auita, caſtaque pietate plurimorum iudicia voluntateſque diſtraxit : cum nouam in longinqua prouincia diuini cultus formam, & ra-

tionem inſtituit, Romani Pontificis auctoritate non eleuanda ſolum, verum etiam conuellenda: tantoſque habuit in illa peſte circumferenda progreſſus, vt nimium deploranda videantur eſſe, quae ſunt poſtea conſecuta. Quid enim? in errorem longè pernicioſiſſimum implicati etiam viri Principes: ſublatae, tum Dei, tum Sanctorum effigies: inuolatum repente in opes religione maiorum Eccleſijs aſſignatas: expilatae arae: templa, quà direpta, quà diſturbata: rerum ſacrarum procuratio, vel vſurpata vitio, vel neglecta: deprauati mores, atque peruerſi; dubius ſanguis, permiſtum genus: matrimonia vaga: permiſſum ijs, qui caelibem vitam Deo cum ſacramento addictam agerent, vxores ducere. ac ne illa res cuiquam in religionem venire poſſet, idem ipſe tam ſanctae doctrinae ſeminator, idem ipſe in tam nefaria Tragoedia primarum partium actor, abductam è ſancto contubernio Virginem habuit peſſimo publico concubinam. Ne multa. iura omnia tam diuina, quam humana perturbata: in opiniones ridicule pugnantes diductae ampliſſimae prouinciae; & in eodem coetu quot capita, tot ſententiae. Scio nonnullos eſſe, qui omnem culpam in hominis auaritiam ideo conferant, quòd à Pontifice Maximo adempta ei facultate remiſſionum promulgandarum, quas Indulgentias dicimus, quaeſtum, quem illo praeconio facere potuiſſet, ereptum ſibi eſſe moleſtiſſime

ſtiſſime ferret. Non ignoro, eſſe ſcriptores au-ctoritate longe grauiſſimos, qui principem cauſam tam in Luteri cupiditatem, quàm in aliorum ſordes corriuent; quòd nimirum auariſſimi quidam homines in prouincias profecti, defunctorum animas igne purgante cruciatas Pontificis clementia pretio venditata, eiuſque mercaturae vectigali etiam feminis attributo, malo cum exemplo ſe liberaturos profiterentur. Video denique alios exiſtimaſſe, non bene ſub initium huic malo medicinam eſſe factam, quòd temerè ac nimium ſubitò ad extrema concurſum eſt. Quae vtrum verè dicantur, an ſecus, aliorum ego iudicium eſſe volo. Mihi certe illud exploratiſſimum eſt, ab illorum penuria, & paucitate, qui ſtudia rerum diuinarum amarent, totoſque ſe ad perquirendam veritatem conferrent, eſſe factum, vt illa peſtis, & impunè vulgaretur, & diuulgata, quo minus ſerperet quotidie latius, vix potuerit impediri. Qui enim res ſacras ea tempeſtate procurabant, ſi fuiſſent non litteris tincti leuiter, ſed doctrinarum omnium ſcientiſſimi; animaduertiſſent principio minus ſanas opiniones ab inſaniſſimo Hiſtrione publicari; & hominis amentiae, doctrinae, ac ſapientiae vi facile potuiſſet occurri. Quocirca tandiu illa contagio graſſata libere, ac licenter eſt, quoad viri apprime periti, & callidi quaſi conceſſi diuinitus extiterunt ad tantum improbi veteratoris malum

auer-

auertendum. adeo certum eſt, neque mediocrem eſſe debere doctrinam, quae in rerum diuinarum cognitione verſatur, neque media eſſe illorum in Rempublicam officia, qui mentis exercitatione quietiſſima ſunt occupati.

Sed ne ſolum illa, quae ab hoc ſapientiae genere ad Reipublicae commodum in religionem conferuntur, exornare videamur; vnum ab Vrbium incremento petitum in hac poſtrema parte orationis adiungam argumentum, quod multo poſſit plurimum tantam, tam vtilis diſciplinae opportunitatem declarare. Eſt enim admirabile, quantum illud commentandi, cogitandique ſtudium valeat ad omnem Ciuitatem, non illuſtrandam modo ſplendore nominis, ſed hominum quoque frequentiſſimo conuentu amplificandam. Arbitror adeo doceri veriſſime, quod traditur à nonnullis, complures quidem eſſe cauſas, cur Ciuitates alijs aliae ſint frequentiores: religionem ac pietatem, qua factum eſt, vt aliquando Hieroſolymae vicies, quinquies centena capitum millia cenſa ſint: mercaturam, atque opificium, quae quantum in eo genere poſſint, Italiae ciuitates nobiliſſimae innumerabili hominum concurſu teſtificantur: commune multarum gentium forum; quale hoc Pontificium Romae videmus, in quo velut in ſacro populorum omnium Areopago, vniuerſo terrarum orbi ius dicitur: immunitatem, libertatem, leges priuatas, atque alia ex

illo

illo genere permulta, quae vniuſcuiuſque Ciui-tatis non muros tantum, moto fine proferre; verum etiam famam poſſint aucta frequentia dilatare. Haec inquam recte dici puto, & de cauſis amplificandarum Vrbium accommodatè. Sed tamen in liberalium artium publicis Academijs ad eam rem conſequendam tanta poſita vis eſt, atque praeſidium, vt haec ciuitatis augendae ratio, vel caeteris par, vel omnium potiſſima eſſe iudicetur. Quare, poſteaquam Galeatius ille Vicecomes ſummopere cupidus illuſtrandi Ticini, in ea vrbe, quam frequentiſſimam eſſe volebat regio plane ſumptu Gymnaſium liberalibus artibus excitauit, cauitque ne quiſquam ſuae ditionis aliò ſe ad diſciplinas comparandas conferret; alij quoque Principes, & quidem plurimi ad eandem incenſi laudem & gloriam, cum ciuitatem aliquam nobilitare voluerunt, conſtituto ibi doctrinarum omnium quaſi mercatu, grauiter edixere, ne quiſquam è ſuis doctrinae cauſa exterarum gentium Academias adiret. Quod ſi eas tantum diſciplinas, quae actione terminantur, in ciuitatibus eſſe voluiſſent, non etiam eas, quae ſola cognitione circumſcribuntur, compertum habeo multo minorem illorum numerum futurum fuiſſe, qui ad eas vrbes perdiſcendi ſtudio proficiſcerentur. Nam cum duae illae ad gloriam viae, quarum pro ſe quiſque ingreditur aliquam, tritae ſint, & proculcatae; militiae ſtudium,

& ſa-

& ſapientiae : quae duas iterum quaſi ſemitas illo duplici quietae, actuoſaeque genere demonſtrat ; dici profecto non poteſt, quantum ille concurſus, & frequentia retardata eſſet, ſi altera via fuiſſet ad laudem intercluſa . fuiſſet autem, ſi eas diſciplinas neglexiſſent, quae in veritatis inquiſitione ſunt collocatae. Vt enim vulgo dicatur, apud nos commentandi ſtudia, & contemplationis artes non ita liberum, ac patentem ad gloriam habere aditum; ſcio tamen apud multas exterarum regionum nationes ad dignitatis gradus excelſiſſimos iter expeditum comparare. Quo fit, vt longinqui, ac peregrini facile ad eas adeant Ciuitates, in quibus illud ſcientiae ſtudium florere intelligunt, quo domi ſuae vti poſſint ad laudem ampliſſimam conſequendam. Hoc vero quàm pulchrum eſt Deus immortalis ? quàm praeclarum, quam expetendum ? conſuli à nationibus exteris, conueniri, ſuſpici nomine ſapientiae, & cauſa contemplationis honorari ? Nam ſapienter ab Ariſtotele dictum eſt, qui facultatibus illis imbuti ſint, quae ſua ipſarum poſſeſſione minime contentae, aliò referuntur ; laudem illos quidem promereri ; ſed qui ea ſapientiae parte ſint ornati, quae ſe ipſa contenta eſt, ſibique ſua tantum cognitione facit ſatis, ijs honorem, ac dignitatem quaſi caeleſtibus viris eſſe tribuendam. Habet enim quiddam, non modo excellens, verum etiam diuinum ea res, quae nihil extra ſe ipſam expetit

amplius,

amplius,nihil requirit externum. Quid ergo pulchrius, quid honeſtius, quid ad omnem exiſtimationem optabilius, quàm eos habere in Ciuitate, quos & admirentur Ciues, & exteri quaſi diuinos,atque caeleſtes venerentur? Quid beatius, quid magnificentius,quàm ijs hominibus eſſe Ciuitatem inſtructam,à quorum lumine lumen alijs, vt ille dixit, accendatur, à quorum doctrina tanta in alios admiratio peruadat, vt non laudentur modo propter vtilitatem,quam pariunt publicam, ſed cum veneratione, ac reuerentia, propter excellentiam, veluti quaedam Numina ſuſpiciantur? Poſſem hic ego Ægyptios hoc nomine feliciſſimos appellare: ad quos à toto ſapientium choro peregrinationes multo longiſſimae ſapientiae cauſa ſuſceptae ſunt. Etenim, vt à poëtis incipiam, quo genere, vt cum oratore diſertiſſimo dicam, nullum exiſtimatum eſt ſapientius, Orpheus, vnus ex antiquis Theologis, Homerus,ac Muſaeus poëtae nobiles, quibus eam artis diuinitatem niſi Ægyptijs referre debuerunt acceptam, quos tum è proximis,tum è longinquis regionibus adierunt? Quid vero Daedalum commemoro? quid Lycurgum? quid Solonem Athenienſem,quid Platonem, quid Pythagoram, quid eius diſcipulum Zamolxin, quid Eudorum Mathematicum,quid Democritum Abderitem, quid alios; qui ad Ægyptios profecti, eam orbium caeleſtium,terrae, ſtirpium, naturae denique vniuerſae

uerſae cognitionem hauſerunt, qua totus terrarum orbis,ac ipſa demum humana vita omnis eſt illuſtrata? Poſſem Athenas praeterea, perbeatam illam Ciuitatem hic excitare: ad quam Romani etiam in ampliſſimo dominatu ſe conferre ſoliti ſunt, vt eos de ſapientia conſulerent, qui à ſe iura petere cogerentur. Sed vt haec, aliaque facile praetermittantur, Lutetia Pariſiorum facit: quae Vrbs, vt omnium liberalium artium ſemper habita ſit quaſi dux, & magiſtra, illo tamen tempore, quo dicta eſt florentiſſima, ea maxime ſtudia coluit, quae in ſola veritatis conquiſitione pernoctant. qua tempeſtate acceptum eſt, ad triginta adoleſcentium millia numerata fuiſſe, eorum, qui ſolo diſciplinarum ſtudio in ea ciuitate commorabantur. Quid ijs tectis,aut ſplendidius, aut felicius dici potuit,ad quae vſque à poſtremis terrae finibus ſcientiae conquirendae cauſa tam auidè concurrebatur? Quid Academia illa fieri potuit honorabilius, quae tanquam ſapientiae domicilium,ac veluti Delphicum templum,à tanta peregrinorum multitudine conſulebatur? Quid illa Ciuitate frequentius,quae ſola liberalium artium doctrina tot homines intra moenia continebat, vt non modo iuſtam, verum etiam amplam, copioſamque ciuitatem ipſi per ſe conſtituere potuiſſent? quorum ego magnam partem idcirco crediderim operam veritatis commentationi dediſſe, quòd eorum plurimos, qui ex illa multitudine

dine

dine ſcriptis litteris etiam nunc apud poſteros nominis immortalitate ſuperſunt, vel in naturalium, vel in diuinarum rerum cognitione peruigilaſſe ſciamus.

Sed vt orationem infinitè fluentem ab effuſo curſu reprehenſam tandem aliquando referamus in gradum, vos appello, atque obſecro Adoleſcentes, vt quantum Reipublicae proſit illud ſapientiae genus, quod in naturae veritatiſque diſquiſitione verſatur, veſtro ipſi ſtudio, veſtra diligentia, quaſi certiſſimo ſuffragio conſtituatis. Vos praecipue mea ſpectat oratio, qui huc ſapientiae perdiſcendae cauſa conuenitis. Iſtud agite per Deum immortalem: & qua coepiſtis, cum eadem animi alacritate contendite: rati, non vulgare vos aliquod, aut medium officium patriae, propinquis, amicis, vicinitati, hominum denique ſocietati vniuerſae praeſtare; cum in ea ſtudia neruoſius incumbitis, quae opinionum portenta Herculeo prope labore de medio tollunt, quae ſuperſtitionum, & varietatem, & vanitatem excludunt, quae tranquillas, quae admirabiles, quae amplas, quae frequentes, quae honorabiles, quae beatiſſimas, quod caput eſt, efficiunt ciuitates. Diuinitus dictum exiſtimate: lucis vſuram ita nobis tributam eſſe, vt ex ea partem patria, partem propinqui, partem amici, partem communis hominum ſocietas ſuo plane iure repetere poſſit. Quid ergo? parum ne Reipublicae, parum patriae,

triae, parum propinquis, atque amicis, parum communi hominum ſocietati retribuetis, cum rerum aſpectabilium naturam è ſuis inuolucris, atque integumentis explicabitis: cum eam hominis partem doctrinae cultura expolietis, in qua beatitudo principem, ac primariam veluti ſedem habet collocatam: cum opinionum de diuino cultu diſſentientium multitudine, ac diuerſitate ſublata, conſenſionem, mutuamque Ciuium conſpirationem fouebitis: cum ſummos, medios, infimos, externos, propinquos, alienos in admirationem ſapientiae veſtrae conuertetis; cum veſtrae ciuitatis amplitudinem, dignitatem, frequentiam, beatitatem pro virili parte ſtudioſiſſime promouebitis? Habet Roma, caput hoc vrbium, innumerabilia, quae humanum ſupra faſtigium poſſint vnamquamque ciuitatem amplificare. Si poſitum attendas, amoeniſſimos vides circa colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges, ex maritimis commeatus accipiantur: mare, ad commoditates vicinum, ad pericula claſſium externarum ſatis remotum. quid plura? prouinciarum medium, Italiae vmbilicum, atque ad incrementum vrbis, vt ille dixit, vnice natum locum. Si externa magis, atque adiacentia circumſpicias, quae agrorum bonitas? quae frugum vbertas? quae hortorum pulchritudo? quae villarum frequentia? quae celebritas ſuburbiorum? Si magis inſita, intimaque conſideres: quae vrbis facies,

cies, quae magnificentia aedium? quae ſtructuræ templorum? quae viarum amplitudo? quae Ciuium humanitas? quae copiae, quae rerum omnium affluentia? quae iudicia? quae immunitas, quae religio? Tecta ipſa, Deus immortalis, ipſae parietinae, ac ſaxa, non tam ciuium attrita pedibus, quàm oſculis peregrinorum exeſa, è remotiſſimis terrae finibus Ciuitates, prouincias, regna ad ſe trahere ſua ſanctitate videntur. Declaratum eſt à nationibus illis in orbe tam longinquo poſitis, vt aduerſa nobis veſtigia vrgere dicantur: quae hac noſtra memoria è ſuis ſedibus excitatae in hanc vrbium arcem ad diuina iura religiosè petenda conuenerunt. Teſtem appello luſtralem hunc annum, quo tot, tam remotarum gentium huc concurſus eſſe factos, atq; adeo fieri ſcimus, vt plane poſſit intelligi, de Romani nominis amplitudine omnium populorum animis hanc eſſe opinionem impreſſam; eos habere ſecundum obitum iter ad caelum expeditiſſimum, quibus antea fuerint horum templorum aditus patefacti. Sunt igitur huic Vrbi permulta praeſidia ad bene, beateque viuendum, ſunt ad omnem amplificationem, ornamentum, dignitatemq; permulta: quibus ſi liberalium artium ſtudia vniuerſa, florentiſſimaſque diſciplinarum omnium officinas addamus, neſcio quid hac vrbe frequentius, quid auctius, quid nobilius, quid inſtructius, quid admirabilius poſsit, aut beatius ex-

cogitari. Sin autem contemplationis artes contemnerentur; verendum profecto eſſet, ne de huius Vrbis frequentia, perfectaque felicitate plurimum detraheretur: quae vt in opportuno, commodoque ſitu, in copia, in opulentia, in omni bonorum genere multum habere praeſidij videatur, maximam tamen partem in religione, ac pietate illi quodammodo propria, eſt conſtituta. qua dempta, non video, quid admodum amplum, quid magnificum ei poſſit ex tanto ſplendore, ac gloria remanere. Quod ſi perſuaſum eſt, ſine contemplationis beneficio nec promoueri poſſe religionem, nec conſeruari, illud quoque certiſſimum eſſe debet, perfectam Romanae Vrbis, atque adeo terrarum orbis vniuerſi felicitatem ſine illarum artium praeſidio retineri non poſſe, quae rerum contemplatione, verique perſpicientia contineantur.

IN

IN SOLEMNI STVDIORVM INSTAVRATIONE ROMANI COLLEGII

Oratio II.

DE ENCYCLOPAEDIA, ſiue de multiplici doctrinarum ſtudio contrahendo.

ANNVS plane tertius, ac decimus eſt, Cardinalis Ampliſſime, viri perilluſtres, Religioſiſsimi. PP. Auditores ornatiſſimi: cum è ſolemni litteraturae noſtrae tyrocinio ad dicendi tradendam artem ingreſſurus adoleſcentior, multa ex hoc ipſo loco, de rerum naturalium, diuinarumque ſcientia diſſerui, multa in eos peroraui, qui philoſophorum damnarent otium, & eam philoſophiae partem, quae ſola cognitione circumſcribitur, explodendam è Republica exiſtimarent. Hodie, qui veluti ſarctis, ac tectis praeſtandis huius Gymnaſij ſcholis, & iuuenum

Digitized by Google

induſtriae reparandae à Maioribus noſtris inſtitutus eſt dies, huc iterum,& veſtris in me ſtudijs, quorum in vultu ſignificationes video, & Moderatorum meorum allegatus imperio, ſtatui nonnullorum, vel inſatiabili doctrinae cupiditati, vel audaciae obuiam ire: qui,vt in caeteris humanae vitae rebus inueniant finem, in pulcherrimis ingeniorum tractandis artibus modum omnino nullum habendum putant;ſic prorſus,vt perexiguam ijs polliceantur è laboribus animi gloriam, qui non aequè omnia genera liberalium diſciplinarum adipiſcantur. Nam, quia fieri vix poſſe video, vt humanus animus tam varijs, tamque diſtractis inter ſe ſtudijs,quibuſdam quaſi fluctibus huc illuc impulſus, vllam verae, ſolidaeque doctrinae laudem attingat, illud à me demonſtrari debere intelligo, plus ad nominis famam, gloriamque parandam in aliqua è multis certa,praecipuaque rerum cognitione poſitum eſſe praeſidij, quàm in omnibus opera tumultuaria, incertoque labore perſequendis. Quod antequam facere inſtituo, neceſſe habeo, nonnulla pro me dicere; cauſaeque aditus obtrectatoribus, ſi qui ſunt, apertos,& peruios occupare: ne,qui diſciplinarum omnium ſocietatem,& in alijs cum admiratione ſuſpicio, & in me non ſine dolore requiro, videar hodierna die, vel parum intelligere,quid ſit in illa doctrinarum coniunctione laudis, & gloriae, vel idiotarum more contemnere

quic-

quicquid ego propter imbecillitatem ingenij conſequi non potuerim.

Nullus antiquorum eſt, qui ſcientiam illam, & eruditionem è liberalibus conflatam omnibus diſciplinis non ſummopere commendet, & ſapientiae candidatis in trito litterarum campo conſectandam eſſe non putet: ſed non vna omnium eſt huius doctrinae conſtituendae ratio, non eadem omnium de liberalium artium partitione ſententia. Alexandrinus ille Clemens eruditiſſimus in paucis, atque doctiſſimus, eas tantummodo priſcos aliquos, eoſque magnos, & ſapientes viros artes liberales appellaſſe confirmat, in quibus quaedam eſſet ad philoſophiam, adeoque ad virtutem veluti proluſio, & via. Ex eorum quippe decretis diſerte pronunciat, virtutis prooemia quaedam eſſe omnes omnino liberales diſciplinas. perinde ac ſi dicat, quemadmodum magnae, peramplaeque fabulae, longiores, amplioreſque prologos habent, ſic virtutem, & eam, quae de moribus agit, philoſophiam, quia ſumma, & maxima eſt, artium liberalium omnium praemunimenta, quaſi protaſes, & periochas poſtulare. Septem enim illi faciebant apparentes, & quaſi praecurſorias ſapientiae diſciplinas: tres, quae ſermoni moderarentur, & ei, qua beſtijs antecellimus orationi: Grammaticam, Eloquentiam, Dialecticam: quatuor, quae rerum aliarum numerum conſectarentur & vim; Geometriam Arithmeticam,

Muſicam, Aſtrologiam. Has inquam artes,& facultates (quia noſtra rudimenta, non opera ſunt) ſubſeruientes vocauerunt, ac praeparantes: & quia liberis tantummodo tradi poterant,atque ingenuis adoleſcentibus, liberales eſſe, ac dici voluerunt. Quare Vitruuius in Commentarijs illis, quos de Architectura poſterorum memoriae tradidit, parentibus ſuis, non modo gratias egit,ſed aras etiam poſuit, ac ſacra decreuit, quod ſe iam inde à puero liberalibus imbuiſſent artibus, quarum beneficio praemunitus architectandi ſcientiam addiſcere potuiſſet. Sed egere cum liberalibus diſciplinis alij liberalius: qui non eas tantum, in quibus ille praeparatus, atque anteceſſio ad ſapientiam eſſet, verum etiam ſapientiam ipſam, & ſapientiae partes, in quibus eſt meta quaedam ſuperiorum, & quies, habendas, dicendaſque putarunt liberales. Nam & Galenus Iuriſprudentiam, ac Medicinam, quarum illae ſunt adminiſtrae, in liberalibus collocat, & Poſſidonius Panaetij diſcipulus,cum omnes philoſophiae formas, tum eam potiſſimum, cuius cura morum emendatio, & virtus animi eſt, liberaliſsimam nominat. Placuit his de liberalibus doctrinis ita prolixè decernere; quia non ea gratia liberales dictas exiſtimant, quòd earum vſu, & cognitione ſeruis interdiceretur: ſed quòd ijs inſtituti mortales, vitiorum liberarentur mancipio,& veram, legitimamque manu-

miſ-

miſsionem quodammodo nanciſcerentur. Nos vtroſque ſequamur auctores ſapientiae Auditores; nec dubitemus,non modo ſuperiores eas artes,poſterioreſque ſimul liberales dicere,ſed principem etiam illam Chriſtianorum propriam Theologiam; qua nec quicquam fieri poteſt homine libero dignius, nec inueniri aliquid ad animum noſtrum à vitiorum ſeruitio vindicandum accommodatius. Ita profecto fiet orbiculata illa diſciplinarum ſeries, & veluti quidam ſcientiae ductus,ex multis aptus, atque conſertus: fiet circulus orbiſque doctrinae coagmentatus ex omnibus: fiet tam multiplicis eruditionis tanta,& tam ampla coniunctio, vt eam haud dubiè ſuperatura ſit,quam Graeci dicebant encyclopaediam.

Quibus ita conſtitutis, illud hoc orationis ingreſſu, antequàm penitus in cauſam intro,magna voce denuncio, planèque profiteor, nihil optabilius homini, nihil honeſtius, aut vtilius eſſe poſſe, quàm vniuerſum illud informare quaſi doctrinae corpus ex omni diſciplinarum varietate compoſitum, & totius eruditionis abſolutiſsimo circulo vincire, atque inſtruere animum: quo multo gloriari par eſt magis, quàm torquibus illis, ac monilibus aureis, quae vel mollium hominum ornamenta ſunt, vel Imperatorum exhibita militari fortitudini, ac fidei donatiua. Immo vero nullam eſſe putauerim tantam auri, gemmarumque pulchritudinem, nullum torquium tan-

tum honorem, ac dignitatem, quae poſsit cum hoc plicatili, atque in omnem partem flexibili diſciplinarum circulo comparari. Fuerunt, qui perſimilem è virtutibus etiam componerent orbem; ſic inquam, vt non tam variae ijs eſſe viderentur, ac multae, quàm vna virtus ex omnibus tanquam anulis innexa catena, margaritis, ac gemmis diſtincta clariſsimis; quarum ſpecie mirifice ornaretur humanus animus, & diuina propemodum luce in ipſa corporis mortali concretione perfunderetur. Vt enim ex humoribus, neque nimis acribus, & extenuatis, neque nimis concretis, atque terrenis, ſed ex auctoris praeſcripto compoſitis, & naturae congruenter attemperatis exiſtit in humano corpore valetudo quaedam integra, ex valetudine pulchritudo; ſic è virtutum omnium complexione, partium quaedam efficitur in animo conuenientia, ex conuenientia dignitas, & pulchritudo tanta, vt quia parem non habet in rebus humanis, diuina dicenda concinnitas videatur. Quae de virtutum connexarum pulchritudine ſic dicuntur, ea de diſciplinarum omnium abſoluto complexu, & comprehenſione dicta eſſe putatote: quarum venuſtas, & pulchritudo vtinam eo modo nobis occurreret, quo vniuerſi huius mundi facies in conſpectum venit: videremus profecto pulchrius ipſo mundo ſpectaculum, quod nos raperet in admirationem ſui, eaque relinquere cogeret, quae admira-

mira-

mirabilia, & magna maiorum ignoratione iudicamus. M. Tullius, orator in philoſophis primus, philoſophus in oratoribus optimus, hanc artium, & multiplicis doctrinae conuenientiam, non pulchritudinem dixit, ſed concentum, & diſciplinarum omnium harmoniam: quo nec verius eſſe quicquam poteſt, nec ad eam, quae manat è liberalium artium coniunctione, ſuauitatem exprimendam illuſtrius. Si enim ex interuallis illis numerorum imparibus ea vocum conſenſio,& modulatio naſcitur,quae incredibili aurium oblectamento, ac propè lenocinio excutit hominibus è manibus gladios, permutatis canendi legibus, reddit, & eoſdem reuocat in aciem armatos: ſi tanta è ſonis illis tam varijs pro rata portione diſtinctis ſuauitas exiſtit, ac dulcitudo, vt ſtirpes, ac ſaxa loco mouere dicatur, ferociſsimas, atque immaniſsimas belluas cicures facere, malum ipſum daemonem in occupato corpore compeſcere, ac mitigare; an non etiam è variarum artium proportione inuicem ſibi reſpondentium conſenſione mirabili concordia quaedam efficietur ita ſuauis, ac tenera, vt multò magis commouere, ac perfundere animum voluptate debeat, quàm emodulatae illae muſicorum voces compleant aures?

Harmoniam canentem ſuauiſſimam Mundum faciebat Pythagoras, & ſuas etiam Caelo Syrenes dabat, quae orbium conuerſione citatiſſima,

cum

cum acutis grauia temperantes, ſeptem emitterent varios interuallis temporum ſonos,& Phrygia, Lydia,Dorica lege callidiſſimè modularentur. Sed nolite putare Auditores, eum philoſophum, cum haec diceret, nihil de ſeptem liberalibus diſciplinis animo cogitaſſe. Sic enim decreuit, nemini licere in illud caeleſtium Syrenum domicilium,vnde homines hauſtos eſſe credebat, aliquando reuerti, qui, vel citharae neruis, ac muſica,vel alijs homine libero dignis in vita ſtudijs non eſſet eum concentum, & numeros imitatus. Ne illae quidem apud Homerum in medio mari Syrenes aliud agunt, cum Vlyſſem hominem ſapientiſſimum eo cantu pelliciunt, quem latinis, at non ita ſuauibus expreſſit numeris eloquentiſſimus Orator, Poëta non optimus Cicero:

O decus Argolicum,puppim quin flectis Vlyſſes,
Auribus vt noſtros poſſis agnoſcere cantus?
Haec etenim nemo tranauit caerula curſu,
Quin prius adſtiterit vocum dulcedine captus:
Poſt varijs auido ſatiatus pectore Muſis;
Doctior ad patrias lapſus peruenerit oras.

Scientiam, vt videtis, & doctrinam pollicentur illae maris Tyrrheni pulcherrimae Virgines,quae molliſſimè canunt, & citharas manibus tenent, ac tibias. Quid ſignificant aliud, niſi ex tàm varijs, diſtinctiſque rerum doctrinis, velut ex diſſimillimarum moderatione vocum, concordem

effici

effici ſonum ſuauiter ad animum accidentem ? quem qui percipiat, nec mortalium fremitu rerum, quaſi Nili Catadupis impediatur, quo minus exaudiat, facere non poſſit, quin ea ſymphonia capiatur, & liberalibus ſtudijs tanquam Syrenum ſcopulis adhaereſcat. Vultis aliquot enumeremus ex ijs, qui caeleſtem hanc diſciplinarum conſenſionem, concentumque probè ſe percepiſſe ſignificarunt ? Neque enim omnium ita ſemper obſurduerunt aures, quin eam aliquando exaudierit mortalium aliquis harmoniam. Age vero. quo cantu, quo liberalium artium ſono captum fuiſſe dicetis Archimedem ? qui defixis in terram oculis, dum formas deſcribit ardentius, ſanguine ſe ſuo artis lineamenta confundere non videt in puluere. Quo Carneadem illum alienis pene iam ſenſibus vtentem, alieno corpore circumſeptum? quippe qui nullum caperet aliquando cibum, niſi quem in os alia omnia cogitanti ſuggereret coniux. Quo Pythagoram, quo Platonem, quo Democritum ? qui, vt eum concentum propius exaudirent, vltimas terras incredibili contentione peragrarunt. Quo Solonem aetate iam deuexa confectum, & ſenio ? qui vel in ſupremo vitae ipſius articulo, cum vix corpori ſpiritus ſuperaret, vltimo aliquo eius ſymphoniae, quemadmodum re demonſtrauit, excitatus ſono, depoſitum iam mortis victoria caput aliquantum è puluino dicitur erexiſſe, vt melius intelligeret

quid

quid eſſet, de quo aſſidentes amici voce remiſſiore diſputarent. O diuinam concentus ſuauitatem, quae abalienat à ſenſibus animos, abalienatos in tabernaculum corporis reuocat, vt aliquid addiſcentes etiam è vita diſcedant. Percurrite, ſi libet, huius harmoniae ſingulos ſonos, hoc eſt peculiares vniuſcuiuſque diſciplinae iucunditates: nihil mirum eſſe dicetis, ſi tantam ex omnibus haurirent dulcedinem ſapientiſſimi viri, cum incredibilis quaedam ſuauitas ſentiatur in ſingulis. Vt enim ab ijs ordiamur, quae ſermonem expoliunt, quid iucundius eſſe, aut comprehendi animo poteſt, quàm orationem habere caſtigatam à Grammaticis, à poëtica ſuauem, elegantem, & flexanimam à Rhetorica, probabilem à Dialectica, verám ab ea, quae Graecis eſt ἀποδεικτικὴ, latinè dici poteſt demonſtrâtiua? Quid illa, quae nobis grauiores aliae diſciplinae ſuppeditant? quanta ſunt? Ius vnicuique deſcribere, leges interpretari, virtutum, vitiorumque fines, & limites noſſe, caelum, terraſque metiri, littoris arenam ad puluiſculum vſque recenſere, mare, ſidera, ſtelliferos ipſos orbes otioſè percurrere, ſtirpes rerum omnium, & cauſas penitus intelligere, mundum denique, & quicquid vniuerſitatis nomine complectimur, animo, & cogitatione geſtare? Multas ſanè cauſas eſſe comperio, cur homo diuinum animal, à ſapientibus, inprimiſque à Triſmegiſto, atque ab Hebraeo

braeo Philone mundus alter, aut mundus quidam anguſtior appellatus ſit. Habet enim expreſſum in capite quaſi caelum: habet in geminis oculis duo illa pulcherrima caeli ſidera, quorum alterum noctu, alterum interdiu terras illuſtrat. habet animum, Dei ſimulacrum, ſenſibus praeſidentem, aurigam, & gubernatorem corporis prope diuinum: habet ea rerum initia, quae vocamus elementa in quatuor illis humoribus, quorum apta conuenientia hominis ipſa conſtitutio continetur, & vita. habet in aetate tam varia illa quadripartita tempora, quibus diſtinguitur annus. habet in concreta corporis mole terram, in ſpiritu ventos, ac tempeſtates, in venis fluuios, in arterijs, & ſemitis animae ſubterraneos ductus. habet denique in ipſa membrorum commiſſura, in neruorum omnium, vertebrarumque compage coniunctionem illam rerum omnium inexplicabilem, quas illigatas, atque implexas incredibili vinculo in hac vniuerſitate ſuſpicimus. Sunt haec quidem verae tam amplae ſimilitudinis notae, faciuntque vt cum Aſtrologiae peritiſſimo poëta dicam

———Quid mirum noſcere mundum
Si poſſunt homines, quibus eſt & mũdus in ipſis?

Sed ſunt aliae veriores. Non tam enim ad corporis illam admirabilem, diuinamque ſtructuram, quàm ad animi quandam immenſitatem referendam ego ſimilitudinem puto: ſic; vt pro-

ptera

pterea mundus contractior homo dicatur, quòd illius ex omnibus conciliatae doctrinae, & in orbem circumcurrentis eruditionis beneficio mundum ipſum animo, ac mente, veluti conceptaculo claudat, àtque circumferat. Nam quid homini doctrinarum omnium ſocietate communito peruium, expeditumque non ſit, aut quid ſit, quò ille peruadere animo, & cogitatione non poſſit? mare terraſque peruagatur; Ætnam ſuperat, & Caucaſum, in caelum penetrat, Deum, Caelites ipſos conuenit; diuina, & à ſenſu remotiſſima velut oculis obiecta contemplatur. Quo ſit, vt totidem impreſſas, inuſtaſque ſpecies animo retineat, quot à varia illa, multiplicique doctrina rerum accepit formas, & notiones. Rectè itaque vir barbarus Euantes Perſa in libro minimè barbaro, quo Chaldaeorum euoluit Theologiam, ſcriptum reliquiſſe dicitur, homini nullam eſſe propriam, & natiuam imaginem, ſed externas, atque aduentitias multas: idque trita, & planè vulgari apud ipſos voce ſignificare Chaldaeos, cum hominem, variae, multiformis, ac deſultoriae naturae vocant, & definiunt animal. Illud namque ſibi volunt tàm magnificis verbis peregrini philoſophi; hominem multiiugis doctrinae, ac ſapientiae vi rerum omnium imagines, ac formas, ad ſe pertrahere quaſi Protheum, & artium complexione ſingularum ipſius mundi ſimulacrum animo ſuo imprimere, ac ſecum quodam-

modo

modo res vniuerſas veluti Celetes, & deſultorios perducentem equos, ex alijs identidem in alias, ludentium in Circo, aut in acie pugnantium more, raptim, & callidè tranſultare. Haec videlicet vis, aurea illa eſt apud Homerum catena, quae caelo demiſſa, & rebus omnibus innexa mortalium, terras, mare, ſiluas, homines, ac beſtias mouet, impellit, trahit, & quà vocat arbitrium facilè circumducit. Hic eſt ille Stoicorum dominatus, qui Sapientes è priuatorum numero ſeuocat, & facit illico Reges. Nam qui ad rationis in animi motus imperium referunt hunc principatum, non malè illi quidem nobilem philoſophorum vocem interpretantur: ſed tamen ego illud ſibi velle Stoicos arbitror, cum ſolos ſapientes appellant, & conſalutant Imperatores; orbis terrarum Imperium animi quadam vſurpatione adeptos eſſe, qui diſciplinarum illum orbem ſint conſecuti. Hanc ergo liberalium artium ego ſocietatem, coniunctionemque deſpiciam, hunc omnium coetum diſciplinarum, & nexum; in quo tanta pulchritudo eſt, tanta dignitas, quantam ipſae mortalium rerum anguſtiae vix capere poſſint? ex quo tam concinni accidunt ad animum numeri, & modi, vt fidium concentum omnium ſuauitate, ac dulcedine ſuperent: vbi tam ampla ſita poteſtas eſt, atque auctoritas, vt qui doctrinarum hunc orbem occuparint, latius regnaturi ſint, quàm olim in dominatu illo florentiſſimo di-
cuntur

cuntur imperaſſe Romani. O me caecum, atque amentem; niſi rei tantam amplitudinem in tanta luce conſpicerem.

Sed ò vos fortunatos Adoleſcentes, ſi facilè in tam ampli poſſeſſionem Regni venire poſſetis. Exclamare libet hoc loco, non mea, ſed cunctorum ſapientium veriſſima voce, non omnibus contingere omnia, nec cuiuslibet eſſe, clauam Herculis ferre, vel axem torquere humero ſtellis ardentibus aptum. Replicate praeteriti memoriam temporis, ac eos percenſete numerando, quos fama verſatilis extulit ingenij, & eruditio varia nominis immortalitati conſecrauit: inuenietis, aut pauciſſimos, aut neminem planè fuiſſe, qui complexionem hanc diſciplinarum omnium abſolutam, atque perfectam animo ſit, & cogitatione complexus. Antiquos ego tamen excipio, & ex ijs minimè multos; qui nobis auctores ſapientiae primi fuerunt. Neque enim illa quorundam gloriatio placet, qui oratione parum apud ſapientes idonea, vendibili tamen apud populum, atque imperitis probabili anteferre noſtra conantur antiquis. Occuparunt illi locum Auditores, & aureo ſaeculo nati ſunt, primo naturae partu, cum vis ſeminis eſſet acerrima, & terrae benignitas tanta, vt centeſimis ſemper, & cum anatociſmo reſponderet. Emaciatum videlicet eſt ſolum, quod intactum, & vix nouale tum erat. Deferbuit illa luxuriantis terrae fecunditas,

ditas, & malignitate demonſtrat, primitiuas fruges tandem aliquando degeneraſſe. Non tamen id ago, vt effoetam iam eſſe naturam, & magnorum ingeniorum ſemina penitus interijſſe credatis: ſed illud vnum contendo; non eſſe conſecutae memoriae ingenioſos, & doctos viros cum parentibus illis doctrinae, magiſtriſque ſapientiae conferendos. Vt enim primis illis orbis terrarum conditi temporibus, non omnes omnino homines Gigantes fuere, ſed certi quidam alijs innaſcebantur inſana corporis ſtatura monſtroſe proceri, quorum funditus deletum eſt genus; ita Heroica illa excellentium ingeniorum aetate non quidem omnes eandem aeque perſpicacitatem habuerunt, & aciem mentis, ſed aliqui tamen ſingulari, ac diuino quodam ingenio in lucem excepti, cum ſapientia caeteris anteiſſent omnibus, degenere relicta poſteritate, deceſſerunt. quibus cum nos hoc decolorato, ac penè ferreo nati ſaeculo ſi compararemur, Pygmaei quidam, aut pumiliones eſſe videamur. In omni planè doctrina, in artificijs ipſis formas illas rerum perfectas excogitauit Plato, quae neque gignerentur, neque occiderent vnquam: ſed in diuina mente ſemper eſſent velut in viridario conſitae quaedam arbuſculae, ac plantae; vnde ad hominum transferrentur animos, vt ad eas imitando referrent ipſi quae facerent, quaeque meditarentur vniuerſa. Ita profecto res eſt Auditores. Sed huiuſ-

D modi

modi liberalium artium ſpecies, formaſque perfectas, quoniam ſub oculos aſpectumque non cadunt, quaſi traduces ex illo viridario deſumptas certis quibuſdam hominibus inſeuiſſe videtur Deus: vt ſi minus perfectum, illud, & excellens, quod in ijs fuiſſe videmus, exprimere poſſumus, eò tamen ſemper artem, manumque ſtudioſiſſime dirigamus.

An non ex eo genere fuerit Ariſtoteles; quem ſummum in omni doctrina virum, & immenſae ſubtilitatis philoſophum, quem politiſſimum, quem acutiſſimum, quem aureum, quem naturae prodigium nominant veteres? Quid multis? Auerroem audiamus, eius, non tanquam hominis, ſed quaſi Dei cuiuſdam ad homines delapſi laudes, non oratorio dicendi contexentem genere, ſed Orgijs prope commotum, atque phanaticum Thyaſorum numeris, & Dithyrambo decantantem. Quem virum, inquit, aut Heroa cum Ariſtotele conferamus, quem Deum? cuius ingenio cum tres expoſitae doctrinae ſint, logica, quae diſſerendi rationem tradit, naturalis Philoſophia, quae complectitur vniuerſitatem; & ea, quae corporata, atque aſpectabilia omnia praetergreſſa, retruſa penitus, ac diuina contemplatur, nullus tamen vnquam in illis monumentis tanto ſaeculorum ſpatio ab acutiſsimis viris, qui ea dies, noctesque peruolutarunt, deprehenſus eſt error. id vero non ingenij tantum ſingularis

eſt,

eſt, ſed cuiuſdam propè diuinitatis. Hominis eſt aliquando decipi, labi, errare; ſed tamen ea peccantis naturae lege non tenetur Ariſtoteles. quicquid docet, quoniam is vnus communes praeteruectus eſt limites, oraculum eſt. Hic nimirum videtur humanae finis intelligentiae, hic abſolutio naturae poſtrema, hic vmbilicus: nec habet vltra quò progrediatur ingenium. hic ſummo Dei conſilio mortalibus eſt expoſitus ad intuendum, vt eo duce, ac magiſtro ſcirent quicquid humanus animus aſſequi cogitatione poteſt. Quid plenius, quid magnificentius, quid glorioſius proferri, non dicam à philoſopho, ſed ne à poëtis quidem potuit, quorum nomini quaedam amplior eſt in eo genere permiſſà licentia? Et tamen in hoc ipſo, quem humanum ſupra faſtigium per contentionem extollunt, ſi quaeramus illum artium orbem, & doctrinae comprehenſionem abſolutiſſimam, erunt quae poſſint, ac debeant doctiores deſiderare. Nihil hic ego dico de Tertulliano, de Ireneo, de Sidonio Apollinari; qui verboſiorem, & quàm par ſit ſubtiliorem, obſcurioremque in Ariſtotele reprehendunt orationem. De Attico apud Euſebium dico, de Lactantio, de Gregorio Nazianzeno: qui omnium prudentiſſime naeuos in tanto philoſopho deprehenderunt. Damnant enim, atque improbant hominem minus à naturalibus aſſurgentem, in humilibus, ac terrenis haerentem ſemper, in humanis

diſertum,hebetem in diuinis. Plato fortaſſe nullis reprehenſorum obeliſcis confodietur: habet enim is, quia de diuinis etiam auſus eſt dicere, praecones magis validos,& bene vocales. Hunc videlicet Numenius Moyſem vocat Atticè diſſerentem,hunc Auguſtinus Labeonis ſententiam, qui eum inter Semideos collocarat, minus tàm claro philoſopho, & diuina copioſe pertractanti congruentem ratus; Dijs ipſis anteferre non dubitat. Sed ſunt tamen in hoc etiam quae requirant. quemadmodum enim Ariſtoteli rerum diuinarum cognitionem, & doctrinam deeſſe vident, ſic in Platone naturalis philoſophiae perfecta ſtudia non inueniunt. Quod ſi maculas in his quoque duobus philoſophiae luminibus internoſcimus aliquas, quae nonnullam in eo diſciplinarum orbe perfecto contaminant partem,quas in alijs offendemus lacunas, quibus tantum ingenium,omnium artium comprehenſioni par ipſa natura non dedit? Empedocles, quem Ariſtoteles auctorem, ac parentem Rhetoricae facit, dicendi facultatem ita tenuiſſe fertur, vt eo nullus haberetur eloquentior: ita poëticam, vt nemo iucundior; ita phyſicam, & naturalem magiam, vt ventos, cum vellet, excitaret ſalubres, peſtilentes depelleret: ita callidè muſicam, vt ſcelus anhelantes, & ſtrictis incurrentes in hoſtem gladijs iuuenes fidibus auerteret, & vocis ſuauitate reprehenſos ad manſuetudinem reuocaret à cae-

de.

de. Huius diſcipulus Gorgias Leontinus variam praeceptoris diſciplinam ſic hauſerat, vt ſubitam illam, improuiſamque dicendi rationem, quae conſecutis temporibus appellata eſt à dicendi magiſtris extemporalitas, inſtituiſſe dicatur, ac primus fuiſſe, qui poſcere in conuentu doctiſſimorum hominum auderet qua quiſque de re vellet audire. de omnibus enim, quae caderent in quaeſtionem, copioſiſſimè ſe dicturum eſſe repente, ac de improuiſo profitebatur. Fuerunt his ſimiles alij quoque Philoſophi: Carneades in primis, Diogenes, & Critolaus Athenienſis, qui olim auditi ſunt in Romano Senatu: & quod admirabilius ſit, fuere ſummi Graecorum Imperatores. In quibus Epaminondas ille principatum habet, qui ob inuictum animi, corporiſque robur in belli periculis, ſtatuam in medio foro ferream à Ciuibus eſt conſecutus. Tantus enim militiae Dux, & Muſica, & omnibus Philoſophiae partibus ita fuerat eruditus, vt quantum in acie cum ſummis Imperatoribus de bellica laude, tantum in exedris cum primis Philoſophis de doctrinae magnitudine, ac dignitate contenderet. Fuerunt inquam hi litteris inſigniti varijs, ac diſciplinis: ſi tamen eae quantumuis multae, ac magnae cum omnibus conferantur, quae circulum illum doctrinae conficiunt, haud ſcio, plures ne deſideraturi ſimus, an in eruditione tam varia numeraturi.

Ad Latinos veniamus: quorum videtur aciem ducere M. Varro, vir, vt ait ille, omnium acutiſſimus, & ſine vlla dubitatione doctiſſimus: qui tam multa legit, vt ſcribendis libris aliquid temporis ei ſuperfuiſſe miremur; tam multa ſcripſit, vt ea vix quemquam legere potuiſſe credamus. In hoc tamen, idem, qui eum ex Terentiano tantopere commendat, eloquentiam deſiderat Auguſtinus. Sequitur Portius Cato, cuius eſt apud Romanae principem hiſtoriae admirabile quoddam, ac inſigne praeconium. Huic enim ingenium ita pariter ad omnia verſatile fuiſſe commemorat, vt natus ad id vnum videretur quodcumque faceret. In bello manu fortiſsimus: idem ſummus Imperator. idem in pace, ſi ius conſuleres, peritiſsimus, ſi cauſa oranda eſſet, eloquentiſsimus. Videtis quàm paucas in ingenio verſatili è liberalibus illis inueniat ingenij facultates. vix laudare Iuriſprudentiam poteſt, & eloquentiam. Vbi tripartita Philoſophiae ratio? vbi caeli, ſiderum, numerorum, rerum ipſa diuinarum cognitio, ſine quibus ea, quam quaerimus ex omnibus coaleſcere doctrina non poteſt? Iulius Caeſar omnibus opportunus, atque accommodatus ingenuis artibus, vix vllam, quam non attingeret, praetermiſit. Et tamen dici potius à nobis poterit quot armatorum millia eius inflammarit oratio, quàm quos aliarum rerum ſcientia clamores fecerit. Nemo nactus ingenium eſt ad

om-

omnem doctrinae rationem, & partem habilius ipſo M. Tull. Cicerone: qui tamen, niſi nobilitatus eſſet eloquentia, vix haberet cur in caeteris magnopere gloriaretur. vt intelligas, etiam eos, qui natura facti putabantur ad omnia, quia videbant fieri non poſſe, vt omnia conſequerentur, multa de induſtria praeteriſſe. Vnus in Latinis eſt Plinius, qui non modo ad Graecorum natus encyclopaediam, ſed iam encyclopaediam ipſam tenere videbatur. Nam, vt de hominis taceam monumentis, quorum tantummodo ſeries, & nomina ex infelici naufragio enatauerunt ad nos; vnus ille naturalis hiſtoriae Commentarius, opere tam ſpiſſo, tam varius, quàm ipſa natura, planè demonſtrat, quantam è ſaeculorum omnium memoria, quantam è caelo, quantam è terris, ac mari, quantam ex vniuerſis propè doctrinis hauſiſſet cognitionem. Et tamen inuenti ſunt ad extremum, qui ampliorem in eo Graecae linguae requirerent eruditionem: inuenti ſunt, qui caeterarum examinandis rerum ponderibus nullum reprehendendi finem inueniant.

Veterum ſanè Patrum aliqui, ac inter Graecos quidem Origenes, & Clemens Alexandrinus: in Latinis autem Hieronymus, atque Auguſtinus, quos Chriſtiana Reſp. religionis auctores, ac magiſtros habuit, videntur ex encyclicis illis diſciplinis omnium minimè multas deſideraſſe: ſed quia nonnullarum exercitationem ſua

voluntate contempſerunt, factum eſt, vt illas eorum litteris conſignatas non videamus, quas ipſi callidiſsimè informatas in animo fortaſſe retinebant.

Reſtant poſtremi; quos vel noſtra, vel paulo ſuperior aetas ingenio, & multis artibus claros poſteritatis memoriae commendauit. è quorum numero Picus Mirandula, qui propter vnicum illud ingenium vulgò dictus eſt Phoenix, incurrit in oculos omnium primus. Quam enim ille ſcientiam non dico neglexit, ſed non omnibus aptam aſſecutus eſt partibus? Quarum gentium peregrinarum ille non didicit litteras, & expoliuit? Quam antiquorum remotiorem doctrinam, deſertam iam, & ab hominum exulantem memoria non reſtituit, ac veluti poſtliminio reuocauit? Deniq; trium circiter annorum, & triginta perbreui, quo vixit tempore, ad tam incredibilis ſapientiae famam euectus eſt, vt in magiae ſuſpicionem facile venerit: cuius eum vi criminosè iactabant aduerſarij ſubito illam arripuiſſe rerum cognitionem, quae maior humana videbatur. Sed hunc ipſum exiſtimatis ne vos torquem illum, & monile diſciplinarum, anulis complicatum, & conſertum omnibus fuiſſe promeritum? Sunt qui non modo in eo requirant aliquas, ſed in ſingulis etiam illis, quarum attigit fines, ſentiant acerbitatem ingenij, & herbeſcentem ſine fruge viriditatem. Ego eloquentiam, elegantem certè,

ac

ac expolitam orationem, quae Rhetoricae munus eſt proprium, in homine non intueor. Eadem prope memoria inter multos natalibus, & genere claros viros, qui ſe literis nauiter imbuendos tradiderunt, Matthaeus Aquauiuius Hadrianorum Regulus inſigniter, & egregiè floruit: cuius ſapientiae ſingularis commemoratio claudet hanc orationis partem, quae longius producta, finem iam prope conuitio poſtulabat. Is inquam eruditione varia, ſcientiaque iam parta multiplici, cum intelligeret tamen, adhuc animum ſuum habere quod diſceret, libellum in publicum dedit, quem inſcripſit Encyclopaediam: vt eius in orbem circumeuntis doctrinae velut in tabula pulcritudinem oſtenderet, quam omnino in ſe, atque ad viuum exprimere non potuiſſet.

Cum ergo ex infinita ingenioſorum hominum multitudine, tam pauci ſint, in quibus vix vmbram, & poſtremum quaſi veſtigium eius eruditionis, quae omnium conſpiratione perficitur, intueri poſſimus, dubitabimus ne, vtrum illi omnium ſapientiſsimè conſulant gloriae ſuae, qui ſingulis exploratis, & quantum communis quaedam doctrinae conſenſio poſtulat, delibatis, certum aliquod eximium habent, & ſepoſitum ſibi volunt ſcientiae genus, quod diligenter, & ſumma cum animi conſtantia perſequantur? Cadit enim in omnes ea Vitruuij, non reprehenſio ſolum, ſed irriſio, qua Pythium illum Architectum

anti-

antiquiſsimum petijt. Scriptum quippe reliquerat is, nullum Architectum eſſe probabilem, qui non in omnibus artibus, ac doctrinis plus facere poſsit, quàm qui exercitatione peculiari, atque induſtria ad ſummam claritatem ſingulas perduxerunt: nec intelligebat, Architectum eum quidem eſſe debere, qui neque Grammaticae, neque Muſicae, neque picturae, neque plaſticae, neque adeo medicinae, aut aliarum artium ſit imperitus: ſed non tamen eum, qui vincat Ariſtarchum Grammatica, Muſicis Ariſtoxenum, Apellem artificio pingendi, plaſtica Myronem, aut Polycletum, Hippocratem medicina. perſtringit inquam haec illuſio, non Pythium modo, ſed etiam caeteros, qui velint omnes omnibus rebus excellere; nec videant è duobus illis, opere, ac ratiocinatione, quibus vniuerſae componuntur artes, opus quidem eorum eſſe proprium, qui exercentur in ſingulis, ſed ratiocinationem communicari quoque cum ijs, qui alia omnia profitentur. Neque vero pertimeſcendum eſt, ne ſic in doctorum hominum reprehenſionem incurramus quemadmodum ille Neoptolemus apud Naeuium: cui paucis philoſophari placebat, omnino non placebat. philoſophiam enim ille, non rerum commentationem, ſed honeſtam, & philoſophiae congruentem vitae rationem intelligebat. Quam, quia ſemper, atque omnino ſequi oportet, merito reprehenditur is, qui philoſophiae, virtutiſque

praecepta

praecepta etiam ad tempus deſerere vellet. Sed nunquam accuſabitur à ſapientibus is, qui, quoniam videt anguſtijs ſuis doctrinarum amplitudinem omnium capi non poſſe, caeteris ſapientiae ſtudijs, non tam neglectis, quàm permiſsis ingenioſioribus viris, certam, in qua ſe naviter exerceat, deligit diſciplinam, adeoque prudenter, & cum temperantia philoſophatur. Eſt profectò, eſt huius etiam deliberationis emporium illud Pythagorae, varijs mercibus, & ijs propemodum innumerabilibus inſtructum, cum quo mortalium vitam ſapientiſsimè comparabat. Quas enim ille merces intelligebat, niſi liberales artes, quae tanquam in mercatu quodam explicatae, ijs, qui pulcherrimam literarum negociationem aggredi volunt, venales, non quidem pretio, ſed labore proponuntur? Quemadmodum ergo mercatorum nullus, niſi planè deſipiat, omnes omnino res è mercatu coëmerit, quas propoſitas videt, ſed eas tantummodo, quas ſuae tum in numerato, tum in nominibus pecuniae reſpondere intelligit, ſic nemo ſanus omnibus adiunget animum doctrinis, quas in inſtructiſſimo literarum videt emporio; ſed ijs tantum, quas ingenij ſui facultatibus, & fortunis conſentaneas norit, quaſque ſperat in animo tanquam in ſplendida domo liberaliter, & magnificè ſe retenturum. Non enim tanta mercium varietas eſt, quanta liberalium diſciplinarum; non tanta corporum, quanta diſsimilitudo eſt

eſt animorum: non tam varius eſt in mercatorum ordine rei nummariae gradus, ac cenſus, quàm varia ſunt in hominum ingenijs hauſta natura doctrinae praeſidia. Cuius rei permultum oppidò gnarus Plato, in ea, quam animo comprehendit, oculis non videt Repub. magiſtratum caeteris praeſtantem omnibus facit; cuius ſit, explorare iuuenum ingenia diligenter, & praecauere, ne caeco ferantur impetu ad eas artes, à quarum poſſeſsione Muſae illos prohibent, & Gratiae. Vtinam ea lex, non eius tantum eſſet Ciuitatis, quae ſola cogitatione deſcribitur, ſed earum omnium, in quibus homini viuendum eſt. non eos in agris, aut in caſtris eſſe videremus, qui ſapientium volumina ſcrutari deberent in vmbra; nec in literarum exercitatione confici, quos venalitiorum tabernae, quos agricolarum, & militiae labor inductione naturae vocabant ad ſe. Vtinam inquam inita iam, & longè promota hominum ſtudia ad eum Platonis magiſtratum recognoſcenda deducerentur. non vnus, mihi credite, inueniretur in triuijs, aut in agris Demades: quem accepimus ex remige, ac piſcatore, ſtudio repente mutato, tam magnum oratorem extitiſſe, vt gloriam Demoſtheni praeriperet, & maior haberetur à Theophraſto, quàm vt eius dignitatem Athenienſium Ciuitas, & Reſpub. caperet. Nihil eſt neceſſe veterum monumenta retexere. nos ipſi permultos hac aetate vidimus ex acie, atque

atque ex armorum puluere in Muſarum hyberna receptos ad nominis celebritatem facilè perueniſſe. Quod ſi reperiuntur in militum arena, reperiuntur in paſcuis ij, quorum ingenia literis debeantur, multò profectò plures in certo aliquo literarum ſtudio inuenientur inglorij, qui ſi aliud ſuo magis accommodatum ingenio deligerent, prodituri eſſent in viuentium lucem, & poſteros in admirationem ſui conuocaturi. Quem è medicinae labore Iulius ille Scaliger, quem Hieronymus Fracaſtorius, quem Paulus Iouius fructum gloriae capere potuiſſent, niſi receptum in tempore ad politiores literas conquiſiſſent, ac Muſas? Quam in poëtica laudem Baptiſta Mantuanus non inueniſset, niſi bonam indolem varijs diſtractam literis inaniter occupaſſet? Non enim dubitandum eſt, quin ad nominis aeternitatem aliquam ſibi fuiſſet expediturus viam, ſi certa contentus gloria, incertam, & ex alienis petitam fontibus contemptione prudentiſſima neglexiſſet. Sed quia aequè magnus in omnibus videri voluit, caeteris in rebus obſcuritatem habet, in excolendis Muſis remiſſa diligentia, vnum illum poëticae fructum ingratiſſimum cepit, vt marmore caelatus à ciuibus ſuis, prope Virgilium, deterrima, ne dicam ridenda comparatione poneretur.

Illud igitur in hoc orationis exitu teneamus, & pronunciatum Apollinis eſſe velimus Audi-

tores;

tores; nec ex obuio quoque ligno fingi poſſe Mercurium, nec omnem ferre omnia terram. Quare iniquitatis erit, atque audaciae non ferendae, fruges illas à ſolo requirere, quarum ſemina non comprehendit. Incredibilem naturae facit iniuriam qui plus ab ingenio poſtulat, quàm ferre poſſit: pugnat, vt dixit ille, Gigantum more cum Dijs, qui diſciplinarum omnium chorum è ſapientiae caelo conuellere, atque ad ſe pertrahere conatur. Quin noſtram ipſorum mediocritatem, quin pectoris anguſtias cum ſeniore illo Democrate profitemur? qui cum arcem aſcendiſset, & Vrbem, ex edito loco deſpiciens anhelaret identidem, ac ſubinde ſpiritum duceret, facere ſe cauſam rogantibus dixit, quod ab Athenienſium vniuerſa Ciuitate videret fieri; quippe quae ſpiraret ingentia, pauca conficeret. Nihil poſſet in eos dici ſapientius, qui liberalibus quidem artibus inhiant omnibus, ſed vix vnam, aut alteram mediocriter aſſequuntur. Vel ipſae, quae publicè ſunt excitatae in Ciuitatibus Academiae, planè declarant, neminem vnum ſatis eſſe doctrinis omnibus vel percipiendis, vel tradendis, atque aliorum intelligentiae committendis. Quorſum enim tàm varios praeceptores auditis, nec ab vno diſcitis omnia? quorſum illi, quamquam altiſsimo ſunt ingenio, vnam tantummodo profitentur artem, caeteras ne attingunt quidem? niſi vt intelligamus, coagmentatam illam ex omnibus, &

in

in orbem conuolutam doctrinae rationem in hominum quidem coetibus eſſe poſſe, in certis & ſingularibus hominibus eſſe non poſſe. Nemo ad hoc vſque tempus locum hunc ad dicendum aſcendit, quin Gregorium illum Pont. Max. neceſſe habuerit aliquo laudis inſigni genere perhibere. Sic enim oratoris cogitationem occupant eius praeclara conſilia, quemadmodum incurrit in oculos haec aedificatio, Regijs excitata ſumptibus, & cum magiſtris expoſitae literarum omnium officinae. Cogor etiam ego hunc actum agere, ſed breuiſsimè faciam. Quid autem? Multa praeuidit vir conſultiſsimus cum haec impendiò praeſtitit, multa; quae me tacente loquitur index, & Epigramma huc ingredientibus in ipſa fronte propoſitum. Sed ſi me tamen argumentum euoluere, ac interpretis hodie partes ſuſcipere iubetis, id conſtituendis, & deſignandis tàm varijs liberalium artium ſedibus in vno Gymnaſio ſecutum eſſe dixerim optimum illum publicae felicitatis cuſtodem; vt quoniam nulla debet in beata Ciuitate liberalis doctrina deſiderari, eſset in Vrbe Roma, atque adeo in Chriſtiana Rep. illa diſciplinarum ſocietas,& coniunctio, quae in ſingulis hominibus eſse non poteſt. Veſtrum eſt Adoleſcentes, liberaliſsimi Parentis reſpondere beneuolentiae; & quas habetis in manibus ardentiſsimè perſequendis artibus, pro virili parte ſymbolam, & quaſi collectam afferre,

quae caeteris adiuncta coagmentet, abſoluatque numeris ſuis auguſtiſsimum illud doctrinarum omnium in Ciuitate Concilium. Quae, vt ex animi veſtri ſententia, vt ex huius auctoris Collegij voto tandem aliquando ſuccedant, illud in primis efficite, vt liberum habeat in vobis hoſpitium ſapientia. Cui, niſi ſuperuacanea, & inimica tollantur omnia, ò fruſtra ſuſceptos à vobis, qui diſcitis, ò deploratos labores: ò vigilias à nobis qui docemus ſine vlla ſpe frugis in veſtra ipſorum inſtitutione collocatas.

* *
*

IN

DE DOCTRINAE FVCO DEPELLENDO.

IN SOLEMNI STVDIORVM Inſtauratione Romani Collegij.

SVB IPSA COMITIA Sodalitatis Ieſu, ex obitu Claudij Aquauiuae Generalis.

ORATIO III.

SI quantum ſupra caeteras in huius Exedrae ſpatijs habitas olim à me conciones hodiernus hic dies attulit mihi ſplẽdoris, & dignitatis ab audientia, tantundem ab exercitatione conſecuta iam aetas doctrinæ, dicendique facultatis addidiſſet, haberem profectò, cur animo glorioſè geſtirem, mihique ipſi nouum hunc, & tàm honorificum Auditorum conſeſſum ſimpliciter, & ſine verecundia gratularer. Video quippe vos, Cardinales Ampliſſimi, Viri perilluſtres, ornatiſſimi Auditores, ſic eam, qua ſepti ſumus aliàs, coronam amplificaſſe, vt ſuperiores in contentionem venire

cum hac Panegyri non poſſint, quin victæ prorſus, profligataeque diſcedant. Vos autem, Patres, quos Ordinis noſtri Comitiale tempus in hunc Religionis campum euocauit, ita frequentes adeſtis, vt ſub aſpectum habere mihi videar ipſam penè Sodalitatem vniuerſam, & quicquid apud nos eſt auctoritatis, & litterarum. Atque, vt amplior ex iſto fonte mihi flueret iucunditatis, ac laetitiae fructus, illi etiam ex nouo terrarum orbe ab Orientis, Occidentiſque Solis finibus, euentu quidem fortuito, ſed tempori conuenerunt, quibus ſi careremus, Comitia tamen citrà vitium, ac ſine fallacijs haberentur. His inquam de cauſis mira quædam animo meo ſuggereretur ad dicendum alacritas, ſi mihi cum tempore ſuccreuiſſet eloquentia. Sed nimirum ex morbis, quorum ſi minus impetu, atque impreſſione proſternor, contumacia quidem certè, atque obſtinatione debilitor; ex aetate, quae vergere iam incipit, atque in pronum delabi, ſentio vel omninò deficere, vel paulatim conſeneſcere orationem meam. Quapropter haud ſcio, an poſſim vobis polliceri parem, non dicam ijs, quas habitior, atque adoleſcentior elucubrabam, ſed proximè ſuperiori, quam altero abhinc anno ex hoc eodem loco, eodemque puncto temporis excepiſtis. Conabitur animus tamen, ſicut fortis equus: qui ſæpè non tàm vicit Olympia, quàm luſit ardenter

in ſta-

in ſtadio acclamantis frequentiae ſtudio concitatus, & fauore plaudentium.

Et quoniam in ſupremo ſpatio, quod decurrendum hic à me fuit, admonui quidem multos, ne temere complexum illum diſciplinarum omnium expeterent, qui dicitur Encyclopaedia; ſed hortamentum praetermiſi neceſſarium, inuitationemque ad ſingularem doctrinam, quam pro ſe quiſque nominatim adoptat, ſtudioſiſſimè perſequendam, locum hunc hodie relegam, & (quantum mihi tribuetur ab ingenio) quicquid deſideratum eſt, abundè ſatis, copioſèque præſtabo. Ita fiet, vt in munere ſuſcepto reguſtatio quaedam, & Repotia ſint eius orationis, quae doctiſſimis auribus accidit haud iniucunda; & videant vniuerſi, non ſine conſilio, ac ratione ſic à me contrahi, atque in anguſtum cógi priuata cuiuſque liberalium artium ſtudia; cum intelligent, quantum, ſi bene, diligenterque tractentur, ſit deſudandum in ſingulis. Sunt enim tam multa in quouis genere perdiſcenda, vt nulla tàm in procliui ſcientia ſit, quin audaciam ſibi depoſcat Herculeam, & conſtantiam nullis rerum difficultatibus exterrendam. Quam laboris patientiam quia plerique defugimus, fit, vt ſingulas profiteantur multi, pauciſſimi teneant, & calleant abſolutiſſimè. Hoc igitur hodie, vel eius ſermonis additamentum ſit, vel argumentum noui, vel monitum de in-

tegro ſalutare: ijs, qui aberrante, ac infinito illo doctrinarum depoſito ſtudio, certum deligunt, & ſequuntur aliquod ſcientiæ genus, id accuratiſſimè cauendum eſſe, nè partem praetereant vllam earum, quibus ad faſtigium, ſummamque perducitur: neue ſpeciem potiùs extimam ament, & commentitium eius doctrinæ nomen, quàm vim ſolidam, & ſuccum ipſum intimum ſapientiæ.

Ac nè fruſtra ſuſcipi hanc à me contentionem putetis Auditores, repetam altiùs orationem, & multa replicabo, quae oſtendant, hoc tempore, non artes modo liberales, ſed alia etiam opificum ſtudia, vitaeque ciuilis exercitationes omnes eſſe fucatas. Paulatim enim in noſtram irrepſit aetatem hoc veluti ludibrium, & veneficium artium vniuerſarum, vt perſunctoriè, ac per ſimulationem officij gerantur omnia, nec tàm quaeratur in artificio perennitas, quàm externa quaedam ſpecies, & qualis qualis approbatio populi.

Quatuor quippè potiſſimum artes ſunt, quibus vitae ratio colitur omnis, & humana ſocietas exornatur. vna, quae conſulit habitationibus, & tectis, Architectura: altera, quæ coloribus, ac lineamentis voluptatem aucupatur oculorum: tertia, quae veſtes parat, & ea quibus tegimur indumenta: quarta, quae Reipublicae propulſat iniurias, oppida tuetur, & moenia;

dici-

Digitized by Google

dicituṛque bellica, & militaris. Quae profectò vbi cum veteri comparantur memoria temporum, ita ſingularum apparent ementita, deprauataque opera, vt non tàm proſpicere hominum commodis, quorum cauſa olim inuentae ſunt, quàm hominibus ipſis fucum facere velle videantur.

Ordiamur ab illa tectorum machinatrice ſcientia: in quam duplex inuaſit fallacia, duplexque mendacium, vnum ab opere, alterum à diſciplina. Cum enim duo ſint, quae doctrinam illam omnem, facultatemque componunt, ratiocinatio, & fabrica; ratiocinationem, hoc eſt de partium conuenientia, quæ ſymmetria dicitur, iudicandi ſolertiam, & multiplicem rerum cognitionem, qua tàm ampla ſcientia prorſus abſoluitur, ita pauci tenent, vt ſi res antiquorum arbitrio permittatur, plerique, nè dicam omnes, ex Architectorum albo, & numero ſint expungendi. Nam quos illi machinatores, & architectos nominarunt, niſi ſcientiſſimos viros, & diſciplinis innumerabilibus inſtitutos? Aut vnde petebant eos, qui Templa, qui Fora, qui Praetoria, qui Theatra, qui Thermas, qui priuatorum aedificationes informare, ac perficere deberent, niſi ex ſapientium numero, & ex choro litteratorum? E noſtris autem (videte quid inter vtrorumque ratiocinationem interſit) è noſtris, inquam, quos demum, & quàm

Digitized by Google

moles: quibus cum veteres comparare poſſimus. Eſt enim in manibus Vaticanum illud incredibili pulcritudine miraculum, quod longa molitione tributa Ciuitatum, & vectigalia prouinciarum exhauſit. Confer autem cum Pantheo, cuius, & formam, & magnificentiam, vel vicit, vel expreſſit. dices hoc, athletico ſanè habitu toroſum, & lacertoſum mole ſua ſtare tàm multos poſt annos; illud ornatu planè palaeſtrico, exquiſitaque politura laeuigatum extrinſecus, & caſtigatum ad vnguem, nutare iam in tholo coepiſſe, quem noſtra memoria Sixtus impoſuit; atque à ferro propter periculum poſtulare colligationes, & vincula. Viſuntur oculis aquae reductae non ita pridem in Quirinalem collem, atq; in Martium campum impendio. quarum ductus, formaſq; vbique iam rimoſas, ac propè corruptas ſi cum fornicibus illis componas, atq; arcuatis antiquorum operibus, pontibuſque, quibus tàm multa flumina veluti triumphantia in ſeptem hoſce colles rerum olim dominos deduxere; cenſeas haud dubiè, nos tàm magnis ſumptibus aquas ad aliquot tantum annos expetere, illos aeternas fontium perennitates voluiſſe.

Architecturam excipit ars illa pingendi, nobilis olim, & ſummis, non Graecorum modo, ſed Romanorum etiam ingenijs curioſe tractata. cui totidem, quot Architecturae, ac ex ijſdem planè fontibus accidère mendacia. Nam, quod

Digitized by Google

attinet ad ratiocinationem, atque ſcientiam, incredibile dictu eſt, quàm illi docti, cultique litteris eſſent, qui pictores olim apud veteres dicebantur. Id enimuero illa eorum teſtantur expreſſa coloribus rerum ſymbola, quae non tam artificia picturae videbantur, quam poëticae foetus, atq; abſolutiſſimae documenta Philoſophiae. Ecquem nunc ex illa multitudine reperias, qui Amicitiam, qui Calumniam, qui Bellum, qui Diſcordiam expingere commentando queat, aut antiquas rerum hiſtorias additis acceſſionibus exprimere, aut animi noſtri ſenſa figmentis ingenioſiſſimis adumbrare? Poterant haec, aliaque id genus argumenta conformare facillime Protogenes illi, ac Polygnoti liberalibus eruditiſſimi diſciplinis. poterat Apelles aliquis, qui tonitrua, qui fulgetra, fulguraque depinxit ex ingenio primus. poterat Timagoras; cuius non tabulæ ſolum eleganter expreſsae, ſed carmen etiam longe iucundiſſimum circumferebatur vulgò, & canebatur. poterat apud Romanos Pacuuius poëtá doctiſſimus; cuius non mòdo verſus exarati ſtylo auidiſſime legebantur, verum etiam in templo Herculis efficta penicillo pictura cernebatur oculis, & ſuſpiciebatur ab omnibus. Sed litteras à noſtris, doctrinamque ne requiramus. Illud videamus potiùs, exquiramuſque diligentius: an omnes artis vniuerſae ita teneant praeceptiones, vt aliorum excogitata

inge-

ingenijs argumenta, ſi proponantur, & lineamentis complecti facile poſſint, & coloribus imitari. Nullo iſtam à ſe negotio moleſtiam abigunt, affirmantes, vnum rebus exprimendis omnibus ſatis eſſe non poſſe; adeoque alios eſſe, qui vrbes, oraſque terrarum, alios, qui flores, & poma, alios, qui venationes, & praelia, alios qui cicures beſtias, aut ſiluarum animantia pingant. Ex quo quanta praeciſio ſequatur artis, intelligitis. Illud enim fieri neceſſe eſt, vt varium, ac multiplex argumentum, quo illa contineantur omnia, niſi multorum tractari manibus, & expoliri non poſſit. Colores fortaſſe nos addidimus, & varios, & meliores. nunquam enim ita multiplices, aut tam floridos vidit antiquitas, quae magis auſteris, & ſurdioribus vtebatur. Sed ne iſto quidem nomine fecimus aliud, niſi fucum, atque aſpicientium oculis, vt Iuriſconſulti loquuntur, impoſturam. Illi enim priſcorum artifices hebetiora ſane pigmenta, nec plura, quàm quatuor parietibus, ac tabulis inducebant leuiſsime: ſed tamen immortalia illa fecerunt opera, quibus afferre vitium longiſsima ſaecula non potuerunt. Nos chryſocolla, nos purpuriſſo, nos Indico limo, & draconum ſanie tabulas inueſtimus, nec tam coloribus illinimus, quàm medicato tectorio parietes incruſtamus. Sed quicquid agimus interea, quicquid eo labore confingimus, fugacisſi-

ciſsimum eſt, fluxum in horas, & breui tempore permanſurum. Libuit mihi per otium inſpicere picturam antiquae ſuperſtitionis argumentum in pariete vetuſtiſsimo: qui non multis ab hinc annis è Moecenatis effoſſus ſubſtructionibus, in Aldobrandinis repoſitus eſt viridarijs; ea perfectam diligentia, coloribus ita pertinacibus, ac diuturnis, vt neque tanta praeteritorum aetas annorum, neque congeſtitiae rupes, quae ſuperuenerunt in dies, neque ſubterranei ſpecus humida tabes, ſituſque teterrimus, multum de lumine, ac ſplendore, multum de commiſſura, tranſituque, multum de alia operis dignitate detraxerit. Spirant enim adhuc ea pigmenta, fucuſque minime fucatus ſpirat; & in carioſa materie, caementiſque corruptis apparet artificium integrum, & lineamenta recentia. Libuit cùm aliàs ſaepe, tum anno ſuperiore Hadriani villam in Tiburtino contemplari; collapſam illam quidem in fruſta, & per oleta, per vineta, per ſaltus ipſos, ac virgeta diſperſam: ſed quae magnificentiam, & inſaniam operis, ita quoque conſepulta demonſtret, vel ex cadauere, vel ex tumulo. Multa ſunt, quae me ſpectantem inſatiabili quadam admiratione defigant: loci totius ampla deſcriptio; quae millia paſſuum plus quinque complectitur: fornices ingentes, & camerae, quae ſuperant incorruptae, tam magnae, ſolidaeque, vt non ſolum adnata

virgul-

virgulta, ſed proceras arbores, immaneſque truncos immiſis alte radicibus hucuſque ſuſtineant. Xyſti, Gymnaſia, Porticus, Cryptoporticus, Diaetae, Coenationes, ſubdialia pauimenta, Sphaeriſteria; quorum adhuc aliqua veſtigia remanſere. Placent inquam haec, & in antiquae contemplatione maieſtatis ſacro propemodum horrore me complent. Nihil tamen ad pictas imagines; quae iam inde ab eo tempore ad noſtram vſque memoriam ita ſuos retinuerunt colores, & pigmenta omnia, quaſi nuper ijs imbuti parietes, ac diſtincti fuiſſent.

Sequitur lanificium, & textrina: cuius opus ipſam, vel aequat artificio, vel vincit varietate naturam. Iam enim littora, portuſque, iam flumina, iam Euripi, iam ſaltus, & ſiluae, iam pecora, paſtoreſque texuntur. Nihil in floribus eſt, nihil in arboribus, nihil in graminibus, herbiſque terrarum, nihil in nauigationibus, nihil in praelijs, quod laborioſae texentium non referant opificio manus. Sed quàm fallax, ſuoque infecta haec etiam ars adulterio ſit, in frigore ſentimus, experimur in ſumptu. Nihil enim magis oſtendit, Aracnem hoc artificium inueniſſe, quàm quod textores ipſi tenuitate, ac vanitate operis Araneorum telas imitantur. O etiam in hoc genere innocentiam antiquorum incredibilem, atque apertiſsimam animi ſimplicitatem. Tractaui ego ſaepe manu ſerici fruſtu-

lum,

lum, vel paludamenti, vel pallij ex antiquiſſimo tumulo extra portam Capenam prope monumentum Caeciliae Metellae à repaſtinatoribus eruti: quod vt decoloratum aliquantulum eſſet ex tempore, ſincerum tamen illum purpurae ſuccum, ne in ſepulcretis quidem, atque inter cadauerum cineres omnino dimiſerat. In ſumma, priſcorum aetas, & ratio ita ferebat, quod apud illos holoſericum dicebatur, erat holoſericum veriſſime. Lanae illae Tarentinae, Tarentini vere pecoris erant, texebantur Tarenti, Tarenti ſuis coloribus imbuebantur Quae veſtes aureae dicebantur, aut argenteae, aureo vere, argenteoque ſtamine fuerunt intextae: quae purpureae, concharum vere, ac muricum ſucco tingebantur. Nunc autem, & holoſerici villos lana mentiri didicimus, & alienam tramam aureis licijs interſerere, & herbis tingere vulgaribus, quod Tyrium, aut purpureum appellemus.

Inſpiciamus denique militarem; ipſam quoque ſpecioſam tantum extrinſecus, & fucatam. In qua peramplus mihi quidem aperiretur ad dicendum campus, ſi hoc ego contenderem vniuerſe, quod tractatur à multis: militiam illam antiquorum noſtra meliorem videri, eique pluribus eſſe partibus anteferendam. Cum enim quinque ferme ſint, quibus bellicae rei tota ratio conſtat, & vis, delectus, ordo, acies, arma,

diſci-

quae caeteris adiuncta coagmentet, abſoluatque numeris ſuis auguſtiſsimum illud doctrinarum omnium in Ciuitate Concilium. Quae, vt ex animi veſtri ſententia, vt ex huius auctoris Collegij voto tandem aliquando ſuccedant, illud in primis efficite, vt liberum habeat in vobis hoſpitium ſapientia. Cui, niſi ſuperuacanea, & inimica tollantur omnia, ò fruſtra ſuſceptos à vobis, qui diſcitis, ò deploratos labores: ò vigilias à nobis qui docemus ſine vlla ſpe frugis in veſtra ipſorum inſtitutione collocatas.

* *
*

IN

Digitized by Google

DE DOCTRINAE FVCO DEPELLENDO.

IN SOLEMNI STVDIORVM Inſtauratione Romani Collegij.

SVB IPSA COMITIA Sodalitatis Ieſu, ex obitu Claudij Aquauiuae Generalis.

ORATIO III.

SI quantum ſupra caeteras in huius Exedrae ſpatijs habitae olim à me conciones hodiernus hic dies attulit mihi ſplẽdoris, & dignitatis ab audientia, tantundem ab exercitatione conſecuta iam aetas doctrinæ, dicendique facultatis addidiſſet, haberem profectò, cur animo glorioſè geſtirem, mihique ipſi nouum hunc, & tàm honorificum Auditorum conſeſſum ſimpliciter, & ſine verecundia gratularer. Video quippe vos, Cardinales Ampliſſimi, Viri perilluſtres, ornatiſſimi Auditores, ſic eam, qua ſepti ſumus aliàs, coronam amplificaſſe, vt ſuperiores in contentionem venire

Digitized by Google

cum hac Panegyri non poſſint, quin victæ prorſus, profligataeque diſcedant. Vos autem, Patres, quos Ordinis noſtri Comitiale tempus in hunc Religionis campum euocauit, ita frequentes adeſtis, vt ſub aſpectum habere mihi videar ipſam penè Sodalitatem vniuerſam, & quicquid apud nos eſt auctoritatis, & litterarum. Atque, vt amplior ex iſto fonte mihi flueret iucunditatis, ac laetitiae fructus, illi etiam ex nouo terrarum orbe ab Orientis, Occidentiſque Solis finibus, euentu quidem fortuito, ſed tempori conuenerunt, quibus ſi careremus, Comitia tamen citrà vitium, ac ſine fallacijs haberentur. His inquam de cauſis mira quædam animo meo ſuggereretur ad dicendum alacritas, ſi mihi cum tempore ſuccreuiſſet eloquentia. Sed nimirum ex morbis, quorum ſi minus impetu, atque impreſſione proſternor, contumacia quidem certè, atque obſtinatione debilitor; ex aetate, quae vergere iam incipit, atque in pronum delabi, ſentio vel omninò deficere, vel paulatim conſeneſcere orationem meam. Quapropter haud ſcio, an poſſim vobis polliceri parem, non dicam ijs, quas habitior, atque adoleſcentior elucubrabam, ſed proximè ſuperiori, quam altero abhinc anno ex hoc eodem loco, eodemque puncto temporis excepiſtis. Conabitur animus tamen, ſicut fortis equus: qui ſaepè non tàm vicit Olympia, quàm luſit ardenter

in ſta-

Digitized by Google

in ſtadio acclamantis frequentiae ſtudio concitatus, & fauore plaudentium.

Et quoniam in ſupremo ſpatio, quod decurrendum hic à me fuit, admonui quidem multos, ne temere complexum illum diſciplinarum omnium expeterent, qui dicitur Encyclopaedia; ſed hortamentum praetermiſi neceſſarium, inuitationemque ad ſingularem doctrinam, quam pro ſe quiſque nominatim adoptat, ſtudioſiſſimè perſequendam, locum hunc hodie relegam, & (quantum mihi tribuetur ab ingenio) quicquid deſideratum eſt, abundè ſatis, copioſèque præſtabo. Ita fiet, vt in munere ſuſcepto regustatio quaedam, & Repotia ſint eius orationis, quae doctiſſimis auribus accidit haud iniucunda; & videant vniuerſi, non ſine conſilio, ac ratione ſic à me contrahi, atque in anguſtum cogi priuata cuiuſque liberalium artium ſtudia, cum intelligent, quantum, ſi bene, diligenterque tractentur, ſit deſudandum in ſingulis. Sunt enim tam multa in quouis genere perdiſcenda, vt nulla tàm in procliui ſcientia ſit, quin audaciam ſibi depoſcat Herculeam, & conſtantiam nullis rerum difficultatibus exterrendam. Quam laboris patientiam quia plerique defugimus, fit, vt ſingulas profiteantur multi, pauciſſimi teneant, & calleant abſolutiſſimè. Hoc igitur hodie, vel eius ſermonis additamentum ſit, vel argumentum noui, vel monitum de in-

tegro ſalutare: ijs, qui aberrante, ac infinito illo doctrinarum depoſito ſtudio, certum deligunt, & ſequuntur aliquod ſcientiæ genus, id accuratiſſimè cauendum eſſe, nè partem praetereant vllam earum, quibus ad faſtigium, ſummamque perducitur: neue ſpeciem potiùs extimam ament, & commentitium eius doctrinæ nomen, quàm vim ſolidam, & ſuccum ipſum intimum ſapientiæ.

Ac nè fruſtra ſuſcipi hanc à me contentionem putetis Auditores, repetam altiùs orationem, & multa replicabo, quae oſtendant, hoc tempore, non artes modo liberales, ſed alia etiam opificum ſtudia, vitaeque ciuilis exercitationes omnes eſſe fucatas. Paulatim enim in noſtram irrepſit aetatem hoc veluti ludibrium, & veneficium artium vniuerſitatum, vt perfunctoriè, ac per ſimulationem officij gerantur omnia, nec tàm quaeratur in artificio perennitas, quàm externa quaedam ſpecies, & qualis qualis approbatio populi.

Quatuor quippè potiſſimum artes ſunt, quibus vitae ratio colitur omnis, & humana ſocietas exornatur. vna, quae conſulit habitationibus, & tectis, Architectura: altera, quæ coloribus, ac lineamentis voluptatem aucupatur oculorum: tertia, quae veſtes parat, & ea quibus tegimur indumenta: quarta, quae Reipublicae propulſat iniurias, oppida tuetur, & moenia;

dici-

Digitized by Google

diciturque bellica, & militaris. Quae profectò vbi cum veteri comparantur memoria temporum, ita ſingularum apparent ementita, deprauataque opera, vt non tàm proſpicere hominum commodis, quorum cauſa olim inuentae ſunt, quàm hominibus ipſis fucum facere velle videantur.

Ordiamur ab illa tectorum machinatrice ſcientia: in quam duplex inuaſit fallacia, duplexque mendacium, vnum ab opere, alterum à diſciplina. Cum enim duo ſint, quae doctrinam illam omnem, facultatemque componunt, ratiocinatio, & fabrica; ratiocinationem, hoc eſt de partium conuenientia, quæ ſymmetria dicitur, iudicandi ſolertiam, & multiplicem rerum cognitionem, qua tàm ampla ſcientia prorſus abſoluitur, ita pauci tenent, vt ſi res antiquorum arbitrio permittatur, plerique, nè dicam omnes, ex Architectorum albo, & numero ſint expungendi. Nam quos illi machinatores, & architectos nominarunt, niſi ſcientiſſimos viros, & diſciplinis innumerabilibus inſtitutos? Aut vnde petebant eos, qui Templa, qui Fora, qui Praetoria, qui Theatra, qui Thermas, qui priuatorum aedificationes informare, ac perficere deberent, niſi ex ſapientium numero, & ex choro litteratorum? E noſtris autem (videte quid inter vtrorumque ratiocinationem interſit) è noſtris, inquàm, quos demum, & quàm pau-

paucos inuenias, qui à lapicidinis, à lignarijs, à fabris, ab operis ipſis accerſiti non ſint? De hac tamen deprauatione partis nihil hic ego dicam ampliùs, nè videar artifices potius accuſare, quàm nos. De ipſa loquar fabrica, deque opere, cuius fraus, & deceptio noſtra ipſorum eſt, qui decipi volumus, atque ab arte petimus, non tam moles diuturnas, quàm integumenta rerum ſpecioſa, formaſque ad tempus ſanè breuiſſimum apparentes. Quoniam verò intelligi facilè res, niſi per contentionem, & comparando non poteſt, eamus per huius Vrbis vbique diſſecta membra, & illa veluti magni cadaueris oſſa, miſeras, ſtoliditatiſnè dicam, an ferocitatis Barbarae reliquias intueamur. Ipſis profectò videbimus oculis huius fallaciam, & fucum artis; illicò vel inſcitiam, vel leuitatem, vel incuriam noſtram intelligemus. Illi nimirum antiquae probitatis antiquiſſimi ciues, non dicam è ſolido marmore, ſed è montibus aggeſtis olim compoſuere quæ nunc ſegmentis, & cruſtulis integimus aedificia. Quae nos fundamenta vtcumque demum excauato ſolo, vel ruderibus implemus, vel palis, ſublicisque fiſtucarum adactis machina, ſolidamus, illi depreſſis in ingentem altitudinem foſſis, areis deinde latiſſimis in imo ſtratis, ruderatiſque, tùm ſtatumine ſuffultis, & teſta; ad extremum quadrato ſaxo, eoque magnitudinis immenſæ ad libellam exae-

qua-

quatis, tanquam ad ſuſtinendum orbem terrarum ſine vllo vitij periculo præparabant. Quos ipſi parietes euanidos, & raros, hoc eſt breui caſuros extruimus, illi ſilice pinſo, atque contuſo, illi caementis imbricatim diſpoſitis, illi curioſa fartura faciebant ſempiternos. Sed opulentiæ (dicet aliquis) iſta fuere beneficia; quæ nullis parceret impenſis, non artificij ſincerioris, & diligentiæ. quaſi verò vnus omnium ego per inſcitiam crederem, cunctis tum, etiam popularibus, ac venalitijs, Luculli cenſum, aut Craſſi theſauros ad domicilij fabricam, & expolitionem fuiſſe; nec intelligerem, quantum demum inter domum Neronis auream, & Suburræ, Carinarumque tabernas intereſſet. Non omnes illae parietinae, quas cernimus, Baſilicarum excidia ſunt: etiam aediculae priuatorum habuere ruinas ſuas. Quarum, cum in repaſtinationibus offenduntur aliqua fragmenta corroſa iam, & vetuſtate penè detrita, ipſae ſentiunt operarum manus, & lacerti, quid habuerint olim ſoliditatis, & operae. Sed nos vniuersè (fatendum enim puto, quod res eſt) nos, inquam, ita ſumus, vt infimi, ſummi, medij frontium ſtructuras amemus creta oblitas, & gypſo; intimas, mediaſque parietum inſtructiones, quia ſunt ab oculis longè ſubmotae, negligamus. Neque verò deſunt hic à Principibus opere magnifico, ſumptuque Regio perfectae nuperrimè

moles: quibus cum veteres comparare poſſimus. Eſt enim in manibus Vaticanum illud incredibili pulcritudine miraculum, quod longa molitione tributa Ciuitatum, & vectigalia prouinciarum exhauſit. Confer autem cum Pantheo, cuius, & formam, & magnificentiam, vel vicit, vel expreſſit. dices hoc, athletico ſanè habitu toroſum, & lacertoſum mole ſua ſtare tàm multos poſt annos; illud ornatu planè palaeſtrico, exquiſitaque politura laeuigatum extrinſecus, & caſtigatum ad vnguem, nutare iam in tholo coepiſſe, quem noſtra memoria Sixtus impoſuit; atque à ferro propter periculum poſtulare colligationes, & vincula. Viſuntur oculis aquae reductae non ita pridem in Quirinalem collem, atq; in Martium campum impendio. quarum ductus, formaſq; vbique iam rimoſas, ac propè corruptas ſi cum fornicibus illis componas, atq; arcuatis antiquorum operibus, pontibuſque, quibus tàm multa flumina veluti triumphantia in ſeptem hoſce colles rerum olim dominos deduxere; cenſeas haud dubiè, nos tàm magnis ſumptibus aquas ad aliquot tantum annos expetere, illos aeternas fontium perennitates voluiſſe.

Architecturam excipit ars illa pingendi, nobilis olim, & ſummis, non Graecorum modo, ſed Romanorum etiam ingenijs curioſe tractata. cui totidem, quot Architecturae, ac ex iiſdem planè fontibus accidère mendacia. Nam, quod

attinet

attinet ad ratiocinationem, atque ſcientiam, incredibile dictu eſt, quàm illi docti, cultique litteris eſſent, qui pictores olim apud veteres dicebantur. Id enimuero illa eorum teſtantur expreſſa coloribus rerum ſymbola, quae non tam artificia picturae videbantur, quam poëticae foetus, atq; abſolutiſſimae documenta Philoſophiae. Ecquem nunc ex illa multitudine reperias, qui Amicitiam, qui Calumniam, qui Bellum, qui Diſcordiam expingere commentando queat, aut antiquas rerum hiſtorias additis acceſſionibus exprimere, aut animi noſtri ſenſa figmentis ingenioſiſſimis adumbrare? Poterant haec, aliaque id genus argumenta conformare facillime Protogenes illi, ac Polygnoti liberalibus eruditiſſimi diſciplinis. poterat Apelles aliquis, qui tonitrua, qui fulgetra, fulguraque depinxit ex ingenio primus. poterat Timagoras; cuius non tabulæ ſolum eleganter expreſsae, ſed carmen etiam longe iucundiſſimum circumferebatur vulgò, & canebatur. poterat apud Romanos Pacuuius poëtá doctiſſimus; cuius non mòdo verſus exarati ſtylo auidiſſime legebantur, verum etiam in templo Herculis efficta penicillo pictura cernebatur oculis, & ſuſpiciebatur ab omnibus. Sed litteras à noſtris, doctrinamque ne requiramus. Illud videamus potiùs, exquiramuſque diligentius: an omnes artis vniuerſae ita teneant praeceptiones, vt aliorum excogitata

inge-

ingenijs argumenta, ſi proponantur, & lineamentis complecti facile poſſint, & coloribus imitari. Nullo iſtam à ſe negotio moleſtiam abigunt, affirmantes, vnum rebus exprimendis omnibus ſatis eſſe non poſſe; adeoque alios eſſe, qui vrbes, oraſque terrarum, alios, qui flores, & poma, alios, qui venationes, & praelia, alios qui cicures beſtias, aut ſiluarum animantia pingant. Ex quo quanta praeciſio ſequatur artis, intelligitis. Illud enim fieri neceſſe eſt, vt varium, ac multiplex argumentum, quo illa contineantur omnia, niſi multorum tractari manibus, & expoliri non poſſit. Colores fortaſſe nos addidimus, & varios, & meliores. nunquam enim ita multiplices, aut tam floridos vidit antiquitas, quae magis auſteris, & ſurdioribus vtebatur. Sed ne iſto quidem nomine, fecimus aliud, niſi fucum, atque aſpicientium oculis, vt Iuriſconſulti loquuntur, impoſturam. Illi enim priſcorum artifices hebetiora ſane pigmenta, nec plura, quàm quatuor parietibus, ac tabulis inducebant leuiſsime: ſed tamen immortalia illa fecerunt opera, quibus afferre vitium longiſsima ſaecula non potuerunt. Nos chryſocolla, nos purpuriſſo, nos Indico limo, & draconum ſanie tabulas inueſtimus, nec tam coloribus illinimus, quàm medicato tectorio parietes incruſtamus. Sed quicquid agimus interea, quicquid eo labore confingimus, fuga-

ciſsi-

ciſsimum eſt, fluxum in horas, & breui tempore permanſurum. Libuit mihi per otium inſpicere picturam antiquae ſuperſtitionis argumentum in pariete vetuſtiſsimo: qui non multis ab hinc annis è Moecenatis effoſſus ſubſtructionibus, in Aldobrandinis repoſitus eſt viridarijs; ea perfectam diligentia, coloribus ita pertinacibus, ac diuturnis, vt neque tanta praeteritorum aetas annorum, neque congeſtitiae rupes, quae ſuperuenerunt in dies, neque ſubterranei ſpecus humida tabes, ſituſque teterrimus, multum de lumine, ac ſplendore, multum de commiſſura, tranſituque, multum de alia operis dignitate detraxerit. Spirant enim adhuc ea pigmenta, fucuſque minime fucatus ſpirat; & in carioſa materie, caementiſque corruptis apparet artificium integrum, & lineamenta recentia. Libuit cùm aliàs ſaepe, tum anno ſuperiore Hadriani villam in Tiburtino contemplari; collapſam illam quidem in fruſta, & per oleta, per vineta, per ſaltus ipſos, ac virgeta diſperſam: ſed quae magnificentiam, & inſaniam operis, ita quoque conſepulta demonſtret, vel ex cadauere, vel ex tumulo. Multa ſunt, quae me ſpectantem inſatiabili quadam admiratione defigant: loci totius ampla deſcriptio; quae millia paſſuum plus quinque complectitur: fornices ingentes, & camerae, quae ſuperant incorruptae, tam magnae, ſolidaeque, vt non ſolum adnata

virgul-

virgulta, ſed proceras arbores, immaneſque truncos immiſſis alte radicibus hucuſque ſuſtineant. Xyſti, Gymnaſia, Porticus, Cryptoporticus, Diaetae, Coenationes, ſubdialia pauimenta, Sphaeriſteria; quorum adhuc aliqua veſtigia remanſere. Placent inquam haec, & in antiquae contemplatione maieſtatis ſacro propemodum horrore me complent. Nihil tamen ad pictas imagines; quae iam inde ab eo tempore ad noſtram vſque memoriam ita ſuos retinuerunt colores, & pigmenta omnia, quaſi nuper ijs imbuti parietes, ac diſtincti fuiſſent.

Sequitur lanificium, & textrina: cuius opus ipſam, vel aequat artificio, vel vincit varietate naturam. Iam enim littora, portuſque, iam flumina, iam Euripi, iam ſaltus, & ſiluae, iam pecora, paſtoreſque texuntur. Nihil in floribus eſt, nihil in arboribus, nihil in graminibus, herbiſque terrarum, nihil in nauigationibus, nihil in praelijs, quod laborioſae texentium non referant opificio manus. Sed quàm fallax, ſuoque infecta haec etiam ars adulterio ſit, in frigore ſentimus, experimur in ſumptu. Nihil enim magis oſtendit, Aracnem hoc artificium inueniſſe, quàm quod textores ipſi tenuitate, ac vanitate operis Araneorum telas imitantur. O etiam in hoc genere innocentiam antiquorum incredibilem, atque apertiſsimam animi ſimplicitatem. Tractaui ego ſaepe manu ſerici fruſtu-

lum,

Digitized by Google

lum, vel paludamenti, vel pallij ex antiquiſsimo tumulo extra portam Capenam prope monumentum Caeciliae Metellae à repaſtinatoribus eruti: quod vt decoloratum aliquantulum eſſet ex tempore, ſincerum tamen illum purpurae ſuccum, ne in ſepulcretis quidem, atque inter cadauerum cineres omnino dimiſerat. In ſumma, priſcorum aetas, & ratio ita ferebat. quod apud illos holoſericum dicebatur, erat holoſericum veriſsime. Lanae illae Tarentinae, Tarentini vere pecoris erant, texebantur Tarenti, Tarenti ſuis coloribus imbuebantur Quae veſtes aureae dicebantur, aut argenteae, aureo vere, argenteoque ſtamine fuerunt intextae: quae purpureae, concharum vere, ac muricum ſucco tingebantur. Nunc autem, & holoſerici villos lana mentiri didicimus, & alienam tramam aureis licijs interſerere, & herbis tingere vulgaribus, quod Tyrium, aut purpureum appellemus.

Inſpiciamus denique militarem; ipſam quoque ſpecioſam tantum extrinſecus, & fucatam. In qua peramplus mihi quidem aperiretur ad dicendum campus, ſi hoc ego contenderem vniuerſe, quod tractatur à multis: militiam illam antiquorum noſtra meliorem videri, eique pluribus eſſe partibus anteferendam. Cum enim quinque ferme ſint, quibus bellicae rei tota ratio conſtat, & vis, delectus, ordo, acies, arma,

diſci-

diſciplina: facillimum eſſet vitium in ſingulis reperire, ſi ea perpendere, & cum nouitio bellandi genere comparare vellemus. Sed quia res infinita eſt, atque id tantum ego ſequor, vt articulatè, diſtinctèque demonſtrem, quanta in hoc etiam vitae praeſidio quaſi tectorijs abdita ſit, & ametur inanitas; ad hunc internoſcendum fucum, totum antiquorum apparatum bellicum, & noſtrum per comparationem leuiter inſpiciamus. Illis binae legiones, totidem ſocij, equites mille, & octingenti iuſtum octodecim millium faciebant exercitum armatorum: qui vallum, arma, vtenſilia, cibos menſtruos, aut ſemeſtres etiam interdum humeris ferrent; qui pari gradu procederent in itinere, qui gradum eundem aequaliter concitarent, qui cum plenis armis, & tanto cum onere decurrerent, qui ſua manu foderent, ligna caederent, aggeres, teſtudines, turres ſtruerent; &, quod caput eſt, qui totum terrarum orbem tam exiguo numero debellarent. Nobis colluuio tironum, & multitudo, ſexaginta millium copias parat, eorum, qui oneri ſint, aut pompae, qui ſarcinas illas innumerabiles, atque impedimenta nouae militiae cumulent, qui alterum operarum, calonum, lixarum, coctorum, gregum, atque armentorum exercitum ducant: qui ſolidos annos, & quidem plures tanquam circa Troiam ad repetendam Helenam in alicuius angulo prouin-
ciae

Digitized by Google

ciae ſedeant; & re infecta plerunque digrediantur. Illis pila, & breuia iacula manus armabant, quae ex aequo, ex iniquo, ex anguſto loco intorqueri poſſent, in quamcunque partem verſari, & circumferri: noſtris haſtae illae, ac ſariſſae longiſſimae nuper inuentae inſtruunt agmen; quae multum è longinquo militem oſtentent erectae, quae confertim diſpoſitae faciant immobilem aciem, nec ad vertendas illico vires idoneam, aut ad pugnandum inter vepres, & ſaltus anguſtos accommodatam! Illis erant fundae, quibus iactum colliqueſceret in aëre plumbum; illis ſagittae, quae ſcutatum peditem, equitem loricatum ſine ſonitu, tanquam fulmine tacito proſternerent: noſtris aenea illa tormenta pyrico grauida puluere, quibus ictu ſaepè caſſo caeli fulgur effingimus, & tonamus. Illis Equorum crines erant pro iuba, quae celſiorem faceret militem, atque aduerſarium deterreret: noſtris leuiſſimae plumae ſunt, illaeque verſicolores, quae ad committendos ludos, choroſque ducendos hoſtem inuitare videantur. Illis erat laneum ſagum, quod frigus depelleret; noſtris ſerica chlamys, quae oculos oblectet intuentium. Illis erant machaerae, quae caederent; noſtris gladioli, qui fulgeant, & capulum habeant ſigillatum. Fidem faciunt antiquae, quas in Vrbe conſpicimus ſtatuae, in primiſque Traiani columna triumphalis; cuius in baſi cer-

nuntur

nuntur enſes capulo puro, ferro latiſſimo, immani pondere, cultu nullo. Sed nos, qui coepimus oculis noſtris imponere, in his etiam voluimus imponere ſaluti, atque ijs in rebus lucem, & lacuitatem exquirere, in quibus ſoliditatem, firmitudinemque petere debueramus.

Poſſem equidem alias in caeteris humanae vitae ſtudijs patefacere deceptiones. Sed ne videar à Cynicis eſſe, qui verſor in eloquentia, ex hiſce ſcopulis enauigabo, & ea, quorum cauſa triſtem hanc, & querulam ſum exorſus orationem, explicatè, breuiterque proponam. Inuaſit Auditores, inuaſit ea quoque ſimulatio, & ementita veritatis ſpecies in ſingulas artes è liberalibus, quas pro ſe quiſque priuato ſtudio tractat, ac profitetur; & quidem ita contumax, itaq; vulgaris, vt veriſſimo dicere prouerbio poſſimus, non omnes citharoedos eſſe, qui citharam habent; & ex ijs, qui docti vulgò putantur, pleroſque perſonam malle, quàm faciem. In ea namque tempora delapſi ſumus, vt non tam ipſa placeat ſcientia, quam accerſita quaedam, & exotica ſcientiae forma. Quae corruptio, vitiumque, quoniam à fonte probatiſſimo fluxit, hoc eſt à diuortio diſciplinarum; ab ipſis incunabulis ſapientiae antiquum praeſentis mali repetamus initium.

Queruntur enim aliqui ſcriptores apprime nobiles, quòd doctrinae, ſtudiaque liberalia,

quae

quae connexa, copulataque initio ſuiſſe dicuntur, diſtracta tandem aliquando fuerint, & diuiſione pernicioſiſsima ſeparata. Ijdem, inquiunt, erant olim ſapientes, ac eloquentes, ijdem dicendi magiſtri, ac doctores intelligendi. Ne multa. Pericles ipſe, fulmen, tonitruum, Graeciae terraemotus ab Anaxagora Phyſico, cuius diu, multumque fuerat auditor, violentiam illam hauſerat, & turbinem orationis. Demoſthenes verò, ad quem audiendum velut in theatrum fiebant ex tota Graecia concurſus, non praeceptore aliquo vſus eſt rhetore, ſed magiſtro Platone. Quin omnes omninò ſciendi artes initio vna complexa eſt Philoſophia; cum illi ipſi, qui eam vel inuenerunt, vel profeſsi ſunt primi, ijdem Aſtrologi fuerint, ijdem plane Iuriſconſulti. Non enim pauci ſunt, qui Triſmegiſtum illum Mercurium, atque Atlantem Philoſophiae faciant auctores. Sed idem Atlas inuentor, & princeps Aſtrologiae dicitur; idem Mercurius legum conditor, & Iuris humani, diuinique primus actor, idem medicinae compoſitor primus. Ex eius adeo libris, quos ad triginta ſex mille, quingentos vigintiquinque ſcripſiſſe confirmat ex Seleuco Iamblicus, ſua ſe vidiſſe teſtatur aetate Clemens Alexandrinus de vniuerſa Philoſophia tres, & triginta, de ſacerdotibus decem, de Aſtrologia quatuor, ſex de medicina. Quae qiudem ſanandi corporis ars,

quia fuit in illo ſcientiae totius exortu ab ijs inuenta, qui philoſophandi ſtudio, atque inquieta cogitatione ſibi minuerant vires, ſine dubio coniuncta cum Philoſophia, & cum reliquis copulata facultatibus eſt. Nec alij ſane fuere, niſi philoſophi, qui primi non modo caeteros curarunt morbos, ſed grauiſsimam etiam luem per vrbes, agroſque ſuccenſis ignibus ab Aegypto depulerunt, depellendaeque ſimiliter rationem, ac viam vniuerſae Graeciae, irriſa veteri ſuperſtitione, demonſtrarunt. Ridiculum quippe ſit exponere, quid ante id temporis ad peſtilentiam abigendam facere ſoliti eſſent Graeci nondum exculti moribus, & ſapientes. Hominem vbi lues aliqua graſſabatur intemperanter, ipſi perquirebant maximè deformem, omniumque facile turpiſsimum. Quem cum inueniſſent, & deformitate caeteros vincere mortales in Cōcilio iudicaſſent, ad lamenam in publicae noxae piaculum pertrahebant: ibique tenentem manu caſeum, placentam, caricas acerno lignorum impoſitum, viuum adhuc, ſpirantemque comburebant in ſcrobe. Quas quidem aniles, & ioculares ineptias medendi primum exploſit ars; ſed ea, quae à Philoſophia minime diuulſa, in eam prouinciam ab Aegypto, Chaldaeiſque commigrauit. Denique praeſtantium vox eſt, & doctrina ſcriptorum; ſapientiae partem ſemper habitam à veteribus fuiſſe medendi ſcientiam,

mor-

Digitized by Google

morborumque curationem, & contemplationem rerum ſub ijſdem auctoribus natam eſſe, adultam, & educatam; nec quempiam antiquiorem proferunt, quàm Hippocratem Coum, qui princeps medicinam à ſtudio ſapientiae ſeparauerit. A quo profeminati ſubinde alij, cum eandem diligentius excoluiſſent artem, in curandi vias proceſſerunt varias,& facultatem illam omnem diduxerunt in partes omninò tres; ſic, vt vna eſſet, quae victu, altera, quae medicamentis, tertia, quae ferro mederetur, & manu. Quibus addere liceret quartam, quae tota medicorum erat, hoc eſt eam, quam delegarunt pharmacopolis in officinis, poſtquam ijs collibitum eſt (vt inquit ille) ad verba, garrulitatemque deſcendere, ac ſedere potius in exedris, quam eas per ſolitudines herbas quaerere, quarum antiquae medicinae referta volumina ſunt.

Queruntur,inquam haec aliqui, dolentq; quòd ipſum vniuerſae doctrinae corpus ſciderit aliquando ſeſe, hominumq; factum eſſe arbitrantur inertia, vt plures diſciplinae ſint, quae connexae olim, colligataeq; velut vno vinculo tenebantur. ſed ſine ratione queruntur, & prorſus iniuria. Nihil enim anguſtijs ingenij noſtri fuit accommodatius, nihil opportunius ipſi ſcientiae, quàm vt in partes, formaſq; varias virorum ſapientium auctoritate diſtingueretur. Actum hic ego non agam Auditores, neque ra-

tiones proferam à me aliàs expoſitas, probatas à vobis: quae fàcile vincunt, illud diſciplinarum omnium coronamentum vix eſſe parabile. Sed vnum, quod huius eſt loci proprium oratione contendo mea, diſerteq; pronuncio: nunquam artes liberales ſuos habuiſſe numeros, ac partes, niſi cum ex infinitate illa atque indigeſta omnium mole ſeductae ſunt, & ſeparatae. Non enim ante partitionem illam eos habuimus praeceptores, ac duces, quorum quotidie volumina tractamus, quorum ſequimur auctoritatem, quorum illuſtrati luce aliquid in ſingulis intuemur. Exinde ſuborti videlicet ſunt Ariſtoteles illi, Platoneſq;, qui caeteris praeteritis omnibus, Philoſophiam ex ea ſeuocatam congerie nobis abſolutiſſimam tradiderunt. Exinde Archimedes, & Euclides illi: qui Philoſophiae depoſito ſtudio, Mathematicas nominatim, ac ſingulariter illuſtrarũt. Exinde Hippocrates illi, ac Eraſiſtrati, qui Medicinam electe complexi diuinis poſt ſe relictis eius ſcientiae monumentis, vitae nobis, ſalutiſq; propemodum fontes aperuerunt. Nam quemadmodum latifundia, & ampliſſima Regna, quae propter magnitudinem ſuam accurate procurari non poſſunt, tunc profecto coluntur melius, & ſingulis eniteſcunt in angulis, cum varios poſſeſſores, ac dominos nanciſcuntur; ſic illa ſapientiae totius amplitudo tractari bene, ſplendideq; non potuit, niſi cum in partes di-

ſtribu-

ſtributa iuſtas, multis, varijſq; tradita doctoribus eſt; vt priuato ſtudio, & tanquam viritim à ſingulis expoliretur. Habeant ergo ſibi, qui de pulcherrima, prudentiſsimaq; diuiſione ſapientiae ſic expoſtulant, rudem illum, & brutum diſciplinarum aceruum: ament, quoniam ita facti ſunt, primam illam artium confuſionem, & chaos. Admirabor ego ſemper, & eorum praedicabo iudicium incredibile, qui velut agraria lege, aratroq; circumducto ſuos ſingulis poſſeſſores, certoſq; dominos, à quibus diligentiſſimè colerentur, aſſignarunt.

Nihilo tamen minus ab ea partitione aliam ego cauſam conqueſtionis habeo iuſtiſsimam, lõgeq; veriſſimam. Quae quoniam vel non videtur ab iſtis, vel certè negligitur, producetur hic à me hodiè; veſtroq; iudicio, atque auctoritati permittetur. Dolent, quòd diuortium illud factum diſciplinarum ſit; ſed non intelligunt, id dolendum eſſe multo maximè, quòd qui ex eo numero certas ſibi ſepoſuerunt artes, quas ſeorſim, & ſolitarie ſequerentur, ſic eam amare ſectionem coeperunt, vt ne illarum quidem expleant numeros omnes, quas ſibi ſingulari perdiſcendas opera iudicarunt. Recte fecimus oppidò, & prudenter, qui ſapientiam diſtribuimus in partes: ſed inertia factum eſt, atq; ignauia deteſtabili, vt eam quoque curtam habeamus, praeciſamq; ſcientiam, cui ſigulariter, & electe

operam damus. Eſt profecto torques ille, ac omnium corona doctrinarum permittenda magnis ingenijs, quorum vix aliqua praeteritis olim ſaeculis inuenta ſunt. Sed tamen eſt vnicuique ſcientiae ſuus circulus, atque orbiculata rerum complexio, quae praetermitti non poteſt. Non enim ego probauerim Aegyptios: apud quos tanta, & tam putida Medicinae diſtributio fuit, vt ſingulis morbis ſingulos medicos deſignatos haberent; ita prorſus, vt alij vertiginem in capite curarent, alij delacrymationem, & lippitudinem in oculis, alij tinnitum in auribus, & ſurditatem, alij grauedinem, & diſtillationem in naribus, alij ſtuporem in dentibus, alij vuam in faucibus, alij anginam in tonſillis, alij lentiginem in facie, alij impetiginem in cute, alij ſtrumas in ceruice, alij ſanguinis reiectionem in pectore, alij lumbaginem in renibus, alij timpanitim in ventre, alij lienteriam in inteſtinis. Non ſunt, inquam, hi nominandi, vereq; dicendi medici, qui capiti medentur, aut oculis, ſtomacho, caeteriſq; corporis affecti membris mederi non poſsunt. Sed multo probandi minus ſunt, qui peculiaris doctrinae, quam profitentur, aliquam attingunt partem, quae poſſit vtcumque nomen eruditionis impertiri, caeteras, quibus illa perficitur, pro nihilo ducunt, funditusq; contemnunt. Nos tamen, quia laborem coepimus extimeſcere vehementer, eius au-

demus

demus iam vulgo nobis aſſumere doctrinae nomen, quam multis diminutam, & mutilatam partibus vix comparamus. Non pluribus hic opus eſt verbis. A diſciplinis illis, quae apud veteres totius ſapientiæ fuerunt elementa, principium capiamus. Ecquis eſt hoc tempore, qui gloriari merito poſsit, Mathematicae ſe tenere partes omnes, quibus illa componitur, & quodammodo coagmentatur? Notiſſima quippe illa eſt eius diuiſio ſcientiae, vel à Pythagoreis petita, vel ab alijs inuenta, qui Pythagoreos non probarunt. Aiunt videlicet, vniuerſae Mathematicae formās eſſe, vel omnino, vel ferme ſeptem. Duas quidem principes, ac praecipuas, quae res à materia per cognitionem ſeductas intelligentia comprehendant, & metiantur; Geometriam, & Arithmeticam. quinque vero, quae dominas illas duas veluti pediſsequae deducant, & comitentur: Muſicam, quae numerorum conuenientias intelligit: Opticen, quae videndi cauſas, & deceptiones oculorum varias inueſtigat: Geodaeſiam quae metitur agros, & ſubſeruit Geometriae: Mechanicam, quae moles ſtruit, & ponderibus moderatur; Aſtrologiam, quae caeleſtium orbium, ſtellarumq; curſum, ac poſitum intuetur. Quarum profecto tanta cum principibus illis copulatio eſt, atque coniunctio, vt ne vnam quidem auferre poſſis, quin tota colligatio diſſoluatur. Sed

haec inertia tamen quotidie ſeparat:efficitq; , vt multi circinum in puluere callide conuoluant , qui Radium in caelo mouere non poſſint; multi ſurgentia , occidentiaq; norint ſidera, ac , ſi Deo placet , etiam vaticinantia , & litterata , qui decempeda metiri terrae ſpatia neſciant : multi machinationibus aquas ſubigant , & montes, qui ne ipſa quidem agnouerunt elementa Geometriae ; multi numerorum proportiones in Muſicis acutiſſime videant , qui caeterarum menſuras rerum , aequalitates , inaequalitateſq; prorſus ignorent . Et tamen horum plerique Mathematici dicuntur , & habentur à nobis ; quia coepimus aeſtimare diſciplinarum nomina, ipſas contemnere diſciplinas .

Philoſophia vero quot,& quàm multas habeat partes,ille docuit vniuerſae doctrinae artifex Ariſtoteles:qui & calluit exploratiſſime omnes,&ſingularum ſcripta reliquit exquiſito labore monumenta, quae diſceremus . Alia diſſerendi rationem tradit ; nec tam Philoſophia dicenda eſt , quàm apparatus,& proluſio Philoſophiae . Alia rerum , quas oculis intuemur, quaeque gignuntur in terris , cauſas penitus abditas , retruſaſq; perquirit . Alia venatur ea , quae ſupra terras , vel ex aquarum reſpiratione , vel ex elementorum conflictu procreantur in aëre . Alia caelum peruadit , & corporata omnia praetergreſſa ſeiunctas à mortali concretione Mentes,quodque

ſem-

Digitized by Google

ſemper eſt ſimplex, ac vniuſmodi contemplatur. Alia demum è caelo digreſſa, ipſas Regum vrbes, ipſas ciuium domos ingreditur. quà Magiſtratibus, & moderatoribus oppidorum iura deſcribit, quà familias, & rem ipſam familiarem attemperat; quà priuatorum mores fingit, refingit, emendat, ad normam, & libellam publicae felicitatis explorat. Sed ex tanto cumulo quotam ſibi partem exigunt ij, quos vulgò Philoſophos appellamus? Acutos, atque in diſſerendo verſatiles nouimus multos. Qui capita quaedam, locosq;ad diſputandum paratiſſimos, & promptiſſimos habeant, nouimus item multos. At qui veterum placita probe peruestigauerit vniuerſa, qui in omnes Phyſicae latebras intrauerit penitus, qui magiſtram illam morum, vitaeq; ciuilis opificem diſciplinam ſalutarit à limine, qui ſcripta peruolutauerit Ariſtotelis omnia; etiam ex ijs, qui vel Ariſtotelei, vel Peripatetici dici volunt, vix aliquem nouimus.

Medici ſine dubio ſubiungendi Philoſophis eſſent, quorum ars inexplicabilem habet non modo cum Phyſicis, ſed cum Aſtrologia, cum Eruditione, cum Graeca, Latinaq; litterarura coniunctionem. Quae tamen hoc tempore plerique deſerunt, quia vident pluris aeſtimari, quae proferuntur è narthecijs,quàm quae à remotioribus petuntur litteris,atque à ſapientium officinis. Sed de his indicaui ſupra iam ſatis, & nolim

lim iſtam mihi nationem iratam eſſe. periculoſa quippe cum ijs dimicatio ſuſcipitur, quorum opera continenter vtaris.

Illa mihi conuenienda potius eſt diſciplinarum omnium Regina, & domina Theologia. Vereor tamen, ne apud doctiſſimos viros in hac ego concione ſuboffendam, quorum expolitiſſima rerum diuinarum ſapientia litteris commendata pulcherrimis, & immortalibus conſignata monumentis in oculis omnium eſt, ac tamquam ſol toto terrarum orbe peruagatur. Sed dabunt ipſi quoque mihi veniam, quemadmodum dedere olim ingenioſiſſimi, ac nobiliſſimi iuuenes aliqui omnibus plane doctrinis exculti, atque ipſa propemodum Encycoplaedia coronati: qui me tamen aduerſus Encyclopaediae conſectatores ex hoc loco perorantem non humaniter modo, ſed patienter etiam audiuerunt. Vt enim illi minime mihi ſuccenſendũ putarunt, quòd intelligerent, alios à me reprehendi minus ingenioſos, qui diſciplinarum circulum omnium imprudenter affectarent; laudari vero ſe, quòd aſſecuti ſingulariter eſſent coronam illam, & apicem ſapientiae: ſic hodie crędituros confido ſapientiſſimos Patres, non ſe deſcribi, ſed commendari, demonſtrariq; admirantium digito, cum audient, pauciſſimos eſſe, qui eam doctrinam aſſequantur, & definiant totam. Et paucissimi profecto ſunt, ſi rationem recte ſubducere velimus, qui

tam

tam amplae ſcientiae, non dicam membra omnia, & partes, ſed partium articulos abſolutiſſime comprehenderint aliquos. Sunt enim in ea illae quaeſtiones arduae, nodiq; difficiles à Philoſophia inuoluti, complicatiq; quos ſoluere non poſsint, niſi exercitatiſsimi ab Ariſtotele viri, aut Dialectici ſolertiſsimi. Sunt loci argumentorum omnium, & ſedes in oraculis illis, & rerum ſacrarum monumentis obſcuriſsimis poſitae: quae ſcrutari, & noſſe omnia non eſt eius, qui Cleanthis lucernam oderit, aut ſomnum ab oculis non relegarit. Sunt cum religionis caſtiſſimae perduellibus aſsiduae concertationes:quae non ſemper emergunt è popinis, ſed exiſtunt ſaepe ab ingenijs audacibus illis quidem, at acutis, & diu, multumq; in litterarum Gymnaſijs exercitatis. Sunt actuoſae vitae, Chriſtianiq; hominis officia, quae in huius diſciplinae libris reſecantur ad viuum. Sunt demum exoticae linguae, aliaq; permulta, quae noſſe Theologos oporteret;ſed omnia videmus à pleriſq; praetermitti: quia nimirum hi quoque philoſophos imitati, diuiſa, diſtractaq; ſcientia, clamores ſibi diſputationum reſeruarunt, & locos celeberrimos, quos copioſe, ſubtiliterq; tractarent; alijs caetera, velut actoribus ſecundarum partium,& eius doctrinae ſuccentoribus demandarunt.

Ecce autem qui minus in ſuo peccare videntur genere, mitiorum aſſeclae Muſarum, atque intel-

intelligentes illi , quos appellamus Humanos : ſed omnium peccant maxime ; quia nulla facultas pluribus conſtat , & continetur partibus , nulla tamen hoc tempore requirit , ac deſiderat plures . Græcas aliquis litteras nouit intime; ignorat ſuas . Callet Latinas ; in Graecis nihil intelligit . Hiſtorias tenet omnes , atque antiquitatem vniuerſam informauit animo ; ſtylum , qui princeps eſt in ea facultate non conformauit. Stylum ipſum vocauit ad limam ; rerum illam cognitionem , quae dicitur Eruditio , non eſt aſſecutus . Carmen , vel natura fundit graue , vel facit artificio molliſſimum ; ſolutam numeris, vel non attollit, vel non mollit orationem. Orationem verbis lectiſſimis inſtruere didicit; varias dicendi notas, & multiplices ſermonis characteres diſtinguere, ac variare non didicit. Dicerem ego de his copioſius , & quidem libentiſſimis animis , ſi per tempus liceret . Futurum quippe ſperarem, vt ſi diſſerendo in aliarum fortaſſe odium artium, atq; offenſionem incurri, in ſuam ipſae me gratiam facile reciperent , cum viderent , ne mihi quidem hanc orationem parcere , quae non parcit Humanitati .

Reſtant illi Iuris , legúmq; ſanctiſſimarum Sacerdotes : ſic enim [redacted] ipſi ſe nominant veteres Iuriſconſulti . Quos equidem opinor haud grauate laturos , ſi aliqua etiam ab ijs praeteriri dicamus ex tanta ſilua , tantoq; rerum numero , qua-

quarum ſane ſcientiam veluti praecurſoriam, perfecta Iuris prudentia poſtularet. Nihil hic ego dico de Graecae, Latinaeq; linguae cultu minime vulgari, huic vni ex omnibus diſciplinis omnium maximè neceſſario: nihil de multijugi totius antiquitatis cognitione, quam ex omni collectam aetate vna legum doctrina traduxit ad ſe. Quamuis enim omnis liberalium artium inſtitutio adminiculum aliquod ab Humanitate mequirat, atque ab ea ſuperiorum annorum memoria, quam legendo repetimus ex hiſtorijs, nulla tamen efflagitat magis, quàm ipſa ſcientia Iuris: quæ paſſim non illa tantum offendit antiqua vocabula funerum, ſacrorum, nuptiarum, ludorum, veſtium, Magiſtratuum, conuiuiorum; ſed ſemibarbara quaedam, aut plane barbara, quae tranſcriptum in Orientem Imperium, hoc eſt peregrinitate contaminatum in ipſam prope Iuris latinitatē inuexit. Ex eo quippe fonte fluxerunt in Codices illi largitionum, domeſticorum, rerum priuatarum Comites: illi Primicerij, illi Cornicularij, aliaq; nomina priſcorum Latinis auribus inaudita. Quid vero duodecim illae Tabulae, à quibus totum plane Ius Ciuile promanauit? Tantam profecto rerum antiquarum, & totius antegreſſae memoriae notitiam exigunt, vt ſemper ab ijs interpretes illi Accurſij, profani homines, & idiotae, alijq; ſomniantes ineptias, tamquam à ſacris abſtinuerint

manus.

manus. Non enim ridiculos iſtos Frontones, & Capitones infelices ea requirebat interpretatio, ſed quos ad extremum nacta eſt humaniſſimos, & eruditione limatiſſimos viros; Cuiacios, Raeuardos, Pardulphos, Hadrianos Turnebos, & Carriones. Ne de illa quidem dico morum praeceptrice Philoſophia: quae quoniam virtutibus ſingulorum animos erudiuit, domos ornauit, inſtruxitq; diſciplina, Ciuitatibus rationem publicae tranquillitatis expoſuit; ipſas etiam peperit leges, quae vetando, iubendo, poenas irrogando, priuatos tegerent, tuerentur familias, ſartam, tectumq; Remp. conſeruarent. Quid igitur eſt, quod in iſtis potiſſimum reprehendis? Id vnum profecto, quod omnium maxime mortalium oculos fallit, quodq; cunctis obuium, & vulgò frequentiſſimum eſt. Neque enim illam ſolum iſti contemnunt ſocietatem doctrinae, ſine qua neſcio ſane, an poſſit aliquis iure dici conſultus; ſed ex ipſis quoque Iudiciorum legibus vix delibant, & perſtringunt aliquid, quo ſuperne tingantur, reſperganturque leuiſſime. Quo fit, vt quos per vrbes, oppidatimque laureatos incedere tam multos intuemur, ij, non tam legum, Iuriſque periti dicendi ſint, quàm formularum cantores, & legulei. Sapienter enimuero maiores noſtri grauiſſimas aduerſus hanc licentiam leges eſſe voluere, quae certa ſtudiorum curricula, certa aetatis
ſpatia,

ſpatia, certa etiam, & aliorum permiſſa iudicio experimenta doctrinae praeſcriberent ijs, qui publica vellent auctoritate in aliquo genere dici, atque haberi ſapientes. Haec enim decreta, quanquam condita nominatim Iuris ſcientiae ſunt, quia tamen erant omnibus ſalutaria, cum ſpe frugis ad caeteras etiam artes conſecuto poſt tempore tranſiere. Sed inertia iura rupit, & leges vniuerſas; repagula omnia perfregit audacia. In doctorum hominum Concilia irrumpere quotidie videmus indoctos, & eò per cuniculos, & diuerticula facillimè peruadere, quò regia virtutis, & laboris via vix aliquando perueniebant olim naui, & diligentes.

Nae illi vincunt nos, ipſum prope trans orientem poſiti Solem barbari Sinae in hoc prudentiae genere, vt in alijs longe plurimis minime barbari. Non enim ipſi omnes omninò vitae cautiones, prouiſioneſque ita vindicauimus nobis, nullam vt reliquerimus ijs, quos agreſtes natura, & cultu barbaros appellamus. Sed noſtra nos potius auctiora dicendo fecimus, ſcriptiſque libris, ac monumentis, quibus illi carent, ſupra res caeteras mortalium amplificauimus. Haec adeo cauſa erat vna, quae Scythas impellebat, vt ſcripta veterum omnia funditus extirpare conarentur; quòd moleſtè ferrent, Graecorum, Latinorumque non bibliothecas

modo

modo, ſed etiam parietes rerum ab ipſis geſtarum memoria completos eſſe; caeteros populos, etſi res magnas, atque immortalitate digniſſimas egiſſent, vel fuiſſe praeteritos, quod eſt iniquum, vel aliqua verborum atrocitate notatos, quod eſt contumelioſum. Idem proculdubio dolere Sinae poſſent, ſi noſtra perlegerent; cum praeſertim auidiſſime ipſi multa exquirant à nobis, nos ne illa quidem probare velimus, quae apud ipſos ſunt meliora. Age igitur: atque iſtam in depellendo ſcientiae fuco Barbarorum prouidentiam, legeſque videamus. Haud facile relatu eſt, quanto cum ardore operam nauant litteris, & doctrinae; ciuili praeſertim, & Regni Iura, legeſque pertractanti. Addunt his officiorum aliquam cognitionem, & morum doctrinam illi perſimilem, quam in noſtris Philoſophis quotidie legimus. Quibus qui plenius imbuitur, is habetur in ſapientium ordine doctior, & dignior in Republica magiſtratu. non enim Proceribus alia patet ad honores via: inter quos eſt ſumma, eaque perpetua de dignitate contentio. At ne iudicium errore poſſit aliquo labefactari, multos habent, exquiſitoſque delectus, quibus diligenter, accurateque cuncta ſubcernunt. Sunt igitur in celeberrimis ſingularum prouinciarum Academijs exedrae ſpatioſae, circaque conclauia permulta: in quae Iuuenes, ſtudiorum emeritis ſtipendijs, ad certam

tam diem eò euocati mane cum pugillaribus, & palimpſeſtis, nullo praeterea codice, ſeparatim à reliquis ſinguli compelluntur. Ibi controuerſiarum de Rep. de Iudicijs, de moribus argumenta tractant, & ſcribunt ex ingenio, quae Praefecti repente, ac ſubito propoſuere. Excubant interea pro ſingulis conclauibus aſſiduae cuſtodes; & ne quis ingrediatur, egrediaturue, cauent diligentiſſime. Aperiuntur denique ſub noctem fores: ſcripta exiguntur à ſingulis; eaque per otium ſeueriſſime perpenduntur. E toto numero, qui propemodum eſt infinitus, tria primum nominum millia, quorum prae caeteris probatus eſt labor, & ingenium ſecernuntur. E tribus millibus deinde trecenta, ad extremum è trecentis nonaginta. caetera tanquam exceptitia, & veluti cribro reſidentia purgamenta, repudiantur. Quem ergo putatis eum eſſe doctrinae florem, qui legitur è tanta ſegete probatorum adoleſcentium, ac poſt tam multas deliberationes, prudentium virorum aſperrimo iudicio, ſententiaque decerpitur? Nihil à me dicitur ad augendam orationem. adſunt hic hodie, meque audiunt, qui haec oculis aſpexere, dolebuntque multa potius à me praetermitti de veris, quàm falſi aliquid apponi per induſtriam, atque confingi. Quos ego ſaepe dicere audiui; ſic apud Sinas fieri non poſſe, vt aliquis in album relatus ſapientium, eo & nomine ſit indi-

Digitized by Google

gnus , & loco; quemadmodum apud nos paſſim in oculos incurrunt illitterati , qui dolo malo in doctorum hominum ordinem inuaſere . Ita nos oleum in malis , ac lecythum habere malumus : gloriandi ſuper ea re iuſtiſſimam cauſam relinquimus Barbaris ; quorum ingenia nobiſcum comparata ſunt plumbea , quorum libri, & ſcriptorum monumenta collata cum noſtris, & pauciſſima ſunt , & adipalia .

Deponamus igitur aliquando perſonam iſtam, laruamque ſapientiae ſuperadditam Auditores , nec noſtro fieri vitio velimus, vt quam praecipue delegimus , ac peculiari ſtudio profitemur artem , ea vel commentitia ſit , vel iuſto partium numero decurtata . Quemadmodum enim nulla rerum ſpecies honeſtior nobis , aut pulcrior ad intuendum proponitur , quàm aliqua liberalium artium abſoluta , & perfecta diſciplina, ſic nulla deformior eſt, quàm manca, ſuiſque capta membris , & mutilata ſcientia . Equidem ſaepenumero quaerendo cogitaui , quid ſibi velit diuinus Philoſophiae praeceptor Plato , cum in delectu Philoſophorum formoſos,membriſque perfectos omnibus maximè probat, deformes, ac potiſſimum claudos eos eſſe contendit , qui ſapientiae ſacris initiari non debeant . Scio enim è ſapientibus fuiſſe deformes , hodieque turpes eſſe minime paucos, qui nunquam tamen prohibiti ſint , aut prohibeantur ſtudio Philoſophiae .

Scio

Scio non ſemper in foedo corpore turpem etiam animum habitare: ſed ſaepè mentem aliquam excelſam, & velut è ſapientiae delibatam ſinu nanciſci male materiatam domum, & tabernaculum vitioſum. Quid plura? nonne Socrates ipſe Platonis magiſter ſimis fuiſſe naribus dicitur, recalua fronte, piloſis humeris, cruribus diuaricatis? Nonne Zeuſippus ceruice fuit curua, Aratus repanda, Epicurus diſtenta cute, Diogenes barba comante, Xenocrates crure collecto, Heraclitus oculis ex fletu ſemper clauſis, Democritus rictu, labriſque ſemper apertis ex riſu? Quin Epictetum ipſum claudum fuiſſe accepimus, & enormiter ex pedum vitiò laboraſſe. Nec ferme alios excellenti fuiſſe forma Philoſophos legimus, niſi Pythagoram, & Zenonem inter veteres, Picum Mirandulam inter poſteriores, & nouos. Quid igitur eſt cauſae, cur ille ſcientiſſimus, & prudentiſsimus vir in adyta philoſophiae nolit admittere deformes, & claudos, niſi quia turpe putat, & indecorum, eos ſibi nomen ſapientis aſſumere, quorum curta, & detruncata doctrina foeda eſſe aſpectu, ac aliqua ex parte claudicare videatur? Illud ergo prouidete ſedulo, & cauete diligenter Adoleſcentes, qui pro virili parte certas vobis liberalium artium formas excolendas aſſumpſiſtis; ne vos aditu gloriae prohibeat is, qui templo ſapientiae profanos abſiſtere iubet, & à veſtibulo

claudos hoſce, deformeſque depellit. Non vnus, mihi credite, clamat aduerſum iſtos doctrinae princeps, ac prudentiae Plato, ſed vniuerſi, qui mendacium, qui ludibrium, qui praeſtigias, & deceptiones oderunt. Manum vobis, & opem porrigunt viri ſapientes, ac magiſtri doctiſsimi: viam faciunt alieni labores, & haec, qualis qualis totius noſtrae Sodalitatis induſtria. Ipſa Romanorum Principum, in primiſque Gregorij Maximi liberalitas inuitat: qui ſumptu plane Regio cunctis abſolutas, & perfectas partibus parandas vobis in hoc Collegio propoſuit diſciplinas. Agite itaque rem veſtram nauiter, & quod ad vos attinet, ſingularum numeros, ſummamque acerrimo ſtudio, ac perfecto labore complete. Vt enim illam omnium comprehenſionem doctrinarum expetere fortaſſe temeritatis eſt, atque audaciae nil cogitantis, ita complexum illum partium, qui ſingulis debetur artibus, vel iudicio negligere, vel inertia praeterire, animi eſt, vt leuiter dicam, aberrantis à recto, & non ferenda deſidia contabeſcentis.

DE

DE STVDIO ELOQVENTIAE.

AD RHETORICÆ AVDITORES in Romano Collegio.

CVM AVTOR A SACRIS Concionibus ad eam docendam artem reuertiſſet.

ORATIO IV.

HAEC dies antiqua ſtudia mea multos peregrinata iam annos, veſtro imperio P. P. circumfuſae coronae inuitante beneuolentia longo pene poſtliminio reuocabit. Adeſt in hoc honorariae concionis conſeſſu, ſordibus, atque illuuie obſita; & velut è longinqua via, vel ruſticana de gleba redux geſtum facere, ſpectante praeſertim Roſcio, non audet oratio mea. Sed tamen, quia video hiſce literarijs nundinis agere vnumquemque nauiter, ac ſtrenue cauſam ſuam, ego quoque mouebo manum, vt potero; & velut in Areopago ſemipaganus, aut in antiquo foro Ce-

thegus ſimpliciter, & candidè pro me pauca, praefabor, ac de me. Cogitabam alia omnia, litteras ab his abhorrentes tractabam, atque in publica panegyri de Deo, de omnium ordinum officijs, de finibus bonorum; & malorum dicere, locos ipſos ſacrorum voluminum vulgo, ac populariter in templis cum aliqua, niſi fallor, audientium approbatione aggreſſus eram interpretari, cum ad hoc docendi, dicendique munus Moderatorum autoritate ſum euocatus. Fatebor id quod res eſt, mecum ipſe perquirere coepi, quid tandem haberet momenti Rhetoricae, vt eius docendae cauſa demandata mihi prouincia tam honeſta, tam grauis è veſtigio relinquenda eſſet. Neque vero ex Conſule, vt dixit ille, rhetorem fieri magnopere dolebam. id enim aegre ferre non eſt eius, qui faber eſſe non poſsit fortunae ſuae. Sed tamen hominum futura de me iudicia non poteram in illa ipſa deſpicientia non formidare. Multa praeterea mihi contra veniebant in mentem: eaque ipſa, quae in hanc artem iactari quotidie ſolent in vulgus ab ijs, qui excellentes doctrina, conſilio prudentiſsimi, auctoritate longe principes exiſtimantur: forenſem illam exercitationem eſſe ſublatam, oratorum nomen, atque honorem eloquentiae inueteraſſe: haec inquam ſtudia maxime olim in omni libera ciuitate clara, iacere nunc, atque in tenebris ſuis inglorìa deliteſcere;

te; adoleſcentes otium in his fruſtra, miſereque conſumere: eſſe vbi melius induſtriam collocarent ſuam; vbi aetatis florem ſedulò, vtiliterque contererent: vbi opera poſita, pretium operae facerent. Neque enim id temporis in praeſentia ſumus, vt vel bellorum imperia, vel Reipub. adminiſtratio, vel reorum defenſio, atque accuſatio, vel rerum grauiſsimarum controuerſiae diſertis, ac eloquentibus viris committantur. Conticuit profectò Romanum illud forum, & oratorum florentiſsima gloria obſoleuit vetuſtate, ac viciſsitudine temporum. rari ſunt, & quam paucíſsimi, qui languentem iam, & prope depoſitam huius diſciplinae facultatem amplecti velint. Nam quae vulgo dicendi magiſtri tantopere gloriantur; eloquentiae vi perfici, abſoluique principem hominis partem, diſsipatos ante homines fuiſſe principio intra tecta compulſos, & congregatos, inſtituta, legeſque ſanctiſsimas condocefactis efferatae multitudinis animis eſſe datas; ſpecioſa potius nomina putant, quàm vera pronunciata. Haec inquam, atque his longe plura in Rhetoricen conuicia reputabam animo; ac prope fuit, vt ex procuratore fierem in recepta iam cauſa praeuaricator. Sed poſſum equidem facile, & Rhetoricae fidem praeſtare, & aliorum negligere dicta, ſi contendam, rerum ſacrarum interpretem nullius doctrinae magis ornamentum decere,

quam eloquentiae, ac litterarum. Scio enim à Hieronymo viro ſanctiſsimo, ac diſertiſsimo dictum, diuinarum cauſarum oratorem humanum, ac litterarum eſſe oportere; ne Gigantes, vallemque Titanum in Regum libris, ne Arcturum, ac Pleiadas in Iobo, ne Syrenas, Aenocentauros, ac piloſos ignoret Satyros in Iſaia: Scio, Chryſoſtomum, cui aureum eloquentiae genus nomen impoſuit, pronunciaſſe, oratori Christiano turpiſsimum eſſe ab ijs eloquentia vinci, quibus ipſe religione, ac dignitate antecellat. Scio, Lactantium vere lacteum, & in quem illud Horatianum cadere poſsit,

——— liquidus, puroq; ſimillimus amni
Fundit opes,

de ſe ipſo dicere ac profiteri, multum ſibi fictarum illam cauſarum actionem, exercitationemq; apud declamatorem à puero ſuſceptam, atque in adoleſcentia retentam contuliſſe, vt Chriſtianus factus maiore copia, & facultate cauſam veritatis peroraret. Haec inquam, & memini, & ſcio: ſed ijs oratione tractandis illud vnum effecero, vt intelligatis, haud alienam mihi perſonam imponi, cum è templorum ſuggeſto quaſi ad noua progymnaſmata iterum compellor in has Rhetorum officinas. Ego vero cauſam hanc, quae contra Rhetoricam agitur, puto mihi communem eſſe cum auditoribus meis. Quare, ne me ipſum amare ſolitariè videar, haec propria

pria praetermitto, ac ſatis meis, ſatis illorum, ſatis rhetoricae rationibus conſultum putabo, ſi fructum ipſum, quem etiam hoc tempore afferre poſſit eloquentia, commemorauero. Quamquam hic ego ſalebras video, ſubitoq; ſubſiſto, Auditores. Res enim eſt eiuſmodi, vt ſi quid praeclare, ac copioſe dixero, vbertati materiae tribuendum ſit, ſi quid omiſero, ieiunitati, atque infantiae meae. Faciendum eſt tamen, quod ſuſcepimus, atque in trita materia Cleanthis lucerna, hoc eſt nouo fortaſſis artificio laborandum. oſtendam enim, certe conabor, hanc eloquentiae diſciplinam illo potiſſimum nomine complectendam eſſe, quòd collapſa, quod ex omnium animis pene obliterata ſit, quòd à pauciſſimis arripiatur. Ita fiet, vt quam iſti cauſam idoneam putant, cur haec dicendi ſtudia è medio tollenda videantur, eam vos eſſe, vel maxime, cur inflammatiſſimis animis amanda ſint, & fouenda, indicetis. Hoc animi mei conſilium antequam explico, vnum vobis in mentem redigendum eſſe video, quod ſuſceptae diſputationis firmamentum eſt: Rhetoricae nimirum artem hoc tempore non propterea minus à multis amari, quòd inutilis, aut homine honeſto indigna exiſtimetur; ſed quia complures, qui ad eam facultatem nonnullam indolem afferunt, rei magnitudine deterriti, ſtudium liberale illud quidem, ſed tamen arduum, ac perdif-

ficile

ſcile praetermittendum putant. Scitum eſt enim quod in eam ſententiam eloquentiae principes tradidere: in caeteris artificijs percipiendis eſſe ſatis, non dico hominem eſſe, ſed ſimilem hominis; vt ſi minus tradita conſignare celeriter animo poſſis, aſſequaris certe quacumque ratione inculcata. non in ijs quaeri linguae mobilitatem, non celeritatem verborum, non ea, quae nobis ipſis fingere, ac fabricari non poſſumus, faciem, vultum, ſonum, totius corporis habitudinem, grauiſſimam oris dignitatem. In oratorem omnes omnium liberalium, aut minus etiam illiberalium artium virtutes conuenire; Dialecticorum acumen, ſententias Philoſophorum, verba prope poëtarum, Iuriſconſultorum memoriam, Tragoedorum vocem, Actorum denique geſtum, & motum. legendos illi eſse poëtas, cognoſcendam hiſtoriam, perdiſcendas leges, omnem antiquitatem percipiendam, omnium bonarum artium ſcriptores peruolutandos: libandum ex omni litterarum genere florem, quo diſtinguatur atque aſpergatur oratio. Eruditiſsimi ſaeculi temporibus, ſcriptorum nobilium teſtimonio quamdam floruiſſe diſciplinam accepimus, quam Graeci quidem παιδείαν vocabant, nos eruditionem dicere poſſumus, maiores noſtri Humanitatem appellarunt. Nominis cauſam puto, vel quod humanum animum ars illa inſigniter expoliret, vel quòd poſtularet hominem

plane

plane humanos, atque ad omnem motum facilitatem accommodatos: vel quòd vna eſſet, quae propter excellentiam, atque praeſtantiam, ſoli homini tributa videretur. Sed quae materia eſſet, quam tractaret, & in qua verſaretur ea doctrina; id vero praeteritum ab antiquis, à noſtris vix indicatum video; indicatum tamen. Humanitatem quippe interpretantur quicquid ad hominis pertinet vim, ac naturam: ita prorſus, vt quemadmodum quicquid ferarum naturam attingit, feritas dicitur, quicquid immortalis Dei proprium eſt, diuinitas; ſic ea, quae vni homini a natura ſunt attributa, humanitatis nomine comprehendi putant. Quod ſi ſummam illam ſapientiam, prolixam bonitatem, nullis incluſam terminis poteſtatem, caeteraſq; Dei optimi maximi excellentias vno diuinitatis nomine complectimur: ſuum vero ferarum, ad id quod adeſt, quodq; praeſens eſt ſenſu moueri, dicimus feritatem, quis dubitet, inquiunt, quin oratio, ac ratio, quibus homo conſtat, & ſeiungitur à feris, Humanitatis notione comprehendi queant? Quare cum omnem expolitionem, ornatumq; dicendi orationis vocabulo, intelligamus, ſequitur, praeſtantiores quoque diſciplinas, quae vno rationis foetu procreatae ſunt omnes, omnes in Humanitatis nomine contineri; nec aliud eſſe Humanitatem, niſi rationis artes cum oratione coniunctas. Videtis quantum iſti campum aperiant

riant Humanitati, Auditores. Nullam praete-
reunt ſcientiam, nullum doctrinae genus: non
morum philoſophiam, non Phyſicam, non Ma-
thematicam, non ius ciuile: dicam amplius: nul-
lam in qualibet facultate cognitionem relin-
quunt, nullum veſtigium antiquitatis. Eum de-
nique faciunt, & appellant humanum, quem
peritum neſcio quo loco nominat Ariſtoteles:
eamque volunt eſſe Humanitatem, quam Plato
dixit ἐγκυκλοπαιδείαν, hoc eſt omnium libera-
lium artium circulum, & complexionem. Tan-
ta eſt enim omnium inter ſe Muſarum cognatio,
ac nexus, tanta ſeueriores, manſuetaeq; diſcipli-
nae inuicem ſibi, vt fieri ſolet in fidibus, con-
cordia concinunt, vt ex partibus coniunctam im-
paribus vnam omnino faciant, ac veluti circi-
no circumductam abſoluant doctrinam, & fa-
cultatem: qua qui careat, is iſtorum ſenten-
tia dici non poſſit humanus. Eo tempore, quo
Philoſophia ſuis egreſſa finibus in magna illa
Graecia tabernaculum collocarat, Agrigenti-
num hominem fuiſſe memoriae proditum eſt,
quo, vt ſcriptum reliquit Satyrus, oratorum ne-
mo fuit habitus eloquentior, nullus Phyſicorum
doctior, nemo callidior medicorum. Hunc ar-
tis oratoriae principem, hunc Homericum ap-
pellat Empedoclem Ariſtoteles. hunc ita fe-
runt rerum naturam cognitam habuiſſe, vt
ventos aduerſos, ac peſtilentes inhiberet, ſe-
cun-

Digitized by Google

cundas, ſalubreſq; aſpirationes adduceret arbitrio ſuo. hunc deniq; perhibent ita ſcienter, ac temperatè fides pulſaſſe, vt adoleſcentis iram ſtricto gladio in patris accuſatorem irruentis, ne ruorum dulcedine, ac ſuauitate lenierit. Ex qua liberalium artium tanta vi factum oportuit, vt quaecunque illi res, quodcunque in omni doctrinae genere argumentum, aut locus proponeretur, de ijs copioſiſſime diſputare poſſet, quantumuis ſubitò, ac de improuiſò. Tantum igitur, ac talem virum, ne longum faciam, eſſe voluntdoctiſſimi ſapientiae Principes eum, quem humanum dicimus, atque intelligentem: qui videlicet omni de re propoſita conſtituere poſſit, qui omnia doctrinarum genera norit, qui nihil ignoret eorum, de quibus in loco, ac pro re nata ſit aliquando diſputaturus. Quàm igitur arduum ſit, oratorem fieri, ſi artis oratoriae quaſi ſeges, & ſilua vere dicitur Humanitas, hoc eſt omnium globus, & comprehenſio diſciplinarum? Quàm operoſa res eſt, inter artis oratoriae tàm ampla ſtudia, ornamenta doctrinae non omittere? Caeteris, ſi eam vnam addiſcant artem, quam profiteri volunt, aliarum omnino rudes, experteſq; ſint, id vero ſine vitio facere licebit; oratori niſi turpiſsime, non licebit. Numquam medico indecorum fuit neſcire leges, aut Iuriſperito medendi artem, aſtrorumq; ſcientiam non tenere: oratori tam inde-

corum

eorum erit, vt omnis labor, quem in perdiſcenda eloquentiae facultate ſuſcipiet, ſine vlla ſpe frugis, vtilitatiſq; ſit ſuſcepturus. Neque vero id ea gratia dico, quòd cum videam interdum eo incidere loci oratorem, vt de artibus illis, de caeleſtibus, de terrarum, mariſq; deſcriptione, de alijs innumerabilibus, ac prope infinitis rebus dicendum ſit, putem iſta omnia eſſe illi accuratiſſime, atque à praeceptore ſic accipienda; quemadmodum faciunt ij, qui de his exquiſite, ac diligenter edoceri volunt. Didici enim à Tullio: ignarum Aſtrologiae, optimis, atque ornatiſsimis verſibus Aratum de caelo, ſtellíſq; Nicandrum Colophonium, hominem ab agro remotiſsimum de re ruſtica non ruſtico carmine cecinıſſe: nec Marcum Antonium ieiune de naualium opere fuiſse dicturum, ſi alieni cauſam artificij ab ipſomet artifice cognouiſſet. Vt enim pictor, ſi eloquenter, ac perdiſerte rationem redderet operis ſui, non tam pictoris officio id aſſequeretur, quàm oratoris; ſic orator ipſe, vbi de alienis agendum eſt artificijs, ab illis eorum cognitionem petet, qui ea de induſtria profitentur. Quàm multa praeterea in libris humanioribus de Deo, de rebus à ſenſu remotis, de aſpectabilibus, & corporatis, de rerum initijs, quae vocamus elementa, diſputantur? Quae ciuilis philoſophiae pars, qui de reipublicae adminiſtratione, aut de Imperatoris

officio

officio neglectus à Cicerone ſit locus, de quo ſapienter, accurateq; non dixerit? Iam vero poëtae ipſi quantam rerum omnium ſiluam; materiamque ſuppeditant? quantam is, qui vniuerſo populi ſuffragio Romanus ſapiens eſt appellatus? Quantam Plato, diuinum illud ingenium? qui hac tempeſtate veluti Myſus aliquis, aut Phryx ab exedris Philoſophorum eiectus, apud nos exilij ſui locum reperit opportunum. Nemo, mihi credite, politioribus hiſce litteris eſt commode, ac ſatis imbutus, qui tametſi praeceptores aliarum diſciplinarum non audierit, omnes tamen diſciplinas ita non deguſtarit; vt de alienis artificijs opera quaſi vicaria locuturus, princeps eſſe non videatur in ſuo. Ac ne multo ſuperioris aetatis memoriam replicemus, etiam atque etiam cogitate qui nam habiti ſint hoc tempore diſertiſſimi. Muretum dicetis, opinor, latiniſſimum, vt ita dicam, Tranſalpinorum, Paulum Manutium exquiſitum literatorem, Carolum Sigonium hiſtoriae ſcientiſſimum, Romulum Amaſaeum orationis productae; Oſorium Luſitanum, Aſiaticum, ac redundantem, Iuſtum Lipſium curioſum antiquitatis interpolatorem; hiſque ſuperiores, Chriſtophorum Longolium Belgam, dicacem, atque aculeatum; Angelum Politianum verbis inflatum, ſed ſententijs grauem, Paulum Iouium Nouocomenſem, ſtyli fluentis, ac tracti; Aemi-

lium

lium Veronenſem pinguiuſculum, ac neruoſiorem, Blondum, ac Platinam incurioſos, ſed tamen facile decurrentes. hos inquam eloquentes appellabitis, eiuſque generis longe plures. quos non attinet recenſere. hi verò, vt multa ſcienter, eruditeque tenuerint, multa tamen vix delibarunt, multa curſim attigerunt, multa leuiter adumbrarunt, multa ſtrictim, & quaſi per tranſennam vix aſpexerunt. Haec igitur, vt dixi, ita ſunt Auditores. Etiamſi caeteras diſciplinas tanquam à magiſtro traditas exquiſito ſtudio, deditaque opera ſibi non pararit orator, modo omnes attigerit leuiter, eſſe poteſt in multis primus, in paucis non poſtremus. Sed tamen hanc ipſam eruditionem ſic adumbratam, inchoatamque, illa ipſa, quae domi naſcuntur, in poteſtatem, ac ditionem vindicare, quanti laboris eſt? poſſe de omni arte ornate loqui, ac ſapienter, deſcriptas animo res omnes antiquorum ſeruare, exigere ad vnguem voces, ac ſyllabas, tornare periodos, & ne minima quidem appareat aſperitas, interpolando limare, verba circumducere, atque in omnem partem verſare, quaſi radium, ac calamiſtrum ſemper in manibus habere, quantum operae ſit Auditores? ſi enim omnia ſimul obtinere, quae oratorem abſoluunt, ita difficile ſemper eſt habitum, vt dicerent antiqui, nihil in hominum genere oratore perfecto rarius inuentum eſſe, quantum hoc tem-

tempore iſta moles excreuit, quo non illa ſolum praeſidia, & aliena, & propria comparanda per induſtriam ſunt, ſed ipſe quoque latinitatis vſus: cuius adeo à noſtra ipſorum cognitione receſſit ſplendor, vt ante conſeneſcere nos oporteat, quàm eius pulchritudinem introrſus, ac penitus inſpiciamus. Quare, vt à curſu, quo huc aberrauit, ad inſtitutum aliquando referatur oratio mea, hanc vnam eſſe cauſam dico cur Rhetoricae ſtudijs quàm pauciſſimi ſe tradant, quòd res infiniti prope laboris ſit, non futilis, aut obſcura. adeoque mea ſic eſt ratio, & ſic animum induco meum, dicendi artem enixe, atque ardenter expetendam eſſe, illa potiſſimum cauſa, quòd pauciſſimi ſint, qui ad eam diſciplinam animum, cogitationemque conuertant. Quotus enim quiſque minus intelligat, cum honeſtiſſimae aliquae artes pene ab omnibus praetermiſſae in tenebris occultantur, ſi quis tanto exiſtat ingenio, vt eas in lucem educat, atque in bono quaſi lumine collocet, hunc videri debere nimium quantum, neſcio quid immenſum ad vitae opportunitates adiunxiſſe? Quid eſt quod facilius clamores, atque admirationes efficere poſsit, quàm ſi in ſumma hominum penuria, qui artem aliquam à communi conſuetudine remotam exerceant, adſit repente vnus earum rerum intelligens, ac peritus, quarum alij turpiter expertes ſint? An non hunc

exciperent quaſi diuinitus ad vitam illuſtrandam, ad bene merendum de vniuerſa hominum ſocietate demiſſum? Vt enim ij, qui nouas artes excogitabant, vſque adeo vitae cultum, ac elegantiam amplificare credebantur, vt non ſolum ab omnibus referrent gratiam, ſed Caeleſtes publica ceremonia fierent, & honoribus ornarentur diuinis; ita qui praeclara documenta jam ab alijs tradita illa quidem, ſed temporum vetuſtate obſoleta, dignitati, ſplendorique reſtituunt ſuo, haud dubie digniſsimi ſunt, ad quos pene omnis excogitatae iam artis gloria referatur, perinde quaſi tam vtile mortalibus inuentum ipſi tradidiſſent primi. Declararunt haec nõ ita ſuperiori memoria opifices eximij, atque inſignes, quorum alij pingendi, ac fingendi, ſcalpendi alij, alij caelandi rationem longo iam tempore inueteratam tanta cum omnium acclamatione in lucem excitarunt, vt eos in vita quaſi diuinos propter illorum paucitatem, qui eam tenerent artem, admirarentur. Declarant quotidie ij, qui facultatum, non quidem nouarum, ſed minime vulgarium ſtudia conſectantur, quibus expoliti admirationem à multitudine, laudem à bonis, honorem à viris principibus conſequuntur. Quid igitur eſt, cur Rhetoricae ſtudia per ſe honeſtiſsima complectenda ex animo non ſint, quae pauciſsimi, rei operoſae difficultate deterriti, complectuntur? Cur oratoria

facul-

facultas prae caeteris amanda omnibus, & diligenda non ſit, quae quia poſtulat ingenium verſatile, omnibuſque opportunum diſciplinis, eos admirabiles efficit, ac ſingulares, qui in ſumma tantae artis ignoratione ſoli tenent, quod aliorum cognitionem, atque intelligentiam fugit? Quantum enim, id eſt Deus immortalis? Sapere in paucis, in multis obſeruari, demonſtrari, vt dixit ille, praetereuntium digito, ac vulgo dici: hic eſt ille? Quo populi elogio tantopere Demoſthenes ipſe delectabatur, vt eam vocem ne à muliercula quidem, aquam fictili vrna ferente repudiaret. Splendida ſunt vniuerſa, quae gloriae conficientia ſunt, ſed tamen quae nobis vnis ſunt honorifica, ea demum videntur eſſe clariſſima. Nihil in natura ſolitarium eſt, ſed tamen in ijs artibus, à quibus honorem ſitienter expetimus, neſcio qua naturae inductione rari videri volumus, ac ſolitarij. Habet hoc videlicet proprium, ac ſuum ipſa excellentiae vis, vt res eximiae, à quibus omnis exiſtimatio ducitur, multae, & communes eſſe non poſſint. Quid enim in hac vniuerſitate tanta rerum copia, ac multitudine referta, magnopere admiramur, quod rarum, ac ſingulare non ſit? Mundum hunc, tam abſolutum, & laeuem, quem Graeci ornamentum appellarunt, quaſi nihil in vita dici poſſit ornatum ſi cum hac elegantia conferatur; hunc mundum, vt ſemel dicam,

ita cunctis perfectum partibus, niſi vnus tantummodo procreatus eſſet, putatis ne tantam habiturum fuiſſe pulchritudinem, tantam conſenſu gentium omnium admirationem? Sol autem ipſe ſiderum princeps, inditique luminis, vt ait ille foenerator, qui ſuo, vel ambitu concitatiſsimo, vel ſplendore omnia colluſtrante tantum humano generi ſpectaculum praebuit ſemper, vt non à popularibus modo, ſed à ſapientibus etiam ipſis mundi habitus animus ſit, & perilluſtris Deus; Sol inquam ipſe, niſi ſolus eſſet, quid haberet, cur omnium ad ſe oculos, cogitationemq; conuerteret? Mitto caeleſtia: haec noſtra, quae quotidie tractamus, quibus continenter vtimur, quae ſemper oculis obuerſantur, videamus. Placent animantes ingenio efferatiſsimae; placent auiculae à Barbarorum regionibus accerſitae, quas cicures impensè reddimus, ſtudioſeque manſuefacimus. Delectant antiquae tabulae, numiſmata, vaſa, delectant ſigna, delectant figuris diſtincta pulcherrimis periſtromata, delectat purpura, pretioſa veſtis, margaritae illae, quae, ſi vulgares eſſent, vniones non eſſent: delectant ex eo genere longe plura, quae mercatorum vltro, citroque commeantium ſtudio exportantur, importantur, toto terrarum orbe circumferuntur. haec inquam mirifice placent, Auditores, ſed eo nomine placent, quia rara ſunt. Quid enim eſſet in Regum, ac vi-

rorum

rorum Principum magnificentiſsimis aedibus, comitatu, veſtitu, ſeruis, epulis; in tota denique apparitione, atque apparatu, quod vehementer admirari deberemus, ſi ea vulgaria eſſent, & cum abiectiſsimo quoque communia? Quam excellentiam, quam in eximijs viris praeſtantiam agnoſceremus, niſi haberent vnum in aliquo humano vitae ſtudio exquiſitum, ac ſingulare, quod vel cum paucisſimis eſſet commune, vel à caeteris omnibus alienum? Rectè quidem Plato in Eutydemo ſcriptum reliquit; nihil omnino, niſi rarum, in vita magnifieri, & aqua, quae quidem optima res eſt, nihil eſſe vilius, quia vulgò reperitur. facit enim faſtidium copia, & quemadmodum ingenioſi poëtae canitur voce.

Rara iuuant: primis ſic maior gratia pomis,
Hybernae pretium ſic habuere roſae.

Quid admirabilius exortu Solis, curſu, acceſſu, receſſu, circumactu, occaſu? at haec nemo prorſus admiratur, quia ſemper, & quotidie fiunt: defectiones, obſcurationeſque admirantur omnes, quia rarò eueniunt; & Solis quidem multo magis, quàm Lunae, quae accidunt crebriores. Volunt in ſumma quae admirari ſolemus excellentiam, volunt in omni vitae parte ſolitudinem, ac raritatem, amant à vulgari hominum ſtudio ſeiunctionem. Non igitur eſt dubitandum, quin oratoria facultas prae caeteris

diſciplinis optanda, longeque omnibus anteferenda ſit, ad quam ipſo aduerſariorum teſtimonio ita pauci animum, ac voluntatem adiungunt, vt ex raro hominum genere ſint ij, qui in illa doctrina poſſe aliquid hoc tempore videantur. Nam, ſi optimum, ac excellentiſſimũ quodq; rariſſimum eſt, id vero quod eſt optimum, eſt etiam in primis expetendum, conſequens eſt, hanc dicendi artem per ſe honeſtam, quam in hoc rerum ſtatu dicunt eſſe rariſſimam, in hoc praecipuè rerum ſtatu eſſe vehementius expetendam. Poſſum hic ego commemorare viros excellentes, ac ſingulares, quos vel hac noſtra memoria nos ipſi cognouimus, vel paulo ſuperiore maiores noſtri viderunt harum litterarum praeſidio ſplendorem, inſignemq; nobilitatem non ſolum ſibi, ſed etiam poſteritati peperiſſe. Poſſum longe plurimos adnumerare, qui huius doctrinae vi, non rem domeſticam, non patrimonium, fluxas illas fortunae copiàs amplificarunt, ſed ad eum honorem, eamq; dignitatem, quae ſumma, vel quae ſummae in terris proxima eſt, viam ſibi facillimam, atque aditum munierunt expeditiſſimum. Quibus enim artibus inſtructus erat Aeneas ille Siluius ex agro Senenſi, ac paupere parentum domo ad virorum Principum, atque adeo ipſius Imperatoris Friderici Tertij conſcribendas epiſtolas à ſecretis adſcitus primum, deinde ad Tergeſtinum Sacerdotium,

paulo

Digitized by Google

paulo poſt ad ampliſſimum Patrum ordinem, poſtremo ad ſummum Romae Pontificatum euectus? Quibus Iacobus ille Papienſis, moribus, ac litteris Aeneae perſimilis, ab eoq; propterea in Cardinalium numerum cooptatus? Quibus magnus ille Beſſarion, cui ne Graecum quidem nomen obeſſe potuit, quin Senatorius, ac Pontificis Purpuratus efficeretur? Quibus Sadoletus, ac Bembus, quorum extant ſcriptae de rebus grauiſſimis epiſtolae, ac monumenta? Quibus Alciatus eloquentium conſultiſſimus, conſultorum omnium facile diſertiſſimus? Vt multa ſcienter intelligerent, ac docerent, nullam tamen artem callidius tenuere, quàm eloquentiam. Dicam vno verbo quod ſentio: neminem eſſe, vel otio, vel negotio nobilem, qui non hac arte famam ſibi nobilitatis acquirat. Volunt interdum viri Principes negotiorum mole ſubductum animum doctorum hominum ſocietate, ac colloquio recreare (fert hoc enim humanarum cogitationum viciſſitudo) ac ſaepenumero volunt. quos igitur accerſent? philoſophos ne aut iuriſconſultos, qui triſtitiam, ac ſeueritatem quandam ipſa nominis notatione prae ſe ferunt? an humanos aliquos, ac diſertos viros, quos ne nomine quidem appellare licet, niſi nominetur humanitas? Scio in nobiliſſimis Italiae ciuitatibus quoſdam doctorum hominum celebrari conuentus, quos vocant Academias. Immo

vero in hac ipſa Vrbe bonarum artium parente, atque altrice noui duos huiuſmodi coetus, nobilium virorum, grauiſsimorum hominum, ingenioſorum adoleſcentium concurſu ſub Principum tutela frequentari. Ibi de poëtica, de arte dicendi, de officio diſputant; ibi locos tractant è media Humanitate petitos; ibi viros in Republica primos exornant, ibi antiquorum ſcripta caeteris audientibus vnus exponit interpretando: Quae ſi quis eloquenter, & ex Rhetoricae praeceptis efficere poſsit, in ore totius eſt ciuitatis, omnium acclamatione tollitur in caelum, occurrentium ſuſurro, atque indicio demonſtratur. Diſputat, aut ſcribit de rerum natura Philoſophus, Theologus de Deo, de beatis Mentibus, de religione, de ſanctitatibus, quas vnus omnium ſubtiliter explicat. Tractat Iuriſconſultus tutelarum cauſam, agnationum, gentilitatum, alluuionum: ſed quotus eorum quiſq; cum admiratione auditur, aut legitur, qui ſtibium, & calamiſtrum ſermonis omnino contemnat, orationemq; ſtrigoſam, & luridam eſſe patiatur? Age vero. An non in ſingulis Italiae, caeterarumq; prouinciarum ciuitatibus aliquis eſt ſenatus, aliqua comitiorum ſpecies, aliquod veteris fori ſimulacrum; vbi ſuadendum ſit aliquid, aut diſſuadendum? ſi quis haec eloquens inter indiſertos cum dignitate praeſtet, haud dubie obtineat in illa Reipu-

blicae

blicae forma principatum. An non ſaepenumero eorum, qui capitali diſcordant odio, reconciliandi animi, atque ad pacem, concordiamq; ſunt reuocandi? nihil eſt vſitatius, quia nihil accidit in vita frequentius, quàm diſsidere. Si quis ergo eloquentiae praeceptionibus inſtitutus cognitum habeat, quo quiſque modo flecti poſſit: inimicataſq;, atque abalienatas voluntates in mutuam dicendo reducat gratiam, nae ille omnium admurmuratione ſit Neſtor: quem ſolum finxit Homerus ſtomachum Achillis implacabilem oratione flexanima componere potuiſſe.

Quae ſi vere à me dici putatis Auditores, dicuntur autem veriſsime; quin vos veſtro ſuffragio iudicatis, indigniſsime facere, qui eam artem quaſi minus vtilem explodere contendunt, quae, cum non nihil hoc tempore ſpiret, non ſolum omnino extinguenda non eſt, verum etiam, ſi plane iaceret, eſſet omni ope, ac ſingulari hominum induſtria ſubleuanda.

Quare vos poſtremo, quorum cauſa in primis inſtituta eſt, mea compellat, atque laceſsit oratio Adoleſcentes. efficite, ne illam contemnere laudem, certe parui facere videamini, quam ab hac facultate parare poteſtis ampliſsimam: diligenterq; curate, ne tantum apud vos praeiudicata illa opinio valeat, vt plus inimica litteratorum nomini voce, quàm certiſsima gloria veſtra moueamini. Percipere profecto licet à iuriſpru-

riſprudentia ciuilis adminiſtrationis rationem, ac modum: à philoſophia exquiſitam naturae, rerumq; caeleſtium cognitionem, à ſingulis diſciplinis vnam aliquam laudem ſolitariam, ac ſingularem. Sed ſi animum eloquentiae ſtudio ſedulò informandum tradatis, nihil eſſe poteſt in Iuriſprudentia tam vtile, atq; frugiferum, nihil in omni philoſophiae parte ſic luculentum, nihil in caeteris artibus tam eximium, atque admirabile, quod in hac dicendi facultate multo excellentius, multoq; vberius inuenturi non ſitis. De animi mei conſilio diſerte, quidem, atque vt omnes exaudiant, clara voce habeo polliceri; ita me in hoc dicēdi munere verſaturum, vt nihil eorum praetermiſſurus ſim vnquam, quae inchoatam iſtam eloquentiam veſtram Tullianae facultatis ducto, fluentiq; ſtylo, quaſi nouis quibuſdam copijs facere poſsint auctiorem. Nam contracto illo, vibratoq; dicendi genere, quod ſecundum tempora Ciceronis irrepſit, ita delector, vt parum vtar; hac noua gypſatae, ceruſſataeq; orationis forma, quae peregrinis hodie placet, ſic vtor interdum, vt non delecter. Tantum, quod eſt in vobis, afferte docilis ingenij facilitatem, ac diligentiam: voſq; ad eam parandam diſciplinam excitate, quae admirabiles, quae raros, quae ſingulares, quae homines efficit humano pene faſtigio celſiores.

DE

DE RHETORVM ORNAMENTIS *AB ORATORE DIVINO non abhorrentibus.*

ORATIO V.

ETSI multas anno ſuperiore diſciplinas,arteſq; percenſui, quae hac etiam tempeſtate, vbi nullus penè Rhetoricae videtur vſus eſſe relictus, vſum Rhetoricae ſibi maximè vindicarent;principem tamen locum de induſtria praetermiſi, quò placet hoc honorariae concionis conuentu hodierna luce recurrere: modo mihi, ſane quam pro eo, ac veſtra pollicetur humanitas, audientiam faciatis, Viri clariſsimi, Religioſiſsimi P. P. praeſtantiſsimi Auditores. Cum enim hoc tempore ita contracti ſint Rhetoricae fines, vt templorum ſepta parietibus videatur, eorum oratione tractata, qui populari lingua concionabundi de religione diſputant, vitaeq; prauitatem vehementi declamatione caſtigant, his omnino perutilem, ac per quam neceſſariam eſſe dicere oportuiſſet artificioſam eloquentiae facultatem. Ego verò, ſiue quòd argumentum ab hoc loco alienum putare m:

Digitized by Google

tatem: ſiue quòd vulgatem illam in templis declamandi rationem, in qua verſabar, plane, ac prorſus abijcere poſſe me crederem: ſiue quòd eorum vocibus deterrerer, qui pugnaciſsime contendunt, Chriſtianum oratorem oratorijs carere artibus oportere, eam partem volens, prudenſq; praeterij, quam primam, ac eximiam ducere debuiſſem. Cum autem illud populare dicendi genus mihi fuerit hoc ipſo anno non nihil in frequenti virorum coetu publice retractandum, viderem q; non poſſe omnino negligi, ac deponi; coepit me poenitere conſilij mei, meamq; ſaepius inconſiderantiam accuſaui, quòd pulcherrimam eius agendae cauſae occaſionem non dubitarim voluntaria declinatione defugere. Dabitis itaque mihi hanc veniam Auditores: vt quam ego rationibus meis fraudem, ac damnum per negligentiam feci, noua hodie illius argumenti tractatione compenſem. Vnum in tam expedito tramite obijcem video, qui poſsit, aut ingredientem repellere, aut euntem facile retardare: quòd in eodem campo multorum iam ſcriptorum deſudarit induſtria, quorum hodie voluminibus vſque ad ſatietatem abundamus. Egerunt enim hunc actum permulti: qui, vt Rhetoricam neſcio quam diuinam, ac ſacram excuderent, profanam illam antiquorum non multis ante annis ſedulò recoxerunt; docti caeteroqui viri, ac ſapientes: Ludouicus Granatenſis,

Auguſti-

Auguſtinus Valerius Cardinalis, Ioannes Boterus, Ludouicus Carbo, alijq; non pauci, ſed nominis obſcurioris. Nullus denique nunc eſt in diuinis tractandis cauſis, vel ipſius inductione naturae, vel artificio paulo facundior, qui totam, & naturam, & artem ſibi perire non putet, niſi huius artificij praecepta conſignata litteris poſteritati relinquat. Terentianum ergo prologum agere me oportet; hoc eſt, veſtros omnium animos occupatione praeparare; ne fieri poſſe credatis, vt vel aliquid hoc tempore dicatur, quod prius dictum non ſit, vel aliquid hodie faciant noui, quod veteres olim non factitarint. Sed ne ad illam quidem communem arcem neceſſe habeo recipere orationem meam; cum aliquid ex tanta ſilua decerpere poſſim, quod aliorum praeterfugerit aciem, atque in ſumma rerum copia, ſcriptorum vel voluntate, vel faſtidio relictum ſit. Quamuis enim oratori Chriſtiano facilè dent, vt quamplurima petat à Rhetorum facultate praeſidia, illud tamen omnino, & conſtantiſſime negant, eumdem ſine vitio poſſe lectiſſima, & luculentiſſima verba, concinnatam dictionum collocationem, conquiſitos numeros, limatam periodum, aliumue huiuſmodi diligentiorem ornatum ad comendam orationem adhibere. Quorum ſanè vocibus ita concinunt ex omnium penè ordinum nomero certi quidam homines incorrupti, ac ſanctiores, vt ſi quem

paulo

paulo dicentem ornatius audiant, illicò, atque indicta cauſa, quaſi rabulam, aut ineptiſsimum declamatorem explodant. Contendam ergo nouo, niſi fallor, exemplo, cultum iſtum, ac ſplendorem orationis eos maxime, inprimiſq; decere, qui de Deo, de rebus diuinis, de Christiana religione populariter, vt fit in templis, ac vulgi ſermone declamant. Sed ne cuipiam incredibilis, ac Stoicorum ſimillima pronunciatis haec mea videatur oratio, aperiam initio fontem, vnde tanta, & tam ſeuera in Chriſtianos oratores animaduerſio fluxit; vt demum intelligatur quale ſit ornamentum, quod in grauiſsimo declamandi genere ſumme requiro. Neque enim popularis huiuſce declamationis ornandae ita ſum author, quaſi non videam, etiam in hoc ornatu ſectando maxime multos, turpiſsimeq; peccare. Sed ſcio nos ita factos eſſe mortales, vt vbi vitium in maiorem hominum partem contagio quodam irrepſerit, malos reprehendere non poſsimus, quin vnà etiam bonos, quia pauciſsimi, ac malis permiſti ſunt, recti quadam ignoratione vnà corripiamus. Quod, vt intelligatur in multis, in eo potiſsimum vulgari dicendi genere cernitur oculis; in quo quia pleriq; alienis coloribus orationem pingunt, omnes alieno pingimus fuco quicumque tandem aliqua ratione depingimus. In quauis profectò gentium, ac populorum lingua facillime quidem quae-

Digitized by Google

quaerendis ornamentis erratur, ſed in hac populari noſtra, qua fermè de diuinis dicitur, ac publicè diſputatur, incredibile dictu eſt quàm in procliui error, ac prolapſio ſit. Multos ego libros peruolutaui, eorum, qui huius linguae praeceptiones exiliter, ac exiguè tradunt: Petri Bembi, qui primas in ea doctrina meruiſſe credebatur: Ludouici Caſteluitri, qui, vt erat acutus, naeuos in Bembo reperit, ac miniatula cera notauit: Mutij Iuſtinopolitani, qui glorioſum bellorum titulum ſuis libris inſcripſit: Diomedis Burgheſij, qui omnium poſtremus, omnium omnino ſcriptorum, ipſius quoqe Mutij peccata, cenſoria quadam virgula deſignauit. Horum inquam, aliorumq; ſcripta perlegi, ſaepe cum peritis hominibus, accuratiſsimeq; ſermonem habui; ac de illorum ſententia, meoq; ipſius arbitrio ita decreui: multo difficilius in hac lingua eſſe, poëticas loquendi formas, hoc eſt falſa orationis ornamenta internoſcere, quàm in Latina. Cum igitur eorum pleriqne, qui ad populariter orandum accedunt, laudabiliter dicere ſe poſſe diffidant, niſi orationem ante diutulè pectant, atque aliquo colorent medicamento; inſalutatis Grammaticis, atque oratoribus ipſis, in penetralia poëtarum inuadunt: à quibus vbi putida quaedam adiuncta, vel metaphoras illuſtriores interuerterint, ſententias infuſcant ſuas, obſcurant alienis luminibus argumenta; & quia

cupreſ-

cupreſſum male ſimulare ſemel didicerunt, peſſime omnibus locis, ac ſemper eamdem cupreſſum inculcant. Tum enimuero illae audientium voces excipiuntur, quae iſtorum orationem iure quidem, ſed falſo nomine reprehendant: cum quos homines abſurdos, ac ſtolidè debacchantes appellare deberent, eos ſequi dicant rhetoricae florem orationis. Quos ego cum audio, ſaepe mihi venit in mentem reſpondere, legi quidem ab illis flores, ſed flores vulgò, ac paſſim obuios, faetidos, deſpicatiſsimos, in luto ipſo, fimoq; naſcentes. Aliud eſt apiculam eſſe, aliud eſſe fucum, aut ſcarabeum, aliud eſt florem fundere, qui pariat frugem; aliud ſine fructu, ac foetu inaniter efflorеſcere: aliud eſt, ſuis nitentem coloribus, natiuo vegetam ſucco, minime maculoſis ornatam veſtibus, quaſi virginem, aut matronam ex honeſtiſsima domo orationem producere, aliud ceruſſa oblitam, ac ſtibio, vnguentis delibutam, & medicamentis exoticis, Phrygia palla, vel purpura collucentem Tyria proferre, quaſi de ganea meretricem. Declamaret in iſtos vir eloquentiſsimus, idemq; ſanctiſsimus Hieronymus id, quod in Chriſtianos ſui temporis oratores declamauit. Ad quos velut ad Athenaeum conueniri dicebat; vt imperitorum excitaretur plauſus, vt oratio, Rhetorum obuoluta mendacijs, quaſi meritoria pellex procederet in publicum,

non

Digitized by Google

non tàm eruditura populos, quam fauorem populi quaeſitura. Declamaret Hieroſolymitanus Cyrillus, qui nimium verborum ornatum in Chriſtiani declamatoris ore mel è meretriculae fluens labijs appellauit. Declamaret Clemens Alexandrinus, qui iſtorum orationem, conuiuium nullis ornatum epulis dixit, bellarijs tantum, & condimentis, quaſi quibuſdam adulterijs epularum inſtructum. Declamaret Baſilius, qui vocum elaboratam poſituram, numerorum conuenientiam, atque ad vnguem exploratam collocationem irridet; negatq; Chriſtianis licere periodorum quaſi fabros eſſe, ac tornatores. Declamaret Gregorius Nazianzenus, qui fucoſam, ambitioſamq; dicendi formam à Theologia, hoc eſt à diuinis cauſis cenſuit omnino, ac prorſus exterminandam. Declamaret Iulius Pontifex Maximus, qui non eloquentiam modo, ſed omnem eloquentiae formam Chriſtianis hominibus abiudicauit. Quid vero ſanctiſſimorum virorum teſtimonia tanto ſtudio ad ſatietatem vſque conquiro? Damnaret iſtos Pythagoras: qui, vt eſt apud Theodoretum, oratores fucato munitos artificio Syrenas, vt leuiſſime diceret, nominabat. Damnaret Quintilianus, qui ſcriptum reliquit, oratoriam artem ita deſinere artem eſſe, ſi appareat, atque ars eſſe videatur. Damnaret ſummus dicendi magiſter Cicero, qui candoris, ac ruboris accerſiti medicamenta à callida prudentis oratoris dictione diſpungit

git. Dicunt haec integerrimi, ſapientiſſimiq; viri conſultiſſimè, vt intelligamus nimio politam ſtudio, circumtonſam, & quaſi manu factam orationem grauiſſimis rebus non conuenire. Sed eorum auctoritate plerique ſic abutuntur, vt vbi concinniorem numerum, vbi vocem à communi abhorrentem vſu, vbi verba diſpoſita diligentius exceperint, etiam bonum, prudentemq; oratorem quaſi fallacem, ac praeſtigijs vtentem inſectentur. Volunt enim iſti ſemiCatones diſcincti pannoſam orationem, pallidam, ſtrigoſam, vix oſſibus haerentem, non quae matronam vrbanam, ſed quae ruſticulam, atque agreſtem imitetur aliquam.

Sabina qualis, aut peruſta ſolibus
Pernicis Vxor Appuli.

Bizantinos, alioſq; nonnullos ſolis orientis populos accepi,ſolitos eſſe,noſtros homines, qui eò per occaſionem accedunt irridere, vbi eorum viderint veſtes ferro, vt noſtratium conſuetudo eſt, artificioſe conciſas, lacinioſas, ſcutulatas, phrygionum elaboratas, ac pictas filo, limbis, faſciolis, inſtitis, ac ſegmentis vndiq; praetextas. Exiſtimant enim pannum, ac telam puram additamentis illis obnubi, & quodammodo contaminari. Hos videlicet Barbaros imitari videntur iſti, qui nullum colorem, nullam fimbriam, aut appendiculam in oratione patiuntur; rati acceſſionibus illis, ac phale-
ris

Digitized by Google

ris materiae ſinceritatem inquinari. Quamquam non omnes ita peregrinos, ac barbaros puto, vt non intelligant quantum rebus etiam ſacris, ac diuinis argumentis afferat dignitatis figurarum illuſtrium tractatio, & cultura verborum. ſed confirmant tamen, iſtas oratorum fibulas, ac bullas in oratione poni, velut in veſtimento, non ad defendendum frigus, aut depellendum calorem, ſed ad cernentium oculos ea pulchritudine capiendos. Chriſtiani autem hominis orationem non debere ſimilem eſſe Muſis, quae citharam, ac tibias tenent; ſed Palladi, quae ferro, ac telis armatur, hoc eſt eam, quae ſeueritate audientium animos premat; non deliniat, ac molliat voluptate. Ego vero non video, cur tam vehementer timenda, & cauenda ſit ea iucunditas, quae à rebus diuinis cum ſermonis ornatu tractandis hauriri poteſt. Scimus enim in Epidictico dicendi genere, quod eſt ad delectationem inprimis inſtitutum, grauiſſimos, & ſanctiſſimos Patres eſſe verſat os: Hieronymum qui Paulam; Ambroſium, qui Romanam Agnetem; Leonem Pontificem Maximum, qui Chriſtianae religionis Principes Apoſtolos; Tertullianum, qui patientiam ipſam oratione magnifica, ornatiſſimaque commendarunt. Quid quod etiam carmine, quod ad delectationem fingitur, & componitur totum, Iuuencus Euangelium, Arator Apoſtolorum acta, Sedulius,

Paulinus, Prudentius alia quaedam ex eo genere noſtrae religionis argumenta cecinerunt? Si delectationem repudiabant, vnam vtilitatem tantummodo requirebant, quid erat cur emodulatis ſonis, ac numeris ea canerent, quae paſſis verbis, ac liberè diſputare potuiſſent? Age vero. magnificentiſsima quotidie templa, Deo, Caelitibuſque facimus. baſilicas ampliſsimas, atque vt loquitur de antiquis Romanorum ædificijs Ammianus, in modum prouinciarum extruimus, non ad vſum tantum rerum ſacrarum, ſed ad iucundiſsimam etiam oblectationem oculorum. Addimus ingentes coronarum proiecturas, quas marmoreis, aut aeneis cancellis terminamus, addimus mutylos, atque interpenſiua, addimus columnas, quae parietem non modo fulciant, ſed etiam ornent; quadratas, teretes, à ſummo ad imum ſcapum ſtriatas, turbinatas in ſpiram, in Cariatidum, aut Plateenſium captiuorum ſpeciem efformatas. Epiſtyſtilia columnis ipſis imponimus, quà Dorica leuiſsimo ſupercilio, guttis, taenijſque per oram, & marginem flexis, quà Ionica orbiculis diſtincta creberrimis, volutis, inuolucriſque quaſi capillamento quodam vtrinque concriſpata: quà Corinthia, calathum Virginis acanthi folijs interplicatis, ac per ambitum paſsis referentia: qua compoſita, hoc eſt, ex illo triplici capitulorum ordine artificiosè confuſa. Collocamus in fron-

in fronte antes, atque paraſtatas, quae marmoream trabem ad ſpeciem, & quaſi perfunctorie ſuſtineant. Scalpimus ſupra denticulos, metopas, triglyphos, taurorum capita; lances, arbuſculas, floſculos tortuoſos, atque intra floſculos ipſos, puerorum, aut mutarum animantium luſus. Parietes non modo mundiſsimo tectorio, ſed etiam peripetaſmate conueſtimus: nihil denique praetermittimus eorum, quae poſſint aſpicientium oculos opere, artificioque tenere. Ne longe abieris. in manibus eſt, & continenter vrgetur illud Vaticani miraculum, quod per centum iam amplius annos conſumpſit quicquid eruitur omnibus terris, neque vllum tamen finem, aut modum abſumendi facit. Nihil eſt, quod à me pluribus explicetur. aeſtimationem rei à Barbaro petam; vt intelligatur tantae magnitudinem, ac pulchritudinem aedificationis, non tam facile prudentium iudicio, quàm peregrinorum admiratione perpendi poſſe. Perſarum Legatus, qui luſtrali anno, Clemente Pontifice viij. Romam venit, eam Vaticani molem cum primum aſpexiſſet, diu, multumque magnificentiam, & deſcriptionem operis dicitur ingenti cum admiratione contemplatus. Qui hominem deducebant, expectabant auidè, quidnam de tanto, tamque ſpectabili pronunciaturus aedificio eſſet. Quia tamen admirabundus iam ſilentio diſcedebat, rogatus eſt, ecquid de

I 3 lapi-

lapidum illa ſtructura, deque tota aedificatione ſentiret. Enimuero, inquit ille, tantum, & tam affabre ductum opus, vel Angelos finxiſſe autumo, vel elaboraſſe Gigantes. Quorſum ergo moles excitata eſt talis, ac tanta, vt Barbarorum iudicio, vel Gigantum opus, vel beatiſsimarum Mentium artificium, ac labor eſſe credatur, niſi ad rerum ſacrarum ornamentum, atque ad religioſos animos ea ſpecie recreandos? Neque enim minus ſanctè res diuinae colebantur à maioribus noſtris, cum exigua, & curta ſacrorum ſupellex eſſet, cum ſpecus, & gurguſtia pro templis haberentur, cum ligneis ſacerdotes ad aras vterentur poculis inter libandum. Immo verò libentiſsime traxerim ad noſtram, quod de religione ſua cultiſsimus ille poeta concinuit:

Tunc melius coluere fidem, cum paupere cultu
Stabat in exigua ligneus aede Deus.

Quorſum inquam holoſericae nunc veſtes, argenteae, aureae, vndulatae, opere Phrygio, Damaſcenoque contextae? quorſum redimicula, & vela, quibus Sacerdotes ipſi, quibus arae, quibus parietes veſtiuntur? quorſum pulcherrima vaſa, cruſtis, bracteolis aureis, & compactibilibus argumentis obducta? Quorſum modulantium vocum, & cithararum concentus, quibus hodie templa perſonant, tam artificioſus, & multiplex, vt neque pares tibias, atque impares, neque dextras, aut ſiniſtras, neque modum

dum Aeolium ſimplicem, neque Aſium varium, neque Lydium querulum, neque religioſum, Phrygium, neque Doricum bellicoſum habeamus neceſſe magnopere inter ſacra deſiderare. Quorſum denique tam amplus, & locuples Eccleſiae, antiquorum abolita paupertate, theſaurus, vt hunc etiam verſum aduerſarijs noſtris eripere poſsimus,

Fictilibus creuere Deis haec aurea templa,

niſi ad eam Chriſtianorum animis afferendam, inſtillandamque voluptatem, quae religionem ipſam, non modo nihil minuat, ſed etiam faciat auctiorem? Cadit in hanc ſententiam meam, quod aliorſum à Seneca dictum eſt. Non ſi voluptatem praeſtatura eſt virtus, ideo propter hanc petitur. non enim hanc praeſtat, ſed & hanc: neque huic laborat, ſed labor eius, quamuis aliud petat, hoc quoque conſequitur. Sicut in aruo, quod ſegeti proſciſſum eſt, aliqui flores internaſcuntur; non tamen huic herbulae, quamuis delectet oculos, tantum operis inſumptum eſt. aliud fuit ſerenti propoſitum: hoc ſuperuenit. ſic voluptas, non eſt merces, neque cauſa virtutis, ſed acceſsio, nec quia delectat placet, ſed quia placet, delectat. Conueniunt inquam haec in eam voluptatem, quae ab rerum diuinarum ornatu percipi ſolet. Quamquam enim illae non propter voluptatem, ſed propter ſe maximè ſunt expetendae, non tamen

ea repudiant ornamenta , quibus quaſi floribus inter ſegetes enatis etiam ad iucunditatem, atque ad delectationem animus alliciatur. Itaque ſi caetera quantumuis ſancta, diuinaeque obſeruantiae dedicata , cultum , ornatumque non patiuntur modo , ſed requirunt, ac poſtulant ; ſi ab ea voluptate abhorrendum non eſt , quae à templorum , aliarumque religioſarum rerum pulcritudine, quae a modulis ipſis , atque à muſicae ſuauitate percipitur ; cur oratio de diuinis inſtituta cauſis inficienda illuuie ſit , & ſqualore deformanda ? cur ea fugienda iucunditas , quam ſacri ſermonis elegantia poſsit afferre ? Fingite difficilem aliquem antiquae ſimplicitatis virum , aſperum , ſemipaganum , religioſum tamen , ac bonum è ſiluis, magalibuſque digreſſum , in Vrbem ingredi , ac Vaticani templum , de quo dicebam per partes exquiſite conſiderare : quadratas opere lateritio pilas , quibus tholus , ac totum aedificium incumbit, ingentes ſupra pilarum abacos fornices impoſitos , concamerata tecta roſis aureis collucentia, lunulatum hemiſphaerium muſiuo pulcherrimo interpictum : aras , ac ſacella Numidico , Lucullaeo , Punico marmore contecta , cruſtulis , ac teſſellis inſititijs pene vermiculata , lithoſtratum pauimentum , nunc quadrata , nunc orbiculari figura , nunc varia , ac propemodum infinita coagmentatione diſtinctum : externum templi proſpectum per-

perpetuo Tiburtino lapide definitum, veſtem, ac ſupellectilem ſacram, lucernas aereas, argentea candelabra, aulaea, periſtromata, ſigillata vaſa, Corinthijs, Deliacis, antiquis omnibus aeſtimatione, ac pretio longe maiora. Putatote nunc ita eum vos querentem, ac expoſtulantem audire. ò mores inuerſos, atque corruptos: hem illa maiorum parſimonia, quò recidit aliquando? quid neceſſe fuit tam ſuperuacaneo, cultu ſubſtruere, exaedificare, oblinere gypſo, incruſtare marmore, inaurare etiam omnia, ſerico, ac purpura conueſtire, inſtrumentum Attali templis inferre, Pontificum opes, populorum manus vno in opere laſſari? Parum erat patrimonia priuatis delicijs perdere, niſi etiam luxu inter communia ſacra difflueremus. Haec iſtum eo modo clamantem, ac permiſcentem omnia pateremini vos, Auditores, ac non potius ad eas Inſulas, & ſolitudines deportandum curaretis, vbi oculis ſine collyrio mederi poſſet? Et eum feretis, qui concionem in templis hiſpidam velit, qui ſacris declamationibus omnem ornatum denegandum, atque auferendum putet? An non hoc ſimile videatur, vt ſi quis coronulas, ac ſpiras à columnis, columnas ipſas & zophoros è templorum frontibus auferret, refigeret è valuis argumenta, & bullas, adſutas Pontificum veſti faſciolas detraheret:

heret: reſtitueret pro Coa, & byſſina leuidenſam? Caeterum nihil hic ago, niſi ſanctiſſimorum virorum exemplo planè demonſtro politiſſimas, atque ornatiſſimas eſſe oportere Chriſtianorum declamationes. Vtinam quomodo forenſibus Ciceronis orationibus abundamus, ſic eiuſdem, aut antiquorum illius aetatis haberemus aliquas, in quibus de ſuis ipſorum ſacris perpetuo ſermone dixiſſent. Etenim ſaepe mecum ipſe cogitare, & quaerere ſolitus ſum, quid cauſae fuerit, cur Romani in ſumma religionis cura, quam, & Pontificales libri, & Faſtorum tabulae declarabant, cur inquam in tanto ſuae religionis ſtudio illud officij genus ita praeterierint, vt ne ſuſpicari quidem poſſimus ſtata, & certa apud eos tempora fuiſſe, quibus de religione, de ceremonijs ſuis publice, ac de induſtria Pontifices, aut Flamines concionem haberent. Nam ſi aliquod huiuſmodi veſtigium ab antiquis impreſſum videremus, inde profecto poſſemus orationum noſtrarum, quae veteribus illis proportione reſponderent, exempla mutuari; planeq; ſtatuere quanta cum temperantia, licentiaue concionibus ſacris, eſſet quaſi color inducendus ornatus. Sed placet nullum huiuſmodi antiquorum eſſe monumentum, cum plurimos habeamus duces, noſtrae religionis Antiſtites, ſapientes oppidò, & graues viros: quos
quia

quia veluti locupletes ſuae doctrinae teſtes iſti producunt, contenduntq; omnem eos abieciſſe ſermonis elegantiam curamq; verborum, oſtendam ego, genus dicendi cultiſſimum, atque ornatiſſimum adamaſſe. Neq; vero de quibuſdam eorum declamationibus penè ſubitis loquor, quas exceptoris alicuius fuiſſe potius autumo, quam auctorum, cuius nomen, ac titulum ferunt; ſed de ijs, quas ſanctiſſimi viri cogitatas, ac meditatas domi, publicè dixerunt, litterarumq; beneficio tradidere poſteritati. Harum igitur auctores confirmo fuiſſe in dicendo elegantiſſimos, ſi eorum temporum habenda ratio ſit, quibus ſua eos monumenta feciſſe cognoſcimus. Nam cum elegantiſſimos dico, non ita caſtigatos, ac emunctos intelligo, vt M. Tullium, alioſq; primi nominis, & notae ſcriptores eloquentia vicerint. Non indiget, mihi credite, illorum laus iſto mendacio: ſed ſi cum profanis ijs oratoribus conferendi ſint, qui eodem planè tempore, hoc eſt corrupto iam Latinitatis flore, floruerunt, tùm enimuerò perpolitos, mundiſſimos, ac lautiſſimos fuiſſe contendo. Neminem quidem è Latinis habeo Tertulliano parem, habeo tamen longe plurimos, quos cum alijs conferre, & componere poſſim. Vixerunt enim iiſdem penè ſaeculis, certe non ita inter ſe diſtracta, remotaq: memoria Nazarius,

qui

qui Conſtantinum, & Conſtantini filium pro concione laudauit; Latinus Pacatus, qui Auguſto Theodoſio panegyricum dixit; Mamertinus, qui Iulianum, Maximianum, ac Diocletianum Imperatores oratorijs aſſentationibus extulit: incertus ille, qui Flauienſium nomine Conſtantinum eſt alloquutus, Eumenius Rhetor, qui pro ſcholis inſtaurandis coram Galliae Praeſide declamauit; Auſonius Burdegalenſis, qui Gratiano in publica panegyri gratias egit. Hi, quoniam declamatores erant, quoniam Imperatores rerum dominos exornabant, ac oratoriam artem de induſtria profitebantur, haud dubie quantum ipſis per facultatem licuit, tantum orationes ſuas lectioribus verbis illuminarunt. Sed creditis vos elegantiores iſtos fuiſſe Lactantio, Cypriano, Auguſtino, Hieronymo, Ambroſio, Arnobio, Paulino, Chriſtianis hominibus, ac ſanctis, qui eodem, aut non ita diuerſo tempore ſcripſiſſe, atque ad populum dixiſſe perhibentur? Conſulantur vtrorumque litterae, ac monumenta; orationes cum orationibus, artificium cum artificio, ornatus cum ornatu conferatur. Inuenientur hi caſtiſſimi viri non modo pares, ſed diligentiores etiam, ac mundiores. Ne multa, cum in Capitolio reſtituendam putaret Symmachus aram Victoriae, quam Chriſtiani olim Senatores demoliti erant,

idque

idq; ſummis precibus, atque adeo compoſita, callidaq; oratione à Valentiniano Imperatore contendiſſet; vnus Ambroſius inuentus eſt, qui eius eloquentiae ſeſe obijceret, itàque hominis fregit audaciam, vt victa cauſa, de acerrimo Chriſtianae religionis hoſte triumpharet. Extant vtriuſque in illo argumento contrariae declamationes, quas ſaepiſſime lego, & confero, dicam quod ipſa res eſt: vbi depoſito Symmacho, ad Ambroſium venio, non in ea tantum declamatione, ſed in omnibus penè ſcriptis Ambroſius ipſe longe mihi videtur ornatior. Video me, dato ſpatio, ſic in altum excurriſſe, vt facile regreſſum inuenire non poſſim. Sed inueniam tandem aliquando neceſſe eſt, niſi velim auram iſtam beneuolentiae veſtrae in orationis ſatietate, velut in malacia deſiderare. Tantum igitur intelligi volo; ſapientiſſimos illos, atque integerrimos viros perdiligenter, & quantum ea tempora patiebantur, ſplendide orationes ſuas exornauiſſe. Quod ſi florentiore, ac puriore latinitatis aetate vixiſſent, ne Cicerones quidem ipſos, aut Hortenſios magnopere in noſtra cauſa requireremus. Praeclara enim illa Romanorum libertate ſublata, atque in vnius dominatu, nullo iam eloquentiae relicto loco, extitere peregrini quidam, & ſemibarbari declamatores, qui ſtylo in adulationem compoſi-

to, tranſlatis inuerecundis, periodis, ac numeris orationis infractis, breuibus ſententiolis, ac ſubtilibus clauſulis virorum Principum gratiam occupare coeperunt. Cum ergo ſecundum haec decoloratae, inquinataeq; Latinitatis tempora, quibus ipſi quoque dicendi magiſtri lutulenti fluebant, ſucceſſerint ij, quos Chriſtiana Reſp. Patres colit, ornatiſſimi ſanè, vel eo nomine putandi ſunt, quòd non minus ornatè, vel etiam ornatius dixerint, quàm dicerent ea tempeſtate publici, atque profani declamatores. Exiſtat ergo nunc aliquis, qui verborum ornatu conterendo omnem Chriſtianae declamationis dignitatem elidat, cum videat ſummo conſilio, ac ratione, ſummo caſtiſsimorum virorum exemplo poſſe, atq; adeo debere ſacras orationes luculentiſſimis, ac lautiſſimis verbis expoliri. Nemo damnat Muſicas modulationes, ac numeros, quibus diuinae laudes in templis molliſſimè decantantur. Nemo damnat artificioſiſsimè factas, pulcherrimiſq; coloribus depictas tabulas, ſplendidiſſimam ſacrorum veſtem, appendices, & parerga parietibus addita improbat nemo: vna tantum oratio de Deo, deque religione diligenti perfecta opere, & ſuis expreſſa coloribus è templis ipſis eijcietur? An minus ad diuinas celebrandas laudes in oratione, quàm in fidibus, in veſte, in ſaxis poſitum eſſe momenti arbitrantur?

tur? Placuit antiquiſsimis, & ſanctiſsimis viris perelegans, ac perpolitum dicendi genus; nouis Cenſoribus nullae ſermonis lautitiae, nulli verborum ambitus, nullae vnquam orationis munditiae placeant? Cogor iniquitate ſententiae ad incorruptum animi veſtri iudicium prouocare, Patres: voſque etiam, atque etiam obſecrare; vt ſtatuatis, ita ſe iſtos amare, vt ſpreta maiorum auctoritate, poſthabito ſummorum hominum conſilio, ſoli inter ſapientes ſibi ſapere videantur.

DE VIRGILII ALLEGORIA VNIVERSE.

ORATIO VI.

QVANDO Rhetoricae patrocinium ſuſcipere non poſſum, quin aliqui ſibi ipſis bellum inferri putent; ego, qui numquam turbas amauerim, argumentum hoc anno tractare inſtitui ſuſpicioſis iſtis dicendi magiſtris minime litigioſum, gratiſsimum, niſi fallor, vniuerſis. Cum enim animo penderem, neque prouidere ſatis, aut ſtatuere poſſem, quam demum ingrederer viam, vt non ſolum re ipſa dicerem innocenter, ſed etiam innocens haberer à vobis, Religioſiſſimi P. P. ornatiſsimi Auditores, mihi commodum legenti occurrit Donatus, ille litterator inſignis, Hieronymo potiſsimum diſcipulo, tam diſerto, ſanctoq; viro, nobilitatus: qui, vt multa de Virgilio ſplendide, magnificeq; praedicaret id ex adyto quodam penetrali mihi pronunciare videbatur: tantum hunc, talemq; poëtam eſſe, vt par ſit diuinum eius poëma non

Digitized by Google

non à Grammaticis, ſed ab oratoribus ipſis explanari. Placuit hominis dictum, & Grammaticos, quaſi verbo Praetoris, à veteri poſſeſsione deturbari mirifice gauiſus ſum. Recordabar enim, ab Auguſtino, auguſtiſſimo illo Chriſtianae Reipublicae Principe, diuinarum cauſarum oratore clariſſimo, Virgilium non eloquentem modo, ſed authorem, & parentem eloquentiae nominatum. Legeram in Hieronymo, tum poëtam ingenioſum eſſe, tum elegantiſſimum oratorem. Sciebam, appellatum à Quintiliano ſummum in eloquentia virum, diſertiſſimum à Seneca, oratorum omnium à Macrobio validiſſimum; ab ipſo etiam Abulenſe, ſi tamen huius auctoritas aliquid ad rem pertinet, habitum eſſe totius eloquentiae ornamentum, ac decus. Quid multa? Inueni apud eumdem Macrobium authores minimè poenitendos, qui eloquentia, dicendique artificio Ciceroni Virgilium anteponant. quàm iuſtis de cauſis non dico, ſed anteponunt tamen. faciunt enim eloquentiam quadripartitam: copioſam, in qua Cicero licenter excurrat, breuem, in qua Saluſtius regnet, ſiccam, quae Frontoni, cum viueret, adſcriberetur, pinguem, ac floridam, in qua iunior Plinius, ac Symmachus molliter, & delicate luxurient. In tanto, ac tam vario ſcriptorum numero vnum extitiſſe Virgilium aiunt, qui eloquentiam ex omni genere dicendi conflauerit,

rit, qui grauia cum acutis, acuta cum grauibus, inflexa cumvtriſque componens, admirabilem in oratione concordiam fecerit. Hunc vnum oratione multiplici, numeris diſsimiliter emodulatis exprimere potuiſſe illum caeleſtium orbium concentum à Pythagora olim excogitatum, & imitari dicendo infinitam prope varietatem aſpectabilis Vniuerſitatis: vbi terra haec mortalium altrix, in media mundi parte collocata, quà laeta ſegetibus eſt, quà dumetis, ac rupibus hiſpida, quà ſalebris, atque arenis arida, quà proximis fontibus vliginoſa; quà ſiluis obducitur, quà circumiectis clauditur montibus, quà vaſto, patentique aperitur mari. In Cicerone vnum eſſe tenorem perpetuum, atque conſtantem, affluentem, rapidum, torrentem, volubilem, copioſum.

Delector equidem hoc elogio; ſed permoleſtè fero, communem cum Virgilio; Ciceroni gloriam eripi. Errant enim illi, quòd vnum Virgilium, ipſo quoque ab hac laude Cicerone depulſo, plura ſimul dicendi genera temperaſſe putent: quòd putant admirabili modo temperaſſe, profectò non errant. Quid eſt obſecro cur etiam Cicero non ſit breuis, & parcus in loco? quià non eſt, vt oratores illi, quos admirantur, foede mutilus, ac turpiter abruptus? Cur non ſit gracilis, ac preſſius vbi res, & cauſa id poſtulare videatur? quia non eſt, vt eorum qui-

Digitized by Google

quidam exſuccus, non aridus, non exſanguis, non ieiunus, ac pene fame conſumptus? Cur non varius, cur non pictus, ac floridus in rebus pro dignitate comendis? quia non duras, & è longinquo petitas metaphoras omnibus interſerit locis, quas iunior ille Plinius, ac Symmachus, quas hac etiam tempeſtate noui Logodaedali fabricarunt? ſed innocentiam argumenti mei horum ego reprehenſione non violabo: quin etiam habeo gratiam arbitris iſtis, non quòd à Cicerone tantam gloriam abiudicarint, ſed quòd honorifico iudicio, Donato ſubſcripſerint, ac veluti ſanctiſſima lege decreuerint, ſummi oratoris eſſe, Virgilium interpretari, non literatoris, & Graeculi. Neque vero id ea gratia dico, quòd diuinum poëtam ſatis eo praeconio laudatum exiſtimem. Excelſiora quaedam, ac maiora de Virgilio ſentio, quàm vt ea iſtorum commendatione circumſcribi queant. Rem dicam alicui fortaſſe nouam: vocem proferam confidentem, atque audacem, ſed tamen veram. Quid enim? non Grammaticos ſolum ab aliena poſſeſſione velut ex iure manu conſertos voco, ſed Rethores etiam ipſos tam opulentam haereditatem adire veto ex interdicto. Confirmo inquam conſtantiſſime, neque Grammatici, neque oratoris eſſe Virgilium explanare interpretando, ſed doctiorum hominum, atque vt verbo dicam vno, Philoſophorum. Riſũ hoc lo-

co fortaſſe tollent noui Philoſophi, quorum eſt ſuperba, & faſtidioſa fortuna. fundum ſuum fieri poëtas nolent, & patrimonium illud facile permittent occupanti. Permittant, vt libet: permittant autem non nobis mediocriter doctis, ac ſemilatinis, ſed ſummis viris, antiquiſſimis Philoſophis, inprimiſque Ariſtoteli, cuius longo tempore ſcripti ſunt de locis Homeri perplexis atque ambiguis, libri ſex: permittant Anaxagorae Clazomenio, qui ſaluberrimam philoſophiam in Homero velut in ſapientiae breuiario relegebat. permittant Archeſilao mediae Academiae autori clariſsimo, qui numquam in cubile ſeſe recipere ſolitus erat, niſi ante aliquid ex Homero ſomni conciliandi cauſa tamquam è philoſophiae narthecio delibaſſet. quin etiam diluculo, ac bene mane, vbi primum è grabato ſurrexiſſet, Homerum iterum lecturus, ad amaſium ſuum itare ſe dictitabat; vt remotis arbitris cum eo familiariter, ac libere philoſopharetur. Permittant Platonico Proclo; qui totum Homerum locis è media philoſophia petitis illuſtrauit. Permittant ipſi omnium magiſtro Platoni; cuius illa vox eſt in eo libro, quem de ſummo bono ſcriptum reliquit: in Homero contineri diuinam omnem, humanamque philoſophiam. Nihil attinet omnes ducta ſerie percenſere: ſed permittant Zenoni, Chryſippo, Heraclito; permittant quod grauius eſt, Chriſtianis philo-

ſophis,

Digitized by Google

ſophis, doctiſsimis, atque ſanctiſsimis, Cyrillo, Fulgentio, Baſilio Magno, caeteriſque ſapientibus viris, & multis, & nobiliſſimis; qui omnes epicum Homeri poëma ſplendidum philoſophiae ludum, ac virtutis officinam ampliſſimam exiſtimarunt. Sentio, vos expectare dum aperiam aliquando ſapientiam hanc in ipſo Virgilio deliteſcentem: ſed non nihil in ea Philoſophorum natione commemoranda immorandum fuit; vt intelligant iſti, qui poëmatum opes aſpernantur, eſſe populum Romanum, qui adeat repudiatam ab ipſis Attali haereditatem.

Equidem neque tanti ſum, neque ita me ipſum ignoro, vt non videam quàm arduum ſit huiuſmodi philoſophiam ex abditis poëticae latebris explicare: ſed illud praeterea ſcio; non modo rerum magnarum, atque praeſtantium perfectionem probari, ſed conatum etiam in ijſdem; atque aggreſſionem eſſe laudabilem. Huic adeo ſpiſſi, operoſique operis magnitudini, atque aſperitati ita facile occurrere poſſe me video, ſi non omnia hodierna die vna concione ſimul effundam, ſed multa mihi per partes alio tempore tractanda reſeruabo. Cum enim ſint neque pauci, neque imperiti, qui nullam in epica poëſi philoſophiam abditam eſſe pugnaciſſime contendant, ſic partiri neceſſe habeo rationes meas, vt quaeram initio, ſit ne aliqua, & in poëtarum fabulis vniuerſe, & in Virgilio nomi-

natim penitus abſtruſa ſapientia. Deinde, ſi qua ſit; quaenam ex triplici genere philoſophiae pars eſſe videatur: ad extremum, ſi certa ſapientiae forma in epico illo contineatur opere, certa ne ratione, ac via euolui, atque inueſtigari queat. Sed quia tam multa, tamque difficilia in vnam hanc orationem compelli non poſſunt, caeteris in aliud tempus, otiumque ſepoſitis, illud vnum habeo dicere, ac ſeorſum hodie diſputare, aliquam eſſe petitam ab intima philoſophia ſcientiam rerum vtilium, quam in epica poëtarum omnium, atque adeo in ipſius Virgilij fabula contineri neceſſe ſit!

Vide dixerit aliquis etiam, atque etiam quàm graues, quàm magnos in te aduerſarios excitaturus ſis; non ex ijs modo ſcitis, acutiſque ſcriptoribus, qui vel noſtra, vel non ita ſuperiori memoria huiuſmodi tectiores poëtarum ſententias, quas Allegorias vocamus quaſi deliramentà ſophiſtarum irrident; verum etiam ex antiquiſſimis illis, qui Heroicis pene temporibus in altrice diſciplinarum omnium Graecia floruerunt, Nam apud Euſtathium Ariſtarchus; is, qui commentarios ſupra mille poſteritati reliquit, & tam graui ſemper habitus eſt in rebus diſcernendis, diſtinguendiſque iudicio, nullus vt putaretur Homeri verſus eſſe germanus, & verus, quem ſuo ille calculo non probaſſet: is inquam

talis,

talis, ac tantus Homericae cauſae quaeſitor, ac iudex omnes omninò ab Homero allegorias ablegauit, negauitque diſerte, aliud ab eo dici, aliud intelligi oportere. Placet hos, longeque plures aduerſarios eſſe, quibuſcum iure concertandum, ac dimicandum ſit. Neque enim eos imitari neceſſe habeo, qui, vt aliquod ad contentioſè dicendum argumentum inueniant, quem in foro non vident aduerſarium, in re minimè controuerſa ſibi deſignant animo, & cum vmbra, ventiſque fortiſſime digladiantur. placet inquam veriſſimum mihi bellum eſſe cum illis, ac potiſsimum cum Ariſtarcho, cuius arbitrium ipſae pene literae reformidant. Habet ſane, habet vnus hic Grammaticus Alexandrinus infinitam prope Grammaticorum turbam contra pugnantem, habet Philoſophos multo grauiſsimos, habet authores omni doctrinae genere praeſtantes, ac nobiles, qui ſancte confirment, Homerum hauſtam ab Aegyptijs philoſophiam, vt auguſtior eſſet, atque admirabilior, excogitatis fabulis, quibuſdam veluti notis arcanis, quae hieroglyphica vocantur, adumbraſſe. Quod Homeri, caeterorumque comminiſcendae fabulae conſilium, ſapienter, ac docte Palephatus explicàuit, affirmans, pleraſque mortalium vere certeque res geſtas veteratoriè poëtas fabularum fuco, & commentis incredibilibus inuertiſſe, vt legentium animos, & admiratione te-

nerent, & voluptate perfunderent. Veriſsima ſane vox, & quae inſitum poëtis ab artificio morem, non tam dicendo aperiat, quàm ob oculos ponere videatur exprimendo. Intelligit enim vir eruditiſsimus, ſuis ipſorum praeceptis admonitos poëtas illud omnino agere, ac ſequi, vt in mortalium animis excitent eam, quae delectationem, ac voluptatem pariat, admirationem: quod quia rerum compoſitarum, fictarumque beneficio facilius, quàm vere geſtarum conſequi ſe poſſe confidunt, res veras, atque adeo ſaluberrimas vitae leges, non praeceptione tradunt; ſed fabulis, & commentis inuoluunt. Quid autem eſt rei veritatem; ac morum doctrinam fabularum inuolucris obducere, niſi eas perſequi, quas iſti è poëtarum ſcriptis expungunt allegorias?

Recte ſane interpres Heſiodi Zezes initio Theogoniae quatuor eſſe confirmat omnino res, quibus epicorum poëtarum omne nomen, ac vis contineatur: heroicum verſum, allegoricam fabulam, hiſtoriam perantiquam, aptam, accommodatamq; materiae dictionem: ſed in his principem obtinere locum allegoriam, eamque proprium eſſe poëtae characterem, ac notam. Quid planius, quid ſapientius dici potuit, quid accõmodatius ad iſtorum iugulandam audaciam, qui ſpiritum ipſum, ac vitam poëtarum extinguunt? Si enim proprius eorum character,

ac

ac nota, & eſt, & vere dicitur allegoria, quotus quiſque non videt, hanc vnam eſſe partem, cuius beneficio, ac vi poëtica conſiſtat, moueatur, & viuat? Haud certe ſine ſummo conſilio nuper clariſſimus Italici nominis poëta, Epopoeiam velut animantem abſolutam, atque perfectam eſſe aiebat, cuius corpus ipſa rerum imitatio ſit, animus allegoria. Nam quemadmodum animo corpus obtemperat, ſeruitq; rationi, ſic imitatio, quaſi rerum corporatarum ſenſibus obiecta figura, vtilitati obſequitur, ac tamquam in animanti corpore animus, ſic ipſa in toto poëmate continetur, & funditur. Nullus haec, mea quidem ſententia, neque melius vidit, neque prudentius docuit, quàm philoſophus inter Platonicos honoratus, ac nobilis Proclus: qui Steſichorum, doctum illum alioqui hominem, ac perſpicacem, caecum tamen, ac nihil videntem appellauit, quòd Helenae raptae, belloq; repetitae fabulam, veluti rem praeteritis geſtam temporibus, ac veram hiſtoriam canere non dubitaſſet: neque intellexiſſet eo figmento ſignificari, noſtras ipſorum animas poſt decem annorum millia, quae illa decenni Troianorum obſidione comprehenduntur, vbi diu multumq; circa terram varia naſcentium, intereuntiumq; rerũ viciſſitudine fluctuarint, eorum inſtar Graecorum, qui Troia ſummo diuturnoque labore deuicta, domos remigrarunt ſuas,

eſſe

eſſe tandem aliquando ad eum locum, vnde ſunt hauſtae, ac delibatae quaſi longo poſtliminio reuerſuras. Quod ſi tantus philoſophus eum, & caecutientem, & orbum oculis iudicat, qui nobilem Helenae fabulam, hoc eſt narrationem caeteroqui credibilem, neque vehementer abhorrentem à vero euoluere, atque interpretari allegorice non potuerit, quid nos de alijs fabulis exiſtimabimus, quae non incredibilia modo, ſed etiam execranda impudicitiae, impietatiſque portenta comminiſcuntur? Homerum ne alioſq; primi ordinis poëtas, qui ea finxerunt, illicò damnabimus inauditos, dicemuſq; homines acutos, ac lynceos non vidiſſe quod poſtea pronuntiatum eſt à ſapientibus, cum plane, diſertèq; dixerunt, poëtas ita oportere fingendo prudentes, & callidos eſſe, vt niſi credibilia, veroque ſimilia fingant, è poëtarum choro depellendi ſint? Dixerint haec audaculi quidam Ariſtarchi, quorum videtur, & quaeri, & ali gloria reprehenſione bonorum: quorum eſt moderatum integrumq; iudicium, ij non modo ſummos auctores non reprehendent, verum etiam pro ipſis acerrime, conſtantiſſimeq; pugnabunt. Sed fieri quì poteſt, vt huiuſmodi prouinciam ita ſuſceptam ſuſtineant, niſi receptum habeant, confugiantq; ad allegorias? In ſpeciem ſane quae dicuntur à poëtis incredibilia ſunt, indecora, atq; ab ipſa ratione prorſus aliena: ne ficta

ſine

ſine ratione dicamus, haud dubie confirmabimus, ea quaedam eſſe veritatis integumenta, quae imperitorum oculos fallant, ſapientium iudicium fallere, ac doctrinam decipere nullo modo poſſint. Sapienter enim ab Euſtathio dictum eſt, ſabularum turpitudinem eſſe quoddam poëticae vulnus, quod allegoria quaſi delibutis medicorum faſciolis obligatur. Quin placet etiam hoc loco Proclum illum philoſophum, Homeri tutelam aduerſus magiſtrum ipſum Platonem & ſuſcipientem, & pro dignitate tractantem, audire. Sed altius repetenda res eſt, vt omnis ſuſcepti patrocinij cauſa facilius intelligatur. Menſam Homerus in caelo, & epulis exquiſitiſſimis, & conuiuis longe lectiſſimis ornat. adeſt Iuppiter, non Deorum modo, ſed etiam conuiuij Rex. aſſidet iuxta Iuno, prope Iunonem Venus: caeteri Dij, Deaeq; toto triclinio circumfunduntur. Res agebatur, & iucunde quidem, & grauiter, vt decebat in caelo: ſed tamen, cum Iuno, vt eſt feminarum genus ſuſpicioſum, & maxime querulum, intempeſtiua quadam expoſtulatione Ioui ſtomachum repente mouiſſet, epulas diuinas amariſſimo reſperſerat felle, accumbentium hilaritatem in ſummam triſtitiam, moeroremq; conuerterat; menſam illam fecerat è Deorum conuiuio ſilicernium funeſtorum. cum ecce tibi Vulcanus, ſellularius, & deſpicatiſſimus Deus, qui ea

die poculi magiſter à Ioue creatus fuerat, enormi illo, diſtortoq; crure tanta cum turpitudine claudicare coepit, hac, illac impigre, velociterq; nectar adminiſtraturus excurrens, vt ſtatim excitato cachinno quodam inſolenti, atque, vt loquitur Homerus, inextinguibili, vt haud minus in caelo riſerint Dij, quàm ridere ſoleat infimae ſortis populus in togata, vbi ſcurram, & ſannionem iocantem videt, aut egregie partes agentem ſuas Gnathonem aliquem è paraſitis. Haec igitur incuſat, reprehenditq; grauiſſimè Plato, ſummus, & itelligendi autor, & dicendi magiſter; quòd intemperatiſſimus ille riſus, qui, ne homines quidem medioriter prudentes deceret, multo maxime alienus eſse videatur à Dijs. Quam Proclus criminationem ita depellit, ac diluit, vt dicat, Vulcano illo molitore, ac fabro, Vniuerſitatis molitionem, mundiq; totius, quam Dij ſuſcipiunt, adminiſtrandi curam ſignificari. ſummo propterea conſilio, ac ratione Vulcanum irridentes induci Deos, quia mundum hunc, reſq; mortalium affabre factas cum riſu, hoc eſt cum voluptate contemplantur, & temperant Dij. O poëtas vere ſapientes, ac doctos, ò fabulas, minime fabulas, ſed admirabilia pulcherrimae, veriſſimaeq; ſapientiae documenta. Haud ſcio an haec à ſacris religionis noſtrae voluminibus hauſerit Proclus; in quibus quotidie legimus, opificem Dei ſapientiam.

tiam, & in orbis terrarum molitione luſiſse, & ſuas habere delicias poſitas inter mortales. Euſebius certe Pamphili teſtatum reliquit, pleraq; Platonicos ex Hebraeorum monumentis, quae ſtudioſe perlegerant, in ſuam ipſorum ſententiam pertraxiſse.

Poſſem hic equidem infinita propemodum poëtarum commenta, quae de induſtria videntur ad corrumpendos mores excogitata, eadem plane ratione, & quidem ex auctoritate maiorum interpretari: ſed cum modeſtiae meae, tum tempori conſulendum eſt, cuius certis, ijſq; non ita latis finibus ſentio circumſcribi orationem meam. Vnum aduerſarij ſuo credo iure à me requirunt, quòd ijs debere diutius nolim. Si enim, dicent iſti, eum in Epopoeia locum occupauit allegoria, vt tam pulcri corporis animus, ac vita putanda ſit, mirum ſane videri debet, cur eam Ariſtoteles toto illo libro, quem de poëtica ſcripſit, in aliqua ſaltem Epopoeiae parte non collocarit. Quibus ego primum ſic habeo reſpondere breuiter, & ſine fallacijs, cum Ariſtotelis libellum inchoatum, & curtum eſse, neque hominis docti abſolutum opus haberi, ſed apparatum quendam, atque adumbratam leuiter operis faciendi deſcriptionem: vnde conſequens eſse poſsit, allegoriam non tam à caeteris depulſam fuiſse partibus, quàm cum alijs praeterea multis in opere minus abſoluto deſi-

deſiderari. Quia tamen hoc ad euadendum periculum alicui videbitur induſtria, & calliditate quaeſitum effugium, confirmo diſertiſſime, partem hanc,neq; caſu ab Ariſtotele praetermiſſam, neq; voluntate reiectam eſſe, ſed in loco planè poſitam, traditamq; cum caeteris explicatè. Vnum demonſtrabo, quod nullus ad hoc vſque tempus interpretum vidit; mirorq; perſpicaces alioqui viros in ſole meridiano clariſsimam Epopoeiae partem videre non potuiſſe. Neque tamen idcirco mihi ſtatuam in Curia poſtulo, quod faciunt noui literatores, vbi ſcripturam, aut etiam in ipſa ſcriptura correxerint apicem, ac literulam mendoſiorem; quaſi Tygranem bello ceperint, aut Romanam Remp. diuturna tyrannide liberarint. Non ea confidentia ſum, vt ab Apelle pingi, aut à Pyrgotele ſculpi me velim, quòd in Ariſtotele viderim vnum, interpretum incuria praeteritum, fortaſsis etiam voluntate neglectum. Sed tamen audeo vel ſolus, vel cum pauciſſimis dicecere, Ariſtotelem planiſſime de allegoria diſputare: diſputare autem eo loco, vbi de fabula, deq; multis apud Homerum incredibilibus epiſodijs ita loquitur. Etenim fabulae iam inde ab antiquiſsimis conſtitutae temporibus, vulgoque probatae, etiam ſi aliquid rationi minime conſentaneum continere videntur, immutandae non ſunt: nam illa ipſa, quae de Vlyſſe

in

in portum expoſito dicuntur ab Homero, abſurda ſunt, adeoq; ferenda non eſsent, niſi ea poëtarum optimus ita finxiſset, vt alio bonorũ genere id quod incredibile videtur obliteret, & quicquid abſurdum eſt, quibuſdam quaſi medicamentis aſpergat. Haec Ariſtoteles: quo loco paululum haerere neceſſe habeo, ac primi Philoſophi verba breuiter, & curſim interpretari. Fabulas antiquas quantumuis incredibiles, & cum ratione pugnantes, neque mutandas, neque improbandas eſse confirmat: ex eo genere Vlyſsem videri apud Homerum ab Alcinoo Rege digreſsum, & in Ithacae littus eiectum. quem praeter fidem, & rationem tota via, difficili, ac bene longa dormientem in naui facit, appulſum in terram illo eodem ſomno penitus occupatum; relictum à Phaeacenſibus etiam grauiſsime ſopitum, ac ſomniantem. denique in Nympharum pulcherrimam ſpeluncam introducit, quae in Ithacae portu, quemadmodum Cronius ait, nulla erat. Sed tamen haec ſomnia, fidei, rationique contraria, illigatis, inuolutiſq; in ea fabula bonis deleri ait, & ſuppoſitis quaſi medicamentis tanta illa vanitate liberari. Quae nam verò ea bona eſse putemus, quae vanitatem ab illo figmento depellere poſsint, niſi pulcherrima eius fabulae documenta, quorũm acceſsione mendacium ſic euaneſcit, quemadmodum inductis coloribus obliteratur linea,

quae

quae tabulam occupabat? Quid ea medicamenta ſignificant, niſi vtiles vitae praeceptiones, quae ſplendido illo mendacio conteguntur? Vt enim ipſius medicamenti amaritudinem, atque aſperitatem ſuauiſſimo aliquo liquore medicatis poculi labris occulimus, ita ſalutaria vitae documenta iucundo fabularum commento tegere ſoliti ſumus, vt deguſtata mendacij dulcedine quicquid amarum eſt, facilius hauriatur. Eſset operae praetium quid Vlyſses ille tamdiu ſopitus, ac dormiens, quid Phaeacenſium incuria, quid Muſarum antrum, quid res caeterae abhorrentes à fide ſibi velint, ex Cronio, ex Numenio, ex Euſtathio dicere. Sed quoniam haec vacuum omnino poſtulant tempus, & mea iam ad exitum inclinat oratio, longiſſimam allegoriae interpretationem facile praetermitto, modo maneat id, quod praecipue contendebam; eum Homeri locum abſurdum prima ſui ſpecie, longeque à ratione remotum, rationi conſentaneum fieri beneficio philoſophiae, quae fabulis illis, incredibilibus illigatur. Sequitur, vt quae vniuerſe de poëtarum allegoria diximus, ea de Virgilio; cuius cauſa haec eſt à me inſtituta diſputatio, confirmentur. Neque enim eos imitamur, qui tam ſolute, atque oſcitanter hunc poëtam legunt, vt nihil in eo videant aliud, niſi Aeneae Troiani hominis in Italiam aduentum, & Homeri diligentem, accuratamque imitationem.

quam-

quanquam iſti ipſi, qui hoc vnum egiſſe Virgilium dicunt, vt Homerum imitaretur, magnum aliquid dicunt, ſi etiam illud ſecutum intelligunt, vt ad Homeri ſimilitudinem manu directa, pulcherrimas allegorias, quod eſt in Homero praecipuum, adumbraret. Nam quid eſt, cur tantum, ac ſapientem virum inertes ſecutum pictores exiſtimemus? qui aperta quaedam, atque illuminata ſolum in alienis artificijs imitantur, abdita, obſcura, recedentia longe, atque retruſa, in quibus artis eſt plurimum, non imitantur. An vir omni diſciplinarum genere cultiſſimus, ſummo, ſingularique iudicio praeditus Homerici operis quaſi corpus diligentiſſime vidit, animum, quo mouetur, ac regitur corpus ipſum, in ſui poëmatis molitione non vidit? longe de illo aliter, & loquuntur, & ſentiunt nobiliſſimi, doctiſſimique ſcriptores antiquitatis. Video enim à Macrobio dictum, eum oportere acutiſſima oculorum acie praeditum, atque inſtructum eſſe, qui ad abſolutam penituſque abditam in Virgilio ſapientiam poſſit aliquando penetrare. Video ſcriptum ab Honorato Seruio, Virgilium è ſcientia Philoſophorum intima canere. Didici à Hieronymo, inter Philoſophos, ab Auguſtino inter doctos habendum, à pleriſque veterum inter liberalium artium ſcientiſſimos viros adnumerandum eſſe. Sed nemo de

Virgilio iudicaſſe videtur honorificentius quam Gordianus. Hunc enim non maieſtate tantum, ac ditione, ſed vita, doctrinaque venerandum plane Imperatorem tradit Capitolinus ita veterum lectione Philoſophorum fuiſſe delectatum, vt Platonem, Ariſtotelem, Virgilium nunquam ſibi è manibus elabi pateretur; quaſi vellet ea ſcriptorum ſocietate ſignificare, nihil à Platone, nihil ab Ariſtotele tradi ſimpliciter, quod à Virgilio verſibus, & numero non caneretur. Sed vnde cognitum habent hi, Virgilium ita ſcientem fuiſſe philoſophiae, niſi ex abditiſſimis illis, obſcuriſſimiſq; ſententijs, quas aſpectabilium, notarumque rerum imitatione à legentium oculis ingenioſus poëta porrò ſubduxit? Quorſum ea philoſophia ita commendaretur à doctis, niſi ab ipſis in eo, quòd vulgò legitur opere pene oculis cerneretur; Quorſum tam vario diſciplinarum genere Virgilius diceretur inſtructus, niſi variam illam doctrinam, ac ſcientiam plane multiplicem verſibus ſuis clam, & quaſi diſſimulanter illigaſſet? Nae ille, quem paulò ante laudaui, ſtudioſiſſimus poëtae patronus, propugnatorque Macrobius egregiè, ac praeter caeteros haec docuit excellenter, cum de Virgilio confirmauit, ampliſſimam eum, iucundiſſimamque philoſophiam ſuo ipſius operi laudabiliter aſperſiſſe. Quid enim eſt operi philoſophiam aſper-

aſpergere, niſi varia philoſophiae documenta, fictis in opere fabulis occultare? Nemo profecto, neque Philoſophus, neque aliarum liberalium artium ſcientia eruditus hunc vnum poëtam legerit, quin in eo fuſa, atque aſperſa ſuae doctrinae praecepta recognoſcat. Caeterum intelligo, me nihil agere, niſi vos, quod in Homeri cauſa iam feci, velut in rem praeſentem ducam; oſtendamque aliquid etiam in Virgilio eſſe, quod ab incredibili, atque ab indecoro ſine allegoria vindicari non poſſit. Ne multa. Macrobius factus ex procuratore praeuaricator, Homerum ſumme commendat, quòd in nulla ſui operis parte trium illarum Dearum, de pulchritudine certantium, iudicijque Paridis mentionem aliquando fecerit: contraque Virgilium, grauiter accuſat, quòd ab ira Iunonis impotenti, atque implacabili auſus ſit poëma tam amplum, atque magnificum exordiri. Scio equidem, hoc loco Scaligerum virgulam illam cenſoriam ſuam in Macrobium intendiſſe, admirabundum, quòd tantus vir, tam inſigniter eruditus non viderit in Iliadis fine fabulam hanc aliquot verſibus ab Homero perſtringi: ſed in authorem regerenda virgula eſt, quòd non legerit apud Plutarchum, eos verſus non Homeri proprios, ſed ſpurios, atque ſuppoſitos à veteribus habitos eſſe. Vtcumque controuerſia ſit; reprehenſum à Macrobio Virgilium video, quòd

fabulam incredibilem, & decoro minime ſeruientem commemorarit. Neque enim ſimile vero videatur, aut deceat, leuiſſimis de cauſis altercari Deas, & ad litem dirimendam, componendamue, mortalium, atque adeo paſtorum ſubire iudicium velle. Iure ne dicantur haec, an iniuria, non diſputo. Sed fac tamen iure, ac meritò reprehenſa. Si qua Virgilius, aut ab incredibili, aut ab indecoro videtur labe reſperſus, eam ego Fulgentij Placiadis, hominis docti, & Chriſtiani authoritate detergam. qui fabulam hanc ſapienter interpretatus, tres illas Deas humanae vitae rationem dixit eſſe tripartitam: contemplantem Palladem, actuoſam Iunonem, Venerem voluptariam. Has Deas propterea iudicari à Ioue non debuiſſe, quòd Deus liberam homini deligendae vitae optionem dederit, vt quam velit è tribus, ſuo arbitratu, ac iudicio complectatur. Addit, neque prudentem aliquem, neque doctum eius cauſae iudicem fuiſſe delectum; quia cum eſſet illo figmento ſtultorum conſilium exprimendum, qui contemplationis, actioniſque, hoc eſt virtutis, ac doctrinae poſthabita praeſtantia, voluptati corrumpendos ſe tradunt, tam parui, peruerſique authorem iudicij non acutum hominem eſſe oportuit, non eruditum, ac doctum, ſed paſtorem imperitum, ac rudem hominem; belluarum pene conuictu ſic vtentem, vt parum ab ijs differre videretur.

Multa

Multa praeterea ſunt apud hunc etiam Latinum Homerum, quae petito ab allegoria patrocinio egent. Sed prouidere me oportet, ne vos ante patienter audiendi finem faciatis, quàm ego putide, moleſtèque dicendi. Tantum orandi mihi etiam, atque etiam eſtis; vt quoniam hoc ad vos hodie iudicium à me delatum prudentius eſt, quàm illud ad Paridem, gregarios à Virgilio interpretes, velut ab interuerſo fundo deijciatis, conſtituatiſque, Philoſophorum eſſe in tam amplo, ſplendidoque ſapientiae regno dominari, Quod ſi plane de re non liquet, ac Iudicum ſententiae variant, ampliari per me licet, & comperendinare; vt actione altera, & dicatur à me copioſius, & à vobis de tota cauſa facilius decernatur.

DE VIRGILII ALLEGORIA MORALI.

ORATIO VII.

QVOD votum eſt Comicorum omnium poëtarum , palam , ac libere profitentium , ea ſe gratia , conſilioque adieciſſe ad ſcribendum animum , vt populo placerent , quas facerent fabulas , id me votum iam ſaepe damnauit, ac reum fecit apud vos , Auditores: quorum humanitate factum video , vt nunquam ex hoc loco dixerim , quin ea, quae dicerentur à me, oculis, vultu , nutu, ipſa etiam, quae vendibiles excipere ſolet orationes , admurmuratione ſecunda , comprobaretis . Licet ita hodierna die non tam de me glorioſe , atque inuerecunde praedicare , quàm de veſtris in me promeritis amplè , magnificèque ſentire . Nam cum ſemper hic mihi vigiliarū mearum extitit fructus, vt à vobis accurate , ac libenter audirer , tum vero maxime , anno ſuperiore ; cum explanationem Virgiliani operis à Grammaticorum vulgo ſic vindicaui, vt

con-

contenderem, Philoſophorum eſſe, Philoſophum illum poëtam, aut poëtarum verius Platonem, quemadmodum eũ nominabat Alexander Seuerus, auditoribus interpretari. Acclamaſtis inquam orationi meae, atque arcanam in eo poëta Philoſophiam occultari aliquam veſtro quoque ſuffragio decreuiſtis. Nunc, quoniam ita placere omnibus hanc ſententiam animaduerti, & à Philoſophis, quorum fines intraueram, neque faſtidioſè reiectus, neque poſtulatus iudicio, aut appellatus ex Tribunali ſum; intelligo mearum eſſe partium, conſtituere certam philoſophiae formam, quam in opere, veluti myſterio quodam videatur allegorijs poëta ſolertiſſimus obduxiſſe. Cum enim à Platone omnis philoſophiae ratio tres in partes tributa ſit, quarum prima, ſubtilitate diſputandi, ac diſſerendi, altera moribus, & vita, tertia naturae ipſius obſcuritate contineatur; niſi etiam dico quam tandem è tribus hiſce formis appoſitam Aeneidi, atque obuolutam illo poëmate putem, fidem meam quàm tum, vobis Iudicibus obligaui, non liberabo.

Principio igitur, vt ab incertis explorata, & certa ſecernamus, illud ponendum exiſtimaui, quod turpiſſimum eſſet in dubium, quaeſtionemq; venire: eam philoſophiae partem, quae genera partitur, ac ſpecies, quae conſequentia, & repugnantia videt, quae diſtinguit

ambigua, non fuiſſe optimi poëtae conſilium in grauiſſimum illud opus includere: niſi eos fortaſſe audiendos putatis, qui paulo ſuperioribus annis tam acute, atque ſubtiliter de poëſeos vi, ac natura diſputabant, vt eam non modo Dialecticae, ſed etiam Sophiſticae ſubiungere non dubitarent.

Vnum igitur eſſe video, quod diſputando inueſtigare, ac quaerere minime puduit prudentiſsimos viros: naturalem ne, an eam, quae de moribus agit, philoſophiam in toto poëmatis curſu perſequatur Virgilius, & occulat allegorijs. Quaeſtionis vero cauſam eam eſſe dicunt, quòd nihil in diſputationibus illis acutis, aut docetur à Phyſicis, aut à morum doctoribus explanatur, quod à poëtis ipſis implicitum fabulis, & cõuolutum non ſit. Nam, vt à naturalibus ordiamur, ea primum initia in oculos ipſos, ne dum in animum, ac mentem incurrunt, quae ab Empedocle radices, & rerum omnium fontes appellantur. De quorum altercatione, atque inimicitia, quam exercent, antequam ex ijs aſpectabilia corpora coaleſcant, ſuperuacaneum eſt apud doctos, & ſapientes viros multa commemorare. Illud breuiter, & curſim repetere memoria ſatis ſit, ex illo elementorum conflictu, velut ex bello iam profligato exiſtere naturalium rerum; atque adeo ipſius vniuerſitatis admirabilem conſenſionem, ac pacem. Hanc ergo geni-

genitalium corporum pugnam, in qua naturalis philoſophiae primordia,& quaſi rudimenta poſita ſunt, nolite putare, aut ignoraſſe poëtas, aut in ſuis ipſorum fabulis praeterijſſe. Vetat enim nos ita ſuſpicari Graecorum facile princeps Homerus, qui Deorum in caelo ſimultates, & ciuile prope diſsidium ſtudioſe depingit, cum videlicet.

Contra Neptunum flauus confligit Apollo
Tela tenens pennata manu, cum Pallade Mauors
Congreditur. iacit arcitenens Diana ſagittas
Iunonem contra: pedibus talaria geſtans
Latonam aggreditur ſumptis Cyllenius armis.
Parte alia ignipotens magno cum flumine pugnat
Mulciber, aetherei Xanthum quod nomine dicunt
Caelicolae.

Ego ne ita caecus ſim, vt Homerum, qui tam multa ſine oculis vidit, intelligere non potuiſse credam, quàm haec à Dijs aliena diſcordia ſit, atque in fouendis mortalibus inteſtinum ipſi caelo, ac planè domeſticum bellum: neque ſuſpicer potius, immo prorſus in animum inducam meum, tectiorem aliquam, & remotiorem ab oculis pugnam illo Deorum praelio voluiſse deſcri-

deſcribere? ſequar Alexandrinum Cyrillum, non ſapientiſsimum modo, verum etiam ſanctiſsimum ducem: qui abditos, ac penetrales Homeri locos face praelata colluſtrat, & caeteris intuendos tanquam interpres, ac myſtagogus oſtendit. Is igitur in eius libri prooemio, quem contra Iulianum Caeſarem perfidioſum Chriſtianae religionis deſertorem promulgauit, haec Homeri figmenta cum ijs contulit, quae corporis actione, quae voce, ac geſtu ab hiſtrionibus aut mimis redduntur in ſcena. quẽadmodum enim poëtae, qui Theatro ſeruiunt, minime ſatis habent, aut ira percitum hominem, & cupiditate, aut contentione, atque ambitione diſcordem, aut aeſtuantem inuidia, aut ieiunio enectum, & fame verbis effingere; ſed ipſam quoque iram, & cupiditatem, illam ipſam inuidiam, diſcordiam, ac famem, corporatam, aſpectabilem, ſpirantem etiam, & loquentem faciunt: ſic Homerus naturalis Philoſophi partes acturus, haud ſibi ſatis eſſe putauit, ipſa rerum naturalium initia, quae vocamus elementa, verbis retexere, niſi etiam quibuſdam quaſi perſonis indutа produceret in medium, & legentium oculis ſpectanda per otium, ac contemplanda proponeret. Itaque varia illa partim in Troianos, partim in Graecos bellantium Deorum, & digladiantium ſtudia, variae ſunt, aduerſaeque qualitates elementorum, quibus inter ſe continenter, ac ſem-

per

per bellum gerunt, continenter intereunt, ac renaſcuntur: quae videmus, ſenſuque tractamus corpora conformant, ipſam ſeruant, & continent rerum omnium vniuerſitatem. Quam quidem elementorum pugnam, quia diuinam exiſtimabat Homerus, non hominum illud praelium eſſe dixit, ſed dimicationem Deorum, non mortales inter ſe certantes, & concurrentes induxit, ſed bellum vnà committentes, & ferro decernentes Diuos. Quid enim eſſe cauſae putatis, cur Apollinem igneum illum, & radios vibrantem Deum cum Neptuno, maris, & aquarum, quae ab illo naſcuntur omnium praeſide congredientem faciat, niſi quia calidum, & ſiccum elementum humido, ac frigido, qualis aqua eſt, aquarumq; moderator Neptunus, aduerſatur? Cur Iunoni aëris dominae, Dianam, quae Luna etiam dicitur, opponit in praelio, niſi quia flabilis, & ſpirabilis aër a Luna, quae in ſubiecta, & ſuppoſita omnia non tam ditionem, quàm maleficium exercet, agitatur ſemper, ac permouetur? Cur Vulcanus Scamándrum, ſiue Xanthum, illum nobilem Troiae fluuium bello premit, ac ſequitur, niſi quia feruens, & maxime calidus ignis, quem habet in poteſtate Vulcanus, humidis, ac frigidis rebus, vt de Apolline dicebamus, eſt inimicus?

Sed in ea pugnantium Deorum congreſſione

illud

illud mihi mirandum eximie videri ſolet: quòd, quem diſcordias componentem, atque adeo auctoritate, ac maieſtate bellum inhibentem, eſſe oporteret, eius pugnae cum animi oblectamento ſpectatorem, & digladiatione illa gaudentem Deorum omnium Principem, ac dominum Homerus facit, & conſtituit Iouem. Quantum enim aſſequi cogitatione poſſum, id ſignificare videtur, quod nec à vero, nec à recta religione abhorret: elementorum pugna, & quae ab elementis ita pugnantibus exiſtit, omnium procreatione rerum, deſpicientem è caelo Vniuerſitatis molitorem, atque opificem Deum ſummopere delectari. Ab hiſce rerum initijs, ad ventos, quorum eſt incredibilis vis, atque in omni vitae parte admirabilis vſus, veniamus. Multa quidem de his implexa fabulis, & commentis ſunt; ſed illud longe pulcherrimum, & rationibus noſtris accommodatiſsimum iudico, quod Vlyſsi, homini maxime gnaro, ac ſcientiſsimo accidiſſe commemorat idem Homerus. Cum enim diu, multumque aduerſa ventorum tempeſtate iactatus, & circumactus in mari fuiſſet, Aeolum, illum procellarum dominum, gubernatoremque ventorum conueniſſe, ac rogaſſe dicit, vt aliquem tandem, & turbinibus incommodis, & errori ſuo modum, ac finem imponeret. Ne longum faciam. auditus illicò à Rege ventorum eſt, & tam diuturna calamita-

te

te temporis puncto leuatus. Accipit ab humaniſsimo procacis populi Deo ventos omnes, atq; anhelitus terrae folliculo inſutos, & culleo, quaſi parricidas; vt eos in officio contineret ſemper, & ſecunda in poſterum nauigatione vteretur. Quid vobis haec fabula videatur, haud ſane ſcio. Equidem non ita ſtultum putarim Homerum ingenioſiſsimum poëtam, vt tam pingue mendacium credibile ſe facere poſſe confideret. Aliquid profecto ea dignum ſapientia, qua praeditus erat, tam impudenti vanitate docere, ac exprimere voluit. Docuit ſane feliciter, expreſsitque: non id modo ſignificans quod Euſtathius interpres affirmat; Aſtrologum ea memoria fuiſſe praeſtantiſsimum, qui ventorum quorundam exortus, occaſuſque diuinarit, & Vlyſsi praedixerit; ſed naturae miraculum abditiſsimum adumbrans, eorum, qui Phyſicam tractant quandam remotiorem, quam naturalem magiam appellant, teſtimonio comprobatum, hoc eſt, ventos habere inſitam illam, impreſſamque natura cum vtribus ſimultatem, quam Graeci ἀντιπάθειαν vocant: ſic prorſus, vt nunquam in eam caeli regionem aſpirent, vbi certi quidam folles ex edito, ac ſublimi loco deligati ſuſpendantur. Intellectum id primum eſt Empedoclis beneficio, quod teſtatum reliquit in duodeuiceſimo hiſtoriarum libro Timaeus: vbi confirmat, eum Philoſophum incredibili quodam

dam modo, ac ſingulariter attuliſſe mortalibus admirationem. Nam cum aliquando immoderate, inſolenterque flarent Eteſiae, ſic, vt vrbium turres, & tecta quatefacerent, corrumperent ſegetes, ipſas etiam arbores, ac ſiluas extirparent, aliquot deglubi aſinos, & vtres è pellibus factos in collibus, atque in altiſsimis montium verticibus, ad vehementiſsimos illos ventorum inhibendos, & comprimendos flatus, ſuſpendi, ac collocari iuſsit. Qui cum occidiſſent ſubitò, & confeſtim in ea prouincia ſpirare deſiſſent, eorum more, qui victis, debellatiſque populis, ac Regnis, nouum ſibi cognomen inueniebant, κωλυσανέμας à Graecis, hoc eſt ventorum depulſor, ac profligator, honorifico ſane vocabulo dictus eſt.

Sed quia leuiſſima haec, & tenuiſſima ventorum corpuſcula ſubterfugiunt viſum, praeſtat ad ea, quae magis oculos, & ſenſum cient, inprimiſque ad caelum orationem conuertere: quo nihil pulchrius, nihil ornatius, nihil quod Philoſophos ipſos ad ſui contemplationem vehementius rapiat, inueniri, aut cogitari animo poteſt. Quid ergo de hoc altiſſimo Dei Opt. Max. domicilio tam graphicè facto, aureis illis circulis quaſi balteis vndique comprehenſo, creberrimis aſtris, tanquam bullis, gemmiſque artificioſe diſtincto, ipſi quoque poëtae philoſophantes imperitae hominum multitudini tradi-

dere?

dere? tam varia, tamque à vero in ſpeciem aliena, vt pigeat relegere animo fabulas, atque hoc loco ad ſatietatem vſque recenſere. Vnum tamen haud praeteribo tacitus, quod inſtar omnium eſſe poſſit. Quid tandem? dicam breuiſſime. Caelum incudis filium facere poëtae non dubitarunt. duram oppidò illi matrem dederunt, & quae parere non poſſit, niſi tonitru, ac fulmine perterreatur. Nae ipſi plumbei, aut etiam incudes putandi ſunt, niſi prudentiſſimam aliquam ſententiam tam magna ſtultitia tegere voluerunt. Cur enim caelum incudis potius filius ſit, quàm aut mallei, aut ſcalpri, aut etiam officinae? Liberat nos ea quaeſtione, ac dubitatione Phurnutus: qui propterea ex incude parente natum eſſe caelum à veteribus dictum autumat, quòd ſignificare doctiſſimi viri, ac demonſtrare mortalibus vellent, perpetuum caeleſtium orbium vltro citroq; meantium ſine vlla comminutione colliſum, & materiam omnis immunem interitus, omnis omnino vitij, atque corruptionis expertem. Vt enim illa ferrea fabrorum maſſa, quam incudem dicimus, noctem, diemque malleis aſſidue tunditur, neque corrumpitur, aut comminuitur tamen: ita caeleſtes illae rotae, quarum citimae inuolutae ſunt extimis, perpetuo quidem curſu circi maguntur in orbem, ſed tamen neque detritae ſunt vnquam, nec in futurum vlla ratione deterentur. Probare vi-

re videtur haec Platonis amantiſſimus, ac ſtudioſiſſimus Proclus: qui caelum ab antiquorum multis appellatum aeneum arbitratur ad illam eandem opificij pulcherrimi perennitatem, aeternitatemque declarandam. De naturalibus ita diximus.

Sequitur, vt de ijs, quae moribus, aut multiplici hominis officio continentur, aliquid etiam in medium proferamus: quae quoniam in praeceptis verſantur, partibus ſingulis humanae vitae ſalutaribus, ab obſcuriſſima illa Heſiodi fabula initium faciam, quam inuolucris explicatam ſuis propoſuit nobis antiquiſsimi temporis Philoſophus apud Galenum Chryſippus. Canit igitur Heſiodus, Iouem vetulum illum Deum, & tam multarum nuptiarum, Metim virginem praeclaro ſibi coniugio deuinxiſſe. quam cum eximie muneribus ornaſſet, ac mundo: cum praeter caeteras coniuges blanditia conſueſeciſſet, & gratia; in ipſo thoro, atque complexu commanducauit totam, atque in ventrem penitus abſtruſit ſuum. Quid deinde factum putatis? fingite hoc ipſo commento, quod accepiſtis ex me, fabuloſiorem fabulam: vincenda tamen eſt expectatio veſtra mendacio. Meti grauidus, ac foetus Iuppiter: iamque ad pariendum vicinus, ſic dolere, ac diſcruciari capite coepit, vt à Vulcano ſecuri aliqua, vel cuneo ſibi diffindi vellet, & cuperet cerebrum. Ita prorſus id factum,

ctum eſt, vt Iuppiter imperarat: qui confeſtim periculo puerperij liberatus, in lucem è bipartito capite Palladem, doctiſsimam diſciplinarum, & conſiliorum omnium moderatricem effudit Deam. Ridetis tam palmare mendacium; nec iniquè ridetis. Sed riſum in hac fabula iubet tenere Chryſippus. Ait enim Metim nihil aliud eſſe, niſi prudentiam, artemque vitae ſapienter, ac moderate degendae; adeoque traditum ab Heſiodo, eam Virginem conſilio, ac ſapientia Dijs, hominibuſque antecelluiſſe vniuerſis. Hanc videlicet prudentiam vorare quodammodo nos, hoc eſt diligenter, & quam citiſsime comparare, atque in capite condere ſapientes iubent. Nam ingenioſe Galenus ipſe ita fabulam hanc ſecundum Chryſippum enodat, interpretaturque de ſuo: meritò primum in ventrem ab ore detruſam Metim, deinde conceptam in Iouis capite Palladem. quia prudentia ortum quidem ducit à ſenſibus, habetque in ipſo rerum experimento incunabula quaedam: ſed tamen in capite adoleſcit, maximeque perficitur in vertice, vbi medius, & praecipuus cerebri folliculus eſt. Sic ille philoſophatur: ad veritatem quidem non omnino recte, ad ſenſum Heſiodi ſapienter. Quid vero nobis etiam fiet vbi hanc moderandae vitae rationem, ac viam didicerimus? id omnino, quod accidiſſe Ioui comminiſcitur fabula. Quemadmodum enim Iuppiter exhauſta

M iam,

iam, voratáque Meti, conſultiſsimus euaſit, & Palladem peperit, ſic vbi veram nos prudentiae ſpeciem informauerimus animo, non modo nihil in vita peccabimus, ſed noſtra ipſorum cogitata, quae veluti foetus ex capite proferemus in lucem, non cogitata mortalium eſſe, ſed ab ipſa Pallade profecta conſilia videbuntur.

Caeterum hanc, quae de moribus agit, philoſophiam, nihil eſt, quod habeat, & contineat magis, quàm dati hominum criminibus apud Inferos Iudices, & certa certis ſceleribus, ac peccatis excogitata fabuloſe ſupplicia. quibus figmentis ne ſemidocti quidem, ac pene populares ipſi vllam adhibendam eſſe fidem arbitrabantur. In manibus ſunt, & quotidie leguntur à nobis, quae nouitius, ac tiro philoſophiae apud Marcum Tullium in eam ſententiam diſerte, ac luculente profitetur in Tuſculanis. Tantum enim abeſt, vt vel tricipiti Cerbero, vel fremitu Cocyti, vel Acherontis tranſuectione, vel Rhadamanthi iudicio commoueri queat, vt etiam poëtarum, & pictorum haec eſſe portenta conuincat. Quod ſi hoſpitem hunc philoſophiae contemnitis, eiuſque teſtimonium non probatis; habeo proferre Philoſophos magnos, & eruditos viros, qui facile adoleſcenti, ac ſapientiae tironi ſubſcribant. Nam in omni philoſophiae genere verſatus, exercitatuſque Plutarchus, in eo libro, quem de audiendis poëtis inſcripſit, arden-

Digitized by Google

ardentium apud Inferos fluminum, locorum, horribilium, portentorumque deſcriptiones intelligere iam omnes affirmat, fabulas eſſe, ac ne Pindarum quidem ipſum, aut Sophoclem, vera putaſſe, quae de Inferis, ac de Inferorum monſtris ſcriptis verſibus cecinerunt. Cur ergo illa commenti poëtae ſunt, cum neque crederent ipſi, neque credibilia populo eſſe arbitrarentur? vt multiformibus, monſtroſiſque illis imaginibus Inferorum, & ſceleris deformitatem effingerent, & multiplices manere poenas eos, qui delinquerent, ſimulato terrore, ac ficta turpitudine demonſtrarent. Itaque in illo Tantali fugitiuo lacu, atque pomarijs, non Tantalus ipſe nominatim, ſed generatim vniuerſeque plectitur auaritia. In Ixionis illa rota non tam ipſe iactatur Ixion, quàm torquetur, & circumagitur ambitus. In Titij dilaceratione miſerrima non tam ipſe punitur, & poenis afficitur Titius, quàm dolore carpitur, & laceratur libido.

Nullus vnquam Philoſophorum fuit, qui certius haec credere videretur, quàm Plato: & tamen idem ipſe, qui in Phaedone veriſsima eſſe ſancte, ac pene iuratus affirmauerat, in primo de Republica dicta mutat, & palinodiam cantat. Docet enim aperte, diſtincteque pronunciat, ea, quae de quatuor Inferorum fluminibus, deque Rhadamantho, ac Aeaco vulgauerunt poëtae, deliramenta ſomniantium, atque

aniles fabulas eſſe. Quid hic igitur à nobis in tanta dictorum inconſtantia conſtituendum erit? An excordem, & pugnantia locutum dicemus tam magnum, & ſapientem virum? Non patitur nos de Platone, quem appellabant antiqui Philoſophorum Deum, tam male ſentire, ac iudicare Platonicus Olympiodorus. Habet enim ad allegoriam, velut ad munitiſsimam arcem, perfugium; vnde pro Magiſtro fortiſsime, acerrimeque propugnet. Nam ſi monſtra ipſa, & compoſitae Inferorum formae ita per ſe ſpectandae ſint, vt exprimuntur in fabulis; tum enimuero contendit, à Platone non modo fabulas dici, ſed ipſam quoque fabuloſitatem. Sin autem allegorias intueamur ipſas, quarum cauſa turpiſsimae illae, incredibileſque monſtrorum ſpecies fictae ſunt, ea veriſsima eſſe, atque adeo ſapientium oracula Platonem credere, ac dicere putat. Placet hic Procli etiam verba, Platonem, ac Homerum à calumnia vindicantis, penè de ſcripto recitare. Inferorum, inquit, illae regiones, ardentia flumina, & ea, quae de Rhadamanthi iuriſdictione docuerunt Homerus, ac Plato, non omnino ſunt habenda ſomnia, vanitateſque ſtultorum. Vt enim in caelo certae ſunt, & pro meritis deſignatae vnicuique Caelitum, atque Indigetum ſedes, ita putandum eſt, mortalium animas, quae vel afficiendae ſupplicio, vel expiatione purgandae ſunt, ad loca

quae-

quaedam abdita, & ea ſubterranea demigrare; quò veluti flumina ipſae rerum omnium faeces, & concretiora elementorum purgamenta decurrunt.

Spiſſium opus, atque infiniti prope laboris eſſet, caetera in hoc ipſo genere perſequi, quod tractamus: dicam in ſumma: quicquid aut in natura contemplati cogitatione ſunt, aut in moribus ſalutari documento, ac lege praeſcripſere philoſophi, id compertum habetote, & vidiſſe poëtas, & hominum generi fictis fabulis, quaſi mollioribus quibuſdam praeceptis expoſuiſſe.

Quae videlicet cauſa (huc enim mea ſpectabat, & collimabat oratio) ita mouit aliquos haud indoctos, atque illiteratos viros, vt cum ijs liberum videretur de Virgilio vtrumque pro arbitratu decernere, maluerint eum naturalem philoſophum facere, quàm vitae morumque praeceptorem. Videbant enim vtramque Philoſophiam à poëtis implicite, abditeque traditam fabulis: videbant permultos ipſius Virgilij locos ab antiquiſſimis quibuſdam ſcriptoribus expoſitos ita, & explanatos fuiſſe, quaſi naturalis eſſent philoſophiae, non ciuilis inſtitutionis inuolucra. Sed non viderunt, eam rationem infirmam eſſe, & quae nihil praeterea vincat, niſi aliquando in tam amplo poëmatis campo quoſdam occurrere locos, qui naturalis philoſophiae doctrinam complecti, ac tegere videantur.

Non enim id efficit, quod efficere, ac demonſtrare oporteret, opere continuato, atque perpetuo à Virgilio non mores, ſed rerum naturalium cognitionem adumbrari. Quod ſi ea ratio quicquam poſſet, poſſet illud etiam facere, vt quoniam multis apud eum poëtam locis antiquorum opiniones de Dijs, & ſacrorum ceremoniae continentur, Theologus appellari debeat, & Pontificij Iuris interpres: cum praeſertim Honoratus Seruius ſcriptum reliquerit, à Virgilio plurima dici ex altiſſima Aegyptiorum Theologorum ſcientia, & diſciplina. Et haberent, opinor, Scaligerum illum Iulium huius ſententiae facilem adſtipulatorem: cuius ea videlicet erudita vox, atque oratio eſt, Virgilium excutere omne philoſophiae penu, & ex adytis Metaphiſicae loqui. haberent patronum veterem illum Grammaticum, atque interpretem poëtae Donatum: qui tantum Virgilio tribuit, vt libere, fidenterqueconfirmet, eum liberalium artium non modo peritiſſimum eſſe, ſed doctorem etiam, & magiſtrum in opere.

Equidem cum iſtorum ſtudia ſatis demirari non poſſum, qui tam impotenter, ac perditè Virgilium amant, vt eius cauſa omnium diſciplinarum fines violenter inuadant; tum vero me ipſum ignauiae, ac timiditatis accuſo, quòd tam ample campum, atque imperium illi proferre non audeam. Fateor me plus nimio formidoloſum,

ſum,

ſum, & verecundia pene ſemipagana praeditum eſſe natura. Sed ſi formidinis cauſam dixero, ſcio vos daturos eſſe veniam pudori meo. Non poſſum ſine aliquo ſermonis diuerticulo explicare quod timeo. meminero tamen, itineris inſtituti, neque monitorem expectabo, qui me, commonſtrata columna, reducat in viam, vnde deflexi. Age igitur. Aeſopum norunt vniuerſi qui litteras norunt. quin etiam tonſores ipſi, atque illiterati omnes cognitum habent. Expoſitus erat is ab inſtitore domino in Sami foro duobus intermedius venalibus pueris, artibus eruditis, & elegantibus forma; quorum alter Muſicus erat, alter Grammaticus; vterque, vt ea natio facta eſt, ad omnem proiectus audaciam. cum ecce tibi philoſophus magni nominis Xanthus ſiue caſu, ſiue conſilio commodum in emporium venit. Vbi, turpiſſimum hominem inſignibus interiectum pueris conſpicatus, enimuero mercator hic, & ſapit, inquit, & in rem ſuam callidiſſime proſpicit: qui comparatione deterrima fecit, vt Iuuenes illi habitiores eſſe viderentur, & pulcriores. Tum propius ad cataſtam accedens, venales illos adoleſcentes de ſuis ipſorum artibus percuntaturus, Cantorem interrogat primum, ecquid facere ſciret. Quid ni reſpondet Muſicus? omnia. Hic Aeſopus, vel audacia non ferenda commotus, vel calliditate tam ſtulta delectatus, diductis enormiter

labris, quae nigra, craſſa, prominentia, atque vſque ad miraculum vtrinque habebat inflexa, tanta cum turpitudine riſum fecit, vt ſolueret pariter omnes Xanthi diſcipulos, qui erant ſpectaculo circumfuſi. Pergit nihilominus Philoſophus etiam rogare Grammaticum, numquid ipſe calleret. Ille nihil addubitans, aut moratus, maiori cum audacia reſpondet, omnia.... Quem cum Aeſopus eadem ſanna excepiſſet, ac riſu, coepit ſedulò cogitare Philoſophus, quid eſſet cauſae, cur monſtroſae deformitatis mancipium ita ſociorum reſponſa rictu, & cachinno deluderet. Quin ab ipſo quoque ſciſcitamur artem, quam teneat, inquit? fortaſsis etiam deriſionis cauſam cum artificio dicet. Age igitur tu infelix mortalium irriſor, & deſpicatiſsime ſannio: quid facere noſti? nihil, reſpondet Aeſopus. nihil? plane nihil inquam. An non tu furciferos, & verberones iſtos audiſti, cum omnia ſe ſcire profiterentur? Quid reliqui factum mihi eſſe arbitraris? nihil. Hiſtoria quidem haec eſt, & vera narratio; ſed eam mihi parabolam, atque apologum eſſe peruelim, hoc eſt, inſtitutionem rationum mearum, & ſaluberrimum documentum. Quid igitur tandem? Sunt in hoc Gymnaſio haud minus quàm in Sami foro mercatorum eſſent, variae Doctorum officinae: quorum ſi perturbarem, & confunderem artes, contenderéq; in vno Virgilio ſuppetere, atq; expoſita eſſe omnia,

nia, quae caeteri diſtributo per partes labore, ac ſtudio docent, digniſſimus profecto eſſem, qui ab Aeſopo deluderer, & exſibilationibus omnium protturbarer à foro. Conſulam igitur in rem meam accuratè, neq; in eam poſſeſsionem inuolabo, quae mihi decreto Praetoris addicta non ſit.

Satis inquam habeo, eam doctrinam adiudicare Virgilio, quam Horatio relegendam Homerus tradit in Praeneſtino. Is enim vt ait ille, cum bellum Troianum omni allegoriarum pulcritudine cumulet, non illum caeli curſum diuturno mortalium ſtudio repertum, non aſtrorum errantium acceſſum, & receſſum, non ſtirpium vim, & facultatem, non alias rerum naturalium cauſas fabularum integumentis inuoluit,

Sed quid ſit pulcrum, quid turpe, quid vtile quid non,
Plenius, ac melius Chryſippo, & Crantore dicit

Et tamen in eo poëmate multa ſunt, quae ad naturalem philoſophiam declarandam pertrahi facile poſſunt. Cur ergo morum potius conformationem, quàm naturae cauſas ab eo diſcit Horatius, niſi quia ſingulis hominum ordinibus in illa perpetua, & continuata poëmatis allegória praeſcribuntur ample, & de induſtria mores, naturalia ſparguntur parce, ac velut appendiculae quaedam operi magno ſubſeruientes adduntur? Quotus enim quiſque Conſularem, aut Praetoriam viam eò ducere contendat,

tendat, quò tramites, ac ſemitae ferunt, ac non potius tramites, ipſius diuerticula quaedam eſſe dicat militaris viae? Recte ſane ſapientes, peritique rerum aeſtimatores docent, nihil eſſe, quod materiam, quam tractant, & in qua verſantur ij, qui aliquid ſcribunt, patefaciat, & demonſtret magis, quàm finis, quò ſtudium referunt vniuerſum, & cuius cauſa caetera faciunt, ac moliuntur. Quare cum Virgilio non ipſius cognitio, inueſtigatioque naturae, ſed morum diſciplina, & ciuilis inſtitutio propoſita ſit, minime profecto dubitandum, aut quaerendum eſt, in quorum philoſophorum numero collocandus videatur.

Sed quae te cauſae, dicet aliquis, in eam ſententiam impellunt, vt de Virgilio decernas, morum expolitionem illi propoſitam eſſe, non explicationem naturae? quaſi vero in hoc genere pro ſumma ratione habenda non ſit authoritas, ac exemplum Homeri, ad cuius ſimilitudinem hic noſter, artem, manumque ſtudioſe direxit. Sicut enim ſatis, ſuperque videbar oſtendere, hoc vno nomine in Virgilij poëmate allegoriam latere, quòd in Homero eſſe aliquam vniuerſe demonſtrarem; ita nunc, in eodem opere nominatim illigari morum philoſophiam, vel hoc ipſo probari à me planiſſime credo, quòd eam ſapientiae formam Homerum expreſsiſſe probarim in ſuo.

Sed

Sed tamen, ne in ſumma rerum copia, egeſtate, atque penuria laborare me quiſpiam putet, ex ipſa communi poëſeos definitione rationes ego repetam validas, quae facile vincant, hominum mores attendere, non de rerum natura cogitare Virgilium. Nemo enim eſt, qui non hunc & optimum, & praeſtantem caeteris poëtam velit, hoc eſt, non arbitretur expleſſe numeros omnes abſolutae poëſeos. Atqui poëſis ipſa, ſi genus inſpicias, quid aliud ab Ariſtotele, quàm imitatio dicitur, atque actionum humanarum expreſſio? Actiones autem humanae ita continentur, & conſtant moribus, vt ab ijs ſeiungi, ac ſeparari non queant. Nam quae hominis actio eſſe, aut fingi poteſt, quae, vel bono, vel prauo more affecta, & conſtituta non ſit? Imitatur poëta regentem milites Imperatorem, ſeditione diſcordes, atque altercantes ciues, tyrannidem occupantes improbos, alia ex eo genere propemodum infinita: quae quoniam ab homine tantum effici poſſunt, neque cum caeteris animantibus communia ſunt, actiones appellantur humanae. Sed quis exercitum moderantem Ducem, quis popularium tumultus, ac turbas, quis Tyrannorum dominatum deſcribere ſine certa morum expreſſione poſſit? Planius id explicabitur à me, ſi vobis Ariſtotelis locus longe nobiliſſimus in memoriam redigatur: vbi cum diſcrimen inter poëtam, atque hiſtoricum

quae-

quaereret aliquod, illud ad extremum inuenit, & ſcriptis libris ad poſteros euulgauit: quòd certas certorum hominum actiones hiſtoricus; generalia quaedam, atque communia perſequatur poëta. Cum enim Agamemnonem auditis, abducta Briſeide, caſtra pene Graecorum inimicitijs, ac diſcordijs euertiſſe, nolite credere, hunc Agamemnonem eſſe, ſed hominum inflammatam libidinem vniuerſe, cuius explendae cauſa nihil ab ijs moderati, nihil penſi ducitur; ipſi etiam produntur ad certum exitium ciues. Cum legitis, Achillem obſtinato ad otium animo, expeditionem illam Graecorum, & patriae victoriam retardare; illud exploratum habetote, non eum Achillem eſſe, ſed generatim ira furentem hominis animum, iniuriaeq; vlciſcendae cupiditate paecipitem, atque impotentem. Cum Vlyſſem deligatum ad malum; Syrenum ſcopulos impune praetereuntem admiramini, non eum vos Vlyſſem exiſtimare debetis, ſed hominis conſilium, & ſuis perfectam numeris ſapientiam, quae voluptatum inuitamenta negligit, quae periculis expoſitae iuuentutis, breuia, ſyrteſque declinat, quae rectae rationis malum ſemper, & gubernaculum tenet. Haec autem tractare, ac generales haſce morum ſpecies, quas Plato appellat ideas, componere animo, cuius philoſophi eſt, niſi eius, qui de moribus hominum vniuerſe diſputat, & communia

quae-

Digitized by Google

quaedam vitae moderandae praecepta conformat ?

Altera hius ſententiae cauſa etiam à communi poëſeos ratione petitur, atque in eo ponitur à me, quod cum ab Ariſtotele conſtitutum ſit, poëſim arti ciuili, quàm Graeci Politicam vocant, ſubiunctam, & velut obſecundantem eſſe, dicendum neceſſariò videatur, morum procurationem, atque adminiſtrationem quodammodo demandatam eſſe poëſi; quos videlicet caſtigare, componere, moderari, ad publicam felicitatem dirigere, ciuilis eſt rationis, & politicae diſciplinae. Nam cum non modo liberales artes omnes, ſed ipſa etiam opificia politicae quaedam praeſidia ſint, nihil erat neceſſe nominatim pronunciare, ac dicere, poëſim ciuili ſubiunctam, & ſubſeruientem eſſe, niſi propria illi, & ſingulari quadam ratione ſubiungeretur. At quae tandem illa peculiaris, ac propria ratio eſt, niſi morum tractatio ? quae non, vt pleraeque diſciplinae ciuilis tantum imperio paret, ſed adeſt, apparetque dominae ſemper, & dies noctesque domeſtico quaſi ſeruitio famulatur.

Poſtrema ratio, non ab ipſa communi poëſeos forma ducenda eſt, ſed nominatim ab Epica. Nam quicumque de illa ſcripſerunt aliquid, ij quandam eſſe dixerunt Imperatoris optimi conformationem, ac Regis. Quae cauſa, niſi mea me

fallit

fallit opinio, fuit, cur Alexander Iliadem Homeri tam ſaepe legeret, vt eam, & ſub puluino vnà cum pugione retineret ſemper, & ipſius viaticum militiae nominaret. Exiſtimabat enim in Achille, cuius tantopere laudem aemulabatur, optimi Ductoris inſtitutionem ab Epico poëta ſapientiſſimo expoſitam eſſe. At quì poteſt Imperator, aut Rex informari, niſi cum eo de officio tranſigatur, & moribus? Neque enim Imperatoris eſt naturae cognitio, ſed diligens officiorum tractatio, quae morum expolitione conſtat, & moderatione quadam animorum.

Huc accedit, quod multae ſunt in Heroicorum abſoluto poëmate fabulae principis epiſodia, quae nec generali aliquo praecepto, nec exemplo ipſa per ſe Regem inſtituere videantur. Quo fiet, vt quoniam illae poëmatis Epici partes nihilominus Imperatoris inſtitutiones ſunt, aliqua eum inſtituant allegoria, quae figmentis nihil ad rem in ſpeciem pertinentibus abdita, teneatur. Nam quid attinet Imperatorem eo plane modo Inferos adire, quo fingitur Aeneas ipſe in tenebricoſa illa terrarum gurguſtia penetraſſe, niſi aliquid illa deſcenſione ſignificetur, quod Imperatori, ac Regi debeat eſſe documēto?

Cum igitur haec vt dixi, ſic omnino ſe habeant, conſequens eſt, morum philoſophiam à Virgilio, cani cum canitur fabula. Si enim bonus poëta non eſt, qui humanas actiones non imite-

imitetur: actiones vero ipſas imitari nemo poteſt, niſi imitetur, & exprimat mores: ſi Epicorum eſt, Imperatorem inſtruere, non inſtruitur autem, niſi exquiſito morum, officiorumq; delectu, relinquitur, vt Virgilius, qui ſine dubio poëta bonus eſt, & Epicus ſingularis, in moribus officioque verſetur, hoc eſt morum philoſophum agat ſub poëtae perſona.

Requiret à me fortaſſe aliquis huius auctores, atque adſtipulatores ſententiae; quos equidem proferre habeo non vulgares, ſed ſine controuerſia principes. Ac primo quidem, nemo penè Virgilium laudat (laudant autem non doctiſſimi tantum, ſed etiam grauiſsimi, ac ſanctiſsimi viri) nemo inquam eum laudat, qui non Platonicum, & Platonis diſcipulum accuratiſsimum faciat. Nam, vt nihil de Macrobio dicam, qui Platonis in eo ſenſa inueſtigat, inuenitque interpretando; vt taceantur à me qui Platonicis eum ſacris, ac myſterijs imbutum dicunt, Auguſtinus optimus, non probitatis, & vitae ſolum, verum etiam eloquentiae, recteque dicendi magiſter, ampliſsime teſtatur, Virgilium, & Platonicè philoſophari, & ſententiam Platonis explicare verſibus luculentis. At Plato ſi Timaeum excipias vnum, quicquid litteris conſignauit, id vel temperandae Reipublicae, vel priuatorum moderandis accommodatum eſt moribus. Nihil ergo videtur aliud eſſe, Virgilium Plato-

Platonicum facere, niſi eum in illorum Philoſophorum redigere ſeriem, qui mores, & communis ſocietatis officia tractant.

Explicat haec haud incurioſè Donatus omnium ordinum enumeratione perfecta. Scribit enim, permulta in Virgilio eſſe, quae patres, quae filij, quae viri, quae coniuges, quae milites, quae Imperatores, quae ciues optimi, quae patriae ſtudioſi, amanteſque communitatis addiſcant. Huius videlicet poëtae cantu admoneri mortales, vt ſuam ipſorum ſalutem Reipublicae cauſa contemnant: huius tacita praeceptione conſtitui, qualem eſſe oporteat, qui Deum rite, religioſeque veneraturus ſit. Hoc edici magiſtro, atque authore quid ei cauendum videatur, qui ſanctas, atque illibatas amicitias velit, quid ei metuendum, qui violat fidem, quid agendum illi, cuius auxilium in difficili aliquo temporis articulo poſtulatur. Haec ille neq; indiligenter, nec vero etiam imperitè. Sed nullus mea quidem ſententia melius, aut explanatius ea docuit, quàm Seneca morum praeceptor longe grauiſsimus. Quid enim ille de Virgilio ſentit, ac iudicat? Accipite non Laconicum dictum, non Romani Sapientis vocem, ſed Palatini Apollinis oraculum, aureis caelandum notis in foribus Templi. Quid inquam de Virgilio pronunciat tam magnus Philoſophus? ſalutare carmen canit, inquit. Quid hoc eſt per ve-

ſtram

ſtram fidem? Quae noua rerum miracula praedicantur? ſalutaris aliqua Siren inuenta eſt? ſic prorſus. Salutare carmen Virgilius canit: quid ita, niſi quia inſtitutiones vitae ſalutares decantando carmine ſic inuoluit, quemadmodum in templis ambagibus obducta, conſulentibus, & fauſta precantibus populis reſponſa reddebantur à Dijs?

Maxime velim tam amplis clarorum virorum teſtimonijs vnum adiungere, quod haud ſcio quantum apud aliquos authoritatis habiturum ſit; apud me quidem habet multum; apud eruditos, & doctos habebit, vt ſpero plurimum. Dantem Aligherium exiſtimatis poëtam, opinor, minime vulgati ſaporis, ſed omnibus inſtructum diſciplinis, non philoſophicis, atque humanis modo, ſed ſacris etiam, & ijs, quas Theologicas nominamus, cuius doctrinam plane multiplicem, & Pariſienſis Academia; vbi diuerſabatur imperito illo ſaeculo ſapientia, magnopere ſuſpexit, & admirabilis quidam euentus vniuerſae poſteritati commendauit. Nam cum eo iam mortuo, poſtrema illa carmina, quibus Paradiſi Cantica nomen fecit, in ſecreta, retruſaque domeſticarum aedium parte iacerent imprudenter relicta, nec ſine multorum dolore deſiderarentur in caeteris, quae legebantur vulgò, & manibus omnium terebantur; ipſius poëtae ſpecies, atque vmbra candidis inducta veſtibus Ia-

eobum filium ſecundum quietem admonuit, vt certum, quem digito deſignauit, angulum domus excuteret, vbi ea ſcripta vnoquoque mortalium inſcio, deliteſcebant. Somno experrectus adoleſcens, & ſecum tacita cogitatione reputans viſum, locum ſedulò inueſtigare, ac perquirere coepit à patre demonſtratum. Ne multa: ibi deſideratum, & diu quaeſitum carmen ita reperit, quaſi ea ſenſibus accepiſſet, non per ſpeciem obiectam animo ſomniaſſet. Is ergo tam ſapiens, tam multis eruditus artibus poëta, illo etiam viſo tanquam diuinitus approbatus, ita morum allegorias amauit, & perſecutus eſt, vt niſi earum illuſtretur explicatione, & nominum enodatione declaretur, ne ipſe quidem ambages illas intelligere poſſit, quas conuoluit, atque implicat cantu. Sed tenetis credo memoria, quem itineris illius ſui ad Inferos inſtituti moderatorem, ac ducem legerit. Scitis, inquam, eius viae comitem adſciuiſſe Virgilium, à quo ſic edocetur, quemadmodum apud Virgilium ipſum à Sibylla ducitur ad Inferos, & rerum occultarum doctrina eruditur Aeneas. Quid autem eſſet cauſae cur Virgilium, caeteris praeteritis omnibus, ducem, & doctorem vellet itineris ſapientiſſimus vir, niſi videret eam ab illo morum philoſophiam integ[?]i verſibus, quam ipſemet obducere, atque integere cupiebat in ſuis. Neque enim aliud eſt, doctore, atque itineris

neris duce Virgilio vti, niſi rationem Virgilij ſequi, ac imitari.

Igitur, vt ſtrictim, breuiterque comprehendam omnia: & Homeri poëtae ſapientis exemplo, & firmiſſima ratione, & doctorum hominum authoritate moueor, vt credam, non ipſas naturae cauſas occultas, ſed morum diſciplinam, ciuiliſq; prudentiae praeceptiones allegorijs à Virgilio, tanquam in vmbris, ac receſſu fuiſſe conditas, quae ab imperitis in eminentia fabulae cerni non poſſunt. Reliquum eſſet, vt, quod prioris diſputationis initio pollicitus eram, ipſa enucleare Virgilij praecepta, & velut è fabularum corticulis aggrederer expedire. Sed quia circumductos orationi meae limites praeteruectus ſum, & eorum qui me audiunt patientiam victam longitudine, ac inelegantia ſuſpicor, noua quaeſtione ſuperſedendum puto, & veſtrae benignitatis auram in hoc eodem portu, quò me compulit, iterum expectandam.

∴

Digitized by Google

DE CONTEXTV VIRGILIANI

Operis Allegorico.

ORATIO VIII.

QVONIAM eundem mihi mouendum eſſe lapidem video, in eoque ſudandum amplius campo, quem ingenio, laborique meo aliorum circumſcripſit, & deſignauit authoritas, Viri praeſtantiſſimi, Religioſiſſimi P.P. Auditores ornatiſſimi, repetam hodie diſputationes illas, quas ad Virgilium, vel ornandum, vel interpretandum praeciſe quidem, imperfecteque olim affeci, ſed nouarum identidem interceptus occupationum incurſu, plene, perducendoque, vt dicitur, ad vmbilicum opere nunquam perfeci. Duobus enim ego congreſſibus illud vici; Aeneida, diuinum, quemadmodum antiqui loquuntur, opus, non tam eſſe fictam, conflatamque ad delectationem fabulam, quàm abditam eius, quae de moribus, regendiſque ciuitatibus eſt, tractationem philoſophiae. Sed quia nucleum

iſtum

iſtum intra poëmatis integumenta reliqui penitus, nec eas expoſui nominatim praeceptiones, quae traduntur ab Aenea, Imperatoris optimi vel ſuſtinente perſonam, vel ſpeciem praeſeferente, totum aliquando corticem frangam, reſolutiſque putaminibus, id demum extraham foras, quod moribus, vitaeque ciuili poſſit vtilitatem afferre.

Neq; vero id ago,vt oſtendam,quod aggreſſus eſt olim imperfecto conatu Landinus,nullũ apud Virgilium,neque locum, neque ſententiam, neque verbum vacare documentis, & praeceptionibus abditis ſapientiae. Sunt enim alij poetae, quibus ficus nunquam eſt ficus: quales in Graecia fuere permulti; apud quos ipſae etiam nubes, & ranae loquebantur. Qualis apud noſtros Dantes Aligherius eſt: cui niſi locis omnibus, ac prope ſyllabatim ſuas reddas allegorias, nihil plane ſupererit, cuius causa poëta, hoc eſt veroſimilium fictor rerum, habendus, appellanduſq; videatur. Non ea inquam Virgilio ratio fuit, vt quod ipſe panarium diceret, nunquam vellet eſſe panarium. neque mihi conſilium eſt, malitioſe, ac per calumniam, vbi nullae ſunt, ibi fingere, ac comminiſci velle rerum allegorias; ſed illud vnum eſſe contendere, ac demonſtrare, Troianorum Ducem, Romanaeq; ſtirpis originem Aeneam expreſſum nobis, ac propoſitum à Virgilio fuiſſe ad exemplum

viri ſapientis, optimique Imperatoris: qui à puero inſtitutus, ac per ſingulas vitae partes ſuis exercitatus virtutibus, ad eam aliquando felicitatem peruenerit, ad quam non modo priuatorum ſinguli, ſed ipſae quoque ciuitates, ac Regna collimant. Quam ego doctrinam antequam explico, capitulatim, & breuiter, aliqua reuocauerim altius à Pythagoreorum, Platonicorumq; principijs accerſita; quorum ſine dubio Virgilius, & ſecutus eſt, & conſecutus in opere diſciplinam.

Animam illi noſtram, cuius beneficio viuimus, ac ſumus, è caelo delibari, decerpique putarunt, quaſi particulam aliquam, aut ſcintillam diuinitatis: adeoque in corpus hoc mortale, atque concretum tanquam in carcerem, & vincula, tanquam in ſepulcrum aſpectu foedum, ac tenebris horridum, immo vero tanquam ad Inferos ita compelli, detrudique pronunciabant. Neq; enim antiqui illi ſapientes, quos appellarunt Theologos, aliud exiſtimabant Inferos, ac Tartarum eſſe, quàm noſtra ipſorum corpora: quibus incluſi mortalium animi tam multa ſaepe cruciamenta, dolores, aegritudines, incommoda perferre, ac perpeti cogantur in vita. Quapropter omnia, quae poëtica fabuloſitas illic eſſe perſuaſit hominibus, in nobis metipſis, atque in humanis corporibus admoto quaſi digito demōſtrarunt. Nam obliuionis illum fluuium, ani-

mae

Digitized by Google

mae dicebant errorem eſſe, maieſtatem vitae prioris obliuiſcentis: Phlegethontem, irae faces, & cupiditatis ardorem: Acherontem, angorem, atque triſtitiam, qua confeſtim capimur, vbi aliquid, vel feciſſe, vel dixiſſe nos poenitet: Cocytum, quicquid homines in luctum, lacrymaſque compellit: Stygem, quicquid mortales inter ſe diſcordes in odiorum gurgite demergit, moeſtitudine teterrima contabeſcentes. Quin ipſam quoque poenarum deſcriptionem variam, atq; multiplicem ab humanae vitae deſumptam exemplo voluerunt: vulturem illum iecur immortale tundentem, conſcientiae lacerationem, ac laniatum eſſe credentes, ipſas rerum flagitioſe geſtarum fibras vbique rimantis, ipſa prope animi viſcera turpi contaminata ſcelere depaſcentis: enectum inedia, & fame inter epulas ante ora poſitas Tantalum, ſordidos illos, atque auaros exprimere, quos habendi cupiditas inſana ipſam cogit rerum praeſentium copiam non videre. illos, qui rotarum diſtricti radijs in orbem aguntur aſſidue, incautos adumbrare homines, nihil conſilio prouidentes, nihil explicantes virtute, nihil ratione moderantes, ſed res ſuas fortunae temeritati, quae circumuoluit omnia, permittentes: Syſiphum adurgentem immane ſaxum, eorum ſignificare labores, ac ſtudia, qui caſſa contentione, conatuq; ſemper inefficaci conceſſa vitae ſpatia conterunt. Eos autem, qui

caducam ſilicem, & iam iam lapſuram dies, noctesque pertimeſcunt, Tyrannorum oſtendere felicitatem: quorum ceruicibus continenter imminet exitium quod meruerunt.

Haec illi de noſtro ipſorum Natali, deque animorum origine praedicabant. quibus aliqui Barbarorum populi condocefacti pronunciatis, homines vita functos cum hilari vocum ſono, tibijſque ſuauiſſime praecinentibus ad ſepulturam proſequi coeperunt; natos, atque in hanc lucem primum exortos excipere cum lacrymis, & eiulatu lugentium praeficarum. Nam qui Pythagoram initio, quique Platonem poſtea ſecuti ſunt, duos prorſus obitus, ac mortes, vnam animi, alteram animalis eſſe tradiderunt. Mori quippe dicebant animal, cum animus è corpore demigrat; animam autem ipſam, cum à ſimplici, atque ab indiuiduo fonte naturae in membra corporea tanquam in ſepulcra foediſſima, vel in tenebricoſa gurguſtia diſſipatur. Putabant nimirum ibi ſordeſcere, infici, turpificari ſocietate, & contagione corporis animam, in earumque deprimi fontem aegritudinum, ac aerumnarum, quae, quoniam acerbiſſimae ſunt, cum Inferis, cum Tartaro, cum ipſa morte, malorum omnium clauſula comparandae viderentur. Et ſane, ſi quis humanae vitae rationem expenderit, peſteſque percenſuerit omnes, quibus animus à corpore, vitioſaque natura, mor-

Digitized by Google

mortalium aſpergitur, intelliget, iſtos non omnia male, mendoſeque dixiſſe, ſed explicaſſe populis aliquo cum mendacio veritatem. Nollem enim aliquis exiſtimaret, me, cum haec ita diſputo, iſtorum probare phanaticam de noſtrorum animorum origine, ac procreatione ſententiam. Equidem, qui iamdiu verſor in humanis literis, haud ita ſum hoſpes in diuinis, quin & audierim de praeceptoribus adoleſcens, & ſaepe legerim in maiorum monumentis, opinationem iſtam Platonicam in Bracharenſi Conuentu iugulatam propterea fuiſſe, quòd extitiſſent inter Chriſtianos à Platone Philoſophi quidam audaculi, qui docerent, hominum animas vnà cum Mentibus illis, quas Angelos dicimus, à Deo quidem initio fuiſſe procreatas: ſed faſtidio demum affectas rerum caeleſtium, amare coepiſſe infimas, ac terrenas: itaque ex eo tempore tanquam in carceres, & latomias, ſic in corpora mortalium ad perſoluendum tam incredibilis ſtultitiae ſupplicium continenter, ac ſubinde de caelo contrudi. Scio inquam haec: neque cum dico, Platonicos, aut Pythagoreos de hominum aerumnis optime iudicaſſe, illam etiam laudo delibationem animorum è caelo, ad quam velut ad ſtirpem, cauſamque communem omnia vitae lacrymabilis incommoda referebant. Quanquam quid ita me purgo, quaſi neceſſe habeám oſtendere, vera eſſe, quae, aut Platonici

nici

nici docent, aut Virgilius à Platonicis hauſta fabulis, & commentis inuoluit in opere? Non hic ego dicturus ſum, quàm ille bona, ſed quae Philoſophorum placita probarit: adeoque facile, me proripiam ab impetu Lactantij declamatorio, qui laxatis habenis in Virgilium inuehitur, quòd ille pius, ille integer, ac ſanctus Imperator Aeneas humanas Vmbris victimas immolare non dubitet: nec animaduertit, ipſum ſe pugnare cum vmbris, hoc eſt antiquorum reprehendere ſuperſtitionem, cum ſe putat inconſtantiae, ac fatuitatis accuſare Virgilium. Is enim eorum eruditus opinione, docentium, caeſorum hominum animas, & delectari cognato ſanguine, & miſerrimas, atque errabundas eſſe, niſi earum iniuriam, ac mortem aliquis apud viuos vlciſceretur, Aeneam in eo totum eſſe voluit, atque illud vnum agentem fecit, vt Pallantis placaret Manes, vel ſacrificio, vel vltione. Quare Iuuenes illos quatuor

——— Sulmone creatos

Viuentes rapit Inferias, quos immolet Vmbris.

Inde Mago procul infenſam cum tenderet haſtam,

amplectenti genua, & ſupplicanti

—— galeam laeua tenet, atque reflexa

Ceruice, orantis capulo tenus abdidit enſem.

Et Turnum obteſtantem per Anchiſae Manes, mor-

mortemque deprecantem interimit: cui ſine dubio dediſſet veniam, niſi Pallantis animam errantem, atque ſollicitam illo ſanguine mollire, ac requietam reddere voluiſſet. Non id inquam mihi propoſitum eſt, vt tueri velim in praeſentia Platonicorum, ac Pythagoreorum ſomnia: ſed placet tamen ad Virgilium illuminandum eorum de noſtrarum animarum in corpus depreſſione natali quantumuis abſurdas, ementienteſq; retexere ſententias. Ab hoc enim exordio vitae capientes initium, in bonorum, ac malorum finibus ita pergunt ipſi philoſophari.

Homo ſic, vt diximus, à generis ſui diuulſus, abſtractuſque principio, peſtibus infectus, & commaculatus corporeis, aliquam ad felicitatem, vnde digreſſus eſt, quaerit, & perueſtigat indagando viam. Quam quia per ſe inuenire non poteſt, iſtos conſulit ſacerdotes, & ſapientiae myſtagogos. qui dicunt vnam eſſe virtutem: cuius beneficio deterſus humanus animus adipiſcatur in vita beatitatem, & ſecundum obitum de integro cum illa, vnde deciſus olim eſt, diuina, caeleſtique Mente coniungatur.

Atque iſtud demum eſt, quod Virgilius illos ſecutus Antiſtites philoſophiae ſuis in Aenea coloribus exprimit. Eam enim tanquam digito commonſtrat erranti viam, quae ab ipſis vniuerſa illa, generalique praeceptione deſcribitur. Et

quo-

quoniam de virtutis officio, ac vi varia quaedam, & multa ſane dogmata illi Philoſophi tradiderant, excerpſit ex ijs poëta prudentiſsimus id, quod conficientiſsimum eſſet abſolutae, perfectaeque felicitatis. Fuere quippe nonnulli, qui virtutum munera ſic diſtribuebant, vt dicerent, partes eſſe Prudentiae proprias, aſpectabilem hanc Vniuerſitatem, & quicquid ſub ſenſus fallaciſsimos cadit prae diuinarum rerum contemplatione deſpicere: Temperantiae, praeterire, ac relinquere omnia, quae corporis, vel vſus, vel voluptas, ac mollitudo requirit: Fortitudinis, aſcenſum perfectae philoſophiae ſublimem, arduumque non perhorreſcere: Iuſtitiae, conſentientes habere virtutes omnes, atque ad nutum animi iubentis obſequentes. Magnifice iſti quidem, & ſplendide ſic decidunt: ſed qui velit hac via in virtutum officijs deſcribendis inſiſtere, is expungat è numero felicium neceſſe eſt magiſtratus, & Rectores ciuitatum, quibus illud abruptum tam ſeuerae definitionis aſcendere per occupationes, & Reipublicae negotia non licet. Sapientius itaque Plotinus iſtius damnans anguſtias, malignitatemque ſententiae, quatuor fecit quaternarum genera virtutum ita late patentium, vt nemini aditum ad felicitatem intercludant. Primas extergentes, ac purgantes appellat: ſecundas animi iam purgati habitudines, & qualitates: tertias politicas: quartas ideas,

ideas, & exemplaria nominat. Illud in ſumma videtur ſibi velle Plotinus; è virtutibus vniuerſis alias otioſas, & quietas eſſe, negotioſas alias, atque actuoſas: earumque beneficio ſingularum fieri poſſe beatos homines, & fines illos bonorum attingere, qui noſtrae propoſiti ſunt mortalitati. Priores enim in Philoſophos conueniunt, poſteriores in Reipublicae Principes, ac Ciuitatum moderatores: adeoque fit, vt haec duo virtutum genera diuidantur interdum, ſi minus idem homo, qui felicitatem quaerit, ad vtraſque videatur idoneus; coniungantur item interdum, & miſceantur, ſi vtrarumque, vel inſtitutione, vel natura capax animus inuenitur. In ſolis operoſis felicitatem reperiſſe videtur Romulus; cuius vita nunquam otium nacta, negotio fuit aſſiduo, atque actione quotidiana continenter exercita: in ſolis otioſis Pythagoras; quem agendi ſcimus ignarum fuiſſe, doctrinaeque tantum virtutes, atque ornamenta conſcientiae conſecutum: in tertio, ac miſto genere, apud Graecos quidem Lycurgus, ac Solon: apud Romanos vero Numa Pompilius, Catones ambo, Africanus, alijque minime pauci, aut obſcuri, qui, & philoſophiam hauſerunt altius, & firmamentum Reipublicae ſolidiſſimum attulerunt.

Igitur Aeneas, quia deſcribitur ad ſimilitudinem optimi, vtrarumque fingitur eſſe capaciſ-

ſimus: atque in vno, eodemque animo perfe-ctionis illius geminae ſingulare conſtituitur exemplum. Sic itaque ſudat ille ſub armis, virtutibus excitatus operarijs, vt ſubſiſtat interdum, atque in ſeipſum quieta rerum abditarum commentatione deſcendat: ſic emicat foras curis euocatus ciuilibus, atque actuoſis virtutibus incitatus, vt ſecum habitet, ſibique viuat identidem reuocatus ab otioſis.

Nunc denique hoc agamus. Hominem hunc ita partibus abſolutum omnibus inſpiciamus à puero: exoitum primum in lucem, & corporeis inquinatum ſordibus, deinde purgatum, exterſumque; ad extremum perfecta quaternarum virtutum complexione felicitatem adeptum. Vultis à purgantibus ordiamur? Hinc enim ducendum eſſe videretur initium, vnde relegere primum incipimus ad felicitatem viam. Troiae naſcitur Aeneas, Troiae puer alitur, educatur, adoleſcit, hoc eſt in vrbe molli, voluptatibus, ac delicijs diffluente: quia de caelo delapſus in corpus impurum diuinus, & caſtus animus, ipſo ſtatim initio facile corrumpitur illecebris, & cupiditatibus: illo nimirum expreſſis incendio, quo felix Ilium, & Troia ipſa voluptaria concrematur. Sed ecce tibi repente Venus, hoc eſt recta ratio: quae flammis interceptum Aeneam admoneat, vti quam primum excedat, ab eoque ſe ſubducat incendio, quo delicata illa ciuitas

eſt

eſt peritura. Non enim haec illa vulgaris eſt Venus, inimica conſilio, & rationi, ſed alia quaedam caeleſtis à Platonicis ipſis excogitata. Quibus idcirco rationem hominis rectam appellare placuit Venerem, quòd ſic ipſa ratio virtutes pariat vniuerſas, quemadmodum Venus gignere putatur omnia, quae naſcuntur in terris. Itaque in eadem Vrbe ſimul Aeneas alitur, & Paris, vterque morem gerens, atque obtemperans Veneri: ſed quia vulgarem hic audit, interit cum Patria voluptatibus inflammata: ille, quia caeleſtem ſequitur, per tela, per hoſtes periculis perfungitur omnibus, euadit ex incendio liber, nauigat in Italiam, hoc eſt ad eam contendit animi, corporiſque felicitatem, quam ei recta ratio demonſtrauit. Quod cum facit, purgantis officia virtutis obit omnia: quae non alia Platonicis ſunt, niſi ea ipſa, quibus, vt paulo ante commemoraui, ſic definiebant, & circumſcribebant aliqui beatitudinem, vt eam Regibus, atque in temperanda Republica occupatis hominibus omnino abiudicatam, & denegatam vellent. Si enim in hoc purgantis genere virtutis prudentiae dicitur eſſe, aſpectabilia omnia, & corporata prae caeleſtium rerum amore negligere, quis Aenea prudentior, qui Troiam, hoc eſt, ipſum Regnum voluptatis, atque Aſiam, delicatiſſimam illam regionem deſerere non dubitat, vt Latio tandem aliquando

do potiatur; vbi ſuis abſoluta numeris virtus Imperium inſtituet nouum, & caeleſtem comparabit immortalitatem? ſi temperantiae, repudiare, ac nolle quicquid ad corporis, vel vſum, vel oblectamentum efflagitat animi cupiditas, quis eo temperantior eſſe poſſit, qui Barbaricum illud aurum, & Phrygiam gazam aut hoſtibus ipſis facile permittit, aut igni corrumpi ſecuro animo patitur: nec ſecum exportat aliud, niſi Penates illos, & ſacra, quorum aſpiratione ſecunda nauigationi moderetur, & velificetur ſuae? ſi fortitudinis, aſcenſum illum, quo ductu Philoſophiae contendit animus, non reformidare, nemo ſane fortior Aenea, qui non modo tempeſtatibus immenſi maris, monſtriſque terribilibus obſeptum ad beatitudinem iter non extimeſcit, verum etiam contra ſemper eo vadit audentior, quo maiora ſibi obiecta eſſe pericula vel ab iratis Dijs, vel ab incommodis hominibus intuetur. ſi iuſtitiae, faciles, dictoq; propemodum audientes habere virtutes omnes ad terendam propoſiti viam, nullus profecto iuſtior Aenea videri debet: qui ad bonorum illum apicem, ac metam ſibi commonſtratam diuinitus, religione, conſilio, liberalitate, conſtantia, caeteriſque virtutibus tanquam accenſis, atque apparitoribus ante praeeuntibus conuolat in Italiam. Neque vero illa apud Didonem remanſio facit, vt minus ſibi conſtare videatur

in ea

Digitized by Google

in ea purgatioue Virgilius. Nam qui hoc ſtudio virtutis abſtergentis expiantur, offendunt interdum ad ſcopulum aliquem, nec omni caſu, ac prolapſione redduntur immunes, niſi cum inueterato iam habitu, diuturnaque conſuetudine confirmatus eſt animus, aut, quemadmodum ipſi loquuntur Platonici, cum defaecatus eſt, atque ab omni rerum fluxarum aſpergine purè, preſſèque deterſus.

Quem habitum, confirmationemq; probitatis quia ſibi demum parauit Aeneas à Didone digreſſus, huius etiam virtutis officia, quae purgati iam animi eſt, ex eorundem doctrina Philoſophorum ita diſtinguamus in partes. Hic prudentia, non tanquam in deliberatione, diuina terreſtribus anteponit, ſed illa ſola cognoſcit: temperantia cupiditates extraordinarias, atque effrenatas non modo reprimit, verum etiam obliuiſcitur. fortitudo perturbationem irae, non tam vincit, quàm prorſus ignorat: iuſtitia ſic hominem cum diuina mente coniungit, vt ibi animus aequabili tenore, atque indiſſolubili foedere retineatur. Ad ſummam, vt vno verbo complectar omnia, eò deuoluitur haec iſtorum oratio, vt ſignificet animum purgatione cumulatiſſima deterſum, ac mundum ita ſe totum in diuina transferre, vt à terrenis, atque adeo à corporis ſenſibus alienatus, ipſam prope videatur induiſſe diuinitatem. Cum igitur hunc felicita-

licitatis gradum, & mente comprehenderet, & poſſeſſione iam teneret Aeneas, ad Inferos vſque, hoc eſt ad animi ſui cõmentandam originem ex ipſa Dei contemplatione deſcendit. Huc enim Plato ipſe, dum per ſingula veſtigia Deum inquirit, ſaepe, ac ſubinde diuertitur: quòd exiſtimet in hominis anima tanquam in ſpeculo diuini vultus imaginem facilius colluceſcere. Ille itaque deſcenſus ad Ditis concaua nihil ſibi vult, & ſignificat aliud, niſi animi quandam abſtractionem à corpore: qualem prorſus accidiſſe Philoſophorum multis aliqui memoriae prodiderunt. Nam quod vulgò pene dicitur, Epimenidem illum Cretenſem ipſos ſolidos annos dormiſſe quinquaginta, Pythagoram latuiſſe decem, viginti Zoroaſtem; id illi ſic interpretantur, vt velint, à ſenſibus toto eo tempore alienos excellentiſſimam, ac prope caeleſtem philoſophandi rationem tenuiſſe. Quin huc referunt; atque ad hunc abſceſſum pertinere putant, quod de Socrate ſcripſit Plato: ab exoriente ſole ad occidentem vſque ſolitum fuiſſe eodem in loco, iiſdemque plane veſtigijs inſiſtere cogitabundum, oculis nunquam, aut cõniuentibus, aut aliorſum coniectis. Nec aliunde, niſi ab ea commentationis excelſae praeſtantia factum volunt, vt Plato cum ſaepe inter philoſophandum abduci ſoleret à ſenſibus, è corporis vinculis omnino in ipſa demum abſtractione deceſſerit.

rit. Sed admirabilitatem omnium maximam facit in hoc argumento Porphyrius, etiam ipſe è Platonicorum egreſſus officina. Ait enim Plotinum magiſtrum ſuum cum repentina totius oris mutatione ſolui ſolitum frequenter à corpore, eoque tempore mira quaedam inuenire, quae ſcriberet, & cum diſcipulis communicaret: ſeipſum vero, cum ageret octauum, & ſexageſimum aetatis annum, à Numine correptum ſemel inter commentandum fuiſſe, ſubitòque à ſenſibus, & corpore longe ſeductum.

Huius ergo gnarus, apprimeque ſciens philoſophiae poëta doctiſſimus, noluit in eo, quem informabat ad optimi ſpeciem, eam contemplationis excellentiam deſiderari, quae ſapientes in ſeipſos tam alte demergit, ad caeleſtia tam ſublime ſuſtollit. Quapropter ad Inferos illum compulit, veluti commentatione quadam obdormiſcentem, & conſopitum grauiſſima, vt de male, recteue factorum ſupplicijs, ac praemijs, de animi noſtri natura, & vi, de ipſa rerum ſerie futurarum, inſtitutione caſtiſſimi parentis edoceretur. Quo loco mihi venit in mentem illud obſeruate, curioſeque conſiderare, eo potiſſimum tempore in altiſſimam illam rerum commentationem Aeneam deſcendiſſe, quo tempore Carthaginem, hoc eſt inuitamenta voluptatis omnia reliquerat, ac de libidine cumulatiſſime iam, perfectiſſimeque triumpharat.

Memini quippe apud quoſdam me Platonicos legere, ſeptem eſſe vacationis genera (ſic enim ipſi aberrationes illas à ſenſibus, atque abſtractiones à corpore nominant) ſeptem inquam eſſe vacationes, quibus animus ita ſupra corpus, ipſamque mortalitatem euehitur, vt non modo res abditas, penituſque repoſtas intelligat, verum etiam de venturis ſaepe diuinet, & breui, longoue poſt tempore futuras vaticinando denunciet. Primam eiuſmodi vacationem aiunt in ſomnis euenire, ſobrijs praeſertim hominibus, ac temperatis: quorum videlicet animus facillime arcana fluxione diuini luminis illuſtretur. Secundam fieri volunt ab ea cordis, animaeque defectione, quam medici Graeco vocabulo ſyncopen, noſtro conciſionem appellant. Illum in hoc vacationis genere perhibent, atque admirantur Enarchum: qui cum ex ea ſpiritus inciſione pro mortuo iam habitus eſſet, & comploratus a medicis, de improuiſo reuixit, affirmauitque, eo ſe tempore non moriturum, ſed Nichandam quendam nobilem ea tempeſtate palaeſtritam; ſtatimque Nichandas ipſe in exitioſiſſimas incidit febres, ac mortuus eſt; Enarchus vero plane conualuit: viuebatque vigens, ac florens, cum ea, quae dixi, fideliſſimis literarum monumentis conſignabat Plutarchus. Tertiam in eius humoris contractione ponunt, quem Latini bilem atram, Graeci melancholiam nominant.

minant.

minant. Illo enim humore praeter modum coacto, fieri dicunt, vt anima non minus homine vigilante vacet, quàm vacare conſopito ſoleat, & dormiente, tantoque conciratiores reddi, quàm caeteros, qui ſunt ita, vel natura, vel morbo conſtituti, quanto denſa rerum corpora, cum accenduntur, efferueſcunt magis, & vehementius exardeſcunt. Eiuſmodi Socratem fuiſſe credunt: quem Ariſtoteles melancholicum facit, & multa praeſenſiſſe, ac praedixiſſe ciuibus ſuis aliqui ſcriptores affirmare contendunt. Quartam ex omnium humorum conuenientia, & conſenſione mirabili arbitrantur exiſtere: quae ſicut in Alexandri corpore odorem illum excitabat ſuauiſſimum, ita in aliquibus ad numerum prope temperatis ipſam queat vaticinandi facultatem ingenerare. Plotinum ita factum, & compoſitum putant: quem eius auditor Porphyrius teſtatur, inſitos cuique mores, occulta mortalium facinora, futuros euentus, atque impendentes caſus vſque adeo intellexiſſe, vt cum Porphyrius ipſe de ſe interficiendo cogitaret, id ille perſenſerit, eumque perincommodum animi motum, qua pollebat auctoritate prohibuerit. Quintam otio tribuunt, & ſolitudini: vbi nimirum animus obſtrepentis vitae negotijs abſolutus, ea tantummodo reputat, quae ſunt in caelo ſtellis illis, tanquam ſacris Aegyptiorum characteribus exarata. Hoc ex fonte Zoroaſtes,

Digitized by Google

hoc eſt ex viginti annorum otio in remotiſſima ſolitudine traducto eam praeſentiendi rationem hauſiſſe credebatur, quam in libris de diuinatione ſcriptam poſteritati reliquerat. Sextam effici ab admiratione comminiſcuntur. Ita quippe feminas illas diuinas, quae dictae ſunt Pythiae, res futuras exiſtimant fuiſſe vaticinatas. Cum enim in Apollinis antrum ſuperſtitionis plenae ſecederent, ibique attentius de Numinis ipſa praeſentia cogitarent, tanto, quemadmodum ipſi dicunt, & horrore perfundebantur, & haerebant ſtupore, vt à ſenſibus alienata mens, ſoliſque rerum futurarum euentibus expoſita, praeſagiret interdum, & diuinaret: in ijs praeſertim rebus, de quibus ipſae conſultae fuerant, & cum conſulentibus ante deliberarant.

Ad ſeptimam aliquando veniamus: in qua Platonici reſipiſcunt. Sunt enim ex illo dementium genere, qui non ſemper delirant. Nec ſum ego ſic hebes, quin intelligam, & probe ſciam, tam eas philoſophantium abſtractiones à corpore, quàm has vaticinantium vacationes partim eſſe confuſa veris mendacia, partim improborum ludibria Daemonum. Sed ipſa quoque proferenda fuerunt deliramenta, vt adiectam vanitati ſapientiam ſecerneremus. Aiunt ergo ſeptimam vacationem omnium praeſtantiſſimam eſſe: hoc eſt eam, quae à vacuitate libidinis, abſolutaque caſtitate progignitur: adduntque ratio-

nem

nem longe pulchertimam, & quae videatur à Chriſtianorum doctrina non abhorrere. Affirmant enim, caſtorum hominum animas non quidem ad tempus, vt caeteras, ſed continenter, ac ſemper eſſe Dei optimi maximi delubra quaedã & fana ſanctiſſima: adeoque ita res arcanas aſſidue noſſe, ac ſaepiſſime vaticinari, quemadmodum conſulentibus populis oracula, & reſponſa redduntur in Templis. Nihil ſapientius poterat, aut ijs, quae à religionis noſtrae traduntur auctoribus, congruentius dici. Video quippe Hieronymum exiſtimaſſe, Sibyllis, quamquã vanos illos Apollines, & commentitia Numina colerent, à Deo tamen ipſo, veritatis auctore datam fuiſſe diuinationem; vt ijs inſigne quoddam eſſet ornamentum, & praemium ſpectabile virginitatis. Nec aliorſum, quam in hanc ipſam virginitatis gratiam alij Patres, magiſtriq; religionis id factum accipiunt, quod de Claudia, & Tucia Veſtalibus à Plinio commemoratur. quarum prima cum in ſuſpicionem veniſſet ſtupri, ad probandam pudicitiam ſuam nauem in vado Tyberis haerentem cingulo duxiſſe fertur, quam multa hominum millia mouere loco, ac machinamentis pertrahere non potuerant. altera cum ſimiliter argueretur inceſti, pertuſum in fluuio cribrum demerſit, hauſtamque penitus aquam ad Deae templum pertulit, cuius ſacra turpi polluiſſe flagitio putaba-

tur. Ac ne noſtros praeterire videantur taciti, dum ſic admirantur, & laudant alienos, hoc etiam addunt: Ioannem illum, quem ex Apoſtolis vnum propter excellentiam, atque praeſtantiam ſcimus ab antiquis appellatum eſſe Theologum, idcirco diuinitatis penetrale pulſaſſe primum in Coenaculo, dein etiam in Inſula Patmo aperuiſſe, quòd quanquam alijs fortaſſe partibus non vinceret caeteros, caſtitate tamen, ac virginitate vnus omnino antecelleret omnibus. Quin arbitratur etiam Auguſtinus, ruſticulum quendam ſua ipſius memoria ideo ſolitum fuiſſe à corpore ſaepe, multumque diſtrahi, & rerum interea miracula quaedam inaudita cernere oculis non corporeis vigilantem, quod eſſet virginitate praeſtabilis, atque inſigni caſtimonia nobilis inter ſuos. Ita Platonici, qui tam ſaepe fucum rectae pietati facere velle videntur, cum noſtris interdum effatis, & religione conſentiunt. Qua propter, vt ab hoc diuerticulo me recipiam, quò illa commentantis Aeneae repens ad Inferos itio deduxit orationem meam, illud iterum magna voce pronuncio, ſcite ſatis à Virgilio, & Platonicorum philoſophiae congruenter in illo contemplationis expletae gradu Aeneam tum collocari, cum protrita libidine, ac mulieroſitate prorſus eraſa, ad ſupremum iam faſtigium euaſerat abſolutiſſimae caſtitatis.

Se-

Sequuntur vero nunc illae politicae virtutes, quae ciuium tuentur ſalutem, ſocios tegunt, alienos deuinciunt, omnes denique omni officiorum genere demerentur. Fruſtra enim purgantibus illis, & tanquam piacularibus animi virtutibus extergitur, ac luſtratur is, qui quaeritur, & fingitur optimus, niſi ab illo cogitationis vmbratili ſtudio, mentiſque latibulis emineat aliquando foras; quaeque diuturno commentatus eſt otio proferat in vſum ad publicas aliorum hominum commoditates. Quare quod quaeri ſaepe ſolet inter ſapientes, ac doctos: an Homero Virgilius ſit anteferendus, hoc loco profligari facillime poteſt. Non enim Virgilius, quod ab Homero, illo duplici factum Iliadis, ac Odyſſeae videmus opere, virtutes haſce multiplices ſeparauit, alijs fortitudinem actuoſam, alijs otioſam, quietamque ſapientiam tribuens: ſed ſumma calliditate, atque artificio id demum effecit, vt quae diſtracta inter ſe videbantur eſſe, ac longiſſime diſſidentia, in vno, eodemq; Imperatore concordiſſime coaleſcerent. Ac ne ab ijs agentis animi virtutibus abeamus, de quibus modo coepimus explicare, videte quantum ipſarum officia operoſa cum illa ſuperiorum requiete conuenientiam habeant, & conſenſum.

Principio ab ea commentatione tandem emerſus Aeneas, confeſtim in Formiano littore Caietam excitat, quia prima ratio politicae pruden-

dentiae videtur ea eſſe, vt coetus hominum, & concilia celebret, quemadmodum apud Tullium docet Scipionem auus Africanus. Deſcendit in Italiam. extemplo centum allegat oratores ad Latinum. quanta porro ea ſapientia, quanta religio fuit? Ingruunt ex improuiſo bellorum motus. quanta in conquirendis inter hoſtes auxilijs ſolertia, quanta in Aſcanio, Troianiſque tuendis animi circumſpectio? Fortitudinem intueri placet? Ecce tibi vnus omnia contra tela Latinorum: immo vero aduerſus omnem Italiam, & prope genus ipſum humanum vnus Aeneas. Et quoniam fortitudo non in aggreſſione periculi tantummodo cernitur, ſed multo ſaepe maxime in perpeſſione rerum aſperrimarum, hem in acie vulneratus, ſagittaque introrſus adacta periculoſe confoſſus

Saeuit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere; auxilioque viam quae proxima, poſcit,
Enſe ſecent lato vulnus, telique latebras
Reſcindant penitus, ſeſeque in bella remittant.

Quod cum fieret, doloris ille quidem, ac periculi ſecurus ſui, ſed morae, cunctationiſque prorſus impatiens

Stabat acerba fremens ingentem nixus ad (haſtam
Aeneas magno Iuuenum, & moerentis Iuli
Con-

Concurſu, lacrymiſque immobilis.

Fortitudinem excipit Temperantia. ſed qualis, & quanta virtus? Illa profecto, quae non modo voluptarijs inimica cupiditatibus ſit, ſed quae opibus etiam ipſis irata, magnifice, ſublateque dicere poſſit. Nec mi aurum poſco. Ferro, non auro vitam cernamus vtrinque. Non enim is eſt Virgilianus Heros, qui raptati, atque diſtracti cadauer Hectoris, ſupplici, lacrymantique Parenti pretio vendere non erubeſcat, ſed qui ſponte, minimeque rogatus Lauſi corpus intactum, ornatum armis, & muneribus Tyranno remittat: quique pollicenti theſauros ampliſſimos Mago reſpondere non dubitet.

Argenti, atque auri memoras quae multa talenta.

Gnatis parce tuis.

Nihil de clementia dicatur: quae in ipſa etiam inimicorum clade potuerit ingemiſcere. nihil de modeſtia, de verecundia, de alijs huiuſmodi partibus, ac formis, quae temperantiae tanquam capiti ſubiunguntur. Iuſtitia ſatis eſt, quae claudit omnium agmen; vincitque reuerentia caeteras, & ſanctitate. Vides quemadmodum in illis ipſis terris, quarum poſſeſſionem ab oraculis, & Dijs volentibus acceperat, nemini bellum indicit, niſi ſuperba, intolerandaq; laceſſitus iniuria? Vides quemadmodum inuitus ad hoſtium caedem pertrahitur, & arma illa

fatalia tractat ingratis aduerſum eos, à quibus tam temere intelligit eſſe amicitiae leges, & ius hoſpitij violatum? Audis eam, quae Latini Legatos excipit, ad Latinum remittit egregiam vocem inaudita cum ſignificatione iuſtitiae, ac probitatis?

Pacem ne exanimis, & Martis ſorte peremptis,
Oratis? equidem & viuis concedere vellem.

Quid igitur huic ſupereſt tam exaggeratae virtuti, niſi coronamentum à reliquis, quae Ideae, atque exemplaria nominantur? Nam ſi aliarum rerum perfectae illae formae in mente diuina recte collocatae putantur à ſapientibus, multo Platonici rectius in eadem ponendas exiſtimant virtutum imagines abſolutas; à quibus ordine reliquae defluant, & cum mortalibus ipſis à Deo parente optimo communicentur. Ex his vero quid delibare poterit ille beatus, cuius felicitati poſtremam aliquando Virgilius admotutus eſt manum? multum profecto, atque id omnino, quod diuinum, & perfectiſſimum eſt. Turno enim è numero viuentium expuncto, parta demum pace, turbiſque compoſitis omnibus, ad commentationem illam excellentem, de integro reuertitur; ipſa penitus in Numico diluta mortalitate, fit Deus: ac ſi minus ideas illas, ijs certe ſimillimas inuenit in caelo: nec habet vltra quò progredi poſſit Platonicorum

animis informata felicitas. His quippe gradibus ipſi humanum animum ad beatorum domicilium ducunt; rati, è quatuor ijs virtutibus aliquas eſſe, quae molliant perturbationes, ac mitigent, alias, quae prohibeant, alias, quae prorſus obliuiſcantur: poſtremas denique, hoc eſt illas caeleſtes, in quibus piaculum, & nefas ſit commotiones, affectuſque nominari.

Caeterum dicet aliquis eſſe me praeuaricatum in cauſa: qui nō animaduerterim, ex hac ipſa doctrina Platonicorum, intelligi, curtum eſſe, praeciſumque Virgilij poëma. vbi videlicet Aeneas, non ad beatitudinem quidem illam caeleſtem euehitur, ſed relinquitur in procinctu. Ego tamen haud ita caecutio, vt locum iſtum non ante prouiderim, atque vnà cum doctis hominibus Maphaei Vegij ſtultiſſimam non admirer ſapientiam: qui quadrigis illis affabre laboratis, apprimeque perfectis à Virgilio, rotam addere voluerit quintam. vt nobis, qui neſcimus cuias ſit, & neſcire volumus, eſſet ſaltem ſuo iudicio, & voluntate ridiculus. Non vidit Ariſtarchus infelix, in ſcribendo, ſic poëtae, atque hiſtorico variam eſſe definendi legem, quemadmodum eſt exordiendi. Non vidit apotheòſim illam, & ea, quae tam putidè ipſe perſequitur, indicata fuiſſe, quantum ſatis erat, à Ioue, dolorem Veneris ita conſolante.

——— *ſublimemque feres ad ſydera Caeli*

Ma-

Magnanimum Aeneam: neque me ſententia vertit.
Indigetem Aeneam ſcis ipſa, & ſcire fateris
Deberi caelo, ſatiſque ad ſydera tolli.

Non vidit, ita caeſo Turno, finem operis eſſe debere, ſicut in Hectoris praeſtantiſſimi Ducis funere clauditur Ilias. Non vidit denique poëtas etiam Epicos, Nuptias, choros, ludos, actionis, vt ſemel dicam, reliquias illas permittere legentium animis, quas ipſi Comici liberiores à ſpectatorum oculis in Theatro porro ſubducunt.

Haec ſuper Aeneide perorauimus aliquando. Quàm ieiune, veſtriſque parum auribus accommodate, haud ego neſcio, qui me ipſum, meique anguſtias ingenij non ignoro. Vellem adeo eos imitari, qui poſtremi prodeũt apud Comicos, in eam gratiam allegati, vt finem fabulae denuncient, & ſpectatores è Theatro dimittant. Sed illi plauſum, niſi moleſti fuerunt, cum exceptione poſtulant, ego nullum flagitare poſſum, quia repetita è Platonicorum penetralibus oratio multum habuit opinor moleſtiae, voluptatis nihil. Video tamen vnum mihi relictum eſſe locũ illis fabularum epilogis omnino contrarium, ſed rationibus opportuniſſimum meis. Nam, quia non placuimus, & moleſtiam vobis exhibuimus importunam, ſi minus dicere poſſumus, plaudite; illud certe, quoniam humaniſſimi eſtis, habemus iure petere: veniam date.

I N

IN PHILIPPICAS MARCI TVLLII CICERONIS.

ORATIO IX.

HVNC me relegentem earum indicem concionum, quæ M. Tullio Ciceroni crearunt interitum, ſilentium foro, eloquentiae vaſtitatem attulerunt, aggreditur ea praeteritae memoriae recordatio: quae admoneat animum inconſtantiae rerum humanarum, cogatque de omnium propè diſertorum hominum infelici quodam exitu cogitare. Nam, vt Latinos hoc loco praeteream, è decem illis Graecorum oratoribus longè clariſſimis, quorum vitas conſignauit nobis literis olim Plutarchus, octo prorſus enumerare poſſum, partim in exilium à ciuibus eiectos, partim ſua ipſorum manu confectos, partim aliorum tyrannide contrucidatos. Tam acerbae cauſam fortunae nolite à me requirere, Auditores optimi: quam, & oculis ipſis intuemini, & à Craſſo illo diſcere poteſtis, qui natus ad ſingu-

larem quamdam orationis facultatem videbatur, & habitus eſt ab vniuerſis in dicendo deus. Non enim clamabat aliud ea diuini hominis extrema vox, cum Philippum Conſulem, praedonem, & profligatorem Ciuitatis in ipſo mortis limine tanta cum conſtantia confutabat, niſi oratores eſſe publicae cuſtodes libertatis: quos patriam incolumem dicendo praeſtare; nec ante conticeſcere aduerſus improbos oporteat, quàm aut intercludatur omnino ſpiritus, aut lingua radicitus extirpetur. Quid ille Catulus vir apprimè bonus, & argutus orator? qui, cum multa de Senatus orbitate, deque Reip. caſu vehementiſſima contentione diſſereret, ab eodem Philippo Conſule, quem ea conqueſtio nominatim petebat, interrogatus quid latraret, furem ſe vidiſſe reſpondit. Nonne diſtincte, planeque pronunciauit, oratores vigiles eſſe Reip. quoſdam, & canes, ad latrandum in ſubeuntes ſicarios, ad tuendam Ciuium ſalutem, in vijs, in foro, in Senatu ipſo collocatos? Poſuit haec ante oculos Athenienſium callidiſſimè Demoſthenes, in Philippum illum alterum eius Reip. latronem, & excurſorem egregium inuehens. Cum enim is ad componendas inueteratas illas cum Ciuitate diſcordias vnum peteret, vt ſibi decem, qui tum Athenas in libertatis iure continebant, dederentur oratores; lupos etiam pro concione dixit Demoſthenes, voluiſſe cum Paſtori-

ſtori-

ſtoribus olim in amicitiae, paciſque foedera conuenire: ſed vnum poſtulaſſe primum, in quo ſunt omnia, vt ſibi, qui cunctorum cauſa diſſidiorum eſſent, traderentur obſides fidei canes. Quo ſane commento, & malitioſum Regis detexit conſilium, & oratoris optimi partes quaſi coloribus ſuis expreſſit ad viuum. Quando igitur excubitores ſunt, qui profitentur eloquentiam, & tanquam canes in ciuitatis cuſtodia, praeſidioque diſpoſiti, clamitant enimuero, cum latrones intuentur: maloſque ciues ad tyrannidem affectantes viam è longinquo praeſentiunt, ac vocis indicio produnt. Quod ſi taceant, & praedones impune graſſari per Rempublicam ſinant, nae illi poenam commereantur, eam ipſam, quam Capitolini canes olim publice luiſſe dicuntur, cum aſcendentes in arcem Gallos, anſeribus interea clamantibus, impediti ſomno, deſidiaque, nec militum cuſtodiae, nec ſubiectae ciuitati ſignificarunt. Ex eo quippe tempore, certo quotannis die, canem in crucem actum, patibuloque confixum altiſſimo, anſerem vero ſplendida incumbentem lectica, ſtragulaque compoſitum veſte, ſolitum fuiſſe accepimus triumphali propemodum pompa, & gratulatione frequentiſsima circumferri.

Haud equidem puto, Romanos, ſapientiſsimos viros, Regnorum, ac Ciuitatum omnium moderatores exiſtimaſſe, illius exempli ſeueritate

te caeterorum oſcitantiam, & ſocordiam poſſe deterreri: ſed voluiſſe potius eo cruciario cane, tamquam inſigni aliqua nota, & veluti ſymbolo admonere oratores officij ſui: vt tranquillitatis publicae corruptores internoſcant ſagacitate, latratu indicent, ac voce; impetu, atque ipſo ſui corporis obiectu propulſent. Id quod quia nauiter, atque accurate faciunt oratores boni, peracerbo nimirum obitu plerique decedunt. quos exuit bonis, & vita proſcriptio, quos exilium, conficit, ac ſolitudo, quos venenum, aut ferrum abſumit, quos armat in ſeipſos, atque ad voluntariam compellit perniciem ſuſcepta rerum omnium deſperatio. Cuius exitus indigniſsimi haud immunis eſſe potuit Cicero: qui & praeteritorum ante res geſtas oratorum diligenter imitaretur, & graſsatores non latratu modo, & clamore depelleret, ſed dentibus etiam proſcinderet, comminutoſque animoſae orationis impetu, ſpirituque difflaret. Quo miſerabilior hominis eſse mihi videatur interitus: quòd qui nullas vnquam Reipublicae cauſa procellas, ac tempeſtates declinaſset, priuato ad extremum turbine correptus ſit, atque ab ijs capite ſpoliatus, quos ipſe paulo ante in capitis diſcrimine defendiſset. Haud facile dixerim, an proſpexiſset rationibus ille ſuis ſapientius, ſi promittente ſalutem Antonio, Philippicas haſce (id enim poſtulabat vnum) incendio corrupiſset. Quod

ita

ita meditor interdum impendiò, vt parum abſit, quin hoc eſſe velim hodie argumentum orationis meae. Mihi quippe venit in mentem in hac ſapientium hominum, atque Auditorum meorum corona quaerere diſſertando: an honeſte potuerit, & cum dignitate Marcus Tullius accipere conditiones Antonij: qui vitam ei ſe condonaturum pollicebatur, ſi quas tam acerbe in ſe conciones effuderat, abolere prorſus, ac igni comburere voluiſſet. Sed reprehenſionem vereor aliquorum, qui Senecae ſuaſoriam illam, vbi tractatur haec deliberatio, commentitiam omninò putant, atque abhorrentem à vero. Audendum nihilominus eſt aliquid etiam aduerſum hos, & videndum experiendo, num huic quoque rei conciliare poſſim authoritatem, & fidem, quae ab eius memoriae ſcriptoribus altiſſimo conuoluta ſilentio eſt. Duo igitur à me diſputanda ſunt enucleatius, & quaerenda per otium, Auditores. An vere ſponſiones illas Ciceroni fecerit Antonius. An integrum Ciceroni fuerit, honeſtumque probare ſponſiones, & ſuarum exuſtionem orationum Antonio polliceri. De priore diſputationis parte neceſſe habeo pluribus dicere. poſteriorem exequar, & tractabo breuiſſime. Illam enim ſuperiorem exponere non poſſum, niſi diligentiſſime relegam, & confutem cauſas, cur illi non id verum exiſtiment, ſed fictum à declama-

toribus argumentum in ludo. Vbi autem hoc vicero, tum explicatiſſima erit ad intelligendum ratio, quid de conditionibus Antonij fuerit à M. Tullio in tam ancipiti deliberatione conſtituendum.

Tria ſunt, quae ad huius rei veritatem infirmandam facile proferuntur ab his. Primum, ea fuiſse tantummodo prodita memoriae ab Aſinio Pollione in oratione illa, quam pro Lamia dixit, atque in publicum dedit. Hunc autem habuiſſe odium aduerſus Tullium capitale, adeoque compoſuiſſe mentiendo, quod hominis honoratiſſimi gloriam obtereret. Secundum eſt, potuiſſe Antonium per ſe, qua tum praeditus erat authoritate, orationes illas exurere; nec opus habuiſſe Triumuirum, qui proſcriberet omnes, ad eam rem operam, manumque Ciceronis aduocare. Tertium; tantam M. Tullio inditam natura fuiſſe timiditatem, vt ſi ea eſſet optio ab Antonio data, nunquam fuiſſet ille repudiaturus. Antequam primam refello mendacij cauſam, quae in Pollionis inimico poſita eſt animo, quis; qualiſque fuerit Aſinius Pollio dicere quàm pauciſſimis inſtituo. Nouum fuiſſe hominem lego apud Paterculum: ſed vetera illa ignobilium exempla Romanorum Coruncani, Caruilij, Catonis, C. Marij, quos ex obſcuriſſimo loco ad Conſulatus faſtigium clariſſima perduxit aliquando virtus, ſic in ſe renouaſ-

ſe

ſe, nihil vt ei negatum ſit, quod nobiliſsimo cuique ſumma induſtria, diuturnaque vigilantia parandum eſſet. Ad honores duplici praeſidio, eloquentia, & militari labore, perrexit: quod iter in libera ciuitate certiſsimum eſt. Docuit initio quidem aetatis adultae artem dicendi, Rhetoricam: ſucceſsitque illius ſcholae Timagenis, qui ſub Pompeio captiuus, atque à Gabinio coëmptus, ludum in vrbe declamatorium habuit. Ex ea deinceps officina prodijt in forum ita condocefactus, vt locum inuenerit haud mediocrem inter diſertos. Ita enim inuenio per ſeriem enumeratos oratores, qui gradibus aetatis dirempti, eodem plane tempore fuere percelebres: Ciceronem, Hortenſium, Craſſum, Catonem, Sulpitium, Brutum, Calidium, Caelium, Caluum, proximum Ciceroni Caeſarem, eorumque velut alumnos, Coruinum, Meſſallam, & Aſinium Pollionem. Militare vero ſtudium pari cum laude videtur aggreſſus; maiore cum fortuna tenuiſſe. Meruit ſub Caeſare ſingulari eius diſciplinae magiſtro in ipſa quoq; Pharſalica pugna: cuius ciuilia cum Pompeio bella, hiſtorico, qui finitimus eſt oratorio, ſtylo deſcripſit. A Caeſare ſecundum illud praelium valido cum exercitu miſſus in Siciliam eſt ad exturbandum Catonem; inde in Iberiam allegatus ſucceſſor Carrinae, qui à Sexto Pompeio fuerat interfectus. vt intelligas, minime poeni-

 tendos

tendos eum feciſſe in re militari proceſſus, qui difficillimo tempore ſit à Caeſare belli ſcientiſſimo tam magnis copijs, Prouincijſque praepoſitus. Vt paucis denique multa complectar, ingenio fuiſſe perhibetur impigro; quippe qui totius diei laſsitudinem perexigua quiete deponeret, iocis, ſerijſque pariter accommodatus, ideoque dictus, omnium horarum homo.

Haec ego de huius hominis, & pacis, & militiae praefatus ſum artibus, vt viam haberem ad reſpondendum paratiorem. Do igitur, & facile concedo, Pollionem Aſinium fuiſſe gloriae Ciceronis infenſiſsimum; eiuſque fontem inimicitiae ſitum arbitror in illo duplici ſtudio, quod tractabat. Nam, vt ordiar ab eloquentia; neſcio quì fiat, vt nemo in hac exercitatione verſetur, quin ſimultates quodammodo ſibi ſuſcipiendas putet cum ijs, qui longe aliud ſequuntur orationis genus; perinde, ac ſi forma illa dicendi varia, nota quaedam ſit diſsidentium animorum. Scimus profecto non vnum eſſe vultum eloquentiae, quemadmodum non vnus eſt hominum: & tamen quia figuli ſumus orationis, ſuccenſemus caeteris, niſi ſermonem fingant arbitrio noſtro: &, ſi rota currente, populo probabiliores euadant, etiam inuidemus. In Ciceronis aequalibus intellectum id eſt planiſsime; ac velut in tabula propoſitum videtur ad intuendum. E quorum numero princeps Bru-

tus eum appellaſſe dicitur elumbem, & fractum, Caluus ſolutum, & eneruem: nec dubitauit exiſtimare, cum illo ſe iuſtiſsimam habere litem de principatu dicendi. Quin apud Iuuenalem video Rufum neſcio quem declamatorem ex angiportis dicere ſolitum, ſibi Ciceronem videri Allobrogem, hoc eſt eloquentiae cuiuſdam Gallicae peregrinum, & barbarum architectum. Hæc adeo peſtis animum quoque Pollionis inuaſerat: quem ſtylo fuiſſe curioſo, & emuncto, nullaque re notabili, niſi nimia diligentia, teſtatur Fabius: adiungitque, à nitore, ac iucunditate Ciceronis ſic abſuiſſe, vt qui aetate paulo eſſet inferior, nihilo tamen minus videri poſset ſaeculo prior. Nemo prudentius, atque callidius vtriuſque characterem orationis expreſsit, quàm Seneca ille, cuius ore videtur ipſa è Roſtris Latine dicere, ac Populo Romano concionari ſapientia. Libet eloquentiſsimum Philoſophum de varia duorum oratorum facultate, tanquam è tribunali decidentem audire. Lege Ciceronem, inquit. compoſitio eius vna eſt: pedem ſeruat: curata, lenta, & ſine infamia mollis. At contra Pollionis Aſinij ſalebroſa, & exiliens, & vbi minime expectes, relictura: denique apud Ciceronem omnia deſinunt, apud Pollionem cadunt. Quid fieri potuit in ipſo ſermonis artificio diſsimilius? quid ad Pollionis animum à Cicerone abalienandum accommodatius? Vi-

debat nimirum illo dicendi genere ducto, ac fuſo eos feciſſe clamores, admirationeſque Marcum Tullium, quas ipſe collecto, atque adſtricto, ne leuiſsime quidem excitaret: contineri non potuit, quin aequalem illum, expolitumque ſtylum orationis acerbiſsime carperet; quaeſiuitque in ſcirpo laeuiſsimo geniculum, & nodum, qui poſtea notauit in Salluſtio vocem impuram, deprehendit in Liuio Patauinitatem. Iam vero bellorum vſus, armorumque tractatio; in qua non ſtirpes ſolum, & fibrae diſcordiarum, ſed adultae ſimultates, atque odia ſunt, quantum à Marco Tullio Pollionem auerterit, nemo non intelliget, modo memoria repetat, quem ille in ciuili contentione ſecutus ſit Principem. Cum enim delecto iam Caeſare, Pompeianis ſe partibus aduerſarium profeſſus eſſet adoleſcens, vel hoc vno nomine Ciceroni bellum indixiſſe, atque inimicitias denunciaſſe ſempiternas videbatur; quod ſuo iudicio tueri Pompeium in ea Reipublicae partitione, ac Pompeianis adhaerere voluiſſet. Quae, vt foecundiſsima ſint inimicitiae ſemina, pro nihilo tamen habenda puto, ſi cum ijs, quae poſtea ſunt conſecuta, comparentur. Nam ſecundum obitum Caeſaris ita coluit Antonium Pollio, vt aram ei excitaſſe non minus videretur, quàm Antonius ipſe & viuenti, & vita functo excitauerat Caeſari. Quem animi ſenſum, atque

amicitiam ita pugnaciter ad extremum vſque retinuit, vt cum poſt Brunduſinam pacem in Italia reſtitiſset, rogante illum Octauio, vt ſecum ad bellum proficiſceretur Actiacum, vocem emiſerit, indicem conſtantiſsimae voluntatis in Antonium. Quid enim? Mea, inquit, in eum maiora merita ſunt, eius in me beneficia notiora. Itaque diſcrimini veſtro me ſubducam, & ero praeda victoris.

Cum ergo, & Iulianas ita ſequeretur partes, & tam conſtanter amaret Antonium, cum in ipſa etiam exercitatione dicendi eam offendiſſet inimicitiae ſementem, quam in artificio ſimili diſſimilis quaedam ratio facit, ac via; fateor equidem haud ingratis infeſtum Ciceroni Pollionem fuiſſe: ſed illud nequaquam fateor Auditores, eam inimicitiam, odiumque facere poſſe, vt minus videri debeant vera, quae ille de optione vitae ab Antonio data, commemorauit. Nam ſiue dixerit haec in defenſione pro Lamia verbis, ac voce: ſiue praetermiſerit quidem dicere; ſed in oratione, quam edidit, ſcripto, literiſque vulgauerit, qui potuit audere, aut coram Triumuiris tam inuerecundè mentiri, aut ea in publicum proferre, quae tum ipſi Triumuiri, tum alij, qui eo Reip. tempore norant omnia, ſciebant eſſe vaniſſima? Quid vero cauſae fuit, cur haec ita componeret, quae M. Tullio probroſa non eſſent, ipſi vero ſummam quan-

dam

dam inurerent infamiam Antonio? quippe qui cum ea peteret, & conditiones proponeret intolerabiles, Lycambeum illum videretur habere paratum in ſe laqueum, niſi Cicero vel morere tur, vel ea ſcripta ſua voluntate combureret.

Primam mendacij cauſam, in qua verti videbatur cardo rei, ſic amolitus ſum, vt plura hunc in locum ingerere ſuperuacaneum putem. De altera ingredior dicere: quam iſti petunt à ſumma, qua pollebat Antonius in eo Triumuiratu, potentia. Quid enim, inquiunt, erat neceſſe prouinciam illam Ciceroni demandare, vt, ſi viuere vellet, extingueret orationes ſuas, cum ipſemet per ſummam ignominiam exuri publice, iubere poſſet Antonius? Neque enim inuentum hoc nouitium eſt, & à noſtris, in codices ſuperſtitioſos, atque improbos excogitata nouiſſime ratio, vt Magiſtratuum auctoritate tradantur in flammas. Antiquiſſimus ille mos, & diſciplina quoque veterum fuit, Auditores. Si enim librorum ordines diſtinguere velimus, & ire per ſingulos, nullum inueniemus hoc tempore ſolitum ea ſeueritate corrumpi, qui ſolemni Iudicio ab antiquis exuſtus aliquando non ſit. Ac primo quidem in impios, ac religionem exterminantes tam cito igni, flammiſq; à priſcis Rerumpub. Rectoribus animaduerſum eſt, vt vix Protagoras deteſtabilem illam, execratamq; protulerit vocem, qua negabat vllam eſſe Diuinita-

nitatem, cum illico eius, quibus haec docebantur, ſcripta, conquiſita vndique, & praeconis voce collecta, in medio foro, frequentiſſima concione incenſa ſunt, & concremata. Quod animaduerſionis genus ita Romanis quoque, conſecutis placuit temporibus, vt cum repaſtinanda in Ianiculo vinea ſeptem Latinos libros de Pontificum Iure, totidemque Graecos de diſciplina Pythagoricae ſapientiae offendiſſet Caſſius Hemina, Latinos aſſeruandos, retinendoſque curarint; Graecos, qui ad ſoluendam aliqua ex parte religionem videbantur idonei, L. Petilius Praetor vrbanus ex auctoritate Senatus, igne ſuccenſo, per victimarios inflammarit. Impijs, & cerimonias corrumpentibus libris haud multum diſſimiles ſunt, qui doctrinam habent hariolandi. Aduerſum hos bene longa declamat oratione apud Liuium ille Conſul; qui memoriam replicans omnem antiquitatis, affirmat, ſaepiſſime Magiſtratibus datum fuiſſe negotium, vt libros vaticinios perſcrutarentur, atque comburerent. Quin Auguſtus ipſe quicquid fatidicorum librorum eſſet, Graeci, Latiniue ſermonis, vndique contraxit, incenditque publice, ac ſolos retinuiſſe dicitur Sibyllinos. Quid vero Magicis factũ eſſe putatis, qui ad creandam innocentibus perniciem, cantiones, & venificia continent? Prætereo grauiora veterum exẽpla. Vnum dico, quod eſt apud nobilem Iuriſconſultum Vlpia-

cum:

num: cautum olim fuiſſe, vt Iudex haereditarium re diuidenda ſeponeret à rutis, ac caeſis improbatae libros lectionis, magicos, atque veneficos; ſtatimque veluti venenis imbuta medicamenta factis ignibus aboleret. Veniamus ad criminoſos, quibus conuicia iactantur, & probra. De nullis vnquam ſeuerior poena, ſuppliciumque ſumptum eſt acrius. In eos enim tanquam in Hydram Lernae à nationibus vniuerſis publice, priuatimque ſemper immiſſae ſunt flammae. Non hic haerendum diutius eſt. Illum ego apud Senecam profero teſtem Labienum; quem à rabioſa linguae petulantia Rabienum vocarunt. Huius enim libri ex Senatuſconſulto ſic ſunt incenſi, quemadmodum Annales Cremutij Cordi maledicentiſſimi hominis, quos Senatus cremandos cenſuit per Aediles. Nihil in Fabritium Veientonem decretum eſt mitius: qui cum multa in Sacerdotes, & Senatores probroſa ijs compoſuiſſet libris, quos inſcripſerat Codicillos, igni materiam, & pabulum dedit, ſibi miſerrimum exilium, & relegationem longe turpiſſimam ab Italia peperit.

Dicunt hi quidem aliquid vendibile, qui haec antiquitatis exempla colligunt, contenduntque, Antonium publica, quam tum ſuſtinebat, auctoritate, potuiſſe ignominiam illam incendij M. Tullij Ciceronis orationibus, & ſcriptis imponere: ſed non animaduertunt, hominem

haud

haud ſtultum illud etiam intellexiſſe, minime ſe poſſe illa ratione, ac via inimici famam, gloriamque prorſus eradere; in quam furioſius ipſe, quàm in orationes, & ſcripta debacchabatur. Videbat, inquam, veterator acutiſſimus quàm verum ſit, quod longo poſt tempore humanarum omnium rerum apprime gnarus de Annalibus Cremutij Cordi per Aediles incenſis ſcriptum reliquit Cornelius Tacitus; manſiſſe nihilominus occultatos, & editos, adeoque fruſtra laborare qui putant praeſenti potẽtia extingui poſſe memoriam ſequentis aeui: cum contra ſaepe videamus, punitis ingenijs gliſcere potius auctoritatem, & famam. Quae Cornelij pronunciata, vt minime tueri poſſint eos perfidioſorum hominum libros, qui Chriſtianæ Reip. moderatorum ſcitis ſanctiſſimis, iuſtiſsimiſque legum decretis exuſti, prorſus obliterantur, conueniunt tamen in M. Tullij conciones exploratiſſimè: quas ſi comburi iuſſiſſet Antonius, multo commendaſset populo magis, feciſsetque, vt libertatis illae publicae defenſiones à Tyranno per ſummam iniuriam damnatae, auidius à bonis omnibus legerentur. Cum ergo prouideret haec improbiſſimus homo, & ſuo cum animo reputaret, nihil ſe profecturum eſſe, ſi orationes illas exureret, quae populo tam probabiles eſſent, atque omnium manibus tererentur; inſtitit facere quod obliterationi proximum erat,

& plus

& plus auctoritatis videbatur habiturum; vt M. ipſe Tullius ſua ſe manu confoderet, dicta vellet indicta, mutaret facta, & incendendis orationibus, iniquitatem argumenti, ac animi ſui profiteretur improbitatem. In quo genere damnationis à reo ſua voluntate ſuſceptae, tantam vim ſitam eſſe putauit ille doctiſſimorum, integerrimorumq; conuentus Patrum: ad quem de amatoria Heliodori Epiſcopi Tricenſis hiſtoria delatum eſt, vt authori denunciandum cenſuerint omnes, aut abeundum ſibi Sacerdotio eſſe, aut ignibus abſumendum publice libellum, qui iam erat in omnium ore, vulgoque legebatur ab vniuerſis. Quid obſecro neceſſe fuit in hanc eum deliberationem adducere? Non ne poterant ipſi, qui ſic decreuerant, codicem illum in concione cremare? poterant quidem, ſed videbant quantum praeterea illi iudicio grauitatis accederet, ſi ſeipſum, inſpectante multitudine, ſua voluntate damnaret Heliodorus.

Tertium criminationis reliquum eſt caput: cuius mihi difficilior erit extrema confutatio. Poſitum enim eſt in eo, quod Cicero eſſet natura meticuloſior, atque animo plus nimio fractus, adeoque fuiſſet accepturus quantumuis acerbas, & graues vitae conditiones, quas dabat Antonius. Quod de hac inſita M. Tullio trepidatione, animique iactant aegritudine hauſta cum acte nutricis, aucta cum toga, & vita, credo

equi-

Digitized by Google

equidem iſtos propterea confirmare, quòd etiam ipſe non ſecus, ac ille bonus orator, expalleſceret initio dicendi, & contremiſceret, quòd in exilio ſuo, in coniugis, & filiae morbo, in ſolitudine domus ingemuerit aliquantulum, & commotus animo ſit. Quae ſi turpia ſunt, erit etiam turpe viro forti pertimeſcere mortem cum ignominia coniunctam, erit exprobrandum Aeneae, quem ad libellam verae fortitudinis exigit, & caſtigat Poëta ſapientiſſimus, quòd ſolutis frigore membris mortem in medio mari timeret, & quereretur ignobilem. Et tamen niſi Stoicos audire velimus, ſed certiſſimum ſapientiae magiſtrum Ariſtotelem ſequi, dandum eſt fortibus, & magnis viris, vt doleant interdum aliquid, quod honori aduerſetur, & gloriae; ſummis concedendum eſt Imperatoribus, vt ignominiam, & dedecus reformident. Sed fac Stoicum eſſe Marcum Tullium, & omnia ex eorum diſciplina moderari debere: contendam, & demonſtrabo, ne Stoicos quidem ipſos timorem funditus extirpatum voluiſſe. Nam ab apathia illa, qua tantoperè gloriantur, non timorem omnem omninò diſpungi docuit nobilis olim Philoſophus Stoicus in media maris tempeſtate deprehenſus cum Gellio. Cum enim expalluiſſet, & pauefactus, haud minus, aut plus etiam fuiſſet, quàm caeteri; interrogatus ab Aſiatico Iuuene opulento, qui vna

vehe-

vehebatur, cur ita timuiſſet, cum ipſe, qui nullam attigiſſet vnquam philoſophiae partem, in eo periculo fuiſſet intrepidus: tibi ſane, Stoicus inquit, Ariſtippus ille pro me reſponderit, qui in ſimili plane tempore à tui ſimillimo requiſitus, cur philoſophus timeret, cum ipſe nihil interea metueret, non eandem ſibi, atque illi timendi cauſam eſſe reſpondit; quoniam is quidem non eſſet magnopere ſollicitus pro anima nequiſſimi nebulonis, ipſum autem pro Ariſtippi anima timere magnopere. Dicto tam graui, ac ſubito amolitus eſt quidem à ſe iocabundus Aſiaticum illum diuitem, & delicijs diffluentem: ſed rogatus poſtmodum à prudentibus, & doctis viris, qui tum aderant, de cauſa illa timoris ſui, Epicteti caſtiſſimi Stoici doctrina ſerio ſe, conſtanterque defendit. qui ſapientibus ſuis veniam dat, vt vultum adducere poſſint interdum ad triſtitiam, ad ſubita quaedam etiam inhorreſcere, caligare denique, ac caecutire, ſi vaſtam aliquam altitudinem è ſuperiore loco repente deſpexerint. Negat tamen, eam commotionem timorem eſſe, ſed timoris praeludium, vel citra voluntatem accidentis ad animum, vel cum voluntate non contumaci. Quanquam quid ego haec ex abditis Stoicae diſciplinae latibulis eruo, cum ipſae res inſignitè, ac fortiter geſtae tueri M. Tullium poſſint, atque ab omni prorſus exanimationis infamia liberare?

Non

Non ne quicunque leuiter eius monumenta contingimus, paſſim, ac vbique quotidie legimus; tam ſaepe Catilinae ſe gladijs obieciſſe, & cum lata illa lorica deſcendiſſe in Campum ad Comitia; vbi diſpoſitos cum telis Catilinarios, vbi vim ſibi paratam, & necem eſſe intelligebat? Quid cum domo ſua egredi auſus eſt, ſicarijs vndique circumfuſis, & Senatum nihilo minus in Iouis Statoris aedem mira ſecuritate conuocare? An non inquam haec praeſentem, & timore vacuum in periculis animum ſatis oſtendunt? Non ne Marcum Tullium ſatis, ſuperque omni trepidationis calumnia vindicant? Et tamen alia ſunt in hoc genere longe maiora, quae perſequi dicendo poſſimus. Neque enim illud ignoramus, quod in ore omnium eſt; eduxiſſe quoque copias in aciem, & honeſtiſſimum Imperatoris nomen fuiſſe authoritate Senatus, atque acclamatione militum ſecunda conſecutum. Miſſus quippe in Ciliciam eſt Proconſul cum peditum duodecim millibus, equitum duobus, & ſexcentis. Cuius temporis, (ne ceſſatorem eum fuiſſe ſuſpicemini) operae pretium eſt itinera militaria, laboreſque cognoſcere. Nam cum Iconij caſtra primò poſuiſset, teneri eo loco nulla vi, aut ratione potuit, vbi à Legatis Antiochi Regis accepit, ingentem Parthorum exercitum coepiſſe iam Euphratem cum impedimentis traſmittere. Moto igitur agmine,

Digitized by Google

ad Taurum perueniſſet, conſiſtere militem iuſſit, ibique Regem Ariobarzanem periculoſiſſimis circumuentum inſidijs armorum praeſidio ſic texit, atque ab interitu vindicauit, quemadmodum poſtea Deiotarum Romae capitali poſtulatum iudicio liberauit eloquentia. Age vero. Per Tauri pilas, qui locus anguſtiſſimus eſt, iter faciens, Tarſum aliquando tenuit; inde in montem Amanum aſcendit plenum hoſtium, vt loquitur ipſe, ſempiternorum. Quorum cum magnum caecidiſſet numerum, caſtella cepiſset, incendiſſetque munitiſsima, more maiorum Imperator eſt appellatus. His ita bene geſtis, & honore cumulatus glorioſiſſimo, occupauit in radicibus Amani caſtra, ea ipſa, quae aduerſus Darium apud Iſsum, praeclaram vrbem, habuerat olim Alexander. quo ex loco Pindeniſsum oppidum longe firmiſsimum adortus, cum diù, multumque omnibus oppugnaſſet machinis, ſeptimo, & quinquageſimo poſt die aliquando tandem expugnauit. Quid hic ad Imperatoris optimi non dicam explendas partes, ſed abſoluendam felicitatem deeſt, niſi triumphus? Ne hunc quidem, quem ei malignior fortuna quaedam abſtulit, non eripuit ignauia, magnopere deſiderauit.

Nam & abſenti ſupplicationes ei ſumma cum populi voluntate decretae ſunt: & in vrbem redeunti ſic eſt ab omnibus obuiam itum, vt hono-

nora-

noratior haec reuerſio videretur eſse, quàm omnes caeterorum ouationes, & triumphi maiorum. Huc accedit grauiſsima ſummorum hominum de militari Ciceronis virtute teſtificatio: quae demonſtret, animo eum fuiſse fortiſsimo, atq; omnia deſpicientem pericula mortis Imperatorem. Infeliciſsimus enim ille mihi venit in mentem belli ciuilis exitus, cum victo Pompeio, exercituque internecione deleto, Imperium in tam difficili temporum articulo ad nouas contrahendas, immittendaſque in Caeſarem copias M. Tullio deferendum putârunt Sextus Pompeius, & Cato. Nec alium ſine dubio tam periculoſi conſilij feciſsent moderatorem, ac Ducem, niſi demandatam ſibi procurationem iniquiſsimi belli Cicero, etiam propoſita mortis poena, recuſaſset. Intelligebat quippe vir prudentiſsimus, fieri non poſse, vt qui validi iam, integrique non fuiſsent praelio pares, eſsent fracti, debellatique ſuperiores. Hunc vero timidum iſti dicunt, & vitae plus nimio metuentem ſuae; qui toties patriae ceruicibus impendentes Catilinae gladios, volens, ac prudens in ſe prouocauit; qui militum praeſidio circumſeptus Regibus ipſis Imperium, ac vitam dedit; qui iuſtos in bellicoſiſsimas exterorum nationes duxit exercitus; qui Populi Romani ſempiternos hoſtes affiixit praelio, aggeres, & caſtra diſturbauit; Imperator, vt ſemel dicam, non modo

appellatus à Senatu, ſed tum denique poſtulatus etiam eſt, cum accisis, & comploratis rebus eſſent aduerſus Caeſarem arma, & bella ciuilia retractanda.

Sed tulerit aduerſos vitae caſus omnes acerbiſſima cum aegrimonia Cicero, fuerit minime bonus Imperator: quae de corpore Catilinariorum telis oppoſito, quae de bello cum hoſtibus inito, & profligato commemorauimus, nulla ſint, & tegenda ſilentio; nihil tamen agunt, niſi demonſtrent vnum, quod ſine palmari mendacio confirmari non poteſt: illum animi timorem, qui eum ad turpes illas vitae conditiones adigere debuiſſet, in ipſa ferenda morte cognitum eſſe. Quod enim aliquis ait, nihil eum tuliſſe, vt viro dignum erat, praeter mortem, id mihi videtur eſſe pluſquam ſatis ad coniecturam de Ciceronis animo faciendam, ſi tanto cum vitae dedecore vita ei promitteretur ab Antonio. Sed neminem in eius deſcribenda, & commemoranda caede mentitum eſſe video, niſi Pollionem Aſinium in hiſtorijs: quem, quia mendoſum illi volunt, habebimus hoc loco mendaciſſimum, quando vnus ipſe auſus ex omnibus eſt, tam inimice tradere litteris, M. Tullium, qui caeteras vitae partes non male tractaſſet, fuiſſe in morte ſuſcipienda leuiſſimum: adeoque hominem haud miſerandi exitus exiſtimari debuiſſe, niſi tam miſeram ipſe mor-

mortem exiſtimaſſet. Miſeram vero Declamarem in hominis impudentiam pluribus, niſi eſſent in manibus pleniſſima grauium teſtimonia ſcriptorum; quae me tacente reclamarent. Confirmat enim, vt hinc ordiar, candido vir ingenio Liuius, habere ſe compertiſſimum, ſeruos fideliter ad dimicandum fuiſſe paratos; ſed iuſſos à Cicerone lecticam deponere, quietoſque pati quod ea temporum extrema vellet iniquitas, a ſuſcepta propugnatione deſtitiſſe. quin egregiam illam cum protuliſſet vocem: moriar in patria ſaepe ſeruata: ſtante vultu, immotam è lectica ceruicem gladio praebuiſſe. Nullum habeat oratio mea limitem, aut modum, ſi huius cauſae patroni recenſendi ſint ſinguli. Conſule Cremutium illum Cordum, qui ſcripſit Annales; leges nimirum apud hunc, Ciceronem deliberaſſe quidem principio, vtrum Brutum, an Caſſium peteret, an ad ipſum potius ſe reciperet Sextum Pompeium; ſed omnia demum effugia ei diſplicuiſſe, praeter mortem. Conſule Baſſum Aufidium: qui verba etiam poſtrema Ciceronis magnifica ita ſcriptis inſeruit, atque interpoſuit ſuis. Cum paululum remoto lecticae velo, in ſe vidiſſet armatos. Ego vero conſiſto inquit. Accede veterane, & ſi potes hoc recte facere, incide ceruicem. Adi Brutidium Nigrum, qui Ciceronis ipſum habitum in oppetenda morte deſcribit expreſſius.

Tradit enim, depoſita lectica, intrepidum, interritumque ſicarios quidem omnes excepiſſe: ſed cum adeſſe quoque inter eos accepiſſet Tribunum, Popilium nomine, quem ipſe nuperrime in capitis iudicio defenderat, laetiore illum aſpexiſſe vultu, atque ad ſuam ipſius caedem etiam inuitaſſe. Et dubitabimus, vtrum hic mori maluerit, quàm Antonij tam iniquo beneficio viuere? Dubitabimus, an vere dicatur Antonius hanc illi feciſse viuendi poteſtatem acerbiſſimam, cum oculis propemodum ipſis id ita factum eſse videamus? Equidem non ſatis modo, ſed plus etiam, quàm ſatis ſit, id veriſsime dici demonſtratum puto, cum & mentiendi cauſam habuerit nullam is, qui literis haec conſignauit, & Antonius haud aliam expeditiorem ad earum obliterandam famam, infirmandamque orationum auctoritatem habuerit viam, & Marcus Tullius, tum in alijs vitae partibus timoris, & formidinis expers fuerit, tum in ipſa etiam obeunda morte conſtantiſsimus.

Quid ergo ſupereſt aliud, niſi vt videamus, an honeſte potuerit, orationibus exuſtis, eas probare conditiones, ſeque futuris reſeruare temporibus? Et profecto, quia nemo eſt ita Ciceronis parum amans, hominis boni, & diſerti, qui, ſi laudabiliter eripi periculo poſsit, nolit eum morti ſubducere, atq; ab Antonio liberare,

vide-

videbitur haud paucis opinor, id cum dignitate fieri à M. Tullio potuiſse; cum praeſertim ſupplicare victori non turpe ſit, & Caeſari maluerit ipſe reconciliari, quàm cum Catone ſuis manibus interire. Nam cur obſecro minus honeſtum ſit ab Antonio vitam certis ſponſionibus accipere, quàm à Caeſare precario flagitare? An quia Philippicas illas ſempiterna ſuae monumenta gloriae à ſe ipſo turpe putat extingui? At illud etiam à ſapientiſsimis viris doceri videmus, vitam eſse bonis externis omnibus, ipſi quoque anteponendam gloriae. Dicuntur haec ex animo quidem in Ciceronem amantiſsimo; ſed tempori parum accommodate. omnem ei à ſumma, qua praeditus ipſe eſt, apud ſuos auctoritate, & à flagitijs Antonij, quae notiſſima ſunt, ac Reip. perniciosiſsma, video aduiuendum eſse aditum interclusum. Cum enim Cicero, & Senator eſset, & Conſularis, grauiſsimamque perſonam in ea ſuſtineret ciuitate, quam Antonius & hoſtiliter inuaderet, & Tyrannico eſset euerſurus imperio, quid fuiſset aliud Philippicas abolere, quàm Antonium hoſtem patriae illis ipſis orationibus paulo ante iudicatum, eidem patriae ſicarium dare, atque iniquiſsimum Reip. dominatorem imponere? Quis igitur eam anteferre gloriae poſsit, aut debeat vitam, quae tam longe ab officio Societatis humanae diſcedat? aut qua vita potior,

Digitized by Google

ampliorq; illa gloria non ſit; qua ciuium ſalus, & patriae ſpes in extremum diſcrimen adductae contineatur! Illa vero victoria Caeſaris nimium quantum, neſcio quid immenſum ab Antonij Triumuiratu, infeliciſsimoque Reip. tempore diſtat, quo tam variè diſtrahebatur imperium. Neque enim vllo precio, conditionibuſue vitam Caeſar pollicebatur victis: & tam bonum in ipſa victoria praeſeferebat animum, vt ad eius clementiam velut ad nouae ſignum libertatis Senatores confugerent vniuerſi. Quare tam moderato victori, & nihil turpe poſtulanti non ſupplicare ſic Ciceroni ſuperbum fuiſset, quemadmodum ab Antonio vitam accipere, turpiſſimum. Quin, ſi rem velimus ad calculos adducere diligentius, & ſtrictim curſimque illius temporis annales repetere memoria, Caeſarem ipſum dicemus ſupplicaſse Ciceroni verius, quàm Caeſari Ciceronem.

Profligato enim atque ad exitum perducto Pharſalico bello, venit in Italiam Tullius, & Brunduſij reſtitit; vbi literas officij plenas, & humanitatis ex Aegypto accepit à Caeſare, quibus idem eſse videbatur, qui ſemper fuiſset. Appulit haud multo poſt tempore item in Italiam Caeſar, ſtatimque deſcendit è nauibus, reliquum iter vſque Brunduſium ciſiò, vel equo facturus. Quod cum Cicero intellexiſset, obuiam illico prodijt, acturus victori clementiſsi-

mo

mo gratias, ſuique rationem conſilij redditurus. Sed illi neceſse non fuit dicere quicquam, aut facere, quod exiſtimationi, & dignitati minus conſentaneum eſse videretur. Vbi enim è longinquo ante alios eum ſibi occurrentem obuiam aſpexit Caeſar, ex equo deſiluit, hominem humaniſsime ſalutauit, totumque viae, quod ſupererat ſpatium, familiariſsimè colloquens cum Cicerone confecit. Hanc nimirum vitam aſpernari, & reſpuere non poteſt Cicero, niſi vel furere nouis armis cum Sexto Pompeio velit, vel inſanire cum Catone: quam vero promittit Antonius, etiam occupato ferro, atque anticipata morte repudiaret, niſi in eo quoque genere ſic errare Catonem, & Stoicos omnes intelligeret, quemadmodum grauiſsime ſomniant cum omnia peccata volunt aequalia. Quae ratio illorum quoque calumniam euertit, qui propterea formidoloſiorem eum faciunt, & mortem muliebriter extimeſcentem, quod ſe cum Catone Stoico non interfecerit. Cui enim ſomnia, & deliramenta non ſint illae Stoicorum voces, inſaniae, deſperationiſque pleniſsimae? licere vnicuique pro arbitratu è vita diſcedere, ſicut è ludo, vel è cõuiuio, fas eſt abire, cum ſaturi ſumus, aut amplius ludere non libet: haud multum intereſse vtrum ad nos veniat mors, an contra mortem ipſi conueniamus. Sapienti nihil obſtare carcerem, clauſtra, cuſtodiam, qui

libe-

Digitized by Google

liberum habeat oſtium ad exeundum. Quin eorum aliquem, & quidem illius Antiſtitem diſciplinae ita furentem, ſtultiſsimeque concionantem inuenio. Quocumque reſpexeris, ibi malorum eſt finis. Vides illum praecipitem locum? Illàc ad libertatem deſcenditur. Vides illud mare, illud flumen, illum puteum? libertas illic in imo ſedet. Vides illam arborem breuem, retorridam, infelicem? pendet inde libertas. Vides iugulum tuum, guttur tuum, cor tuum? effugia ſeruitutis ſunt. Nimis, inquies, operoſos exitus monſtras, & multum animi, ac roboris exigentes. Quaeris igitur quod ſit ad libertatem facillimum iter? quaelibet in corpore tuo vena. O intemperias, ò ſemiferos Centauros, ò leones immanes. Alia M. Tullio mens, & ratio eſt. nihil eum commouet illa verborum magnificentia, & Stoicae orationis pompa, quae telum Catoni porrexit. Cenſet enim cum Platone retinendum eſse animum in cuſtodia corporis, nec eius iniuſsu, à quo datus eſt, emigrandum è vita. Exiſtimat cum Ariſtotele, ob inopiam, aut ob alia, quae accidunt in hominum vita permoleſte, velle mori, non eſse viri fortis, ſed timidi, aduerſaeque fortunae prorſus impatientis. Intelligit etiam ipſe, quae pronunciantur ab homine ſapiente: fortium virorum eſse, magis mortem contemnere, quàm odiſse vitam. intelligit, taedio

dio laboris interdum ad mortem, velut ad vtilitatem ſui, compelli etiam ignauos. Scit, Imperatores quoque magnos vltimum rerum omnium velle mortem; atque ad eam pigre non ire, ſatis eſse virtuti.

Quas abſolutae fortitudinis partes, & numeros, Antonij repudiatis conditionibus, cum expleuerit ad vnum omnes M. Tullius, poſtulat ſuo ſane iure monumentum è publico; a nobis, qui vtcumque verſamur in hac dicendi palaeſtra, praeconium, debitum vere fortibus, & magnanimis viris. Et haberet à me profecto non ſuae quidem virtuti, ſed noſtrae parem voluntati laudationem; niſi longius prouecta, finem itineris vellet, & conuicio iam efflagitaret oratio mea. Recipiam ergo me tempeſtiue: ne ſi diutius aberrem, iſtam, optimi Viri, quae me hucuſque produxit, deſideraturus ſim auram humanitatis veſtrae. Et quoniam Ciceronis cauſa, quantum intelligo, probata eſt omnibus, ſatis habeo Auditores meos ad has orationes ex animo complectendas inflammare, hortarique, vt tanti eſse putent haec monumenta, quanti aeſtimamus ea, quae vel ex incendio, vel è naufragio rerum cariſsimarum aliquando colligimus. Non enim minus illi Dij Penates, ac Palladium è Troianis ignibus erepta ſunt, quàm hae conciones è manibus, & è flammis Antonij. Non minus è rogo, quem ille ſuccenderat, haec ſcri-

pta

pta pulcherrima Ciceronis euaſere, quam è ſtolida Gothorum ferocitate, ac facibus veterum Romanorum aedificia illa magnificentiſsima, quorum aliqua membra, per Vrbem vbique diſsipata contuemur. Admiramur videlicet haec rudera, exoſculamur lapides, exeſos iam, atque corroſos: aegre patimur, ac dolemus, incruſtationes illas antiquorum, & marmora reuelli, nouis operibus inſeruitura. Quid eſt, cur his parietinis tantopere commoueamur, nec laetemur potius è vetuſtis monumentis, attritis iam, ac prope nullis fieri noua quaedam, & pulcriora; niſi quia reliquias illas è Barbarorum inſano furore, ac ex hoſtium immanium erutas incendio plus diligimus, quàm quae ſarta ſemper, & tecta ſeruata ſunt? Agite igitur etiam vos: haec poſtrema Ciceronis manu perdiligenter elaborata volumina, non quidem vt caetera, ſuſcipite; ſed in ſinum condite Adoleſcentes, ac veneramini: cum eà ſint, quibus afferre vitium illa non potuit Antonij flamma, quae tam multa Senatorum capità corripuit, ampliſſima ciuium patrimonia deleuit, Rempublicam extinxit, Imperium, & Romanam illam libertatem toties vindicatam in longinquis terris à Barbaris, intra domeſticos parietes occupauit.

DE

DE STVDIIS HVMANITATIS

In Humanitatis Claſſe.

ORATIO X.

ANNO ſuperiore, hoc eodem honorariae concionis concurſu, eadem plane non ſolum die, verum etiam luce beneuolentiae veſtrae, Auditores ornatiſsimi, teneo memoria quanta cum omnium approbatione Oratio illa mea excepta fuerit, qua ſtudijs Humanitatis nimium libere nonnullorum opinione vagantibus, certos quaſi cancellos iuſta finium terminatione deſcripſi. Et ſane operae pretium mihi feciſse viderer, ſi locum in ea quaeſtione difficilem explanaſsem verius, quam exigua itineris declinatione praeteriſsem. Cum enim artes, ac diſciplinas, quibus illa ſtudia continerentur, inueſtigarem, eoſque conſtituerem, qui vere dici deberent Humani, quique ab Humanorum numero diſpungendi eſsent: ne longius abduceretur oratio, quoſdam de induſtria praetermiſi, qui ſola doctrinae, atque antiquitatis perceptione

ptione contenti, linguae Latinae cultum, aut in minimis habent, aut omnino deſpiciunt; & tamen Humani, humanarumq; litterarum haberi volunt ſcientiſsimi. Putant quippe, nihil eſse, quo minus intelligentes exiſtimari debeant, ſi vel barbara quadam, & quaſi ſpuria, vel ea, qua vulgò, ac populariter vtimur, oratione, animi ſenſa patefaciant, modo caetera Humanitatis inſtrumenta ſint conſequuti. Quae cum ita ſint, nihil vobis debere volo, culpamque meam, quantacunque tandem illa ſit, noua, eiuſdem argumenti tractatione praeſtabo: vſurus, vt conſilium eſt, hoc conuentu ad mei caſtigationem errati, non ad animi veſtri ſatietatem abuſurus. Contendam nimirum breuitate quanta potero maxima, iſtos Latinitatis contemptores in Humanitatis appellationem, tanquam in gentis honeſtae nomen, ex inſidijs irrepere: & eorumdem praeſidia, quibus innituntur, atque ad alienam graſſantur gloriam, tum in toto ſermonis decurſu, tum in ipſa etiam peroratione labefactabo. Video igitur eorum ſententias eſſe omnino duas: vnam, quae Latini ſermonis integritatem verborum genere ſordido, atque inquinato contaminat, quaſi nihil ad huius doctrinae abſolutionem interſit, emendata ne, an impolita Latinae forma locutionis vtaris: alteram, quae non ſolum caſtigatum linguae Latinae cultum, verum etiam omnem

Lati-

Latinitatis negligit curam: perinde ac ſi in ijs partibus, quibus haec diſciplina omnis conſtare videtur, nec ſtylus orationis opifex, nec Latina ipſa, qualis qualis oratio numerati deberet. Sed rationes attendite, quibus illi permoti, principem Humanitati partem adimere volunt: Qui Latinì ſermonis, ſi minus puri, atque incorrupti; ſermonis certe Latini rationem ſequuntur aliquam, eo ſe conſilio ſtylum elaboratum, ac terſum negligere dicunt, quòd eruditionis ſumma in rerum copia, non in verborum inanitate poſita ſit. Quid enim attinet, inquiunt, verba certa, otioſa perueſtigatione conquirere, periodos ad vnguem explorare, conuertere, circumducere, in antithetis orationem librare, ſi dum in his inſudatur, antiquitatis, doctrinae, liberalium artium ſtudia relinquuntur? Nam, vt nonnulli id ſe facere poſſe confidant, vt & verba curioſius aucupentur, & ornamenta doctrinae non amittant, illud certe cōcedere debent, res multo plurimas, multoque copioſiſsimas eſſe paraturos, ſi verborum cura praetermiſſa, toto animo rebus amplificandis inſiſterent. In his enim ſimile fieri videtur, vt ſi profluētem in multas, variaſq; deriuationes, hac illac partiendo diduceres: tantundē quippe de fluuio detraheres, quantum in aquarum ductus, & riuulos corriuares. Haec vero quae dementia eſt? ſumma negligere, humillima conſectari, mini-

ma

ma maximis anteponere, minimis maxima poſthabere: poſtrema pro ſummis, ſumma pro poſtremis aeſtimare; atque vt ſemel dicam verba, & voculas in Humanitate diligentius exquirere, Humanitatis illam ſuppellectilem, atque apparatum, qui rerum cognitione tenetur, vel curare neglıgentius, vel omnino praetermittere. Praeclarum Imperij Romani Principem fuiſſe accepimus, qui ſic intelligeret, ſe publicae felicitatis eſse cuſtodem, vt quotidie ſtatum ſibi tempus, certaſque ſeponeret horas; nec quicquam amplius agere ſoleret, quàm muſcas captare, & ſtylo praeacuto callide, artificioſeque confıgere. Quod ſi magnis, inquiunt, exigua comparanda ſint, huic ſimiles homini eſse videntur, qui verborum indagatione praepoſtera ſemper impediti, intelligentiae vim ad ſumma contendentem, inuitam rebus plane leuiſsimis detinent. Demoſthenes quidem certe, cui prima e ſine controuerſia deferuntur, exagitatus ab Aeſchine, quòd verbis non ita puris, atque elegantibus vſus eſſet, negauit in verborum, ac vocum delectu Graeciae fortunas eſſe conſtitutas. quaſi diſſertiſſimus ille ſermonis artifex ſignificare vellet, nihil in verborum conquiſitione poſitum eſſe momenti, ſed omnia in doctrina, atque in ſententiarum grauitate collocari debere. Quid vero de Ariſtotele Philoſophorum maximo dicatur? Qui cum eloquentiae

tra-

traderet leges, ita nimiam in dicendo curam aſpernari viſus eſt, vt eos tanquam indoctos reprehenderet, qui in illarum præceptionum deſcriptione, non artis vim, non neruos, & firmamenta ſibi proponunt, ſed verborum lacinias, & ea, quæ σχήματα vocantur, hoc eſt artis ipſas acceſſiones, atque appendiculas perſequuntur. Quod ſi vocum phalerae ita parui penduntur ab ijs, qui elegantiſſime, ornatiſſimeque loquendi artem de induſtria profitentur, quanto ſane minoris ab humanis, atque intelligentibus illis hominibus aeſtimandae ſunt, qui ſi aliquam in eo genere curam collocant, propterea collocant, quòd Humanitas ex illa dicendi facultate, tanquam ex congruenti, non ex principe, ac praecipua parte conſtituatur? Haec dicunt ij, qui latinitatem impuram, ac non ferendam, alienam ab Humanitate non putant. Et ſane iſtorum vocibus haud ita moueter, niſi paulo ſuperiore memoria nonnulli fuiſſent, qui etiam ſi pingue quiddam, ac peregrinum oratione ſonarent, ſic tamen à multitudine probabantur, vt vulgo dicerentur, & haberentur humaniſſimi. Erant hi perſpicacitate quadam intelligentiae praediti non vulgari, memoria prope diuina, dicendi celeritate non expedita modo, ſed etiam volubili, atque praecipiti. Quare vſi naturae bonitate, cum rerum omnium amplam ſupellectilem ſibi paraſſent, quacumque

de re propoſita copioſiſſime poterant, & quidem ex tempore diſputare. Orationis tamen genus illud erat, quod riſu exciperent intelligentes, quod minus eruditi non admirarentur, quod viri doctiores exſibilarent. Sed quid ego commemoro ſuperioris homines aetatis, cum hac etiam tempeſtate ſint, qui, vt poſſint omnium authores artium, ac magiſtros interpretari, Romanam, & Graecam hiſtoriam, Poëtarum fabulas, ritus ipſos, atque antiqua Rerump. inſtituta retexere, locos in omni litteratura difficiles, atque obſcuros illuſtrare; ſtylo tamen vtuntur inculto, atque oratione temere fuſa, non accurata, non ſtudioſe polita? Hos igitur habent qui ab vſu Latinae linguae corrupto Humanitatem abhorrere non putant, ſubſcriptores, teſteſque locupletiſſimos ſententiae ſuae. Quibus cum digladiari nolo, niſi alios ante in arenam adducam, quos mihi video negotium faceſſere multo difficillimum. Dicunt enim, Latinae linguae ſtudium eſſe plane deponendum, nec periculum ſubeſſe, ne ab Humanitatis appellatione pulcherrima decidamus; cum non ij tantum qui Latine ſciunt, verum etiam omnes eruditi apud omnes omnino populos, ac nationes haud minus Humani dicendi ſint, quàm Graecus Archias; quem videmus ab eloquentiae principe Humanitatis ornatiſſimum ſtudijs appellatum. Quin argumenta rationeſque pro-

ponunt,

ponunt, vt ipſis quidem videtur, haud infirmas; ad omnem, non dicam infirmandam, ſed prorſus extinguendam latinitatem. Quas equidem vobis ob oculos ponam, vt planiſſime videatis, nullum aduerſus Humanitatem noſtram habere robur, ac vim.

Principio igitur omnium ſaeculorum memoria, cunctarumque gentium auctoritate pugnant: quae ſemper eadem lingua in docendo, dicendoque ſunt vſae, qua in familiari, quotidianoq; ſermone prorſus vterentur. Quid enim eſt cauſae, cur eadem plane gens veluti bilinguis ſit, & duplicem habeat orationem, vnam in familiari colloquio, alteram in illis adoleſcentium coetibus, quò bonarum artium ſtudio conueniтur? Philoſophiam certe, liberaleſque diſciplinas à multis fuiſſe inuentas, à multis amplificatas, illuſtratas ab alijs, ab alijs denique reſtitutas accepimus. Perſis Magos, Babylonijs, atque Aſſyrijs Chaldaeos, Indis Gymnoſophiſtas, Celtis, aut Gallis Druidas eius auctores fuiſſe ſapientiae ab Ariſtotele traditur, quae in Graeciam profecta poſtmodum eſt: atque hinc ad Barbaros aliquando tandem in Arabiae ſinum conuolauit. Sed neque Perſae, neque Babylonij, neque Aſſyrij, neque Indi, neque Celtae, neque Graeci, neque Arabes de philoſophiae, omniſque doctrinae praeceptis alio, quàm communi, vulgarique ſermone diſputarunt. Quae

malum igitur iſta ratio ita ſaeculum hoc occaecauit, vt acutius in rebus noſtris videre nos exiſtimemus, quàm omnium populorum, omnium gentium, omnium ſaeculorum aetates vident in ſuis? Cur denique placeat tam ineptum, inconſultumque conſilium, vt qui in quotidiano ſermone, patriae noſtrae, atque Italiae haberi velimus incolae, in ſcribendo, docendo, ac diſputando peregrini eſſe cupiamus? Quod ſi omnis diſciplina, omniſque doctrinae conformatio ita recondita eſſet in peregrinorum monumentis, vt illorum obliterata lingua, non ſuppeteret vnde ſapientiae lucem, omniſque antiquitatis cognitionem haurire poſſemus, eſſet profecto, cur ea omni plane ſtudio expeti, & comparari deberet: ſed cum nulli pene libri, nulla antiquorum monumenta popularia facta non ſint, nulla ſane cauſa ſupereſſe poteſt, cur inani alienae linguae ſtudio breuiſſima hominum aetas obterenda videatur. Alteram iſti ſuae ſententiae cauſam à fine ducunt, quem qui latine hoc tempore ſibi ſcribendum, dicendum, docendumque putant, vſque adeo non aſſequuntur, vt, quia latine id faciunt, ab illo quam longiſſime diſtrahantur. Huc enim omnia illorum conſilia ſpectare videntur, vt vel à quamplurimis attente, ac diligenter audiantur, vel cum admiratione ſua illa monumenta omnium terantur manibus, & perlegantur. Sed non vident, pauciſſimos eſſe,

qui

qui latinè ſciant, & linguam illam, ſi recte ratio ſubducatur, anguſtiſſimis oppidò finibus hodie contineri. Quorſum igitur eum laborem ſine fructu, atque vtilitate ſuſcipiunt, cum ſibi ſe, non alijs, & ſcribere, & dicere latinè prorſus intelligant? Tertio loco quaeſtionem omnem vnico verbo comprehendunt, contenduntque non ſolum latine dici, aut doceri non oportere, ſed ne poſse quidem ſine aſperitate, ac ieiunitate verborum: qua non laborant ij, qui patrio, ac noſtro praeſertim Italorum ſermone ad vtrumque faciendum vtantur. Quis enim ita caecus eſt, vt non videat, communem hanc noſtram loquendi rationem lenitate, ac ſuauitate caeteris antecellere, quae prima, ac praecipua debet eſse cuiuſq; linguae laus, & commendatio? Nam quae obſecro vos, quarumue gentium lingua ab eo ſono, quem horridum, atque immanem mutae animantes emittunt, tam aliena videtur eſse, quàm noſtra? Quàm concinna verborum ei compoſitio, ac terminatio eſt? Quàm nulla litterarum aſperitas, quàm concluſa commiſsuris, quàm apta coagmentationibus, quàm flexibili ambitu comprehenſa rotunditas? Quo factum fortaſſis eſt, cur, & Bembus vir tum liberalium artium, tum vero Latinae linguae ſtudioſus in primis patrium hunc Italiae ſermonem Latino anteponere videretur, & in priuatis quibuſdam Italiae con-

R 3 uen-

uentibus, quos vocant Academias, eodem Latino praetermiſso, communem hunc, popularemque ſermonem opificum more, curioſe, obſeruateque ſemper interpolando quotidie liment. Quae quanta cum laude, atque approbatione faciant, ſcripta illa ſubinde demonſtrant, quae in vulgus emiſsa leguntur auidiſſime, peruolutantur ab omnibus, nunquam è manibus dimittuntur. Sed nullis terminabitur finibus oratio mea, ſi quae iſti ad ſuae faciendam ſententiae fidem afferunt, percenſere velim omnia numerando. Quando igitur omnem aduerſariorum ingreſsum, proceſsumq; quantum ego potui, conſideraui diligenter, & vobis ob oculos poſui, ſuis nunc illos veſtigijs perſequar, & eorum rationes vel eodem, vel non ita vario relegam ordine: vt vos de ſingulis ſingillatim decidere, ac iudicare poſſitis.

Dicunt ergo ſuperiores illi, ſatis Humanitati eſſe, quamcumque latinitatem, quemcumque ſtylum orationis; harum rerum ſtudia non modo ſuperuacanea eſse, ſed pernicioſa: cum tempus, quo nihil homini debet eſse carius, in verborum, non in rerum, ſententiarumque conſectatione, in quibus omnis eſt ſumma poſita, tranſigatur. Qui quidem mihi, vt quod res eſt libere, fidenterque profitear, facere videntur quod ſaepe faciunt ij, qui pugnaciſſime diſputando ac diſserendo contendunt;

dunt; ſed quia cauſae conſtitutionem, ipſumq; ſtatum quaeſtionis haud ita tenent, genera omnia perturbant, atque ab inſtituto longius abducuntur. Quid igitur iſti? reprehendunt in Humanitate verborum curam, rerum, ſententiarum, doctrinaeque ſtudia laudant, perinde quaſi non de Humanitate, ſed de Philoſophia diſputatio fuiſset inſtituta. quae diſciplinae quot locis, quot nominibus, quanta inter ſe varietate diſsentiunt? Philoſophia voces effundit, non fingit: intelligentiam, non verba conformat, frangit temere, non circumducit ambitioſe periodos. Humanitatis longe alia lex, & ratio eſt: nihil enim habet oratione melius, nihil ſanctius, nihil antiquius, nihil, quod ſuo illo ſtudio conſectetur ardentius. Quis enim Humanitatem apud nos dicit, qui eo nomine cum reliquis diſciplinis, ex quibus illa conflatur, non praecipue coniungat Latinae linguae ſtudium, atque antiquam Romanorum eloquentiam? Cuius igitur erit amentiae, id in aliquo doctrinae genere reprehendere, quod in eo primum, ac praecipuum ſit? cuius imperitiae, diſciplinarum fines, ac terminos ita turbare, vt cum de vna praecipias, de alia longe diſſimili praecepta tradas? cuius iniquitatis, eam Humanitati partem eripere, in qua omne robur, omnem vim, rationem omnem videatur habere conſtitutam? Neque

Digitized by Google

vero eſt, quod dicere pergant, varias diſciplinarum, antiquitatis, hiſtoriarumque perceptiones partes Humanitatis eſse principes, quarum ſane iacturam fieri oporteat aliquam, dum orationis artificium & comparatur, & retinetur attentius. Nam huic doctrinae ſic artes omnes, & diſciplinas ſubiungendas cenſeo, quemadmodum oratoriae putauit Antonius: ſic inquam, vt quoniam oratio non debet eſſe ieiuna, ſed aſperſa ſententijs, & rerum iucunda quadam varietate diſtincta, ſit Humani, atque intelligentis, multa auribus accipere, multa videre, multa legendo percurrere: non tamen illa poſſidere vt ſua, ſed libare vt aliena. Antiquitatem vero, atque omnes hiſtorias cur non teneat is, qui non aliunde niſi ab hiſtoricis, antiquorumq; monumentis omnis orationis latinae pulcritudinem petere debeat? Sed negligit Demoſthenes, negligit Ariſtoteles ornamenta verborum; affirmatque alia eſſe ſolidiora praeſidia, quae ad dicendum parare debeamus. Quae nam iſta eſt, non Dialecticorum concludendi, ſed ſophiſtarum fallendi ratio in tantorum hominum auctoritate conſtituta? Negat Ariſtoteles, negat Demoſthenes in verborum ornatu ſitam eſſe omnem dicendi ſummam, ac vim: negant igitur, oratoriae facultatis, atq; Humanitatis eſſe verborum delectum, accuratamque vocum omnium compo-

poſitionem. Quid ni etiam ego id vincere poſſum? negant phyſici, multas animantium partes eas eſſe, quibus omnium animantium ratio contineatur, ijs igitur à caeterarum complexione ſeiunctis, erunt animantia, cunctis omnino partibus abſoluta. Intelligitis profecto tantum hos ab Humanitatis vera notione diſceſſiſſe, quantum aberrarunt à Dialecticis. Ne pugnantia quidem loqui ſe vident, cum ita non diſputant modo, ſed maxima contentione diſceptant. Quid enim eſt, quod plus cum Humanitate pugnet, quàm barbaries, quàm peregrinitas? Scitum eſt quod veteres, ijque doctiſſimi tradidere: tantam eſſe vim huius eruditionis, vt propter excellentiam quamdam, atque praeſtantiam dicta ſit Humanitas, quaſi vna eſſet, quae hominem expoliret, & cum qua caeterae comparatae diſciplinae, agreſtes, barbarae, minus hominis propriae videri poſſent.

Reſtat vna ratio, eaque poſtrema, & quantum iſtis videtur, acerrima. Aiunt enim, pleroſque non ita latine loquutos, habitos tamen Humanos, auditoſque fuiſſe perlibenter. Sed à quibus? à multitudine dicent, neque enim habere praeterea poſſunt quid reſpondeant. Diſplicet igitur iſtis Hector ille Naeuianus ſapientiſſimus, qui non tam ſe laudari vniuerſe laetabatur, quàm à laudato viro,

ſpe-

ſpectatoq; laudari. Diſplicet Alexander: qui Achilli non tam laudis praeconium, quàm graue clariſſimi Poëtae teſtimonium inuidebat. Placet ille, qui leuiculus habitus eſt, quòd eo rumuſculo delectari ſe diceret aquam ferentis mulierculae, vt mos erat in Graecia, inſuſurrantiſque alteri: hic eſt ille. Quid enim in tanto oratore leuius, quàm non modo vulgi, ſed obſcuriſſimae feminae laude commoueri? Habeant igitur iſti ſuam illam acclamationem, ſed eam, quam omnes boni contemnunt, quam leuiſsimus quiſque conſectatur, quam ſapientes nihili faciendam eſſe ſuo, vel teſtimonio, vel exemplo comprobarunt.

Reſpondebo nunc ijs, qui Latinae linguae vſum funditus tollendum eſſe arbitrantur: quibus expugnatis, non habebit hìc oratio mea quos oppugnet. Dicunt nullas fuiſſe nationes ſapientiae fama pernobiles, quae duplici ſermone vterentur: ſed non animaduertunt; nullam ab alijs gentibus cognitam eſſe linguam, niſi ſuam, quam putarunt eſſe grauiſſimam, omniumque facile ſuauiſſimam. Quare, cum neque ſua, neque maiorum memoria ſcirent alium fuiſſe ſermonem illuſtriorem, quo vulgò inter ſe loquerentur, nihil mirum eſt, ſi minus ad eam poſſeſſionem inflammarentur, quam neque cognoſcerent, neque iure ſuo repetere poſſent, aut deberent.

Nobi-

Nobiſcum vero longe aliter actum video : qui eam prouinciam , eaſque regiones obtinemus, vbi domina illa , atque omnium Regina oratio ortum habuit ſuum , & patrio egreſſa ſolo nimium quantum Romani nominis dignitatem amplificauit . Quis enim eſt, cui non ſit exploratiſſimum, quanto ſemper in honore , ac pretio fuerit ea lingua , qua populus omnium gentium dominus vteretur ? Tyberium accepimus Graeco ſermone promptum ſane , ac facilem ſupra caeteros aetatis ſuae fuiſſe : ab eo tamen ita ſemper abſtinuiſſe publicè , vt in Senatu monopolium nominaturus , veniam poſtularet , quòd peregrinum Latino verbo ſubſtituendum eſſet . Quare cum in neſcio quo Patrum decreto ἔμβλημα recitaretur , vocem illam commutandam , ac Latinam pro ea requirendam eſſe exiſtimauit . Quid dicam de Claudio Caeſare ? qui ſplendidum virum , Graeciaeque facile principem , ſed Latini ſermonis ignarum non modo ex albo Iudicum eraſit , verum etiam in ordinem peregrinorum redegit ? Quid de Mario fortiſſimo viro, atque acerrimo ? qui dicitur , neq; Graecas vnquam litteras diſcere , neque vllis in ſtudijs praeceptoribus vti Graecis voluiſſe : quaſi ridiculum eſſet , vt ille aiebat , ijs litteris comparandis operam perdere , quarum magiſtri ſeruitutem Populo Romano ſeruirent . Quod animi ſui

con-

conſilium vt planius declararet, poſt alterum, quem duxit triumphum, cum in Theatrum veniſset, ſimul vt Graecam fabulam dandam eſse cognouit, ante diſceſsiſse fertur, quàm conſediſset; affirmans indigniſſimum eſse, Romanum hominem, & eum triumphalem fabulae operam dare, quae ſcripta ſuorum ſeruorum lingua diceretur. Inde natum haud dubie puto, vt quoniam vnuſquiſque longa ſeruitute ad aſsentationem eruditur, voluerint etiam peregrini eorum linguam vſurpare, qui omnibus regnis, omnibus prouincijs toto terrarum orbe ditionem haberent. Quae igitur eſt amentia malle ſermonem excolere omnium aerumnarum, ac dedecoris teſtem, quàm reuocare, ac reſtituere linguam antiquae gloriae priſtinaeque indicem maieſtatis? Quae inquam tanta iudicij prauitas eſt, atque peruerſitas, vt gratior ſit foediſſimae ſeruitutis, quàm Imperij floretiſſimi recordatio? Quis enim dubitet, quin eam hoc tempore linguam vulgò retineamus, quàm Italia, omni in illam irruente, ac graſſante barbarie, collapſo tandem Imperio, vnà cum iugo ſeruitutis accepit? quae res eò videtur in noſtro Italorum nomine deteſtabilior, quod Tranſalpinae, atque exterae nationes ardentiore, quàm nos Latinae linguae perdiſcendae ſtudio teneantur. Sed multa, quoniam verbo premuntur, in hoc genere

dabunt

dabunt aduerſarij : vnum tamen pugnaciſſime contendent ; Humanos exiſtimari, & dici debere, qui liberalibus quidem diſciplinis, antiquitatis, hiſtoriarumque cognitione ſunt expoliti, ſed tamen haec omnia Latina lingua non perceperunt. Agunt iſti mecum, vt leuiſſime dicam, haud minus, quàm illi ſuperiores, imprudenter. Ita nempe contendunt, ac ſi ego generatim, vniuerſeque diſputationem de quadam complexione doctrinarum inſtituiſſem, quae vbique, atque apud nationes vniuerſas latinitatis expertes, ſi latine nominanda eſſet, dici deberet Humanitas, non de illa eruditione, quam omnes apud nos etiam vulgò vocant Humanitatem. Haec autem litteris, & Latinis, & Graecis ita continetur, vt ijs detractis, ipſam quoque reſpuat appellationem Humanitatis, ac nomen. quin ſi queri poſſet, vna cum caeteris artibus quereretur de illorum iniquiſſimo ſtudio, qui cum antiquorum pene omnia monumenta in linguam popularem conuerterint: videntur, profanis, minimeque initiatis occultiſſima Cereris ſacra diuulgaſſe. At obijciunt eorum paucitatem, qui Latine ſciant, adeoque ne id quidem nos aſſequi dicunt, quod ſummopere contendimus, vt noſtra, & à pluribus, & maiori cum admiratione ſuſcipiantur. Quid ni? cur non à pluribus excipientur ea, quae ſermone multis populis, mul-

tiſque

tiſque nationibus communi docentur, quàm quae lingua vnius tantum prouinciae, regioniſque ſpatijs terminata, parce, maligneque traduntur? De admiratione vero quid dicam? An non illa omnium maxime ſuſpiciuntur, quae pauciſſimi habent cognita, quae minime trita, quae rara ſunt, non vulgo, populoque communia? Quid enim nos vehementer admiramur, quod rarum, ac ſingulare non ſit? Videant igitur iſti diligentius, vtrum clamores, atque admirationes facturus maiores ſit, qui litteris communibus, ac vulgaribus, an qui Latinis, atque a communi conſuetudine remotis in omni doctrinae genere, & ſcribendum, & dicendum, & docendum ſibi eſse arbitretur. Denique poſuerunt extremo loco, leniorem eſſe Latino ſermone popularem: hoc eſt, vt libet interpretari, leuiorem. Vt enim delicata illa, molliſque verborum terminatio ſuauitatem habeat, habet etiam, non meo tantum, quod nullum eſt, ſed grauiſſimorum hominum iudicio, leuitatem: tantumque differre videtur lingua haec noſtra communis à Latina, quantum inter mulierculam pigmentis fucatam, & honeſtam intereſt matronam, non alienis depictam medicamentis, ſed iuſto colore perfuſam, ac praeditam ſuo: vt intelligas leuiſſimos eſſe, qui neglecto ſermone graui, maieſtatiſque pleniſſimo, mollem hunc eligunt, &

deli-

delicatum. Quanquam ego reperiri vix credo aliquem paulo erectiorem, qui tam humilem Latini ſermonis in animo notionem habeat informatam, vt eum populari poſſit, vel anteponere, vel aequare. Nam de ijs, qui in nobiliſſimis illis Italiae verſantur Conuentibus, quos dicunt Academias, vnum habeo dicere: ita Latinam eos linguam ſuſpicere, vt ſaepenumero eorum illas eſſe querimonias viderim; noſtrum hunc popularem ſermonem, ſine Latini quodam vſu, exquiſitius, & curioſius expoliri non poſſe. Neque vero eſt, cur Bembi, hominis grauiſſimi, doctiſſimique auctoritate latinitatem expungant: cum ille non modo eam non inſectetur, vt iſti faciunt, verum etiam hortatione, ſuique docuerit exemplo, quanti ſit aeſtimanda. tam multa enim Latino ipſe ſermone ſcripta reliquit, vt neminem eſſe ſciamus, cui plus hae litterae debere videantur. Quanquam vero in ijs libris, quos ipſe proſas inſcripſit, ſuae memoriae homines hortatur, vt aliquam operae, temporiſque partem ad huius Italicae linguae ſtudium conferant, contenditque, adoleſcentes non eſſe omnino ab huiuſce linguae ſtudio deterrendos, non tamen id agit, vt negligatur latinitas: ſed vt cum ea etiam noſtrae linguae peritia coniungatur. Quod equidem ita facile concedo, vt ſi meae ſententiae honeſtum haberem auctorem aliquem,

quem, Humanitatem ſine illa vtriuſque linguae ſocietate haud plane abſolutam eſſe confirmatem. Sed video me inſtitutae breuitatis oblitum, aura beneuolentiae veſtrae abuſum intemperantius eſſe, longiuſque prouectum quàm voluiſſem, Auditores. Faciam orationi modum ea lege, vt teneatis quod ego à primo inſtitui dicere: neque humanos eſſe, qui Latinae linguae cultura neglecta, ſententias quantumuis aureas, ferreis verbis exponunt, neque vllam partem Humanitatis attingere, qui patrio tantum Italiae ſermone vel copioſiſſimam rerum omnium ſupellectilem compararunt. Nunc vero quid reſtat amplius, niſi vt vos Adoleſcentes ornatiſſimi, atque optimi ad litterarum Latinarum ſtudia vehementer inflammem, qui hoc anno Humanitatem haurire ab hac noſtra mediocritate decreuiſtis? Quem enim fructum ab hiſce ſtudijs aliquando capietis, ſi eam partem negligatis, ſine qua caeteris etiam comparatis omnibus, ita imperfectam, & prope caſſam Humanitatis doctrinam videtis eſſe, vt veram, germanamq; Humanitatem in ipſa Humanitate deſiderare debeatis? Quid autem vos, vel egiſſe, vel laboraſſe putabitis, aut in quo veſtras euigilaſſe cogitationes, & curas intelligetis, ſi poſt operam impenſius Humanitati datā illud aſſequuti ſitis, vt barbari nihilominus habeamini? Agite igitur;

tur: expergiſcimini, atque ad eam laudem vos excitate, quae huius noſtrae facultatis propria eſt: nec ſinite, ſi viri eſtis, gloriam veſtram tam anguſtis regionibus circumſcribi, vt imperitorum laude contenti, excellentium virorum approbationem, quae vna videtur eſſe ſolida, contemnatis. Etenim ita mecum habeo conſtitutum, planeque perſuaſum, antiquitatis, caeterarumq; rerum doctrinam in hoc ordine ita tradendam eſſe, vt ne videatur à noſtro ipſorum ſtudio negligi: Latini vero ſermonis elegantiam, & quaſi delicias ita perſequendas eſſe, vt nulli labores, nulla exercitatio, nulla in eo genere, vel cura, vel induſtria praetereatur.

DE CHRISTI LIBERATORIS OBITV.

In Sacello Pontificum Vaticano.

AD PAVLVM V.

ORATIO XI.

VICTIMA illa verè triumphalis, ac maxima, Beatiſſime Pater, cuius ſanguinem humani generis piacula longo iam tempore flagitarant, hodierna die tandem aliquando reperta, vincitur arctiſſime, indigniſſime rapitur, nō tam ſiſtitur ad aram, quàm in carnificinam compellitur, atque acerbiſſime dilaniatur. Proh ſcelus incredibile mortalium: proh diuinae charitatis inaeſtimabile pondus, ac vim. Libet hic nouo prorſus exemplo, nullo Rhetorum artificio, confuſa rerum vniuerſitate, caelo, terra, ſideribus, hoc ipſo Patrum conſeſſu funereo, atque pullato praeeuntibus, exclamare; tantam in nos extitiſſe diuini

ſigni-

Digitized by Google

ſignificationem amoris, tantam hominum in ſuae ſalutis auctore perdendo fuiſſe temeritatem! Aeternus Dei Filius, immortalis, incomprehenſus, ad noſtri ſceleris expiationem è ſinu beatiſſimo Parentis in terram effuſus, tantum abeſt, vt tam triſti miniſterio pollui ſe putaret, vt laetiſſimus è conuiuio velut è ſagina digreſſus intra horti Getſemani ſepta, ferrum, atque interfectorum opperiens manum, ſua ſe voluntate concluderet. Hunc hortum, hunc ille campum delicijs opportunum, hanc arenam primo ſanguine reſperget, quae noſtro ſceleri fuit prima palaeſtra voluptatis. hic vſurpatam à nobis libertatem, vinculis, hic timore, noſtrae cupiditatis audaciam, hic praeguſtata morte luet affectatam à nobis immortalitatem. Quam enim Philoſophiam à coena commentaturum hos ingredi putarim hortos Dei Filium, ſapientiſſimum Deum, niſi mortis ſuae iam imminentis liberam illam neceſſitatem? Mortem videlicet in illo viridario ad ſe quaſi blandimentis inuitat: & quia eam complecti non poteſt, animo ſaltem & cogitatione delibat. Nam quid aliud in illo erat taedere, pauere, in terram proſterni, cum ſpiritu exitum quaerente luctari, niſi velle miſerum eſſe ante miſeriam, niſi futuras aerumnas cogitatione anteuertere, niſi mortem ipſam cunctantem, ac prope verecundantem incitare? cuius denique lentitudinem, & quaſi tractum

Digitized by Google

indignatus, occupat hoſtis officium, timoris vſus ferro, carnifice voluntate. Neque enim eum animum, Regiam diuinitatis aggredi poterat, niſi iuſſa perturbatio; cui non illud, quod in nos exercet, imperium ingerebat, atque tyrannidem; ſed apparitionem, ac famulatum exhibebat. Accerſita igitur, atque adeſſe iuſſa; ne ad lentum officium aduocatam eſſe putaremus, ita commouet imperantem, vt pronum in terram, & quaſi moribundum affligat: ita ſedem illam ſerenitatis infuſcat, atque obnubit, vt ex ea largum ſanguinis eliciat imbrem, vel ipſa naturae interpretatione prodigium inauditae charitatis. Quae conſecuta ſunt, oſtento tam admirabili reſponderunt. Obligata libertas, illuſa verecundia, violata ſanctitas, damnata innocentia, vita interempta. Irrumpunt in ea Getſemani clauſtra, praeferente facem ſceleris architecto, Praetoriae cohortis manipuli: effugia claudunt, praeſidia diſponunt, hominem circumſiſtunt. Quid agitis importuniſſimi latrones? ipſa vobis occurrit, ipſa vos hortatur obuia praeda; manus in vincula, collum inſerit in laqueum; ſua voluntate ferientium vulnus operitur, quia victimam ſe triumpho deſtinatam Parentis agnoſcit. Licet enim cum Ambroſio de Chriſto dicere: Vere Maxima Taurus victima; ſi cum ijs hoſtijs exempli cauſa conferendus ſit, quae coronatae floribus, infulatae vittis,

ac

ac taenijs, magnifico Sacerdotũ comitatu triumphalibus olim pompis inducebantur. Ita ne vero? triumphum ornat haec victima, non Caluariae lanienam? Vbi triumphalium victimarum inſignia, vbi reſpectus, ò bone Ieſu? Sacerdotes, qui te deducant venerabundi, non video; video ſicarios, ac laniſtas manu promptos, vultu atque oculis truculentos: ſecurim, qua minimo feriaris ictu, in tuae caedis inſtrumento non agnoſco: agnoſco trabales clauos, vitam tibi producturos, vt amplius ipſa morte crucieris. Infulas, & coronam, capitis ornamenta non intuemur; funes intuemur, ac ſpinas, quae tibi prò vittis, ac diademate deferuntur. non exaudimus plaudentium acclamationes, ac voces; plebeculae tumultum, populi maledicta, Sacerdotum diras, atque imprecationes exaudimus. nihil denique triumphi habere te ſimile cernimus, niſi libera militum probra. Nimirum haec noua triumphi ſpecies, ac ratio, noua, quibus inſtrueretur, ornamenta poſtulabat. Deo, ſi neſcitis, dum Chriſtum ita rapitis, Deo inquam victimam ducitis viliſſimi profligatores: carmen Amori dicitis, cum incondito clamore perſonatis: cum illum tota Hieroſolyma pertrahitis, charitati triumphum agitis, & neſcitis. Sed diuexanda magis eſt victima: vult opprobrio ſaginari: non dum ſatis inſtructa Parentis triumpho ſibi videtur, niſi quae noſtrorum ſcelerum ho-

ſtia eſt, ſit etiam victima publicae voluptatis. Colapho caeditur ad Annae Tribunal; reus agitur impietatis in domo Pontificis, velata facie, alapis impreſſis, diuinare iubetur auctorem: tota nocte ab impuriſſima deluſus turba, ſuo ſentit exitio nouus hic Samſon quàm graue fuerit in huius Dalidae ſinu, hoc eſt in noſtrae mortalitatis gremio conquieuiſſe. Illuceſcit aliquando dies: ad Romani Praetoris baſilicam itur: diſceditur ad iniquiſſimum Regem, à quo innocentiae pallio irriſa ſanctitas, eodem rurſus iudicanda reuertitur; vt Reginae gentium Vrbis auctoritate, velut omnium gentium manu, Deus omnium interficeretur. Quid hic de Praeſidis pietate ne, an impietate commemorem? qui efflagitatam populi conuicio mortem ſeruili ſupplicio redempturus, ita verberibus accipit immerentem, vt publicè commonſtratus, ne ab hoſtibus quidem ipſis pro homine haberi potuiſſet, niſi eum ipſe hominem appellaſſet. O leuem tamen, ac perferendam ſpirantis prope cadaueris conditionem, niſi grauiora ſupereſſent, quae pateretur. In Praetorium à cohorte raptatur: rigenti ſpinarum corona, ludicro ſceptro, veſte purpurea per cauſam ſalutandi Regis illuditur, contumelijs oneratur. Nihil abnuit ille, nihil recuſat: & qui verum à ſuis oblatum in ſolitudinem vſque fugerat Hieroſolymae regnum, accipit vltro à ſcurris, ac ſannionibus

tam

tam ioculare. Satiatis ludibrio manipularibus illis, remoto ioco, profertur impium Praetoris edictum: damnatur inauditus reus, ſine lege: immo etiam contra Tiberij legem ante decimum à ſententia diem ad ſupplicium rapitur. Impoſita humeris cruce, iubetur innocentiſſima victima iugo collum ante ſubmittere, quàm ſecuri: ingenioſum turpiſsimae morti crudelitatis additamentum. Nihil hic dico de felleo poculo, nihil de vulnerum dolore, diloricatá iam veſte, recrudeſcente. Manibus, pedibuſq; acuminato ferro traiectis, in patibulum agitur, adſtante cariſſima, moeſtiſſimaque parente. expirat inſpectante caelo, fremente rerum natura: infertur extinctus alieno ſepulcro, ac pro lamentantium choro, milites habet tumulo circumfuſos. Miſerum me, qui tantum funus, non dico ſine lacrymis, ſed ſine ſolemni laudatione proſequi debeam. Vtinam hìc ego de te Christe Parens optime dicere poſſem. Nequaquam, vt mori ſolent ignaui, mortuus eſt Abner: manus tuae ligatae non ſunt, & pedes tui non ſunt compedibus aggrauati. Hoc inquam elogio tam illuſtri exitum iſtum excipere non queo: qui te captiuum in hoſtium poteſtate, manibus, pedibusque, non obligatis tantummodo, ſed confixis, infelici ſuſpenſum arbore videam interire. Habes tamen tu, quòd in iſta captiuitate gloriari poſsis, & dolorem vltimum conſolari,

Digitized by Google

cum tuae mancipium libertatis , cum voluntaria charitatis hoſtia moriaris . habemus nos, cur obitum iſtum ignominiae plenum omnium omnino ducum victorijs anteferamus , cum ſimul animo recolimus , è patibulo bracchijs explicatis , totum te iam terrarum Orbem ſub ditione complecti tua , cum intuemur , ſub alas iſtas , vniuerſas euocari gentes, ac nationes,cum prouidemus , impreſſas iſtas corpori tuo ſeruiles plagas potentiſſimos Reges in Romani Pontificis pedibus oſculo veneraturos .

DE CHRISTI SERVATORIS OBITV.

In Sacello Pontificum Vaticano.

AD PAVLVM V.

ORATIO XII.

MISEROS nos, Beatiſſime Pater: quibus ad Chriſti collacrymandam caedem huc euocatis, oculus ipſe fons lacrymarum obſtruitur. Neque enim tantus, ac tam magnus dolor poſtulat lacrymas, quas, & quotidianis, & alienis etiam interdum aerumnis impendimus, ſed grauiorem aegritudinem quandam, hoc eſt, inſolentibus accommodatam malis, & vulneribus reſpondentem noſtris, exanimationem. Fuerunt aliquando qui prorſus in obitu filiorum plorauerint nihil; iidem in amicorum morte lacrymarint vberrime. Cauſam, quia ſapientes erant, eam ipſi docuerunt eſſe, quòd amicorum caſu s

acer-

acerbior, quamquam, vtcumque pertinet ad nos, alienus tamen, & ſeiunctus à nobis eſt: filiorum, aut parentum interitus noſter ipſorum videtur quodammodo proprius; adeoque non tam lacrymas oculorum, quàm animi ſtuporem contracti, & perculſae mentis haeſitationem efflagitat. Ergo cum Parentis interitum optimi à me deplorandum hic eſſe intelligam, exanimor equidem domeſtici magnitudine mali, atque abalienor à ſenſibus; ſed tamen ad lamentationem, & queſtum, earum gemitu rerum, & comploratione compellor, quae ſenſum, & naturam, vt nobiſcum doleant, alioqui non habent. Quin à mortali concretione liberi Angeli pacis, qui lacrymari ſuapte natura, & lugere non queunt, priuata pene lege hodierna die, ad nos excitandos, amarè flendi poteſtatem acceperunt. Quamquam quid ego longius abeo? Tu ipſe, Beatiſſime Pater, Eccleſiae ſponſus feliciſſimus; cui propter excellentem perſonae dignitatem lacrymis interdictum eſſe videtur, & publico luctu, funus hodie rerum Conditori facis, ac Domino moeſtiſſimum; & quoniam in pulla veſte lugere non potes, lacrymaris in purpura. Quando igitur huc veluti praefica ſum allegatus ad luctum, ita mihi circa feretrum moderabor, vt (quae duo lamentantium officia ſunt) neque conqueſtione careat oratio mea, neque praeconio defuncti Liberatoris. In vtroque tamen appo-

appoſite praeſtando, ingemiſcentis ductum vniuerſitatis, & ea rerum miracula perſequar, quae decedentem Auctorem viſa ſunt in ipſo mortis articulo conqueri iuxta, & collaudare. Excipite adeo vos beatiſſimae Caeli mentes, excipite caeleſtes orbes, excipite res caeterae ſenſus, ac rationis expertes, non tam dicentis vocem, quàm admirationem obſtupeſcentis ex dolore vobiſcum oratoris. Et verò cuius non obſtupeſcat animus, cum intuetur ſudore manantem ſanguineo firmitudinem, exanimatam, & timore mortis obrigeſcentem aequabilitatem, atque conſtantiam, proditam amoris pignore beneuolentiam, ſubſtrictam vinculis poteſtatem, flagris contuſam innocentiam, expirantem vitalem vitam, illuſam militari conuicio, coronatam ſpinis, caeſam alapis, confixam patibulo maieſtatem, ſuſpendioſum & cruciarium Deum? Quid hic ego primum exclamem, quid deplorem, aut lamenter extremum? Sed tamen quid non admirer potius in tanta doloris, atque ignominiae ſegete infinitam gratulationis, ac laudis pulcherrimae ſiluam illico ſuccreſcentem? Sanguinem ille quidem ex formidine mortis exſudat, ſed ſementem in horto facit gloriae ſuae, ac fortitudinis noſtrae; tenetur improbitatis ſatellitio, ſed voluntarius eſt amoris ſui, beneuolentiaeque captiuus: vincitur, ac conſtringitur arctiſſime, ſed ijs vinculis tenebrarum Principi ſeruitium parat,

Digitized by Google

rat, humano generi regnum, & libertatem : proditur inſtrumento pacis, ſed agnoſcit in ementito ſigno perfidiae teſſeram, ac ſymbolum iniquitatis. Verberatur in Praetorio; ſed imbuit interea, mollitque ſanguine ſuo Romanorum faſces; qui per manus traditi, Eccleſiae praeſtabunt aliquando patrocinium, & dominatum. Commentitia induitur purpura; ſceptro, coronaque per ludibrium inſignitur: ſed illo de ridiculo nobis exiſtimationem conciliat, & callidiſſimum eius architectum immanitatis alia omnia cogitantem, ac molientem illudit. Tollitur in Crucem, execratum vulgò lignum, & ominoſum: ſed ex ea ſpecula ſibi deſignat oculis gentium poſſeſſionem vniuerſarum, & inſcriptione glorioſiſſimi tituli, velut è Tribunali pronunciata ſententia, iniquiſſimum orbis terrarum dominatorem exterminat. Incipit animam agere, ac tamquam teneretur communi conditione mortalium, laborat in vitae ſupremis: ſed in Parentis aeterni gremium inclinato capite, mortem tergiuerſantem adhuc, & reſtitantem, nutu verticis accedere iubet ad ſe; nec ante ſpiritum tradit, quàm victoriam perfectam iam, & conſummatam eſſe conclamet. Occidit demum, atque ex arena mortalis vitae victus, ac profligatus aliquando diſcedit: ſed ei tamquam ſuperſtiti, atque victori triumphale carmen, & Paeana omnium

per-

perturbatione rerum velut incondito militum, clamore Natura decantat. Par eſſet vniuerſitati praeeunti reſpondere, ac omnia nos ad funebrem prouocantia collaudationem comitari: ſed quia difficillimum eſt in tanto fremitu omnium ſimul acclamationes rerum exaudire, diſtinguam ego per partes ſingula, & quantum, fas erit, quaſi myſtagogus interpretabor. Principio Caelum pompae funebri facturum initium veſtem mutat; ſol funeris deſignator, poſitis prope radijs, ex lugentium habitu crinem detondet, atratoſque lictores praemittit, & tamquam apparitores ſuos minorum ſiderum duces. Orbis ipſe terrarum vniuerſus, quantus quantus eſt, induitur tenebris: quà tremore concutitur, quà motu fluctuat alterno, quà montibus in ſolidum fatiſcentibus hiat, quà ſaxis aſſultantibus aperitur. Et quoniam tota lugente familia Parentem ſuum, Salomonis Templum, quae ſedes illi fuerat peculiaris, & propria, in omnium moerore laetari non decet, ſingularia deponit ornamenta; nudatiſque penetralibus oſtendit, omnia violato rerum Domino, facta iam eſſe profana. Nam, quemadmodum religione, ſacriſque pollutis, ad ſummam doloris ſignificationem ſibi veſtem à pectore diſcindebant Hebraei, ſic Templum Hieroſolymae celeberrimum, velum illud, quo tamquam veſte ſanctiore quadam, antiqua ſacrorum adyta,

con-

Digitized by Google

contegebantur, abrumpit, & diloricat à ſe; mortuoque iam eo, cui rerum arcanarum illa deſeruiebat adumbratio, & ſcena, fruſtra putat obiectum ſpectatorum oculis retineri ſiparium. Nulla denique caeli, terrarumque pars eſt, quae portento careat, & miraculo ſuo. ſed vt intelligamus tamen, hunc totius naturae ſenſum, ac motum funebrem in laudem Auctoris pro noſtra ipſorum extincti ſalute panegyricum eſſe, illud etiam factum diuinitus intuemur, vt prodigia haec innocenter, & nulli perniciosa mortalium exhibeantur. Obducitur enim tenebris Sol; caelum armari videtur ad vltionem: ſed nullo percellit fulmine flagitioſos. Nutat vndique terra, montes diſſiliunt, & ſaxa: ſed neminem prorſus ea tanta conquaſſatione corripiunt. Scinditur in Templo velum, detegiturque profanis Sacrarium: ſed nulla conſequitur parietum ruina, quae ſacrilegos ſecum inuoluat, & parricidas. Quin ipſa, ſitu, atque illuuie ſquallentia monumenta maiorum aperta ſunt: non quidem vt exorberent impios, & tanto ſcelere contaminatos poſteros, ſed vt redderent hominum ſocietati viuos, quos multo iam ante mortuos accepiſſent. Neque enim terra poterat amplius mortem intra latibula continere, quae ſalutifera Cruce, Chriſti pertracta humeris, inarata, quae diuino illo perfuſa, & opimata ſanguine ſuſceperat vitam. Ecce autem

con-

confoditur exanimato cadaueri latus; vt poſthumum Saluatoris vulnus prodigium daret omnium maxime ſalutare. Aqua enim confeſtim effluxit; quae non terrarum eluuionem comminaretur, vt merita erat impietas, ſed communium expiationem ſcelerum factam iam eſſe ſignificaret. Claudit extremum funus, vltimamque laudationis abſoluit partem ille Centurio; qui magnifica profeſſione teſtimonium tribuit abditae Diuinitati grauiſſimum; & pro ea, quam ſuſtinebat, perſona, indicium dedit futurae in Chriſti poteſtate, ac Regno pulcherrimae poſteritatis. Non enim fruſtra legionarios Imperij Romani milites ducit, qui tanta cum animi confidentia patibulatum illum hominem, atque inteſtabilem, Dei filium eſſe, teſtificari non dubitat. Oraculum eſt ea Centurionis vox, & denunciatio certiſſima, quae fore pollicetur aliquando, vt ſigna legionum, & vexilla commutentur in Cruces, & Romani gloria nominis, Crucis beneficio multo ſanè magis, quàm auſpicatis illis Aquilis amplificetur. Cuius oraculi fidem, non ſolum vbique terrarum, ſed hic hodie deprehendimus eſſe conſtantiſſimam, cum Maximum Pontificem, Aſſertoris Chriſti Legatum potentiſſimum, ad quem ea Romae maieſtas cum diuino dominatu iure tranſlatitio deuoluta eſt, auguſtiſſimo Patrum ordine, veluti longo Regum conſequente

te

te comitatu prouolutum in genua, & omnium nomine ſupplicabundum ante Crucem intuemur.

Noſtrum eſt: qui tamquam numerus huic ſpectaculo circumfundimur, cum ea turba, quae Centurioni reſpondens, Chriſti diuinitatem è prodigijs intelligit, comploſione pectoris, animi poenitentiam profiteri; atque à te Beatiſſime Pater, qui praepoſitus Aerario diuini ſanguinis es, expiationem aliquam, & erratorum veniam poſtulare.

✠

IN

IN FVNERE CARDINALIS DOSSATI GALLI.

Cuius obitum alij Cardinales, viriq. Principes è vita digreſsi anteiuerant.

ORATIO XIII.

HEM obnoxia communi mortalitati natura: hem aequa ſummorum, infimorumque conditio. Aliud ex alio ducendum vobis eſt funus Illuſtriſsimi Principes, & neſcio quo pacto vilia hoc tempore capita mors aſpernata, id vnum agere videtur, vt in purpura veſtra triumphet. Quare cum ita ſaepe ad ornanda lugubri pompa ordinis ampliſſimi iuſta conueniatis, eſſet orationi meae molliendus hic aditus, niſi iſta frequentia, niſi omnium in extinctum veſtri Senatus ampliſsimũ Patrem, Arnaldum Doſſatum, ardor, ac ſtudium audientiam mihi nihilo minus facilem pollice-

rentur. Excurram ergo, quoniam ita iubetis, hoc campo: ſed quia per obiecta mihi ſpatia, longius euagari, neque tenuitas mea, neque publicae occupationes veſtrae patiuntur, per compendia potius iero, quàm per viam. Initium itaque faciam ab ea parte, quam alius fortaſſe velut impedimentum cauſae callida declinatione defugeret. Habent enim plerique quod ipſo ſtatim initio magnifice dicant de patria, de natalibus, deque illius claritate, quem ornant. quo equidem in genere omnino laborare me fateor: ſed ita, vt hoc ego ſummum cauſae praeſidium putem, & quaſi fontem, vnde mihi ſit ducenda laudatio. Nulla ergo fuerit Arnaldo Doſſato in ſplendidiſſimo illo Galliae regno clara, & nobilis patria, nullae imagines, nulli tituli, nulli maiores. Quid hoc aliud eſt, niſi fabrum fuiſſe fortunae ſuae? quid aliud, niſi laudis ſuae nullum habere participem? cum ex ea, neque patriae claritas, neque gentis antiquitas, neque parentum imitatio poſſit ſibi quidpiam vſurpare? Haud ſcio, an optabilius ſit, ita naſci, vt ſolus tibi lucere poſſis, quàm ortum nanciſci maiorum nobilitate, hoc eſt aliena luce perilluſtrem. Certe ſapientiſſimus hic vir auditus eſt ſaepe, cum diceret quaſi per iocum, & glorians, ſibi puero ex patrimonio libellam ita exilem, & gracilem obueniſſe, vt vix fuerit ſatis perſoluendis exequijs, & componendo parenti.

Sic

Sic igitur ille, miſeris, obſcuriſque genitoribus progenitoribus nullis, Caſſanaberri in Conuenarum Aquitaniae ignobili pago, veluti magnus fluuius ex paruis initijs ortus, ad gloriam virtutis via, honeſtaque contentione graſſatus, paulatim auctus, amplificatuſque eſt: atque ad honorem ſummo proximum in hac Vrbe tandem aliquando peruenit. Et quantam quidem virtutem, quàm exaggeratam fuiſſe neceſſe eſt, Ampliſſimi Patres, quae à veſtro iſto quaſi mortalium Deorum Concilio comprobata, in hoc auguſtiſſimum Honoris templum, corona inſignis, & purpura eſt introducta?

Glorioſiſſimum eſt apud omnes nationes huic Imperio, tam multos veluti Reges facere poſſe, aut Regibus pares habere Senatores: ſed illud ſimul intelligunt vniuerſi: qui ſine veteri nobilitate, ſine opibus, ſine clientelis, ſine vlla commendatione fortunae in iſtum Senatum adlegatur, eum excellentiſſima ſapientia, ſpectatiſſimaque virtute munitum eſſe oportere. Illis igitur aduentitijs, externiſque deſtitutus adminiculis Arnaldus, quantum habuerit ad honorem, quem conſecutus eſt, in virtute praeſidium, ita facilè intelligemus, ſi altius eius vitae rationem, ac ſtudia repetamus.

Admodum adoleſcens, ac penè puer vtroque parente orbatus, incredibile dictu eſt, quantopere & ipſe per ſeſe, & quadam inductione na-

Digitized by Google

turae, pietatem, verecundiam, temperantiam, caſtimoniam, omnemque morum integritatem amarit, quantaque cum animi, corporiſque patientia litteras ſit perſecutus. Quibus non mediocriter inſtructus ad Pariſienſem primum, deinde ad Biturigenſem Academiam profectus, Iacobum Cuiacium ſcriptis, famaque percelebrem, multum, & diligenter audiuit. Tum reuerſus Pariſios, omni diſciplinarum genere, inprimiſque Iuriſperitia ſingulariter inſtitutus, multo ſane tempore in foro eſt, iudicijſque verſatus. Sed admonitus tandem à Paulo Foxio Archiepiſcopo Toloſano, clariſſimo viro, atque doctiſſimo, vti concertatoriam illam, iudicialemque palaeſtram tam pio videlicet ingenio reclamantem, repugnantemque relinqueret; paruit ſaluberrimo hominis conſilio, ab eoque, & in familiaritatem domi, & in ſtudiorum conſuetudinem eſt receptus. Interea Foxius Romam ad Pontificem Legatus à Rege decernitur. Quo in obeundo munere, cùm idoneum hominem habere cuperet, quò vteretur à ſecretis, ea gratia Romam adduxit in illa legatione Doſſatum, quem & fidelem, & ſapientem, & grauem in diuturna conſuetudine comperiſſet.

Hic enimuero egregia Doſſati virtus iuſtum aliquando nacta theatrum, coepit agere partes ſuas pro dignitate. Coluerat ille quidem antea ſemper in omni vitae parte, atque adeo iam inde à

de à puero innocentiam, ac probitatem: dederat exquiſitae doctrinae, ingenij, conſilijque ſpecimen ſingulare. Sed neſcio quo modo illa gloriae ſemina velut in ſolo maligno non reſpondebant; tantaeque, tam amplae, tam magnificae virtutes tanquam in receſſu, ac ſolitudine premebantur. Hic ad maturitatem perductae illae gloriae fruges: hic illa virtutum lux aperto, ac libero caelo diffuſa, incidit in honeſtorum hominum oculos, venitque in praedicationem nobilitatis. Habet hoc enim Roma Vrbium Regina, maieſtatis, & gloriae domicilium; vt nulli conuenarum infenſa nouitati ſit, & hoſpitali quaſi iure omnem virtutem quantumuis peregrinam amplexa, in ſuo eam lumine collocet, hoc eſt in foro, atque theatro terrarum. Quod ius quanta cum fidelitate reddiderit Arnaldo Doſſato, communia de illius virtute populi praeconia teſtificantur. Quotus enim quiſque non praedicat hominis tanti prudentiam, iuſtitiam, benignitatem, caeteraque moderati animi lumina, quae alio fortaſſe loco velut in obſcuro delituiſſent? In ore omnium eſt, & vulgò dicitur, tantam, tamque praeclaram ei eruditionem fuiſſe, atque doctrinam, vt non modo iuriſprudentiſſimus eſſet, quam ipſe facultatem profitebatur, verum etiam Theologiae, Philoſophiae, Mathematicae, Humanitatiſque ita intelligens, ac peritus, vt excellens in ſingulis haberetur. Du-

cuntur alij quaſi quodam inſtinctu ad ſolam ſcientiam iuris ciuilis, alij tantum ad eloquentiam, alij ſolum ad diuinam rerum cognitionem, alij ad naturalium inueſtigationem, inquiſitionemque cauſarum; ſic prorſus, vt cum illa veri cupiditate, quae nos vehementiſſimè rapit, ac trahit ad ſe, hoc etiam hauſiſſe malignius à natura videamur, vt nemo queat pluribus diſciplinis excellere. Huic, ita pariter ad omnia verſatile fuit ingenium, vt quod de Porcio Catone ſcribitur, natum ad id vnum putares, quodcunque facere aggrederetur: Si ius conſuleres, peritiſſimus, ſi dicendum eſſet, eloquentiſſimus, ſi de diuinis, humaniſque rebus diſputandum, longe videbatur omnium ſcientiſſimus. Et extitit profectò à vobis mirifica tam variae, multiplicíſque doctrinae adprobatio, Patres Ampliſſimi: à quibus ſapientiſſima eius in Senatu reſponſa cum adſenſu, atque admiratione ſuſpiciebantur. Extitit egregium Pontificis Max. de tanta ſapientia teſtimonium, cùm eum ad grauiſſimas illas, de Tridentino Concilio, deque librorum delectu Conſultationes honorifico ſanè iudicio cooptauit. Neque enim Reipublicae ſterilis erat illa Doſſati cognitio: ſic, vt deſides philoſophos imitaretur: qui diſcendi ſtudio à rebus agendis abducti, quos iuuare deberent, eos deſertos eſſe patiuntur. Ita enim ſolitudine illa, atque commentatione doctrinae delectabatur, vt quod

quod eo labore pararet, conferret in medium ad publicas vtilitates. Et quoniam probè norat, omnem virtutis vim actione contineri, coniunxerat cum eâ mentis agitatione omnia omnino animi ornamenta, quae, vel ad diuinum cultum, vel ad aliorum commoda referuntur. Inter ſummas grauiſſimarum rerum occupationes nihil vnquam illi prius, aut antiquius fuit, quàm vt Deum caſtè coleret, ac veneraretur. Nam praeter ſanctiſſima ſacra, quibus ſaepiſſimè litabat, ſtatas, ſolemneſque domi precationes inſtituerat, quibus, ipſo quaſi praeeunte, omnem circa familiam affuſam adeſſe volebat: neque in illo pietatis officio poterat quiſpiam è domeſticis impunè deſiderari. Vſu receptum in Gallia eſt, vt plerique iuuenes, ex ipſo flore nobilitatis, Romam, ad belli, paciſque perdiſcendas artes accedant: quo de genere multi ſaepe in Vrbe, atque aſſiduè commorantur. Hi, diebus feſtis, animo vacuo, ſoliti erant ad Arnaldum, quaſi ad morum magiſtrum, immò tanquam ad oraculum conuenire. Quibus ille benignè, ac perhumaniter acceptis, iubebat primum ſacris intereſſe, quae ipſemet ritè, purèque, ac ſumma cum religione faciebat. Tum ad eos reuerſus, multa de Deo, multa de rerum humanarum fluxu, atque interitu, multa de Chriſtiani hominis officio diſſerebat: atque, vt erat totius cognitione antiquitatis eruditiſſimus, ſuos

cuique maiores, omnibus antiquiſſima Galliae decora commemorabat; in primiſque vniuerſos ad fidem erga Regem, ad pietatem erga patriam hortabatur. Quibus illi facibus, vt eſt ea natio appetentiſsima gloriae, vehementer excitati, dici vix poteſt, quantum ad omnem honeſtatem, & laudem accenderentur. Ita ille homines ſuae vigilantiae minimè demandatos inſtituebat: ex quo facilè poſſet intelligi, quantopere laboraret in ſuis, niſi alia via rem exploratam haberemus. Ex litteris quippe optimi viri, qui eius in Gallia Baiocenſe Sacerdotium opera vicaria procurabat, accepimus, tantam in ea prouincia Doſſato Antiſtite, intra quatuor annos factam fuiſſe diuini cultus acceſſionem; quantam ne intra quadraginta quidem ſuperiores facere potuerunt. Et libenter quidem in hoc eius ornando erga diuinum cultum ardore diutius immorarer, niſi orationem ad ſe traherent alia; quae quia pertinent ad plures, faciliorem habent ab omnium adſenſu laudationem.

Nam quid ego primum dico de ſolertia, deque publicae, priuataeque gerendae rei arte mirabili, ac dexteritate? Intellectum eſt ſuperioribus annis in multis, maximeque cum perturbatae, diſtractaeque res Galliae, fuerunt Pontificia poteſtate componendae. Cum enim fuiſſet à Foxio Legato, quod ſupra commemoraui, delectus à ſecretis, atque in hac Vrbis luce propoſi-

poſitus, tum ingenio, tum hauſta iam Romae diſciplina ita ſuas partes impleuit, vt à Nicolao Villaroo intimo Regni Conſiliario, artiumque ciuilium peritiſſimo habitus ſit admirabilis opifex rerum agendarum. Quapropter eum abſens, & quem nunquam de facie nouerat, ita coepit amare, magnificiſque apud Regem quotidie verbis extollere, vt extincto in ea legatione Foxio, Arnaldus decretus ſit Regius Romae procurator, ad quem legationis mandata deuoluerentur. quae profectò illo tempore adminiſtrauit ſolus, & poſtea ſemper, tum à Regni Tutoribus, tùm à Legatis publica Galliae negotia ſumma cum laude participauit. Et quidem quàm grauia, quàm difficilia Deus immortalis? Non enim multo poſt coepit tota Gallia primo ſeditionum motibus agitari, deinde grauiſſimo bello percuti: ad extremum caeſo Rege, quaſi ruente faſtigio conquaſſari. Quid inde conſecutum ſit, luctuoſius eſt, quàm vt debeat hoc loco commemorari: ciuium caedes, amicorum diſſidia, cognatorum infidelitates, contempta religio, rapta profana, ſacra profanata. Rerum tandem aliquando potitus eſt Henricus Quartus, inuictiſſimus bello Rex: in cuius hodie ſinu Gallia conquieſcit. Videbatur ex ſumma victoria, ſumma pax conſecuta: ſed cum priore bellorum turbine omne diuinum Ius conuulſum, atque peruerſum eſſet; niſi religio conſtitueretur,

tur, ſaeuiores in dies ex hac nube procellae metuebantur. Statuit ergo fortiſſimus Victor huic quoque periculo prouidere; ac petenda publicè à Pontifice venia, triumphum ſuum memorabili pietatis exemplo nobilitare. Arduum hoc erat, & quod nauum hominem, cui res demandaretur, ſummaque prudentia praeditum poſtulabat. Itaque Rex, cui, vt ſumma belli peritia, ita incredibilis eſt ad internoſcendum cuiuſque ingenium, prudentiamque calliditas, cum Iacobo Peronio Epiſcopo Ebroicenſi, humani, diuinique Iuris peritiſſimo, diſertiſſimoque in paucis negotium dediſſet, vti Romam profectus, ageret in Senatu de reconciliatione, deque veteri religione reſtituenda, multis in Gallia praetermiſſis, viris alioqui ſapientiſſimis, Peronio Collegam Arnaldum Doſſatum, qui Romae iam erat, ſuo iudicio deſignauit. Is, quanta cum prudentiae ſignificatione in hoc praecipuo laudum ſuarum actu verſatus ſit, recordamur vniuerſi. Implicitum ſanè, inuolutumque negotium illud fuit. erant quippe multa inter ſe diſtracta, atque pugnantia ex multorum ſententia componenda. In ea tamen re peragenda, ita ſe ipſe tractauit, vt & Pontifici ſatisfecerit, & Regi ſummopere placuerit, & Chriſtianae Reipub. pepererit, pacato nobili regno, tranquillitatem.

Quae res illi meritò, & in Gallia commen-

dațio-

Digitized by Google

dationem honorabilem attulit, & Romae Regio poſtulatu dignitatem, ac purpuram maturauit: quam ipſe propterea in omni ſermone, vt erat animi voluntate gratiſſimus, acceptam vni Regi Galliae referebat. Ac ne idcirco venundatum eius ſuffragium, eoque beneficio ad aequa, ad iniqua iam obſtrictum, atque oppigneratum putaremus; dicere ſolitus erat, ſcire ſe, Regem ſuum non niſi iuſta flagitaturum: ſi tamen inciderent ea tempora, quibus temporibus aliter id eueniret, atque ipſe putaret, tum enimuero nunquam futurum affirmabat, vt eius rogatu ne anguſtiſſimum quidem vnguem recti lineas tranſiliret. Nullae in eo fallaciae, nullus fucus: admirabilis animi candor, incredibilis aequitatis, iuſtitiaeque tenacitas; recti amor, ac ſtudium inauditum. Ex quo fonte modeſtia quaedam, ac moderatio fluxit omni poſteritati memoranda. Viginti amplius annos Romae fuit, & bonam quidem partem in Principum rationibus procurandis: quo toto tempore nullas vnquam opes, nullas ſibi copias comparauit: ita videlicet in hoc ſanctiſſimo foro ſimpliciter, ac more maiorum, ſine cupiditate atque auaritia verſabatur. Sacerdotium in Gallia, & honeſtum, opinor, & opulentum à Rege ſuperiore ſibi oblatum, bona fide acceperat: ſed quia ſuboriri coepit in ea poſſeſſione aliqua diſceptatio, illa ſe ſtatim abdicauit, libero iure Pontifici, Eccle-

ſiaeque

ſiaeque remiſſo. Munera, tanquam libertatis humanae pretia, animique corruptelas, neque accepit ipſe, neque accipi vnquam eſt paſſus à ſuis. E quibus vnum, cum nonnihil in eo genere aliquando peccaſſe cognouiſſet, illico reddere iuſsit accepta, & lucri iacturam compenſauit de ſuo: vt ſimul exiſtimationi domeſticae conſuleret, ſimul alienae cupiditati moderaretur. Tenent plerique memoria, quàm carus eſſet Arnaldus Eſtenſi Cardinali ſuperiori, Principi celeberrimo, maximoque. Is, cum extrema iam valetudine teſtamentum conderet, Arnaldo, qui pro neceſſitudine, atque officio aderat, quatuor aureorum millia legauit. cumq; pertimeſceret, ne vir moderatus, ac bonus difficile à teſtamenti procuratoribus eam ſummam extorqueret, pergrandem illi, clariſſimamq; gemmam, quae viginti aureorum millibus aeſtimabatur, in manus coniecit, vt eam veluti praedem haberet, quoad legata perſoluerentur. Erat Arnaldo eo tempore, vt poſtea ſemper, res familiaris anguſta: conditio minimè iniqua videbatur; res expetibilis, & quae facile cupiditatem alliceret. nunquam tamen ille, neque rei magnitudine, neque amicorum hortatu, neque precibus optimi Principis, qui hoc etiam atque etiam vehementiſsime contendebat, adduci potuit, vt eo pignore videri vellet, vel parum alienae fidei credere, vel ex amicitia facere mercaturam.

Per-

Permultos, opinor, quos de temperantia laudare ſolemus, vicit hac animi moderatione Doſſatus; ſed ſunt alia in quibus videtur ipſum ſe ſignificatione modeſtiae ſuperaſſe. Tantam de illius fide, atque prudentia Rex proxime ſuperior opinionem animo conſignarat, vt de eo ad ſe recipiendo cogitaret: quo,& ab intimo conſilio vteretur, & à ſecretis. Cum ergo ei tàm amplum, honorificumque munus per nuncium obtuliſſet, conſtantiſſime recuſauit homo bonus,ac temperatus; maluitque in mediocri fortuna ſecuritatem, quàm ruinae periculum in ſuprema.

Aſperum aliquis hominem,ac ſeuerum putabit,qui opes,qui munera,qui gratiam tanta cum elatione repudiaret. Fit enim ſaepe,vt homines obſeruatè iuſti, ſupraque modum cupiditate inuicti, incommodo ſint ingenio, innocentia rigida, probitate quodammodo peracerba. Nihil profectò minus in hoc homine deprehenderes: immò dicere ſolitus erat, aequum, & bonum latius patere debere, quàm ius: atque adeò Catonem facetè reprehendebat, quòd ſeruos venderet,vbi conſenuiſſent. Quare tantum abeſt, vt clariſſima illa vitae ſuae decora vlla vnquam ſeueritatis macula contaminaret, vt è magnis eius,plurimiſque virtutibus nulla eſſet,quae plus extaret, emineretque ſuprà caeteras, quàm benignitas,manſuetudo,facilitas,aliaque animi ornamenta leniora. Nemo vnquam ad eum acceſ-

ſit officium petiturus, quem benignè non exciperet, foueret, & quibuſcumque poſſet rebus adiuuaret. atque vt haberet quo miſerorum egeſtati conſuleret, multa ſibi de breui ſuo cenſu, cuttaque ſupellectili detrahebat. Quid quòd ea vir dignitate libellos etiam ſupplices calamitoſis, deſtitutiſque dictabat, eorumque negotia, & in ſeſe recipiebat, vt ſua, & tanta cum vigilantia, curaque tractabat, vt Regiam procurationem diligentius tractare non potuiſſet? In quo genere, niſi longitudinem fugerem, non praetermitterem officia, quae plerique Religioſorum ordines gratiſſima teſtificatione commemorant. Vt enim ab expoſita illa ſua, liberalique voluntate neminem vnquam arceret, libentius tamen, atque impenſius, vt erat religioſus, ac pius, talium cauſas, ac negotia procurabat. Intelligit quid à me dicatur D. Bernardi familia, intelligunt, è Franciſcana, atque Dominicana in Gallia ij, qui veteri reuocata diſciplina, arctiorem vitae modum, rationemque ſequuntur: ac ne ſingulos enumerando percenſeam, intelligimus omnium maximè nos, quicumque huic Ieſu Sodalitati nomina dedimus: quibus ſi glorioſum eſt hoc tempore toti Galliae regno ſumma bonorum gratulatione reſtitui; tanta gloria, niſi eam ſibi totam liberaliſſimus Rex vindicaret, nonnihil in hunc pium, atque officioſiſſimum Principem referenda eſſet. qui, ne requiſitus quidem, quantum poſtea

com-

Digitized by Google

compertum eſt, ſedulò ſtudioſèque per litteras cum Rege hac de reſtitutione tranſegit.

Nimium quantum, neſcio quid immenſum, bellicoſiſsime, ac Religioſiſſime Rex Henrice debemus tibi: qui cum iracundiae facile modum habeas, de nobis bene merendi finem inuenire non potes. Parum videlicet erat, iſtius animi prolixitati, tuae nos gratiae reconciliare, niſi etiam obrueres beneficio, quos ornares. Tu nobis iſta tua clementia, ac liberalitate feciſti, vt optabilius eſſet, vel errore bonorum, vel improborum conſpiratione, è regno tuo, hoc eſt ex antiquiſſimo Religionis Aſylo cum ignominia, infamiaque depelli, quàm hoc honorifico iudicio tuo, quàm hac publica virtutis commendatione, gloriaque carere. Debemus inquam tibi tantum, quantum explicare non poſſumus. Sed patere Arnaldo etiam Doſſato hac nos officij commemoratione gratos eſſe: quem tu, niſi tuo tantum iudicio, ac voluntate beneficus in nos eſſe voluiſſes, vocaſſes profectò in aliquam tanti beneficij ſocietatem.

Redeo ad ipſum Doſſatum, immò verò non redeo: ſed nunc ipſum breuiſſima hominis commendatione perorabo. Habent in eius interitu, quod doleant vniuerſi: Senatus, qui conſultiſſimum virum: Tribunalia, quae ſanctiſſimum iudicem: eruditi, qui praeſidem: illiterati, qui patrocinatorem; Religioſorum ordines, qui tu-

torem,

torem, ac parentem cariſſimum amiſerunt. Sed nemo maius quàm Gallia ex hoc eius obitu vulnus accepit; cuius conſilio difficillimis temporibus conſeruata eſt, cuius ſapientia inter varias, diſtractaſque perfidioſorum hominum opiniones, ſectaſque in veteri officio, hoc eſt in Romani Pontificis Imperio, ac poteſtate retenta eſt.

In vobis tantum Clariſſimi Principes Gioioſa Cardinalis, atque Betune orator, amiſſo iam communis tutelae collega, regnum illud ampliſſimum reſpirabit; veſtrum auxilium implorat, veſtras reſpicit manus: in vos ſunt omnium preces, ſupplicationeſque conuerſae. Si, quod eo viuo, collata opera faciebatis, aduocationem illi Regno veſtram, atque praeſidium ſoli commodabitis, ſi eorum, quos Doſſatus, tanta cum charitate complectebatur, inopiam ſubleuandam, hereditario quaſi iure ad vos tranſmiſſam eſſe, & officijs acceſsiſſe veſtris exiſtimabitis; erit cur Gallia lenius, aequiuſque iacturam ferat; erit cur minus nos de tanto nobis ſublato praeſidio doleamus.

Digitized by Google

In Funere

ILLVSTRISSIMI,

atque Excellentiſſimi

IO. BAPTISTAE BVRGHESII

PAVLI V. PONT. MAX. FRATRIS.

AD CARDINALES.

ORATIO XIV.

EQVIDEM ipſe quocumque oculos, cogitationemque conuerto, admonitores mihi videre videor officij mei: qui quantam prouinciam aliorum imperio ſuſceperim, quàm amplum, copioſumque requiratur à me orationis genus, lugubri, funeſtaque huius inſtructiſſimi loci ſignificatione demonſtrent. Quid enim ſignificat, Ampliſſimi Patres

Digitized by Google

tam frequens iſte conſeſſus; quid atra, & pulla veſtis, depoſita Tyria, niſi tantam eſſe Ioannis Baptiſtae Burgheſij dignitatem ac laudem, vt veſtrum etiam luctum, veſtraeque purpurae mutationem, in ſuo funere poſtularit? Quid hic omnium ordinum concurſus? quid confluentis turbae clamores, quid totius vrbis admurmuratio, niſi teſtimonium eximiae compoſiti Principis virtuti iam pridem debitum, hodierna Quiritium acclamatione vobis inſpectantibus ac veluti iudicibus impartiri? Quid compactilis illa moles Aegyptiarum aemula Pyramidum in medio templo luminibus impoſitis excitata, niſi tam florentem, ac firmam eius eſſe gloriam, quem ereptum lugemus, vt in ſolido collocata, nulla ſit temporum deterenda vi, nulla hominum obliuione delenda? Illa vero ſimulacra, quae lamentantium habitu ſuis diſpoſita locis circa cernuntur, quid aliud ſunt, niſi fictae illarum laudum ac virtutum imagines, quas à me oportere ad viuum exprimi hac oratione intelligo? His adeo cauſis nonnihil in veſtibulo pertimeſcerem ſalebras, niſi viderem vnicuique, qui hunc hodie locum aſcendiſſet, eundem timorem, qui me occupat, fuiſſe propemodum euenturum. Quis enim in eo dicturus funere non commoueatur, quod tanto priuatorum ſtudio colitur, quod eorum praeſentia decoratur, & luctu, qui ſummae proximam obtinent in terris

maie-

maieſtatem; in quo propinquitatis iure eum ipſum lugere par eſſet, cuius magnitudo, ac dignitas omni mortalium faſtigio maior, hoc etiam à caeteris diſtat; quod nobis lacrymari licet, illi non licet? Tuum ſanè PAVLE Beatiſſime Pontifex Maxime luctuoſiſſimum, & religioſiſſimum hoc officium eſt; quod quia praeſentia illuſtrare non potes, iubes imperio. Tuum ſequuntur hodie moerorem atrati Eccleſiae Senatores, qui ad haec bene merenti, cariſſimoque Fratri perſoluenda iuſta ſplendidiſſimo coetu conuenerunt. Tuo denique dolori vox haec mea reſpondebit; oratoris incenſo potius obſequentis animo, quàm eloquentis. Facio enim vt poſſum, conatumque meum, ac voluntatem cum luculentis aliorum officijs, ſtudijſque coniungo. Atque vt ab antiquorum conſuetudine quam minime poſſum aberrem, clariſſimos illos maiores ducta pene ſerie commemorabo, à quibus originem hauſit is, quem pro virili parte ornare contendo, vt ijs velut alienis facibus in hoc funere praeeuntibus, caetera propriarum virtutum pompa videatur illuſtrior. Neque enim callide hic à me declinandus eſt locus, quod faciunt ij, qui quóniam dignitate carent, ac ſplendore maiorum, tenebras eo nomine laudant, quod glorioſius videatur, ſibi ipſi parere, quam ab alijs per manus, & quaſi tranſlatitiam accipere nobilitatem.

Dixerint haec Stoicorum penè more magnificè, qui vel in genere lucem deſiderant, vel in alienae lucis obiectu ſuam ipſorum turpitudinem timent. Nihil horum Burgheſio pertimeſcendum eſt, cuius ſpectata nobilitas clariſſimo ducta fonte, incorrupto ſubinde tractu per inciles defluxit, eiuſque tandem virtute pulcherrima, veluti puriſſimo excepta ſolo, ripas, atque alueum amplificauit, vnde clarior auctiorque ad poſteros emanaret. Nam quemadmodum exigua, & minuta ſidera, quòd in tenebris luceant non admiramur, admiramur Luciferum quòd ad primos etiam Solis radios fulgere poſſit: ita facillimum putamus, ex maiorum obſcuritate in lucem venire, in eorundem claritare ſplendeſcere, perdifficile, ac glorioſum. Tres omnino ſunt hominum ordines, à quibus gloria nominis excurrit ad poſteros, atque ad certas familias, tanquam è capitibus deriuatur. Aut enim difficili Reipublicae tempore pro dignitate, ac laudabiliter arma tractarunt; aut doctrina, magiſtratu, alijſque pacis artibus, humano generi, maximeque patriae profuere, aut ſpectata religione, ac pietate ſingulari praeſtabiles habiti ſunt. Quorum omnium copia ita Burgheſij praeteritis ante temporibus abundarunt ſemper, vt quoties in nonnullis, quae Senis ſunt, antiquorum monumentis, ea nominatur gens, appellatione, illa praeſer-

tim

tim tempeſtate glorioſiſsima, nobilis, & generoſa dicatur. Nam, vt ab ijs initium capiam, qui militari laude floruerunt, hos ego Burgheſios in annalibus video eſſe clariſsimos. Auguſtinum, qui copiarum imperium habuit, Burgheſium Auguſtini filium, cui à Republica commiſsus exercitus eſt in finitimos Florentinos, Euſebium, qui pedites egregie duxit, ac Ricci cognomentum eſt nactus, Salluſtium, qui Tribunus factus pluribus militum ordinibus imperauit; Ioannem denique Baptiſtam etiam Tribunum, ac Ductorem inſignem, ſed omnibus anteferendum. Incredibile dictu eſt quàm multis vrbibus, ac Principibus viris impigram hic operam exercitu ducendo, regendoque nauarit. Ab Alexandro Mediceo, qui in ciuitate, atque intra domeſticos parietes hoſtes habebat, Praetorianis illis Cuſtodijs, quae Principem ſtipant, honorificentiſsime praefectus eſt. Malateſtam Balleonum, qui Peruſiam occuparat, neſcio quo humanae mentis errore ſecutus, Hiſpellum eius nomine cum imperio tenuit, & pro eo contra Principem Arauſicanum fortiſſime propugnauit. Volaterras à Ciuibus accitus, nihil habuit prius, quàm vt Vrbem ab iniuria Thedaldi acerrime, ac vigilantiſsime tueretur: deinde cum Donato, primi nominis eo tempore militum duce, congreſſus, eum, exercitumque omnem fudit, atque internecione

 deleuit.

deleuit. Quid multa? Haec etiam, Vrbium caput, nobiliſſima Vrbs, huius Tribuni ſalutares atque inuictas experta eſt manus, cum Borbonius, vltima parietinarum, quae ſupererant fax, impuras, ac ſacrilegas copias Templis, quibus olim ipſi pepercerant Barbari, circumduxit. Tum enimuero Ioannes hic Baptiſta Burgheſius, Horatij credo Coclitis aemulatus laudem, Palatinum pontem non longe ab eo loco ſitum, vbi ſteterat ille in Sublicio ſolus, tanto cum animi ardore aduerſum hoſtes connitentes, irruenteſque defendit, vt ſi minus ſucceſſu, conatu quidem certe, atque audacia potuerit cum antiquo illo Coclite comparari.

Haec iſtorum arma lenioribus aliorum ſtudijs ornata ſunt, qui litteris, qui temperanda in Magiſtratu Republica, qui legationibus obeundis, qui Iuriſprudentia familiae laudem exaggerarunt, tranquillitatem, ac pacem patriae pepererunt. Triginta amplius Iuris periciſsimos viros in ea gente fuiſſe comperio, quorum adeo nonnullorum ſapientiſsima reſponſa hodieque ſeruantur. Eloquentia in primis, atque Humanitate, omni denique diſciplinarum genere claros ac nobiles, inuenio multos: qui Praefecturas extra patriam, aliarumque Ciuitatum honores maximos, virtutis, & ſapientiae beneficio adepti ſunt, praecipue duos; Petrum, qui Leone Decimo Pontif. Max. Senatorium

munus

munus in Capitolio geſsit, ipſumque Pontificem ſuae patriae ſubiratum dexteritate, ac prudentia conciliauit; Alexandrum; qui Bononiae atque Anconae iuridicundo praefuit. Innumerabiles vero ſunt, qui domi ſuae omnes Reipublicae partes attigerunt: in quibus haud dubie principatum obtineat Auguſtinus, Iuriſconſultus, vt leuiſsime dicam, inſignis. Nam præterquam quod exercitum duxit imperator, populi Princeps,qui maximus erat in ea Republica Magiſtratus,quintùm eſt factus, ſaepiſsimeq; miſſus ad exteras Ciuitates, ac Reges Legatus: ad Venetos, à quibus equeſtris etiam ordinis dignitatem accepit, ad Caliſtum Romanum Pont. III. ad Pium II. ad Sigiſmundum Imperatorem; à quo cum non modo perhumaniter, ſed magnificentiſſime quoque fuiſſet acceptus, ampliſſimis honorum generibus in digreſſu decoratus exceſſit. Filium ſuſcepit hic Auguſtinus Burgheſium illum, qui militibus item cum imperio praefuit; de quo admirabilia ſunt, quae maiores litteris, monumentiſque teſtata reliquerunt. Hunc, poſt fugatum, caeſumque Florentinorum exercitum, à Calabriae Duce, qui poſtea Neapolitanum Regnum obtinuit, in Imperiali monte, vbi copias habebat, equitem conceptis verbis appellatum aiunt: hunc eloquentiſsimum, hunc Iuris prudentiſsimum faciunt: hunc quatuor & triginta perpetuos an-

nos in Senenſi Academia principatum tenuiſſe: hunc veluti Delphicum alterum Oraculum ex Italia tota conſultum tradunt; hunc inopum, hunc pupillorum, hunc viduarum patrocinium ſuſcepiſſe: hunc vnum omnem Rempublicam virtute, auctoritate, conſilio adminiſtraſſe; vita denique functum communi vrbis lamentatione, ipſo tibicinum ſilentio, quod per biduum indictum eſt, omnium ordinum, puerorum etiam luctu deploratum; elatum publico ſumptu, honeſtiſsimo Ciuium comitatu, Oppidorum, quae ſunt in Senenſi ditione, legatis, opificum Collegijs cereos praeferentibus ad ſepulcrum longiſsima pompa deductum; denique teſtificatione populi Patrem patriae nominatum. Ex hoc tanto, ac tam illuſtri Viro genitus eſt Iacobus Burgheſius domi ſuae honoratus, & nobilis, omnibuſque perfunctus Reip. muneribus, quae viris honeſtis, atque prudentibus in ea ciuitate inſtituto quodam veteri demandantur. Ex quo deinde patrum noſtrorum memoria, ſingulari Dei beneficio Marcus Antonius ille natus eſt, cuius virtus in hoc gentium Theatro coronam habuit, cuius vox oraculum fuit, cuius felicitas priuati hominis faſtigium adimpleuit. Is, vt Spartam, quam à maioribus ſic ornatam acceperat, amplificaret, Romam contendit; Iuris ciuilis ſcientia, conſilio, autoritate, ad lucem clariſsimus vir facile venit; ex antiquiſsima hu-

ius

ius Vrbis nobilitate Flaminiam Aſtaldam Coniugem duxit. Suſcepit ab ea liberos,& multos,& praeſtantiſſiimos : quorum vnus Horatius acerrimo vir ingenio, paulatim, & quaſi per gradus ad magnos honores euectus, tantum non ipſa in purpura compoſitus eſt : alter Horatio natu maior Camillus, cum & locum,& fortunam defuncti iam fratris expleſſet, immaturo pene tempore primae maturus gloriae, creatus Pontifex, fecit, vt M. Antonio parenti non modo Burgheſia familia, ſed ipſa etiam Chriſtiana Reſp. in omnem deberet aeternitatem. Hoc enim vno procreato filio,quantum non dico genti ſuae, ſed toti terrarum orbi ſplendorem adiunxerit, aeſtimet is,qui poſsit Pauli Quinti virtutem, & Romani maieſtatem Pontificis aeſtimare. Neque vero multa neceſſe eſt de Aſtallorum claritate Burgheſijs addita commemorare, cum planiſſimum, ac notiſsimum ſit, eam familiam in peramplo ſuorum ſtemmate, non ſplendida ſolum oppidorum ditione, atque imperio claros innumerabiles viros cenſere poſſe, ſed praeterea multos, qui Vexillo populi Romani à Pontificibus accepto, qui militaribus ornamentis, qui Sacerdotijs ampliſsimis vetuſtiſsimam generis nobilitatem illuſtrarunt. Haec inquam, atque alia ex ordine illo complura non dico; ſed ſatis habeo confirmare, in M. Antonij filijs ex Flaminia Aſtalla ſuſceptis, quorum eſt vnus

Ioan-

Ioannes hic Baptiſta Burgheſius Pontificis Max. frater, nihil eorum deſiderari, quae in Thucydidis claritate commendarunt antiqui; quem vt oſtenderent nobiliſsimum eſſe, non ſolum ab Oloro Thraciae Rege ortum aiebant, ſed maternum praeterea genus ducere à Miltiade ſpectatiſsimo Athenienſium Imperatore.

Reſtat tertium illud claritatis, & gloriae genus, quod à religione, ac pietate praeſtantibus viris dicebam ad familias corriuari. Id ſi apud Burgheſios amplè reperero, nae ego ſplendidiſſimam eam gentem fuiſſe demonſtrabo. Poſſem equidem à prima penè ſanctitatis luce lucem huic familiae conciliare; cum etiam Catarina illa caſtiſsima Senenſis Virgo, cui caeleſtes honores in Templis habemus, ad Burgheſios longa quadam affinium ſerie nonnihil affecta eſſe videatur: ſed vnius commemoratione contentus ſim Petri Burgheſij; qui cum eſſet iuris conſultiſsimus, praecipuaque apud ciues exiſtimatione floreret, rebus humanis pro nihilo habitis, nomen ſuum Ieſuatis adſcripſit: apud quos tanta deinde cum vitae ſanctimonia verſatus eſt, vt inter Beatos eius ordinis ſit relatus.

Multi praeterea ſunt qui religionis ſuae ſpecimen inſigne dedere: antiquiſsimus ille ex Dominicana familia Burgheſius, qui milleſimo trecenteſimo fundatae ſalutis anno ſingulari cum ſanctitatis, ac ſapientiae fama Senenſi Coeno-

bio

bio praefuit; Chriſtophorus, qui pulcherrimum, vt ijs temporibus, Sacellum in S. Dominici aede ſuae pietatis monumentum reliquit, alijq; quos neque otium eſt, neque attinet recenſere. Vnus tamen Ille Burgheſius à me ſupra laudatus praeteriri non poteſt. qui, vt in vetuſtis Dominicanorum Aduerſarijs ſcriptum reperimus, in poſtremo ex hac vita digreſſu, primo quidem D. Catarinae, cuius ipſe ſtudioſiſſimus erat, admirabili precatione, pietatiſq; pleniſſima, opem, omnibus audientibus implorauit; tum ad Euchariſtiam conuerſus, quam erat eo tempore ſuſcepturus, tam pijs eam religioſiſq; ſalutare inſtitit verbis, vt omnes qui aderant non ad lacrymas ſolum, ſed ad vitam etiam ſanctius componendam ſedulo percellerentur.

Altius quidem haec repetenda, & diligentius alienae laudes euoluendae fuerunt, vt Ioan. Bapt. Burgheſij, Pont. Max. fratris quas ſumus explicaturi virtutes oſtendant, non modo nullam tã claro generi fuiſſe ab eo maculam aſperſam, ſed ſummam etiam gloriam accerſitam: quippe qui, & perhoneſtum cum Landis, lautiſſimis Romae Ciuibus inierit matura iuuẽtute coniugiũ, & ea morũ ſpecie ac dignitate, ſe ipſum inſtruxerit, quae hominem ita liberali, ac ingenua virorum oriundũ ſerie facile poſſet ornare. Sit ergo luſtrandi, recenſendiq; maiorum agminis aliquando finis. ac lucidus earum virtutum exponatur ordo quae; ſicut

omnem

omnem vitae partem olim illuſtrarunt,ita peráti-quas haſce ſuperiorum imagines,quaſi pomparũ fercula hodierno funere comitantur. Non habeo magnopere neceſſe anteactam hominis vitam vſq; à principio redordiri,ac diu,multũq; in ſingulorum annorum replicanda memoria commorari. omnes enim intelligunt, ac ſciunt, in illo aetatis flexu, in quo tam multa ſunt ad vitium diuerticula, vt Herculi tantum, aut Vlyſsi, hoc eſt fortiſſimis, ac ſapientiſſimis viris ea tributa prudentia,& conſtantia ſit,cuius beneficio declinarent praecipites ad extremum ſcopulos,& Syrenas illas inſidioſiſsimas exitioſae voluptatis cõciliatrices; ſciunt inquam vuiuerſi,in tam lubrico, atque ad prolapſionem opportuno mortalibus loco neminem animi continentia, neminem innocentia vitae, neminem pudicitiae fama, fuiſſe Burgheſio praeſtantiorem. Hunc videlicet natura ad omnem virtutem erectum, ad pie, caſteq; viuendum propenſum eduxit, voluntas promouit, ſtudium exercuit, Dei Opt.Max.patrociniũ,ac tutela ſeruauit.Curſum enim ab adoleſcentia, ſumma cum ſignificatione modeſtiae, ac probitatis inſtitutum,conſecuto tempore paulatim incedens ita retinuit ſemper, vt non modo verbis, aut re nunquam ea repagula perfregerit, quae circumduxerat verecundiae ſuae, verum etiam, quod maxime pudicis viris euenire dicitur à Sapientibus, de ipſa pene pudicitia loqui

loqui erubuerit. Hunc hominis pudorem, & caſtimoniam plane admirabilem ſumma erga Deum, & Caelites omnes, inprimiſq; aduerſus Virginem Maximam ſecuta religio eſt, quam & ardentiſſimo ſemper animo coluit, & primis ſecundum Deum honoribus impartiuit, adſciuit ſibi, ſuiſq; ſingulari quodam ſtudio tutelarem. Nam praeter quam quod illa religionis noſtrae myſteria, quae Sacramenta vocamus, frequenter obibat, nullum ſanctum, ac ſepoſitum in faſtis Virgini praeterire ſinebat diem, quo ſolemnibus ſacris pie, ſanćteque ad eam venerandam animum non expiaret. Quid dicam de quadam non liberalitate ſolum, ſed liberalitatis magnificentia in pauperes? cum in ipſo quoque vitae priuatae modo ſtatos ſingulis menſibus deſignaſſet dies, quibus, egentibus ſtipem, aliquanto etiam prolixiùs, quàm eius iuſtae paterentur opes, elargiretur. Quid de ſumma animi conſenſione, qua cum fratribus concordiſſime vixit? quid de voluntatis obſequẽtis officio nominatim erga eum, quem clariſsima virtus ad ſupremum extulit honoris gradum? cum eius ante nutum ſemper ſic obſeruaſſet, vt factũ inde Chriſtianae Reip. moderatorem, ac Principem, pia quadam, religioſaq; animi reuerentia proſequi potuerit magis; obtemperationis, ac pene apparitionis aſſiduae diligentia non potuerit. Haec, aliaque permulta, quae in Burgheſio laudis, & gloriae ornamenta cernebantur

tur antequam germanus, eorum qui ſupererant natu maximus toti terrarum orbi praeficeretur, explanari à me, ac multis dici facile poſſent: cum ea praeſertim ſint, quae ſummum illi humaniſſimi fratris amorem, & gratiam conciliarant. ſed admonet locus, in quem imprudenter incidi, ádmonent obiecti ad dicendum cancelli, vt ea quàm primum attingam, ad quae iam inde ab initio feſtinabat oratio. Vt enim ea virtus ſpectatiſſima ſemper ac laudatiſsima fuiſſet, poſtea tamen in ſummo fratris imperio luculentum nacta theatrum, ita primarum partium geſtum fecit, vt ad extremum vſque actum, quod raro contingit in vitae fabula, perpetuo populi plauſu excepta atque adprobata ſit. Non eſt tam admirabile, dixerit aliquis, in mediocri fortuna moderatum eſſe: in ſumma ſibi temperare, ac modum habere vbi nullus fortunae ſit modus, id vero incredibilis cuiuſdam modeſtiae ſit, & continentiae prope diuinae.

Recte quidem id dicitur, quia difficile atque arduum eſt, vt cecinit ille, opibus non tradere mores, hoc eſt, cum fortunae mutatione ipſum quoque animum non immutare. ea denique ſolida virtus eſt, quae conſtantiam habet, quae tenorem ſeruat, quae nunquam deflectit è via, quae ſiue aduerſae, ſiue ſecundae, ſiue ſecundis atque aduerſis interiectae res adſint, filum inſtituti curſus haud interrumpit. Noua hic mihi,

hi, eaque pulcherrima enaſci videtur ad dicendum ſeges ab ea moderatione animi, ac temperantia, quam in noua, hoc eſt in illa omnibus optatiſſima fortuna Burgheſius ad finem vſque retinuit. Non tam enim voce ſapientium, quàm oraculo quodam enunciatum eſt, facilius inimicam atque aduerſam, quàm proſperam, ac ſecundam ferri fortunam ab animo poſſe; longeque plures inuentos eſſe, qui eius contra venientis, obluctantiſq; impetum ſuſtinerent, quàm qui perbellè cadentis aura de loco, ac de gradu conſtantiae non mouerentur. Numeretur igitur in paucis Ioannes Baptiſta Burgheſius, cuius animi ſtatum fortuna neq; ſubita felicitate conturbare, neque fulgore illo, qui mortalium oculos repente capit, ne minima quidem parte percellere potuit. Hic videlicet numeros expleuit omnes aequabilitas illa, quã in eo domeſtici, ac propinqui admirabundi ſuſpiciebant, cum dicerent, hominem eſſe, qui neſcitet iraſci. Nam quemadmodum humana felicitas tum abſolui dicitur, cum vitae ipſius exitu beato, hoc eſt poſtrema de calamitate victoria terminatur; ſic ea iſtius aequitas animi tum demum apparuit cunctis abſoluta partibus, atque perfecta, cum eo loco poſita eſt, vbi poſtremi erant fluctus, quibus non turbaretur modo, ſed mergeretur. Cum enim ea floreret gratia, qua eum florere par erat, qui Pontificem tanta coniun-

ctione

ctione ſanguinis attingebat, cumq; nonnullas in hac gentium Regina ciuitate obtineret primi ordinis praefecturas, honeſtiſſima ſane ciuium frequentia quotidie ducendus, ac reducendus fuit, occurrentium turba ſalutandus, ſupplicantium non modo vocibus, ſed muneribus etiam appetendus: Non illum ſuae felicitatis admiratio, non populi plauſus è ſtatu mentis eiecit, non potentium aſſentatio in fraudem illexit, non corruptorum munera, non deprecantium ſtudia de iuſtitiae ſanctitate detraxerunt.

Neque tamen ſuſpicandum propterea eſt, ſeueritatem illam aſperam, ac duram fuiſſe, quae difficilem, atque implacabilem hominem redderet: erat enim id etiam aſſecutus, vt quae virtutes ſpecie diſpares ſunt, ac penè pugnantes, eas in ſe ipſo prudentia quadam ſingulari coniungeret. Nihil illo clementius, nihil humanius, aut placabilius eſſe, nec fingi poterat. Omnium horarum homo, vniuerſis, notis aeque, atque ignotis facilis, benignus, commodus; ad omnem humanitatis rationem factus, atque à natura ſine doctrina compoſitus. Nulla in eo caelandi conſilij ſtudia, nulli verborum ambitus perplexi, nulla orationis ambiguae calliditas, nullae fallaciae, nullae ſimulationes, quibus veri iudicium adulteratur. Quod ſi quiſpiam à me parum dici putat cum audit, iſtum ſimulandi ac diſsimulandi prorſus arte caruiſſe, reputet ali-

aliquantum animo,euoluatque illa fraudis integumenta,quibus hodie res iuxta priuatae,ac publicę tranſiguntur; intelliget profecto,ne id quidē Burgheſio nocuiſſe,quod hoc ſæculo natus ſit.

Multae praeterea ſunt in hoc viro magnae, incredibileſque virtutes mihi ad dicendum propoſitae; ſed nulla tamen amplior eſſe videtur aut illuſtrior, quàm rerum humanarum in ſumma felicitate deſpicientia, & quaedam animi elatio, qua primam fortunam, atque omnia magno mortalibus aeſtimata ſuo minora faſtigio,ac infra ſe poſita eſſe arbitrabatur. Quantum quæſo erat tam propinqua neceſſitudine illi coniunctum eſſe, qui nullis, ne caeli quidem circumſcriptum limitibus imperium obtinet, qui gentibus vniuerſis iura diſtribuit, oracula reddit; in cuius confugit ſinum vbi concuſſus eſt orbis terrarum? Sed ea, quae ex tam vicino felicitatis apice ad Ioannis Baptiſtae domum aſpirabant quanti ab eo facta eſſe exiſtimatis? Auditus eſt ſaepe cum diceret, quicquid prioribus accederet fortunis, alienum eſſe non ſuum: domum illam, quae magnifice ſtruebatur in Campo, alijs vtendam ſe praeparare, non ſibi. Si quid de re familiari amplificanda illo praeſente tranſigeretur, id velut externum, ac nihil ad ſe pertinens, aliorum arbitrio facile permittebat: neque quicquam frequentius,aut planius in omni pene colloquio itèrare ſolitus erat,quàm

X ſe bre-

ſe breui moriturum, ac propterea de fluxis, caducisq; corporis, ac fortunae bonis non eſſe ſibi magnopere laborandum. O virum excellentem, tuaq; maiorem fortuna. ò incredibilem temperantiam animi tui. ò nouum temporibus noſtris antiquiſſimae moderationis, ac probitatis exemplum. Quid enim ſignificabat magnifica illa vox, quid ea mortis tuae, velut impẽdentis toties, atq; in omni ſermone inculcata neceſſitas, niſi ea, quae domum tuam caſus attulerat, ita te reſpicere, quaſi propediem exitura quà venerant? Quid ſignificabat illa felicitatis tuae tam magna contemptio, niſi animum te ſupra fortunae promiſſa iam erexiſſe, neq; aliquid dignum in rebus humanis putare, quod admirareris, quod cuperes, quod ſperares? Deus immortalis quid eſt hoc? Fulgor ille nouae felicitatis nihil perſtrinxit oculos tuos? nihil animum extulit noua potentia? Fortuna, quae modeſtiae inimica eſt, atq; conſilio, tenorem animi tui non labefactat? Ita prorſus. Non tam infirmus ſum, inquit, vt diuitias pati non poſſim. non quòd in opulentam domum tranſcriptus ſum, idcirco me ſuſpiciam, atque admirer. non quòd opes circa me fulgent, animoſior eſſe debeo. eodem animi habitu, argentum tractabo, quo fictilibus vterer. ſic mihi denique viuendum eſt quaſi quotidie morituro. Haec ille dicere videbatur non tam nouus ampliſſimae felicitatis occupator, quam nouus in

am-

ampliſſima felicitate philoſophus. Quae quoniã praeſcripti temporis excluſus anguſtijs, pluribus explicare, atque amplificare non poſſum, venio ad poſtremum actum, quem, tantum abeſt, vt imperitorum poëtarum more ille neglexerit, vt corollarium etiam eſſe voluerit laudum ſuarum.

Cum obitus ſui tempus appetere neſcio qua praeſenſionis vi propemodum diuinaret, multis id velut exploratiſſimum, maximeque ſummo Pontifici confirmauit; à quo etiam illo nomine de induſtria denique contendit, vt ſibi mox è viuis exceſſuro tum poſtremo bene precaretur, ac ſaluberrimo ſigno veniam daret. Inde digreſſus, domum reuertit, atque illico coepit ex morbo periculoſe decumbere, toto languere corpore, acerbiſſimis, grauiſſimiſq; doloribus, vehementer vrgeri. Quid hic à domeſticis ageretur, facilius eſt cogitare, quam dicere. Concurſari tota domo; vndiq; medicos accerſiri; medicamenta, atq; aduerſus vim morbi praeſidia, vt in primorum capitum diſcrimine fit, vbiq; diligenter, ſtudioſeq; conquiri. Tum ille in omnium trepidatione, atque in praeſenti periculo mortis interritus, ad ſuos, inprimiſq; ad vxorem conuerſus: hem, inquit, cariſſima Coniux, quid valeat optima, florentiſsimaq; fortuna, quid luculenta domus, quid rerum copia, quid gratulantium, ac ſequentium turba, quid prima inter mortales propinquitas, vides. Impares viuimus, morimur pa-

res. aequat omnes interitus, nec vltimus cinis vllum eximium habet. Summis, medijs, infimis impoſita moriendi neceſſitas eſt. Hanc nulla ſubterfugit diligentia, nulla felicitas frangit, nulla potentia vincit. Si quid aduerſus morbi contumaciam induſtria poteſt, non recuſo. Neq; enim eius iniuſſu abire licet, qui hoc me carcere circumſepſit. ſed tamen, ſi me audis, ad pias potius Sacerdotum preces, ſupplicationeſque confugies, quibus diuinum conſilium certius exploratur. Ego te, cum grauiſſimo conflictata morbo iaceres, ego filium vnicum in poſtremo vitae diſcrimine laborantem hac mercede redemi. Si me tuis redditurus eſt lacrymis, qui me prima iam tuba de tabernaculo vocat; non alio pretio reddi veſim. Hoc mentis inconfuſae ſtatu cum multos ſine gemitu, ſine vlla doloris ſignificatione inter ſummas acerbitates traduxiſſet dies, teſtamento iam ante ſapientiſsime condito, quo fratrem prouentibus honeſtiſsimis, Sacerdotes piacularibus hoſtijs litaturos perpetuo cenſu, virgines illocabiles, ac dote caſſas dotalibus inſtrumentis in ſingulos annos impertiuit; ſacris, vt in eo temporis articulo noſtra religio eſt, expiatus, animum auctori Deo, ſummoque procreatori redonauit. O te ad extremum vſque felicem, ac fortunatum, qui tanta vitae conſtantia è vitae ſcopulis enauigaris, de cuius virtute non ſimulata, mors excepta fortiſſime pro-

nun-

nunciarit. Tecum oppidò actum eſt bene, atque praeclare, cum eò conceſseris, vbi nullus te reſtantis fortunae impetus depellere poſſit, cum ad eum, vt quidem ſpes eſt, portum appuleris, vnde concitari maria, vnde rerum humanarum viciſsitudine, velut inſano quodam aeſtu Oceanum ad terras verti, vnde fulminantis caeli horribilem ac trucem faciem tui ſecurus intueris: vbi nullam priuatam cladem aſpiciunt oculi, vbi nullis conuicijs verberantur aures, vbi metu ſolutus animus ex euentu non pendet. Tecum inquam actum feliciſsime eſt: ſed cum ijs quos in luctu ac lacrymis, quos in orbitate reliquiſti, peracerbe. Conſolantur tamen dolorem ſuum hoc potiſsimum die, quo tui memoriam iuſtis Chriſtianorum officijs excitarunt. Adeſt enim huius funeris ornamentum ac lux Burgheſius Cardinalis longe moeſtiſſimus, qui obitum iſtum importunum, & Pontificis nomine lamentatur, & ſuo: adeſt cariſſimus, atque optatiſſimus filius, adeſt optimus frater, caeteri adſunt tui, ad doloris teſtificationem atrati omnes atque pullati; qui dum me de tuis virtutibus ex hoc loco dicentem audiunt, cum hoc Cenotaphium, haec tuorum recte factorum monumenta vident, tecum ſe loqui ac verſari, morum tuorum ſuauitate perfrui, te ipſum intueri oculis arbitrantur.

LEGATO HENRICI IV. GALLIAE REGIS Niuernenſium Duci.

In Claſſe Rhetoricæ.

ORATIO XV.

PATIERIS, Excellentiſſime Princeps, à me quampauciſſimis appellari, quando huius Academiae ſpatijs inuiſendis, laureati Pompeij, clariſſimi olim Imperatoris exépla renouaſti. Quanquam enim intelligimus, eos hic, neque Rhetores, neque Philoſophos inuenire te poſſe, quos ille Rhodi, atque Athenis audiuit, eius tamen viri triumphalis in te quandam velut imaginem intuemur, cum ea triumphi ſpecies adhuc animis obuerſatur, qua publicè proximis ſuperioribus diebus exceptus tota Vrbe ſumma omnium acclamatione gradiebaris. In mentem ſibi redigere conabantur vniuerſi quicquid vnquam, quod oculos oblectare poſſet, praeteritis iam temporibus

tibus aſpexiſſent; reputabant, quot Regum, atque Imperatorum Legati; quot viri Principes ad hanc Vrbem venerandam apparatiſſimo quondam cultu conuolaſſent; omnem denique anteactae memoriam aetatis animo replicabant: nec tamen vllum ſibi ſpectaculum, aut pulcrius, quàm illud, aut magnificentius obiectum aliquando fuiſſe recordabantur. At in qua Vrbe iſta dicebant ſapientiſſimi viri? in ea, vbi ciues admirabilibus quotidie rebus inſpiciendis aſſuefacti prope nihil admirari didicerunt. Nemo, nemo, nobilium Gallorum ordines illos bene longos, velut apparitores, ac ſtipatores tuos in ea pompa cernebat, nemo eorum habitum, veſtitum, proceritatem, vultum ipſum, militarem propemodum artem praeſeferentem intuebatur, qui non diceret, tales omnino fuiſſe antiquos illos Galliae bellatores, qui ſub Ludouicis, Gotfridis, Balduinis, caeteriſque primi nominis Ducibus, orientis ſolis ampliſſima regna victorijs, triumphiſque luſtrarunt, atque auguſtiſſimum illud noſtri Liberatoris ſepulcrum in libertatem olim aſſeruerunt. Nemo in te ipſum oculos eo die conijciebat, qui Henricum potentiſſimum, clariſſimumque Galliae Regem, cuius in agmine perſonam ſumma cum dignitate ſuſtinebas, ſe cernere non putaret, ſibique animo fingeret, quos honores, quae populi ſtudia, plauſuſque, quos ille clamores, atque admirationes eſſet habitu-

biturus, ſi vnquam haec maenia, atque hoc orbis terrae theatrum ingrederetur. Romanorum enim omnium, atque adeo gentium vniuerſarum ſermone perhibetur tanta virtute, tanta fortuna, tanta clementia, tanta liberalitate florentiſſimus ille Rex: & quorum corporibus ditione, ac poteſtate non imperat, in eorum animis amore, ac beneuolentia dominatur. Mirantur in eo tantum ornamentorum omnium, virtutumq; concentum, vt fortuna cum ratione, cum hilaritate ſeueritas, humanitas cum maieſtate quaſi cum acutis grauia, vt fieri ſolet in fidibus, proportione concordent. Mirantur talem, ac tantam Regiae placabilitatis lucem obortam eſſe, quaſi caeli ſerenitatem poſt turbines, tempeſtatesque bellorum, quae ad augendam huius tranquillitatis gratiam ſummo cum Regni diſcrimine anteceſſerunt. Vident grauiſſimum quidem tumultibus illis ciuilibus toti Galliae fuiſſe vulnus impoſitum: ſed, ſi nulla erat alia ratio, quae tantum virum Regni gubernaculis admoneret, prope eſt, vt exclament, eo vulnere parandam fuiſſe tantam Reip. ſanitatem. Hanc igitur, Excellentiſſime Princeps, illo ſpectaculo publicam tu populo, communemque laetitiam omnibus attuliſti: verumtamen, quia nos, noſtrumque ipſorum Ordinem ſingulari beneuolentia complecteris, voluiſti hodierna luce nobis eſſe propriam, priuatamque gratulationem, quam ea
die-

die oportuit eſſe latè patentem, ac popularem. Sequeris videlicet, ac haereditariam putas optimi parentis tui perbenignam in nos voluntatem: ipſum Henricum Regem aemularis: qui cum in omni vitae parte moderatiſſimus, & habeatur & ſit, hoc vno mediocritatis confinium tranſilijſſe videtur, quòd plus nimio ſit in nos prolixus, ac liberalis. Horum inquam tu ſecutus exempla, traditis nobis, aedificatiſque in tua ditione Collegijs, atque Academijs, parum animo tuo ſatisfeciſſe videbaris, niſi Romam publica cum legatione profectus, eos in alieno ſolo beneficijs cumulares, quos haud mediocriter oneraras in tuo. Fortunatiſſimi profecto iudicamur, quòd tantae à vobis exiſtant in nos beneuolentiae ſignificationes: quòd Muſae noſtrae manſuetiores Gallicum Herculem ad ſuam tutelam armatum intueantur. Sed minus in tanta fortuna fortunati ſumus, quòd noſtra impeditos tenuitate viuere nos oporteat magnitudini tam notae liberalitatis ingratos. Tamen, quòd ab hac etiam mediocritate ſperare licet, omnium nomine habeo minime fortaſſe contemnendam tam magno promerito repromittere gratiam. Quãdiu enim doctorum vocibus haec Gymnaſia perſonabunt, quandiu hic hominum ordo conſtiterit, quandiu hae qualeſcumque litterae noſtrae loquentur, tandiu veſtram liberalitatem, veſtram religionem, veſtra in nos officia praedicabũnt.

FER-

FERDINANDO CARDINALI GONZAGÆ.

In Claſſe Rhetoricae.

ORATIO XVI.

INVSITATVM aliquod, ac nouum à me gratiarum poſtulat genus iſta prolixitas incredibilis, ac ſingularis humanitatis tuae, Illuſtriſsime Princeps: de quo, mihi repente occupato cogitanti, venit in mentem oratorum deſerere leges, ac in ipſa poëtarum caſtra ſubitò conuolare. Cum enim partes attendo meas, qui cumcaeteris huius Gymnaſij Praeceptoribus cõparatus, iſtius hodie benignitatis quaſi florem delibo publicè primus, cuius ante priuatim habui ſaepe à te ſignificationes haud obſcuras: cum inaudita quaedam, ac prope diuina in commune noſtrum ipſorum nomen à familia veſtra profecta beneficia, cum iſtum ſplendorem intueor, & Gentis, & tuum; rerum, tum grauitate, tum multitudine interceptus, pene cogor hoc initio, poë-

Digitized by Google

poëtarum more Muſarum opem implorare, vt mihi praeeant verba facturo: aut aliquem deducere per machinam è Caelo Deum, qui callide nodum ſoluat, aperiatque illicò viam, quam inertiae meae plus nimio impeditam eſſe video, ac ſalebroſam. Sed quoniam id oratori agere nouo exemplo non licet; nec quas agam reperio gratias beneficio pares, Regem illum imitabor Euandrum: qui Aeneam humili, ac ſtramineo accepturus hoſpitio, ſatis habuit, inopiam profiteri ſuam, & diuinum hoſpitem ad diuitiarum contemptionem adhortari, quarum intra illa mapalia nullam eſſet omnino copiam inuenturus. Quid? An non ego etiam cum de me, de te ipſo cogito, Princeps Illuſtriſſime, hodierna luce dicere meritò poſſum.

Aude hoſpes contemnere opes; & te quoque dignum
Finge Deo, rebusque veni non aſper egenis?

Reputabat animo, cum haec diceret, Rex ille paſtoritius, ac plane paſtor, quàm lautè, quàm magnificè habendus eſſet is, quem non dico à potentiſſimis Aſiae Regibus, ſed à Dijs ipſis immortalibus originem, ac genus ducere intelligebat. Ego, non idem de tua dignitate, de rationibus ſentiam meis, cum Regias illas nominis veſtri clientelas, affinitates, neceſſitudines, propinquitates euoluo, quibus omnia iam pene terrarum orbis imperia, & dominatus attingitis:

cum

cum ſeriem illam retexo maiorum, & veteres, nouaſque Gentilium tuorum imagines recolo, in quibus non Duces modo, Imperatoreſque fortiſſimos intuemur, ſed eos quoque numerare incipimus, quorum virtuti arae in templis, ac ſacra, vota, diuinique prorſus honores communi gentium omnium praerogatiua deferuntur? Dicebat haec Euander, quòd eum ſe nactum hoſpitem eſſe ſciret, cum quo nemo de prudentia poſſet, de religione, de virtute contendere. Idem ego non dixerim, qui te intra parietes hoſce repente conſpiciam, cui ſingularem ſapientiam, atque infinitam illam rerum humanarum, caeleſtiumque cognitionem, non aliqua dediſſe videtur inſtitutio, ſed ipſa propemodum indidiſse, ac penitus inſeuiſse natura? Deus immortalis. quanta ſe prodit in iſta aetatis parte, hoc eſt in primo adoleſcentiae flore, rerum naturalium, ciuilium, diuinarumque ſcientia? quantum acumen ingenij? quanta memoriae vis? quanta linguarum peritia? quantum eloquentiae flumen? Liberat me palpandi ſuſpicione ſecunda Romae totius admurmuratio; quae liberalium iſtam in te diſciplinarum omnium complexionem ſuſpicit impenſe, ac velut humana maiorem admiratur. liberat iſta Senatoria purpura; quam etſi admodum adoleſcens accepiſti, ſapientia tamen & doctrina iam meritus eras. liberat illa percelebris fama pueritiae tuae, quae prouectam do-

doctiſſimorum hominum aetatem,iudicij, ſcientiaeque laude anteire, ac longo ſuperare interuallo dicebatur. Vnus profectò Cyrus, ſapientiſſimus ille puer,qui apud Perſas alebatur in ſpem Imperij, videbatur eſſe, qui tecum poſſet aliqua ratione conferri: eum tamen accepimus non ad hiſtoriae fidem, ſed ad perfectae inſtitutionis effigiem fuiſſe deſcriptum ab ijs,qui, quoniam eam optabant in terris indolem, & reperire ſe aliquando poſſe diffidebant, maluerunt comminiſci, quàm eam amplius inter viuos deſiderare. Nihil in te requirere potuiſſent hi: nihil fingere debuiſſent, ſi ſemel iſtam indolem intuiti eſſent. Vix ad eam veneras pueritiae partem, in qua caeteri loqui ſciunt, cum tu iam eloqui coeperas, atque oratorie declamare. Vix aequales tui eius linguae ſermonem,quam haurimus à nutricibus, abſolute didicerant, cum tu tam multas, & tam varias iam callebas,vt Mithridatis exempla mortalibus vnus omnium renouaturus eſſe videreris. Vix per aetatem, ac rationis vſuram ſapere caeteris licet, cum animum tu omnibus iam diſciplinis imbueras, nec aliud ignorabas, niſi quod humanum ingenium aſſequi cogitatione non poteſt. Denique lex illa naturae, quae nihil ad faſtigium perduci ſubitò patitur, ius omne tibi remiſerat, dederatque quodammodo veniam, vt non per partes, quemadmodum caeteri, ſed vnà omnes libe-

rales

rales diſciplinas acciperes; non paulatim gra-
dereris, & ſenſim, ſed confeſtim, ac è veſtigio
peruenires ad ſummum; non doctrinae magi-
ſtrum, ac praeceptorem haberes aliquem, ſed
inſtitutorem, auctoremque conſuleres animum
tuum. Ita tu mentem iſtam praeclaris imbu-
tam artibus, omnium victricem voluptatum,
carentem vitio, pudicam, atque innocentem,
ad pubertatem vſque deduxiſti. Ex qua vix
exceſſeras, cum digniſſimus habitus es, qui
cum grauiſſimis Chriſtianae Reipublicae Se-
natoribus, cum doctiſſimis, & rerum omnium
vſu exercitatiſſimis Patribus, cum ipſo Dei Pa-
rentis interprete, terrarumque moderatore Pon-
tifice, de Religione, de Imperio, de populo-
rum iure, de gentium omnium ſempiterna,
poſt obitum ſalute, ac gloria deliberares. Ni-
hil attinet dicere, quantum in hoc Concilio ſpe-
cimen abſolutae ſapientiae dederis. in om-
nium enim ore, ac laude verſaris: qui tam ra-
rum admirantur in adoleſcente iudicium, tan-
tam in deliberatione prudentiam, tantam iuris
humani, diuinique cognitionem, tantam elo-
quentiae copiam, tantam oris, ac totius actio-
nis in dicendo dignitatem. Illas tantum à me
commemorari debere intelligo mitiores, ama-
bilioreſque virtutes animi tui, quae multo ma-
xime nobilitatem iſtam, atque additam nobili-
tati purpuram illuſtrarunt. Quotus enim quiſ-
que

que morum iſtam ſuauitatem, ac iucunditatem orationis deguſtat aliquando tuae, qui tecum eſſe, tuaque conſuetudine, ac beneuolentia frui non beatiſſimum putet? Quotuſquiſque moderationem iſtam intuetur, qui non omnino decernat, vnum te denique in pauciſſimis extitiſſe, qui cum dignitate, ſapientia, nobilitate plurimis antecellas, modeſtia tamen, & facilitate par omnibus eſſe videri velis? Habes amplam Vrbis Romae, omniumque, qui te norunt etiam in hoc genere teſtificationem: à nobis autem hodierna die, qua iſtius praeſentiae pulcherrima luce ſic honeſtamur, habere deberes ampliſſimam. Sed ſcimus nullam eſſe poſſe tam exaggeratam orationem, aut praedicationem benignitatis tuae, quae beneficium illud, ne minima quidem ex parte poſſit aequare. Conamur quidem certe, non ſolum hac voce, quae nulla eſt, ſed pictis etiam intra domeſticos parietes argumentis, iſtius beneficentiae laudes exprimere: ſed hoc ipſo tandem conatu haud plus agere nos intelligimus, quàm ageret is, qui Xerſis enumeraturus copias, poſtremam, eamque minimam exercitus partem explicaret. Caeterum, in rebus tam anguſtis illud conſolatur, & recreat mediocritatem noſtram: quòd quemadmodum aequandae gratiae facultatem fortuna noſtra non habet, ſic parem beneficij remunerationem non poſtulat

Digitized by Google

tua. Priuatorum illa fortuna eſt, quae requirit aequalitatem officij: Principum promerita, quod dixit ille, ita quadam quaſi maieſtate, praecellunt, vt mutua non repoſcant. Detur hoc ergo magnitudini tuae, Illuſtriſſime Princeps, vt cum omnia, quae facultas noſtra patitur, & ratio, perſoluerimus, omnia tamen officijs iſtis, & veſtrae felicitati debeamus.

ALE-

ALEXANDRO BORBONIO HENRICI QVARTI Gallorum Regis filio, Equiti Hieroſolymitano.

Cum Legatus extra ordinem ad Paulum V. Pont. Romam venit.

ORATIO XVII.

Quae non eſt habita.

TANTAS, Sereniſſime Princeps, tamque multiplices aduentus hic tuus gratulandi, geſtiendique peperit hodie cauſas, vt cum eas aggredior exponere, ſentiam velut in alto ferri, ac fluctuare dubitabundam orationem meam. Nimirum in ore iſto, maieſtatis, indoliſque pleniſſimo intueri mihi videor ipſam pene Galliam, belli, paciſque magiſtram artium, Heroum ſemper altricem, ſemper Imperatoribus foetam, aſſiduo

Regum, ac Ducum partu numquam effoetam. Illam inquam in ipſa Religionis arce ſub aſpectũ mihi venire Galliam puto, in cuius armatae ſinũ tam ſaepe hac ex ſede factioſorum conſpiratione deiecta, viſa eſt quondam Roma ſuo cum capite conuolare. Fama enim perhibentur, & literis illi veſtri Barbarorum euerſores, & terrarum domini potentiſſimi: quorum Regnis extorres olim Vrbe Pontifices excepti ſunt, opibus recreati, manibus, & famulatu domum perducti, armato milite Romam reducti, auctoritate, atque imperio Chriſtianae Reip. clauo, ipſiſque propemodum caeli clauibus reſtituti.

Cuius quidem, Interpretum expreſſius perſonis, aſpectus Prouinciae, de re Chriſtiana ſic honorificè meritae, fuit olim ſemper Italiae carus, Romaeque ſacrorum Reginae peroptatus: ſed tamen hoc tempore, in tam amplae legationis honeſtamento accidit ab eo Rege longe iucundiſſimus, qui pene puer, atque in primo vitae adoleſcentis ingreſſu magno Parenti ſuffectus, de ſe, de ſuis, de Religione, de pace, de publicis, priuatiſque omnia ſumma pollicetur, & maxima. Neque enim facile dici poteſt, quanta ſint hìc omnium animi laetitia perfuſi, cum renunciatum identidem eſt, ita eum in hoc Regni, vitaeque principio publicae felicitati conſulere, vt planiſſime demonſtret, nihil habere ſe prius, aut antiquius, quàm erga Romanum Pontificem

tificem obſeruantiam, & caſtiſſimae, quae culta ſemper à maioribus eſt, incrementa Religionis. Quippe huc etiam aduolauit Pueri magnanimi ſapientiſſima vox, ſubito veluti percellentis fulmine rerum nouarum cupidos, & diuinis humana, ſacra profanis in turbido deliberantium Concilio permiſcentes. cum ab eo in proxime ſuperioribus decretum Comitijs eſt, ne de Religione quicquam referant in poſterum profani homines, & ij, quibus auctoritate Pontificum ea ſacrorum procuratio demandata non ſit. Tanta igitur, ac tàm laeta Imperatoris Ludouici primordia faciunt, vt haec honoris in Romanum Antiſtitem ſignificatio gratulatione vincat, & publica voluptate caeterorum officia Regum, qui ſubinde pro re nata certos huc homines ad huiuſmodi profitendum obſequium allegarunt. Vt enim plus oriente, quàm elato ſupra verticem ſole delectamur, & herbeſcens illa viriditas longe magis oculos capit, quàm ipſa maturitas ſegetum, ſic ea, quae hoc imperij velut exortu ab Ludouico lux extitit, omnium facilius aciem, vehementiuſque perſtringit, quàm aliorum geſtae iam res, atque illa virtutum lumina, quibus anteacta vita, & tranſmiſſum longioris aeui ſpatium illuſtratur. His accedit Legatus extra ordinem ad id muneris obeundum delectus, non è Regio ſolum ſoboleſcente Galliae ſanguine, ſed nominatim ex Henrici Quarti filijs ille, in quo

Digitized by Google

Heroicam prope Parentis imaginem ita natura conſignauit expreſſe, vt qui eum adhuc deſiderant, & lamentantur extinctum, poſſint in iſto vultu veluti de integro natum, & rediuiuum ad doloris leuandam acerbitatem contemplari. O ſiluam ſuſceptae gratulationis ampliſſimam. ò campum excellentium oratorum eloquentiae decurrendum.

Dabis hic mihi veniam, Sereniſſime Iuuenis, ſi ea quae ſic eminent in te, ac ſtylum accuratiſſimae depoſcunt orationis, à me capitulatim, atque incurioſe denarrabuntur. Ignoſcent caeteri, qui me audiunt, ſi aliqua praedicauerim liberius, quae & propter ipſorum excellentiam ſingularem, & propter eam, qua mirificè decoror, Adoleſcentis praeſentiam, ſine quadam aſſentationis ſuſpicione commemorari non queunt. Nam, vt ab incunabulis ordiar, ne nomen iſtud quidem Alexandri tibi temerè, aut fruſtra inditum intuemur: cum tu Alexandri Macedonis aequata iam indole, tantum hac appellatione cohoneſteris, quantum Pater ille tuus, vir prope diuinus Philippum Alexandri parentem Imperatorijs ornamentis, & rerum à ſe geſtarum magnitudine ſuperauit. Ac ſatis quidem ornatus videri poteras hac vna recordatione parentis tui: qui cum terras vniuerſas, atque hanc potiſſimum Vrbem quaeſito laboribus nomine, famaque virtutis imple-

pleuerit, pulcherrimo tibi laudum ſuarum patrimonio relicto, fecit, vt eius dici, ac praedicari filius haud poſſis, quin in tantae gloriae partem venias, quam ſibi peperit apud omnes immortalem. Sed quia non ſatis idonea decora putas, quae delibantur ab alijs, niſi haereditarijs ornamentis etiam propria comimittantur, addidiſti tu quoque tua, eaque ſingularia, atque inaudita, hoc eſt naturae praeſtantis igniculos illos, qui iam erumpunt in flammam, & in ea virtutum ſemina, quae non flores modo parturiunt, ſed frugem in adulta iam ſegete, atque ipſam prope maturitatem oſtendunt. Iſtam ego loquor anticipationem conſilij, & rationis: quae tanta eſt, vt longam aliorum vincat inſtitutionem, & poſtremam annis expertae ſenectutis praeuertat aetatem. Quo nomine vel ſatis oſtendis, Heroum te progeniem eſſe, atque ab eo procreatum, qui ſe longo ſtemmate, ductaque maiorum ſerie ab Hercule illo Gallico genus ducere non fabulis, atque aſſentatione, ſed paribus omnino factis, ac virtutis aequalitate demonſtrauit. Neque enim qui ante iuſtam ſapiunt aetatem, atque ingenij bonitate prudentiam occupant, omnino mortales vulgò putantur, ſed humano maiores apice, ac ijs ſimiles, quos antiquorum illa natio excellentis amantiſſima virtutis, Semideos credidit, hoc eſt Deorum affinitate progenitos. Poſſum hic ego Me-

litenſis Magiſtrum militiae proferre teſtem longe locupletiſſimum: qui ſapientiam iſtam praecocem, & pubeſcentis ſtirpem virtutis admiratus, non dubitauit illius tibi claſſis inuictae, triumphaliſque Praefecturam demandare, quae non niſi veteranis committi ſolet, atque Imperatoribus exercitatis. Quod quidem de te iudicium tàm honorificum fuit, quàm illi Melitenſium Reges bellorum periti ſunt, & diſciplinae militaris habentur intelligentes. Nihil tamen ad teſtimonium Parentis tui: qui, vt erat aeſtimatione rerum incredibili, eius Equitem Ordinis admodum te puerum adſcribere voluit, atque in frequentiſſimo Procerum conuentu ſuis ipſe manibus balteo, gladioque praecingere: quae nobilia, atque antiquiſſima ſunt eius inſignia diſciplinae. O bene ominata rerum tuarum initia. ò auſpicatiſſimam, & ſingularibus ſuſceptam auctoribus militiam tuam. Iſta enimuero tibi ſunt arma fortunatiſſima: non fabuloſis Deorum opificijs excuſa, non ementitis parentum tradita Numinibus, ſed è Galliae prolata fatalibus officinis, ſed Henrici Quarti deſignata iudicio, hoc eſt ab ipſa militari ſcientia comprobata. Nemo quippe mortalium eſt, qui cum Henrici aſpicit illam equo ſedentis imaginem, quae circumfertur, ipſam belli doctrinam, ipſam prudentiam, conſilium, felicitatem, ipſam denique optimi formam Imperatoris, quae nuſquam

eſt,

eſt, ſed informatur animo, ſibi oculis cernere non videatur.

Perge adeo, Sereniſſime Princeps, & tanta cum ſignificatione virtutis adoleſce Galliae, adoleſce Regi fratri tuo, qui te in paucis, atque vnice diligit; adoleſce nobis, & Chriſtianae Reip. quae Gallorum armis ſaepe defenſa, tui quoque ſibi depoſcit animi fidem, & iam nunc iſtius dexterae patrocinium intuetur. Nec dubita, quin arma iſta euentum habitura ſint optimum, quae puer ab ipſa prope militari fortitudine manu clariſſimi Parentis accepiſti.

Mihi vero, cui tam egregiae datae ſunt in hac prouincia partes, illud ſupereſſe video, vt tibi de hoc tàm prolixae humanitatis officio gratias agam, non immortales modo, ſed ex perſona, quam hodie ſuſtineo varias, atque multiplices. Multas quippe debeo à praeclaris artibus huiuſce Collegij: quae quoniam te, pro ſe ſingulae conuenire non poſſunt, interpretem, atque internuncium eſſe me voluerunt. Debeo tibi multas à noſtra Sodalitate, quae, vt Parentis tui diuina beneficia colat memoria ſempiterna, haereditariam tamen iſtam in ſe voluntatem, aliàs quidem ante perſpectam, ſed hodie in hac Vrbe, Gentium Theatro patefactam, ſibi ipſi mirifice, ac multo ſanè maximè gratulatur. Debeo denique nominatim ex me, atque ab hac arte dicendi prorſus infinitas; quae cum omnium prima ſit à

Digitized by Google

te ſalutata, non modo principes in iſta liberalitate partes habet, ſed pene beneficium ſibi vindicat totum. Feciſti vero tu ſapientiſſimè: qui prae caeteris, ac ſingulariter hanc facultatem fouere tuo te velle iudicio ſignificaſti. Quamquam enim aliae quoque liberaliores diſciplinae Regum praeſidia poſtulant, hae tamen literae manſuetiores, Muſaeq; noſtrae, & Herculem armatum in medio volunt, & Principum ſtudio ſic opus habent, quemadmodum illae, quibus coronantur, hederae alieno adminiculo, & proximo parietum, aut procerarum arborum indigent fulcimento.

IN

IN SATYRAM OCTAVAM IVVENALIS

PRAEFATIO

De Nobilitate.

ORATIO XVIII.

Stēmata quid faciunt, quid prodeſt Pontice longo
Sanguine cenſeri, pictoſque oſtendere vultus
Maiorum, & ſtantes in curribus Aemilianos?

MORE maiorum ſine inuolucris, & fuco eos hac octaua ſatyra Iuuenalis inſectatur, qui ſuorum gloria, & Gentilium antiquitate, quaſi falſis fortunae bonis, efferuntur: ratus, haereditariam non eſſe, nec teſtamento à parentibus relinqui poſſe, ſed virtute, ac recte factis parari, conſeruariq; nobilitatem.

Tota licet veteres exornent vndiq; cerae
Atria: nobilitas ſola eſt atque vnica virtus.

Quod

Quod ſi de Tripode, non è ſiluis, vbi poëtarum hoc genus degere ſolet, pronunciatum eſſe putemus, Ariſtotelis auctoritatem conuellere neceſſe erit, qui libro Rhetoricorum ſecundo nobilitati fines ita facit anguſtos, vt eam dicat ſola claritate atque antiquitate generis contineri. Sic enim articulatim, diſtinctéq; definit. ἔστι δὲ εὐγενὲς μὲν κατὰ τὴν τοῦ γένους ἀρετήν. Nobilitatis natura omnis, & vis, generis, atque maiorum virtute, hoc eſt generoſitate iam inde ab antiquis temporibus in aliqua gente, ac familia ſpectabili circumſcribitur. At contra omnia docet morum hic cenſor ac magiſter Iuuenalis, cum antiquitatem generis, maiorum imagines, ſtatuas equeſtres, ac militaria ſigna prae virtute contemnit.

———*Nobilitas ſola eſt, atque vnica virtus.*

Multa mihi à nobilitate repetenda ſunt altius: quae dum ego ſummatim, breuiterque percenſeo, quaeſo vos Aud. diligenter attendite; vt de re tota veſtro ipſi ſuffragio decernatis. Sed video quàm honeſtos exceperim hoſpites, quàm nobili clariſſimorum virorum corona ſtipata, & circumſepta ſit hodierna die oratio mea. qui niſi à me ſplendide, atque, vt eorum nobilitas poſtulat, cum dignitate tractentur, nae ego, dum de nobilitate diſputo, nimium quantum agreſtis eſſe videar, ac inurbanus. Faciam ego quidem vt potero: pro ſua ipſorum humanitate facient ipſi

no-

noſtras vti copiolas ne contemnant. Hoc igitur agamus. Et quoniam laudatiſſima Ciceronis atque adeo ſapientium vniuerſorum praeceptio eſt, omnem, quae aliqua de re ſuſcipitur, inſtitutionem debere à definitione proficiſci, hinc initium capiamus, ne vaga videatur atque incerta diſputatio fluctuare.

Nobilitas latiſſime patet Auditores. Nam vt à Feſto, Nonioque Marcello traditum eſt, quem notum, & cognitum vulgò dicimus, hunc Latini nobilem appellauere: ſic prorſus, vt pro noto gnobilem dixerit Plautus, auctor antiquiſſimae latinitatis. Hinc extitit illa Ciceronis vox in Paradoxis. Lapſa eſt eius libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quàm ſi petulans fuiſſet in aliqua nobili virgine. Hinc in altera ad Q. fratrem Epiſtola Comagenus Rex ignobilis dicitur quaſi minime notus, & alio loco Phalaridis nobilitata crudelitas, quaſi toto terrarum obe, hominum cognitione, famaque vulgatiſſima diſſipata. Cum ergo nobilitatis notio tam ampla ſit, vt quaecumque illam habeant vim, quae homines in lumine collocet, ac faciat notos, ea dicantur nobilitare, ſit vt non vna omnium, eſſe poſſit de nobilitate ſententia. Quot enim res ſunt conficientes nominis, ac famae (ſunt autem innumerabiles) tot extitere de nobilitate ipſa opiniones, & placita.

Principio vero, quia nihil eſt, quod homines

nes magis faciat notos, & claros, quàm longa maiorum ſeries, placuit philoſophorum Principi nobilitatem circumſcribere vnica clariſſimi, ſpectatiſſimiq; generis antiquitate. Quod quidem nobilitatis genus quàm verum, ac legitimum ſit, declarat omnium gentium, nationumq; conſenſio. Quem enim vniuerſi nobilem intelligunt, niſi clariſſimis ortum natalibus, & qui poſſit ad proauos longe antiquiſſimos originem, principiumq; referre? Quàm vero germanam, puramque putant eſſe nobilitatem, niſi ſplendidi, notique dignitatem generis, in quo maximę olim virtutes extiterunt? Neque enim facile dici poteſt, quanta ſit vis antiquitatis, quippe quae rebus omnibus incredibilem addere maieſtatem videatur. Nonne videtis ea, quae à praeſenti memoria ſunt longe remota, vetuſtate ipſa fieri quodammodo ſanctiora? Nonne, quae noſtram, aut maiorum noſtrorum memoriam anteceſſerunt, ita veneramur, vt maius quiddam de ijs ſuſpicari ſoleamus, quàm quantum noſtrae homines aetatis omni ſtudio, atque ingenio poſſint imitari? Hinc extitit inter gentes illa ſcriptorum monumentis celebrata cõtentio, dum aliae ſe ante omnes mortales in lucem editas eſſe dicerent: aliae contra, eam antiquitatis gloriam ad ſe traducere conarentur. Aegyptij ſolis Phrygibus antiquitatis laudem concedebant, aliorum hominum longe ſe vetuſtiſſimos praedica-

dicabant. Arcades ad fabulas vſque progreſſi, ante lunam ſe natos eſſe gloriabantur. Quid de Athenienſibus dicatur? qui tantum in eo ſibi genere tribuebant; vt illo ſolum nomine in Græcia obtinere ſe principatum putarent, quòd omnium eſſent hominum vetuſtiſsimi. Cum enim aliorum Graecorum initia litterarum beneficio fuiſſent memoriae commendata; ſolum autem Athenienſe nomen eſſet, cuius origo, ac principium indagari non potuiſſet, in eam opinionem facile deſcenderunt, vt crederent, ſe non aliunde in eum confluxiſſe locum, ſed in Attica terra genitos, idem ſolum, eandemq; ſemper regionem coluiſſe. Quapropter reticulo quodam aureis diſtincto cicadis caput ornabant ſuum: vt videlicet oſtenderent, ſe non ex varia hominum colluuione dilapſos eo conueniſſe, ſed cicadarum inſtar è terra, quam incolerent, fuiſse principio generatos. Quid ni ergo à vate minime malo Criſpine lauderis?

———Quem non ſeries inhonora parentum
Obſcurum proauis, & priſcae lucis egentem
Plebeia de ſtirpe tulit: non ſanguine cretus
Turmali, trabeq; & remis, ac paupere clauo
Auguſtam ſedem, & Latij penetrale ſenatus
Aduena pulſaſti: ſed praecedente tuorum
Agmine. Romulei qualis per iugera Circi
Cum pulcher viſu titulis generoſus auitis
Expectatur equus: cuius de ſtemmate longe

Felix

Felix emeritos habet admiſſura parentes.

Quid multa? ab ipſomet Ariſtotele fidem petamus: qui primo Rhet. libro, nobilitatem tradidit vetuſtiſsimis indigenis contineri; & quarto Polit. nihil aliud eſſe, niſi diuitias, & facultates antiquas. vſque adeo ab antiquitate putat non exaggerari modo, ſed prope conſtitui nobilitatem. Nouitas enim, quamuis omnibus rebus ornata ſit, non habet tamen illam aetatis quaſi canitiem, cui ſummum honorem tribuendum exiſtimamus. Meritò itaque M. Aemilius Scaurus, vt eſt apud Valer. cum de repetundis iudicio poſtulatus, & damnatus eſſet, propter vetuſtiſsimam gentis nobilitatem illico fuiſſe dicitur abſolutus. Sed cum non ſolum in nobilitate requiratur antiquitas ab Ariſtotele, verum etiam virtus antiqua maiorum, hoc eſt generoſitas, quam ſaepiſsime poſteri non habent, dubitari profectò poteſt, an haec nobilitas aliqua res ſit, quae per manus tradi, & cum poſteritate communicari poſsit, quod volunt ij, qui hanc ſequuntur opinionem, quam explicamus. Quantum enim ad naturam attinet, vix intelligere licet quid nobilitatis antiquitas tranſmittat ad poſteros, cum aeque omnes calamitoſam ingrediamur vitam, ijſdemq; plane legibus vniuerſi teneamur. Rectè quidem Seneca: niſi nos faceret Deos: humanus animus, inquit, rectus bonus, magnus, nihil eſt aliud quam

Deus

Deus in humano corpore hoſpes. Hic tam in equitem Romanum, quàm in libertinum, quàm in ſeruum cadere poteſt. Quid eſt eques Romanus, libertinus, aut ſeruus? nomina ex ambitione, aut ex iniuria nata. Subſilire in Caelum ex angulo licet. omnes, ſi ad originẽ referantur, à Dijs ſunt. Sed hoc ſplendide, glorioſeq; non admodum vere dicuntur, Stoicorum more, atque, vt breuiſsime dicam Senecaeo. Nam, & Iuriſconſultorum ſapientiſſimi alia omnia docent, & naturae vis nimium erga nos maligna videretur, ſi quam excellentiam in caeteris rebus, quae oriuntur, & occidunt, ſemper manere voluit, in hominum ſobolem virtute quadam ſeminis influere noluiſſet. An fortes creantur fortibus & bonis: an eſt in iuuencis, eſt in equis patrum virtus: in homine reliquorum animantium principe non ſit ea vis, quam in belluis adeo cernimus efficacem? Quid? permagni putamus intereſſe, qua ex arbore ſurculus defringatur, quali ex genere ſuſceptus ſit canis, aut equulus natus: homo qualibus ſit procreatus parentibus nihil ad rem pertinere iudicabimus? Vincet hoc ipſa res experimento comprobata, etiam ſi pertinaci contendendi ſtudio de induſtria negaremus. videmus enim quotidie vniuerſas ferme gentes inſita quadam à maioribus vi, eiſdem moribus ſemper fuiſſe praeditas, eadem ſemper agẽdi, viuendiq; ratione delectatas.

Galli,

Galli, bellicoſiſſimum genus, quos hodieq; praeſeferunt celeres animi, corporiſq; motus, omnibus ante ſaeculis habuere. impetu ſemper innato, atq; incredibili quodam ardore ſemper in aciem rapti ſunt. Germani ſemper in agmine conſtantes ſunt habiti, ſemper ad obeundam ſtabili praelio mortem obfirmati. Hiſpani ſemper induſtrij, ſemper omnia circumſpicientes, ſemper ineundo certamine moderati fuere. Itali ſummo conſilio domi, foriſq; ſemper excellentes, ingenio verſatili, omnibuſq; omnino artibus opportuno. Nulla denique natio eſt, quam natura quibuſdam inſignem non fecerit virtutibus, vitijsve, quae poſteritati vi ſeminis ingenerantur. Itaque Carolus ille Quintus, quem vere primum belli ducem recens patrum memoria vidit, exercitum voluiſſe dicitur ex omnium gentium centurijs, manipuliſq; conflatum. Hiſpanum habebat militem quaſi neruos, ſed tamen Italos expetebat; adſcribebat Gallos, ſed Germanos non contemnebat; quòd armorum bene longa tractatione didiciſſet, ſuas cuiq; nationi virtutes eſſe velut ingenitas, ac naturales: quae ſi in toto ſimul copiatum corpore coaleſcerent, nullis ſe machinis expugnari poſſe arbitrabatur. Haec habui dicere, vt intelligeretis, Ariſtoteli fuiſſe conſilium, veram, adprobatamq; hominum conſenſione deſcribere nobilitatem, hoc eſt generoſitatem illam, quae à maiorum ſerie ducitur in aliqua gente praeteritorum, non quo do-

doceret nihil eſſe aliud,quod vitā illuſtrare poſſit,niſi generis antiquitatem, ſed vt philoſophorū more, id quod eſt in ambiguo nomine primū explicaret exiliter,caetera vel negligeret,vel in aliū locum pro temporis opportunitate reſeruaret.

Quare cum nimium contracta,atque in anguſtum adducta videretur eſſe nobilitatis vis,ac natura,ſi tam amplae fortunae nemo ſibi opifex eſſe poſſet, nulliq; cui generis claritas patrimonium non ſit auitum,ac tranſlatitium, liceret ſibi viam ad nobilitatem expedire; ad ampliſſimum alij nobilitatis nomen habuere perfugium:ſic,vt vniuerſe nobiles dicerent quoſcumque notos, ac fama cognitos appellamus. Sexcenta iſti deſignant in vita praeſidia, quibus ſe quiſque quantumuis ignobilis,ac nouus poſſit in ea nobilitatis poſſeſſione collocare; è quibus pauciſſima quaedam ego decerpam, eaque praecipua, niſi delectum adimat ipſa copia numeranti.

Ac primo quidem loco diuitias,pecuniamque conſtituunt:in quibus tantum ad nobilitatē conficiendam ſitum eſſe robur exiſtimant,vt qui bene nummatus,& copioſus ſit,is eo tantum nomine nobiliſſimus haberi debeat. Teſtis eſt Euripides: qui apud Stobaeum,ingentem dixit eſſe diuitiarum poteſtatem; quas nimirum qui nactus ſit,illico nobilitetur, & famam adipiſcatur apud omnes immortalem. Cuius etiam poëtae illa laudatur,& perhibetur vox. Nobilitatis ne mihi

Z fece-

feceris mentionem. hoc enim in pecunia poſitum eſt. Quid explicatius dici, quid potuit planius, clariuſque pronunciari? illa tamen multo apud eundem planiſſima ſunt. Da cumulandis opibus, ac exaggerandis diuitijs operam. illae quippe nobilitatem afferunt; paupertas obſcuritatem. Ariſtoteles autem doctrinae princeps ſumma philoſophus auctoritate in libro ciuilium quarto, vt nobilibus multa, quibus quaſi notis diſtinguerentur à caeteris attribuerit, dedit in primis quaſi propriam, opulentiam, & facultates exaggeratas. Ac ne à profanis tantummodo, ſed à ſacris etiam ſcriptoribus exempla petamus, Theophilus Alexandrinus eorum librorum tertio, quos Paſchales inſcripſit, nouis hominibus diuitiarum beneficio antiquam credit dari familiam, hoc eſt, vt ego quidem interpretor, nobilitatem. Quam ſententiam haud ſcio, an ſecutus ſit Quintilianus, ſi tamen Quintilianus eſt: qui quartadecima declamatione diuitias nobiles, quod homines faciant credo nobiles, appellauit. Sed quid attinet ab alienis auctoritatē rei conciliare, cum domeſticis, hoc eſt poëtis, quorum dicta interpretari coepimus, abundemus? Poëtas inquam, quo genere nullum exiſtimatum eſt ſapientius, in primiſque Horatium non poëtam modo, ſed optimum viuendi magiſtrum excitabo.

Scilicet vxorem cum dote, fidemq; & amicos,
Et genus, & formam Regina pecunia donat;

Ac

Ac bene nũmatum decorat Suadela, Venusq́;.

Quid quod Euripides in Hecuba opulentos ignobilibus oppoſuit, quaſi pecunioſos nobiles, inopes, quantumuis genere claros, obſcuros habendos eſſe iudicaret? Verſus, vt apud Gellium ſunt ab Ennio latinitate donati, ſic profero.

Hac tu, et ſi peruerſe dices, facile Achiuos flexeris.
Nã cũ opulenti loquuntur pariter atq́; ignobiles,
Eadem dicta, eademq́; ratio æqua nõ æque valet.

Cauſam huius nobilitatis è diuitijs illico promanantis, aperuit nobis Horat. libro ſermonum quarto, cum diceret.

————————— omnis enim res
Diuitijs paret: quas qui conſtruxerit, ille
Clarus erit, fortis, iuſtus, ſapiens, etiam Rex:

Aperuit Euripides ipſe, cuius longe pulcherrimos habeo verſus Latinos à Seneca factos.

Sine me vocari peſſimum, vt diues vocer.
An diues omnes quærimus, nemo an bonus;
Nõ quare, & vnde: quid habeas tantũ rogant.
Vbique tanti quiſque, quantum habuit, fuit.
Aut diues opto viuere, aut pauper mori.
Bene moritur, qui dum moritur lucrum facit.
Pecunia ingens generis humani bonum.

Hoc animo ſunt, qui omnia in diuitiarum multitudine, ac vi poſita eſſe arbitrantur. Et verò permulti niſi hac via ingreſſi eſſent, nunquam ad ſplendoris, & gloriae ſtatum aliquem perueniſſent. Sed tamen quia haec parandae ratio cla-

Digitized by Google

ritatis ſordida quibuſdam,ac vulgaris videbatur, ſcientiam,doctrinamq; putarunt eſſe ſplendidiora praeſidia nobilitatis;illud Senecae ſecuti. Platonem non accepit nobilem philoſophia,ſed fecit. Id videlicet Ariſtoteli probatum eſt libro Politicorum quarto;Aulo Gellio vndeuiceſimo Noct. Att.& libro epiſtolarum nono, Caſſiodoro. Quapropter Vlpianum libro Pandect.2. dictum propterea nobilem permulti putant,quòd iuris ſcientiſſimus eſſet: & ſolemni Doctorum laurea donatos viros,idcirco nobiles appellãdos, quòd ſint legibus eruditi, cenſent grauiſſimi, nobiliſſimiq; Iuriſconſulti. Certe plerique viri Principes regno, coronaq; clariſſimi, voluere nihilominus à doctrina lautiorem petere nobilitatem. Poſſum hic ego Numam Regem Romanorum antiquiſſimum nominare;quem à Tetricis accerſitum Sabinis ita doctum fuiſſe accepimus,vt falſò creditus ſit,non ab alio, niſi a Pythagora tantam ſapientiae vim haurire potuiſſe. poſſum Alexandrum illum Magnum hoc nomine laudare, qui Ariſtotele vſus eſt praeceptore, Iubam Mauritaniae Regem, Ponti Mitridatem, Iulium Caeſarem,Hadrianum,Aelium Verum, Antoninum Pium, Septimium Seuerum, Gordianos patrem, ac filium, caeteroſque literatos,atque intelligentes Imperatores,in primisq; philoſophum Antoninum,& Saluium Iulianum;quem Iuriſperitiſſimum fuiſſe ſcribit Eutropius. Poſſum proferre alte-

alterum Iulianum, cuius extant hodieq; ſcriptorum aliqua monumenta. Poſſum Robertum Gallorum Regem, cuius audiuntur in templis hymni, & cantiunculae quaedam ſacrae, vt ijs ſuſae temporibus, nequaquam inelegantes. Placet adeo Plutarchus: qui librum ſcriptum reliquit, quo contendit in ſumma, virum Principem oportere à ſcientia quoque nobilitari. Placet Pomponius libro Pandect. 2. titulo de origine Iuris. à quo laudatiſſima extitit illa vox; turpiſſimum eſſe Patricio, ac nobili viro ius ignorare: ſed omnium placet maxime Ammianus: qui de Orphito tradit, eum virum prudentem quidem, ac forenſium negotiorum oppidò gnarum fuiſſe, ſed ſplendore liberalium doctrinarũ minus quàm decuerat virum nobilem, inſtitutum. Quod ſi è liberalibus diſciplinis, quae nam ſit nobilitatis conficientior à me requiratis, haud dubie poëticam eſſe reſpondebo, à qua nobilitas omnium maxima percipiatur. Vt enim inter illiberales artes pictura minus eſt illiberalis, ita poëtica inter liberales liberaliſſima. Caeterae quidem artes efficiunt nobiles quos ſuis inſtruunt ornamentis, ſed nobiles ſaepe numero domi ſuae. poëtica nullis circumſcribitur cancellis, nullo clauditur fine, nullis regionum limitibus terminari poteſt. Iacent permulti peregrinorum non inculti ſcriptores: poëtarum quantumuis longinquo, quantumuis inculto eductus ſolo, inglorius atque in obſcuro

Digitized by Google

deliteſcit nemo. ipſe ſibi lucem in tenebris parit, & vita functus toto terrarum orbe peruagatur: vt iure gloriari poſſit, ac dicere.

Nemo me lacrymis decoret, nec funera fletu
Faxit: cur? volito viuu', per ora virum.
Ex egi monumentum aere perennius.
Dignum laude virum Muſa vetat mori.

Nullum in tanta ſylua reperiet exitum oratio mea, ſi tritas, vulgareſq; ad nobilitatem vias enumerare velim vniuerſas. Fuere, qui nouum hominem ex arte militari accerſire ſibi poſſe crederent nobilitatem; quod tradunt Iuriſconſulti: Andraeas Alciatus in primis in eo libro quem de ſingulari certamine poſteritati reliquit. Fuere, qui à Rege, ac primo Reip. magiſtratu plebeios, obſcuroſq; putarent poſſe priuata lege nobilitari. id quod etiam ad vnum ſequuntur omnes Iuriſconſulti, laudantque nobile Plinij dictum in eo panegyrico, quem ad Traianum dixit, & coram Traiano: Caeſaris eſſe partes efficere nobiles, ac conſeruare. Quare dicere ſolitus erat Solon, eos, qui apud Reges in pretio eſſent, calculis, quorum beneficio in exponendis rationibus vtimur, eſſe perſimiles. Vt enim, qui eos diſponit, maiorem interdum ſignificare numerum iubet, interdum minorem, ita Rex eorum quemque vt libitum fuerit, nobilem interdum efficit, ignobilem interdum, ac popularem.

Fuere, qui ab aſtris quaſi diuinitus nobilitatem inge-

ingenerari ſuſpicarentur. Hac in haereſi video Firmicum eſſe Maternum: qui diſerte, planeque confirmat, Iouem in primo cardine, ac prima horoſcopi parte conſtitutum, quos aſpexerit, eos nobiles facere ſolitum ac generoſos. Sed haec ludicra ſunt, & iocularia ipſi Pythagorae apud Laërtium, Plutarchum, & Theodoretum; ſunt ridicula Carneadi, Bioni, Eudoxo, Plotino, Porphyrio, Origeni, Auerroae, Auicennae. Sunt ridicula Dionyſio Halicarnaſſenſi, Pico, ac Franciſco Mirandulis, & cuius longe plurimi ſit auctoritas, viro ſanctiſſimo Auguſtino. Sed qui de his exquiſite, ac diligenter edoceri volet, eum ego allegare poſſum ad Plutarchum, qui duos reliquit libros, quorum altero laudat, altero improbat nobilitatem: ad Stobaeum ſermone quarto, & octogeſimo; ad Rodericum Zamorenſem in eius operis primo libro, cui humanae vitae ſpeculum index, & titulus eſt: ad Pogium Florentinum, ad Paleolum, ad Platinam, ad Clitoueum, ad Bongradum Piſtorienſem, ad Franciſcum Patritium, ad Oſorium Luſitanum, qui duos de Ciuili, duos de Chriſtiana nobilitate libros inſcripſit. Neque enim laudare poſſum antiquos auctores: cum Diogenis Babylonij, Metrodori Athenienſis, atque Ariſtotelis Stagiritae, quae de Nobilitate promulgarunt in vulgus opera, iniuria temporum interciderint.

Haec ita contraximus, vt poſtremo cenſoris

noſtri Iuuenalis verum, vt ipſe quidem exiſtimat, de nobilitate iudicium copioſius exponeremus: qui virtutem non modo certam, ſed vnicam, ac ſolitariam excudendae nobilitatis rationem, ác viam eſſe pronunciat: ſic protſus, vt qui ea munitus, inſtructuſque ſit, nihil habeat quod ad claritatem inueniendam debeat à diuitijs, à literis, à generis antiquitate poſtulare.

Fuit haec plurimorum auctoritate celebris de nobilitate ſententia. Theodectus enim, vt hinc exordiar, Ariſtotelis teſtimonio libro Ciuilium primo, virtute nobiles, ignobiles vitio definiebat. Menander, niſi mendum in nomine ſit, *ἀνὴρ ἄριστος οὐκ ἂν εἴη δυσγενὴς* aiebat. Vir optimus vtique non ignobilis eſt. Multo planius Euripides apud Stobaeũ: De nobilitate inquit illud habeo dicere, bonum virum mihi nobilem videri, improbum vero, atque iniuſtum, etiam ſi à patre, Ioue ipſo ſanctiore ſit genitus, ignobilem, ac plebeiũ. Concinit Epicharmus egregia ſane voce. Quiſquis inductione naturae ad probitatem, morumq; facilitatem propendet, quamquam matre natus Aethiope, nobilis eſt. Concinit poëta paulo ante laudatus: qui fortes, ac iuſtos, vel à ſeruis natos, nobiliores eſſe ait, quàm aliena gloria, hoc eſt, claritate generis arrogantes. Recte Phalaris, primus Agrigentinorum Tyrannus ille quidem, ſed doctus, Arpicho interroganti quid de nobilitate ſentiret, ita reſpondiſſe dicitur: Ego vero nullam

aliam

aliam noui nobilitatem, niſi virtutem, quae noſtra eſt: cetera fortunae adſcribo. nam humili genere natus, ſi bonus ſit, Regum, atque omnium nobiliſſimus euadere poteſt: ſed parentibus natus clariſſimis, extemplo ignobiliſſimus fiet, ſi fiat improbus. Aurea vere vox ab homine plane ferreo pronunciata, digna philoſophorum primis, digna Diogene, à quo non abſimile prolatum eſt nobilitatis elogium, cum de nobilitate requiſitus, nobiles exiſtimare ſe dixit contemptores opum, gloriae, ac voluptatis. Quod ne putetis ab homine Cynico magnifice potius dictum eſſe, quàm vere, Platonem, hoc eſt, Philoſophorum, vt dixit ille, Deum, ex ara, & tripode loquentem audiamus. Is, vt eſt apud Laërtium, nobiles vniuerſos in plures quaſi claſses diuidebat: in eos, qui aut ex honeſtis, iuſtiſque parentibus nati eſsent, aut ex potentiſſimis, viriſque principibus, aut ex notiſſimis, & recte factorum, in primiſque belli gloria claris: addebat poſtremum nobilitatis genus, quod omnium volebat eſse praeſtantiſſimum, eorum, qui per ſe ipſi propria excellerent animi magnitudine, ac probitate. Non nihil aliter exiſtimabat de nobilitate Theopompus: cum è iuſtis, ſanctiſque parentibus ortos ita nobiles diceret, ſi honeſta, hoc eſt virtutẽ, & clara maiorum ſuorum facinora ſequerentur, vt eſt apud Antonium Monachum libro ſecundo Meliſsae.

Venio ad Poëtas, quorum, & videtur eſſe ſenten-

tentia vendibilior, & vox in audientium animos influere facilius. Ac primo quidem mihi venit in mentem illud Aiacis apud Ouidium, cum praeterita maiorum ſerie, ſpes omnes in ſe ipſo ſuaq; ipſius virtute collocatas putat.

Atque ego ſi virtus in me dubitabilis eſſet,
Nobilitate potens eſſem Telamone creatus,
Moenia qui forti Troiana ſub Hercule cepit,
Littoraq; intrauit Pagaſea Colcha carina.

Quid externa, & longinqua conquiro? In manibus eſt Iuuenalis, qui multos obſcuro loco natos in aſpero virtutis tramite nobilitatem indagaſſe, atque adeo reperiſſe demonſtrat.

Plance tumes alto Druſorũ ſanguine, tanquam
Feceris ipſe aliquid, propter quod nobilis eſſes.
Vos humiles inquis, vulgi pars maxima noſtri,
Quorum nemo queat patria mmonſtrare parẽtis.
Aſt ego Cecropides. viuas; & originis huius
Gaudia longa feras. tamen ima plebe Quiritem
Facundum inuenies. ſolet hic defendere cauſas
Nobilis indocti, veniet de plebe togata.
Qui legum nodos, Iuriſq; aenigmata ſoluat.
Hic petit Euphratem iuuenis, domitique Batavi
Cuſtodes Aquilas armis induſtrius. at tu
Nil niſi Cecropides, truncoq; ſimillimus Hermae.
Nullo quippe alio vincis diſcrimine, quam quòd
Illi marmoreum caput eſt, tua viuit imago.

Meritò itaque Moecenatem laudat Horatius, quòd tametſi è clariſſimis auis, hoc eſt ex Re-

gibus

gibus ipſis ortum ſe ducere intelligeret, tamen nec floccifaceret ignobiles,nec vellet illo ſolum nomine nobilis appellari,quòd è nobilibus natus parentibus eſſet.

Non quia Moecenas Lydorũ quicquid Hetruſcos
Incoluit fines, nemo generoſior eſt te.
Nec quod auus tibi maternus fuit,atq; paternus
Olim qui magnis legionibus imperitarint,
Vt plerique ſolent, naſo ſuſpendis adunco
Ignotos; vt me libertino patre natum.
Cum referre negas qualis ſit quiſque parente.
Natus; dum ingenuus. perſuades hoc tibi vere,
Ante poteſtatem Tulli atque ignobile regnum
Multos ſaepe viros, nullis maioribus ortos
Et vixiſſe probos,magnis & honoribus auctos.

Haec Horatij,ſeu potius Moecenatis extrema verba,quibus ſignificatur,non eſſe hominum infimo generi viam ad nobilitatem interclusam, ingens Regum, ac virorum Principum comprobat numerus, qui ab humili,obſcuroq; loco virtutis beneficio ad ſummum ſibi gloriae gradum iter aperuere. Vt enim ait Seneca ex Silij Baſsi ſententia,nobilis Declamatoris,quis fuit Marius, ſi eum in ſuis maioribus aſpexerimus? humilis. In Conſulatu nihil habet clarius,quàm ſe auctorem. Pompeium,ſi haereditariae extuliſſent imagines,nemo Magnũ dixiſſet. Seruium Tullũ tulit Roma, in cuius virtutibus humilitate nominis nihil eſt clarius. Quid tibi videntur illi ab aratro adſci-

adſciti,qui paupertate ſua beatam fecere Remp. Quemcunq;volueris,reuolue nobilem,ad humilitatem peruenies. Quid recenſeo ſingulos,cum hunc Vrbem tibi poſſim oſtendere? Nudi ſtetere colles. inter quae tamen effuſa moenia:nihil eſt humili caſa nobilius. Faſtigiatis ſupra tectis auro perlucet Capitolium: potes obiurgare Romanos, cum obſcuritatem ſuam,atq;humilitatem oſtendunt? Haec non putant magna, niſi appareat ex paruis ſurrexiſſe. Iure igitur optimo Marius ipſe homo nouus apud Salluſtium in Iugurtina, cum ageret aduerſum nobiles,qui ſibi triumphos,Imperia,Cõſulatus inuidebant. Contemnunt inquit nouitatem meam: ego illorum ignauiam: mihi fortuna,illis probra obiectantur. Nunc videte quã iniqui ſunt. quod ex aliena virtute ſibi arrogant, id mihi ex mea non concedunt Scilicet quia imagines nõ habeo,& quia mihi noua nobilitas eſt: quam certe peperiſſe melius eſt,quàm acceptam corrupiſſe. Haec ille non omnino,ſi ferocem animum ſpectes,intolerãter. Et profecto ſi in omnes pene Reges,atq; antiquos Imperatores intueamur, permultos genere obſcuros vna virtutis vi sũmo nobilitatos honore reperiemus. Tarquinius ille Priſcus,domi,foriſq;clariſſimus,patre mercatore natus eſt, vt dicitur à Valerio: addo etiam matre ſerua,quantum ex Honorato Grammatico intelligere poſſum. Seruius Tullus,qui Tarquinio ſucceſſit,non ſolum è patre verna,ex Ancilla

cilla matre ortus putatura Senec. Liuio, eodemq; Valerio, ſed ipſius quoque Tarquinij ſeruus habetur ab Acrone, atq; ab eo, quem interpretamur, Iuuenale ſubobſcure dicitur ijs verſibus.

————*Quid Tullius? anne aliud quàm*
Sidus, & occulti miranda potentia fati
Seruis regna dabunt?

Tullus autem Hoſtilius, qui Tullum ipsũ Seruium, ac Tarquiniũ anteceſsit, tam humile genus habuit, nihil vt fieri poſſit humilius: cuius videlicet infantia tugurio ſit excepta, & adoleſcẽtia paſcendo pecore fuerit occupata. Quare ipſius Hoſtilij ea eſt apud Dionyſ. Halicarnaſsẽſem oratio, in qua plane decernit, non alio niſi virtutis loco ſitam eſſe nobilitatem. De Regibus ita diximus.

Quid vero Imperatores? An non etiam ipſi virtutis via graſſati, aditum ſibi ad nobilitatem patefecerunt? Auguſtus, quem fortunae filiũ appellarunt, auum habuit argentarium, patrem adſtipulatorem, vtrumq; precarium quaeſtum quotidie facientem: quod ei exprobrat amarè Cicero in epiſtola quadam, & Suetonius Tranquillus pluribus teſtatur locis in vita. Vitellium libertini generis autorem, eumque ſutorem habuiſſe permulti memoriae prodiderunt. Pertinax optimus Imperator auo ſeruo, patre libertino, & qui lignariam negociationem feciſſet, eſt editus. Immo vero tradidit Capitolinus, eam ſordidam mercaturam Pertinacem ipſum ita pertinaciter feciſſe,

vt

Digitized by Google

vt inde nomen acceperit Pertinacis. Quid dicam de Martio, qui Gallieno ad triduum tantummodo ſucceſsit? ex fabro ferrario, teſte Pollione, Romanus, hoc eſt orbis terrarum factus eſt Imperator: cuius orationem, qua ſe populo in publica concione de tam ſordido purgat opificio, idē deſcripſit Pollio, quē laudaui. Quid de Galerio Armētario? qui, vt ab Aurelio Victore accepimus, parētibus natus agrarijs, ab armētis, quae pauerat, Armentarij nomen inuenit. Quid de Probo, quem dicunt ab olitore genitum, quid de Bonoſo, quem à paedagogo, ac ludi magiſtro? quid de Diocletiano quem pleriq; ſcribae, ac librarij filium crediderunt? Quid de Valentiniano, quem tradunt etiam funariam exercuiſſe? Nil enim attinet externos commemorare: Antipatrum Macedoniae Regem, Alexandi ſucceſſorem, mulieris mimae, ac fortaſsis etiam meretriculae nepotem; Archelaum eiuſdem regni moderatorem, ſeruae filium, vt eſt apud Platonem in Gorgia, Hieronem Siciliae Regem viliſsima ſuſceptum ancilla, Hyperbolū Athenienſium Principem, cuius pater lucernas faciebat aereas, habebatq; venales, vt eſt apud Auguſt. in libris de Ciuit. Midam, cuius opes fabulae locum fecere, plauſtrarium, atq; aurigam; Protarchum Syriae Regem, filium negociatoris, Tyridatem ex ſeruo Parthorum Regem, alioſq; pene innumerabiles, quos è poſtremo gradu extulit virtus ad ſummū:

in

in primiſq;Ventidium Baſſum, vt ad noſtra iterum redeamus, ex mulione Conſulem factum Romanorum. Id quod veluti monſtrum quoddam antiquitas admirata Satyricorum voce, vt eſt apud Gellium, exclamauit.

Concurrite omnes augures, haruſpices,
Portentum inuſitatum conflatum eſt recens.
Nam mulos qui fricabat Conſul factus eſt.

Hic tamen mulio Parthos bellicoſiſsimos ter iuſto praelio fudit; eamq; nomini Romano maculam eluit,quam ei Craſſus multis,iiſq;turpiſſimis cladibus acceptis,aſperſerat.Florebant nimirum ea tempeſtate, valebantque illa Romanae laudis documenta, quae Theodoſium Honorio filio magnifice praedicantem facit Claudianus.

Si tibi Parthorum ſolium fortuna dediſſet
Care puer,terriſq; procul venerandus Eois
Barbarus Arſacio conſurgeret orbe, tiaras
Sufficeret ſublime genus, luxuq; fluentem
Deſide nobilitas poſſet te ſola tueri.
Altera Romanae longe Rectoribus aulae
Conditio. virtute decet, non ſanguine niti.

Sed finis ac modus hoc loco ſit;voſq; Adoleleſcentes, qui in hac nobilitatis officina laboratis,mea tādem aliquando compellet oratio.Pergite porro, & quà virtute,quà liberalibus, honeſtiſq; ſtudijs, vel alienam,atque à maioribus acceptam fouete,vel,quod viri eſt, ipſi per vos effingite nomini veſtro nobilitatem,Non eſt homi-

nis,

nis,in latebris eſſe,ac iacere: vix habet quo pecudibus antecellat qui vitam,vt dixit ille,ſilentio tranſigat; cui limites ac termini citra immortalitatem ſint praeſtituti.

Sapitis vero vos clariſsimi viri,Praeſules ornatiſſimi,ſapitis. Vobis enim elogium,& gratulationē debeo,non hortamentum: qui noua gloria maiorum amplificatis nobilitatem, ne lumine tantum alieno,quod eſt fortunae,ſed etiam veſtro, quod eſt virtutis,ac ſapientiae luceatis. Multi ſapiētia, doctrinaq;iam parta,ſine diuitiarum luce obſoleſcunt:multi in ipſo diuitiarum lumine deſiderant generis antiquitatē.Sunt qui maiorum tabulis,ac monumentis abundent: ſed publicos honores in priuato familiae ſplendore requirunt. Iſta vero nobilitas omniū plane rerum complexione conflata,neq; à literis, ac ſapientia, neq; à copijs,ac fortunis,neq; à maiorum claritate, neq; ab honoris & gloriae praeſtantia habet quod poſsit magnopere deſiderare. Ac ne quicquam omnino requirere poſſemus, addidiſtis illa queq; virorum nobilium ornamenta, virtutes animi molliores; comitatem,facilitatem,clementiam,atq; iſtam in me, vt leuiſsime dicam, humanitatem: cuius tanta mihi extitit hodierna luce ſignificatio, & vis, vt quia nulla referendae gratiae copia ſuppetit inopiae meae, obrutus videar eſſe potius hoc veſtro beneficio, quàm ornatus.

FINIS.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google